

**KOMÁROMI JÁNOS MUNKÁI
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS
IV.**

**KOMÁROMI JÁNOS
A RÉGI SZERETŐ**

I. KÖTET

I.

Akkor már ősz volt.

Nagy csend ült a tájék fölött, a szél még nem indult meg Lengyelország felől, mert a legkisebb rezdülésre zörögni kezdett volna a kukoricás. Messze, végtelenül messze, fehér felhők mentek valamerre. Magasan, végtelenül magasan mendegéltek s túl-túl, a hegyek kékes ormain is.

Én ott álltam a kertben és vártam. Vártam őrá, a testvérkére, akit két esztendeje már, hogy nem láttam.

Mert ahogy két esztendő múlva váratlanul hazanyitottam az imént, csak az édesanyámat találtam a tornácon. Hogy megörült, amikor meglátott! Ó, ha tudtam volna ekkor, mennyire meg fogom szomorítani e naptól fogva, talán haza se néztem volna! Legalább egy esztendeig nem. Mert egy esztendő múlva kirepült már hazulról a testvéрке s Istenem, ha az eszembe jut, hogy a kert ösvényein hányszor kerestem attól fogva az apró lába nyomát és hiába kerestem, hát még ma, kilenc esztendő után is meghatottság fog el.

Az édesanyám elibém szaladt s összecsólt:

- Fáradt vagy, ugy-e? Biztosan meg is éheztl az uton.

- Köszönöm, édesanyám, már ebédután vagyok. De egy kicsit lefekszem. Édesapa hol van?

- A szőlőbe ment ki Pirikével...

- Hát a testvéрке hogy van? Megnőtt már azóta?

Észrevettem, hogy mikor a testvéрке került szóba, az anyám máskor szigorú és kemény arcán éppen az a mosoly szaladt át, mint az imént, amikor először pillantott meg engemet:

- A testvéрке? Olyan lány lett a fruskából, hogy meg se ismernéd! Majd meglátod magad is, mert mingyárt itthon lesz. Most pedig feküdj le, fiam és pihend ki magad egy kicsit!

Egyedül maradtam s körülnéztem a szobámban. A régi diákszobám volt ez, kertrenézett a két ablaka, de úgy találtam benne mindent, mint néhány esztendővel előbb, amikor gimnázista-diák voltam még. Ez a figyelem meghatott. Ilyen meghatottság könnyűszerrel fog el bennünket, ha hosszabb idő után először állunk meg a szülei házában, melynek kőfalai között oly sokat örültek, de még többet busultak már a nagyapáink, meg a szépapáink is. A nagy hársnak peregtek már a levelei, de annyi árnyéka volt még, hogy az őszi nap fénye csak itt-ott tudott belopózni a szobám sarkáig. Körülnéztem másodszor is és a kopott kis polcon megláttam régi könyveimet. Magyar írók regényei voltak, a legtöbbet fel se vágtam akkoriban. Olyan rendben álltak most is a polcon, ahogy utoljára hagytam el őket. Találomra kikaptam belőlük néhányat, de meglepetve láttam, hogy valamennyit felvágta és papírosba kötötte be azóta egy gondos kezecske. Mialatt tehát távol hanyódtam innét, ebben a szobában csöndes délutánokon és csöndes esteleken itt üldögélt valaki a lámpafénynél és bizonyos, hogy nagyon sokszor gondolt reám...

S ki más lehetett volna az a valaki, mint a testvéрке!

Ő volt és gondolt reám, akiről közbe gyakran megfeledkeztem. És e pillanatban komoly szemrehányást tettem magamnak, hogy a leveleire is alig feleltem egyszer-kétszer. Pedig fáradhatatlan író volt s kis kezének szarkaláb-hegyes vonalai föl-fölkerestek, pontosan minden hónapban egyszer, bármerre kóboroltam is. Sokszor megintett és korholt e zsörtölődő sorokon

át a testvérke, de egyszer se vette zokon, ha csak a tizedik nyolcoldalas levelére firkantottam meg egy levelezőlapot.

Ledőltem az ágyra úgy, amint voltam. De a testvérke, valami érthetetlen ok miatt, annyira megfogott, hogy nem birtam szabadulni kedves alakjától. Az ágyam fölött ott függött most is az a fényképem, amely akkoriban készült, mikor a gimnázium ötödik osztályán sikerült átcsusznom. De most már melléje volt akasztva a testvérke arcképe is. Az ő fényképe legutóbb még nem volt az enyém mellett, ezt a csinyt tehát a testvérke követhette el, senki más. És mialatt régi-régi emlékek szálltak a szívemre, a két arcképpel kapcsolatban eszembe jutottak egyéb dolgok is. A fényképek nyarán történt, hogy valami kérdés fölött hajbakaptam a testvérkével s nem bírván dülőre jutni vele, megkaptam a haszontalant, felhajtottam a szoknyáját s mialatt ő kétségbeesve kapálózott, alaposan eltenyereltem hátulról. A jajveszékelésre azonban előrontott az édesanyám s olyan néhány nyaklevest adott, hogy még ma is érzem.

Elmosolyodtam e régi emlékekre. És úgy volt, hogy már-már szunyókálni kezdek, mikor az ablakom előtt, a kertfelőli tornácon, egyszerre mintha gyenge árnyék haladt volna el. Felfigyeltem s pillanattal rá suttogást hallottam az előszobából:

- Megjött már Zoltánka?

Az ő régi hangocskája volt! De most izgatottnak tetszett:

- Itthon van már, anyuskám?

- Persze, hogy itthon van, - nyugtatta meg az anyám. - De most csendbe légy, mert lefeküdt keveset.

Felültem az ágyban. Megint a testvérke kedves suttogása:

- Anyuskám... Ugy-e nagy legény már?

Édesanyám megdorgálta:

- De miért érdekel éppen a nagy legény? Ejnye Piri, nem szégyelled magad?

Rövid csend következett. Akkor megint a testvérke szólalt meg:

- Az édesbátyám után csak szabad érdeklődnöm...

- Hát persze, - felelte szünet mulva az anyám. - De Zoltán nem az édesbátyád neked. Azért mondom!

Zavart csönd állt be odakint. Én akkor már felálltam és odaléptem az ajtó mellé. Megint a testvérke szólalt meg:

- Anyuskám, talán átöltözködnék...

- Minek öltözködnél át? - ütődött meg az anyám. - Ráérsz még. Aztán nem is muszáj. Ha az édesbátyád, ahogy mondtad, akkor nem muszáj!

Nem láthattam át az ajtón, de éreztem, hogy az édesanyám e pillanatban szigorúan tekinthetett a testvérkére. A testvérke hangja csaknem esdeklő lett, amikor az anyámra emelhetette kedves arcát. Nem láthattam ugyan, de elképzeltem magam elé, hogy az az arcocska bájosabb lehet, mint valaha. A testvérke azt mondta ekkor:

- De estére ugyis át kell öltöznöm...

- Az más, - intette le az anyám. - Estére itt lesz a vőlegényed...

Öt perce nem volt még, hogy először remegtem össze a testvére hangjára, most pedig azon a ponton voltam, hogy felvágom az ajtót és végigkiáltok a folyosón:

- Ki az a vőlegény, anyám?

De ismertem az anyámat is nem nyitottam ki az ajtót. Ahelyett görcsösen szoritottam meg a kilincset. Az anyám suttogott megint:

- Siessünk, lányom, mert este lesz s neked még ki kell nézned egy kis paradicsom után...

Tovább füleltem, de semmit se hallottam többé. Ugy tetszett, hogy mind a ketten a konyha felé mentek el. Még hallgatóztam darabkát, aztán óvatosan kinyitottam az ajtót. Egy hirtelenül támadt ötlet folytán elhatároztam, hogy meg fogom lesni a testvérekét, mielőtt csak sejtene is és mielőtt átöltözködött volna.

Kiléptem a folyosóra: üres volt.

S két perc múlva ott álltam már a kertben, a csenevész szilvafák alatt, a ribizkebokrok mögött. Azon a részen, ahol már dombnak szaladt fel a kertünk. Mert a paradicsomkert a gyümölcsös után következett, a testvérekének tehát okvetlenül itt kell elhaladnia előttem.

Félórája nem volt még, hogy két hosszú esztendő után hazavetődtem. És most ott leskelődtem a szilvásban a testvékére. Őszutó volt. Messze, végtelenül messze, fehér felhők mentek valamerre, de magasan, a kékes hegyek ormain is túl, hogy gondolatnak tetszett talán. Fehéren villogtak a falu házai, egy-két idáiglátszó falu szintén fehéren villogott elő. Azalatt pedig csillogva ereszkedett az ökörnýál. Mindig csillogott és mindig ereszkedett.

Vagy negyedórát várakozhattam így, egy szilvagalynak dűlve, mikor a ház kertfelőli lépcsőjén egyszerre csak megláttam a testvérekét. Jött... És ahogy jött, valami halk és jóleső szomorúságot éreztem. Az öröm csöndes szomorúsága volt ez, amelyet nem szokott érezni más, csak a felsőmagyarországi ember. Ott hamarabb lelkesednek a magyarok, ám a vigasságukat nyomköveti egy-két feltörő sóhajtás is. Valami megmagyarázhatatlan érzés odafönt a hirtelen jókedv és a csöndes nekibusulás. Dehiszen erről úgyis szó leszen még.

A testvére jött ezalatt, lefelé a kerten. Kis kosár volt odavetve a karjára, kartonszoknya rajta és fuszabásu matrózbuz, széles-karimás kertikalapját pedig fekete szalaggal kötötte le a csöpp álla alatt. Két esztendő óta, hogy megnőtt! Az arcát nem vehettem ki tisztán, mert árnyékot vont rá a kalap karimája... Erre a nyugodt és tiszta arcocskára még ma, kilenc év után is, visszagondolok nem-egyszer s olyankor merengő buval nézek magam elé két-három pillanatra.

A testvére jött tehát a gyalogösvényen. Kosárkáját meglóbálgatta a karján és amint jött, megláttam, hogy félcipő van a lábán, de harisnya nélkül, ahogy az urikisasszonyok járnak minálunk nyaranta, ha senki se látja őket. Jött-jött a gyalogut gyér ribizlibokrai között s itt-ott felvillogott a bokája... Mosolyogtam és magamban ujjongva gyönyörködtem a testvérekében.

Még mindig nem vett észre. Különben is úgy közeledett az ösvényen, hogy maga elé nézett s mintha valami elfutó busongás árnyékolta volna be az arcát. Kicsit oldalt hajtotta a fejét s egy ismeretlen nótát dudolgatott maga elé. Egy ismeretlen bánatu nótát, amelyet akkor hallottam először. Hanem a dallama még bánatosabb volt. Olyan panaszkodó volt ez a dallam, hogy azon a napfényes délutánon belemarkolt a szívembe:

Hideg szél fuj, édesanyám

Adja ki a kendőm:

Még ma este fölkeresem

A régi szeretőm...

Akkor nem tudtam még, mi van azon elbusulni való, ha utoljára akarjuk fölkeresni a régi szeretőnket! De egy esztendő múlva megtudtam már. Mert egy esztendő múlva szakálltól szőrös állal, agyagtól bevert köpenyegben az ágyum faránál virrasztottam idegen világok éjszakáiban. Ezt az új nótát futták akkor szélteben a bakák, futták a hetykén kocogó huszárok s ezt dűnnyögték fáradt és didergő tüzekek az ütegeknél. Akkor megértettem, miért illik elszomorodnunk, ha utoljára indulunk el a régi szeretőnkhez.

A testvére akkor már túl is ment rajtam. Abban a pillanatban kiléptem a fák alól:

- Pirike...

Összerezcent, megfordult s csodálkozva nézett el a szilvás felé. De ez az ijedtsége pillanatnyi volt csak, mert akkor már fel is kiáltott:

- Zoltánka!

S kis kosarát elhajítva, örömtől repesve szaladt felém. És a másik pillanatban már a nyakamban volt, átkapott a két karjával s mialatt a kalapja lecsuszott a nyakára, a száját feltartotta készségesen, ahogy egy testvérekéhez illik:

- Talán megcsókolnál!

Olyan hirtelen jött mindez, hogy erről a legelső kötelességről szinte megfeledkeztem. A testvéri felszólításra átöleltem óvatosan s magamhoz vontam a fejét. Mert a testvére alig ért az államig. És ahogy megcsókoltam, a szeme, az a csodálkozó nagy szeme úgy csillogott, mintha nemcsak az öröm csillogott volna benne. De a testvére egyszerre kibontakozott az ölelésemből, hirtelen lehajolt, lekapta a szoknyája szélét s ráborított a félcipője orráig. És úgy, alulról, felmosolygott rám:

- Láttad? Ugy vagyok, mint egy cigánylány...

- Testvére, előttem szabad! - s lehajoltam és megveregettem az állát. - Hiszen a bátyád vagyok!

- Igazad van, Zoltánka. Én meg a testvéreként vagyok, - s mialatt belémkarolt, szakadatlanul a szemem közé mosolygott fel.

Ez a mosolygás sohase fog elhagyni többet! A testvére itt jár-kel, tesz-vesz körülöttem a szobában, sűrög-forog a konyhában ma is. Ma is rám mosolyog gyakran. Reámnevet a két szeme, de az a régi nevetése más volt. Mert akkor még úgy mosolygott fel a testvére, hogy egy-egy mosolyára szerettem volna a szívemre ölelni mindenkit. Később sokat epesztette magát, de legalább oka is volt rá szegénynek.

Akkor már a gyaloguton mentünk, a testvére felkapta az ijedtében elhajított kosárkát s az arcát rám emelte bizalommal, ahogy azt egy kis testvértől el is lehet várni. Csak most figyeltem meg azt a kedves arcocskát és lehet-e csodálkozni, ha ujjongani szerettem volna:

- Hanem tudod-e, testvére, hogy nagy lány lettél!

Felkacagott rá, dévajkodva. De észrevettem, hogy örült neki:

- Igazán? Pedig csak tizenhét voltam a tavaszon... Bácsika!

Ahogy azt mondta, »bácsika«, egyszerre elengedte a karomat, előreszaladt, a két barnára edzett karját kitárta a kék őszi mennyboltnak s úgy ingerkedett felém. Félig visszafordított fejével és tettetett gunnyal:

- Bácsika! Bácsika! Hahaha! Hány esztendő is vagy te, bácsika?

Eszembe jutott, hogy mindössze huszonkettő leszek tél eleje körül, de nem szóltam rá semmit. Csak örültem. Örültem az életnek, a derült ősznek, a virágoknak. Legjobban persze a testvérkének örültem, aki annyi, de annyi ujságot fecsegett össze ezalatt, hogy belefájult a fejem. De ez a fejfájás jólesett.

Akkor már a paradicsomos-kertben tárgyaltunk, egymással szemközt, le-lehajolva a paradicsomsor két oldalán.

- S mondd csak, bácsika, milyen ranggal jöttél vissza?

(Mert elfelejtettem mondani, hogy az önkéntesi esztendő után vetődtem haza.)

- Hadapródjelölt vagyok, Pirike.

- Aztán mondd csak, - folytatta fontoskodva, mialatt összehuzta a szemöldökét, - mondd csak, bácsika, ki a nagyobb rang: a hadapród jelölt-e, vagy a zászlós?

Többször tapasztaltam, hogy az ösztönöm ritkán szokott megcsalni. Ez az ösztönöm azt sugta nekem akkor: vigyázz, mert az a bizonyos zászlós a testvéрке vőlegénye lesz...

- A zászlós két fokozattal nagyobb rang. A hadapródjelölt után a hadapród következik s akkor jön a zászlós...

- És te mikor lehetsz zászlós? - vallatott tovább.

Átláttam a naiv okoskodáson s majdnem fölnevettem:

- Két esztendő múlva, Pirike...

De a kedvem nem volt már a régi. A testvéрке erőlködött ugyan, ám azt hiszem, hogy ő is észrevett nálam valamit, mert egyszer csak azt kérdezte:

- Látod, látod, még csak le se feküdtél. Pedig fáradt lehetsz. Miért nem feküdtél le, Zoltánka?

- Mert meg akartalak lesni, testvéрке, - nevettem fel ingerülten.

Csak percek múlva szólalt meg:

- Meg akartál lesni? Nagyon szép! Talán bizony kihallgattad, miről beszéltünk a mamával!

Szótlanul bólintottam, hogy kihallgattam. E pillanattól fogva nagy kihagyásokkal folyt a beszéd. Egyszerre csak fojtogatni kezdett valami ismeretlen düh s visszafojtott ingerültséget láttam a Pirike arcán is, mialatt serényen rakosgatta a paradicsomot. Megint csak ő szakította meg a furcsa hallgatást, hogy másra tereljen mindkettőnket:

- Zohor Ábris megháborodott. Te persze nem igen tudod még.

- Nem tudom.

- Megháborodott szegény, - folytatta részvétellel. - Valami repülőgépet talált ki, abba háborodott meg...

Nem szóltam rá semmit, amire újabb csönd támadt. És a csöndön át dudolgatni kezdett a testvéрке. Megint az előbbi busongó-fájdalmu nótát a régi szeretőről. Odafigyeltem a drága hangocskára s amikor abbahagyta, felálltam. Ő is felállt.

- Kitől tanultad ezt, Pirike?

- A faluban hallottam...

De akkor megszólalt valaki a kerítés mögül:

- Jónapot, Pirike! Jónapot, tábornok ur!

A tábornok ur persze én voltam s aki így köszöntött bennünket, a tanító ur volt. Régi és öreg tanítóm, ki a kerítés mögött végezvén szokott délutáni sétáját, megpillantott bennünket. Szívesen köszöntöttük vissza mind a ketten.

- Legyen szerencsém, kedves öcsém! - csalogatott az öreg.

A testvérkére, aztán a tele-kosárra néztem. De ő megnyugtatót:

- Menj csak, Zoltánka, majd én beviszem a kosarat. De vacsorára itthon légy pontosan...

- Miért pontosan? - csattantam fel.

- Mert tudod, hogy vendégünk lesz...

A testvére tehát sejtette már, hogy én is sejtem, ki lesz az esti vendég. Azóta is hiszem, hogy mindent megtudott e pillanatban. Az arca szelid és nyugodt maradt, de a szemében valami kárörvendő fény csillant meg váratlanul. Éreztem, hogy vér tolul a fejembe. És megéreztem ugyanakkor, hogy rosszul, nagyon rosszul ismertem addig a testvérkét.

Odaléptem a sövényhez s egy szökéssel átugrottam rajta. Kezet fogtam a tanító urral és akkor megindultunk visszafelé. Az öreg halkán pipázgatott. A pipája ugyanaz volt, mint tiz-tizenöt évvel azelőtt s e pipának szárát balkeze ujjai közé fogta a tanító ur. Mentünk-mendegéltünk, csak itt-ott váltottunk szót. Mert mikor a tanító ur pipázik, nem szokás össze-visszabeszélni. Az iskola felé haladtunk.

Ott állt az iskola a dombtetőn s ott áll ma is még, amikor nem láthatom immár többé. Azaz-hogy pusztán testi szememmel nem láthatom, mert mély álmaimban egyre-többször keresnek föl a hazai tájékok. Különösen olyankor, ha odakint szél zug, hó sikoltoz a sötétségben s kapum előtt sóhajtvá nyögnek a jegenyefák. Ilyen téli éjszakákon látom az ócska iskolát a dombtetőn. Zsupfedele van az iskolának, két kis ablaka lefelé bámul a völgybe és ha szemközt, különösen ősszel, a távoli hegyek mögé vörösen csuszik le a nap, a két kis ablak véresen-lángolva néz le sokáig a faluba s az öregasszonyok bizonyára megborzadnak, ha látják azt a véresen-lángoló két ablakszemet. Pár lépésnyi udvara is van az iskolának, idétlen eperfácska busul a közepetáján, éppen szemközt az agyagtornáccal, ahol nyaranta el-elüldögél a tanító ur, mialatt eltűnődve pipázgat s hosszasan mélázva töpreng el az alant elterülő völgyön. Az iskola mellett mindjárt a temető, a temető elején a református templom s a temetőt is, a templomot is kőfalrom veszi körül. Azontul pedig, a domb legtetőjén, az erdő következik. Mikor a Vihorlát-Gutin felől megereszkedik a lengyel szél, de zug és recseg az az erdő!

Felértünk a tornáczra. A tanító ur ozsonnát kért s egy öregasszony (mert aggregény volt a tanító ur) megterített. Beszélgetni kezdtünk, az öreg felsóhajtott:

- Vénülünk, öcsém, vénülünk. Mikor egy új tél előtt állok, mindig eszembejut, hogy öregebb lettem.

- Hány éves a tanító ur?

- Hatvankettő, öcsém. Negyven esztendőtt tanítottam itten, de a hónap elején nyugdíjba mentem már. Jó lesz egy kis pihenés, sok időm nincs már, - és végighuzván ujjait a deres szakállán, másodszor is felsóhajtott. - Sok kedves tanítványom volt a negyven esztendő alatt, ma már többen a föld alatt vannak, - és maga elé nézett. - Most már megmondhatom, hogy te a legkedvesebbek között voltál...

- Tanító ur... - suttogtam szeretettel.

Legyintett:

- Nem szeretem a hálálkodást, ahelyett inkább koccintsunk egyet. Az Isten tartson meg téged, öcsém, igaz derék magyarnak!

- Isten éltesse, tanító ur! - s fölemeltem a poharamat.

Ittunk keveskét. Nyugat felé gyenge pirosszín kezdett mutatkozni az ég alján. Később lehellennyi szél jött s az iskola hátában ugyanakkor sóhajtott az erdő. A tanító ur összébhuzta magán a kiskabátot:

- Ősz van megint. Erről eszembejut, hogy én is voltam fiatal egyszer s akkoriban szereztem is néhány sikerült balladát. Komoly legény voltam, a világot úgy néztem tehát, amint van, minélfogva ösztönszerűen huzódoztam a szerelmi versektől. Mert nyafogás az, öcsém! Ezért fordultam a balladás műfajhoz s szereztem is néhányat. Néhány, azt hiszem, valóban sikerült balladát...

Lehunyta a szemét. Némi zavart éreztem e hirtelen önvallomáson s annyit mondtam rá:

- Értem, értem, tanító ur... És most ki fog tanítani nálunk?

Mert az iskola terméből, a félig-nyitott ajtón át, egyhangu zümmögés szüremlett ki. A tanító ur fölnézett, mintha hosszú álomból révült volna fel:

- Hogy ki fog tanítani? Már itt is van a nyár óta. Helyes ifjuember, rokonom egy távoli hugom révén. Szálka Simonnak hijják.

Elhallgattunk. A félig-nyitott ajtón át valaki versikét mondott fel odabent. Ugy zsongott ki a tornácra ez a régi-régi vers, mint mikor a fakó emlékeken át valami régi-régi álom ütközik fel bennünk. Valamelyik fiucska mondotta fel a verset:

*Amerre a hegylánc kéklik,
Merre a berek sötétlik,
Ahol a róna kanyarul,
Melyre az égbolt leborul:
Ez a haza!*

- Helyes, helyes. »Amerre a hegylánc kéklik...« Ha gyerekeid lesznek valamikor, - fordult felém, - ezt tanítsd nekik, akkor igaz magyarok maradnak, öcsém. Mert csak a hazafias jellegű költeményekben van igazság...

- Értem, tanító ur, - mondtam elfogódva.

Odabent készülődni kezdtek a gyerekek s nagy zajjal tolongtak kifelé a tornácra. De megpillantván az öreget, váratlanul megszeppentek. Az öreg szótlánul bólongott feléjük, mint unokáira a nagyapa. A gyermekek erre kettőssorba álltak az udvaron, elől a kislányok, hátul a kisfiúk és akkor éneklő hangon elköszöntek az iskolától:

- Min-den jót ki-vá-nok!

Az öreg hosszan nézett utánuk. Amikor újra megszólalt, csaknem szomorú volt:

- Már nem sokáig köszöntgetnek. Jövő héttől az új iskolában fog tanítani az én Szálka Simon öcsém, abban a pirosfedelesben, mely a falu alsó végén van. Én akkor egészen magamra maradok, - s mellére hajtotta le a fejét.

Zavart szünet támadt, de a tanterem felől szerencsére belépett az új tanító. Kicsit félszeg kicsit nyiszlett alak volt Szálka Simon, a cipője hirtelen úgy hatott, mintha a cipész egy-lábra szabta volna ki mind a kettőt s madárka-orra mögül néhány nyáriszeplőt pillantottam meg. Bemű-

tatkoztunk egymásnak. Szálka Simon kedves zavarral örvendezett az új ismeretségnek, de mivel most nagy rendezkedés folyt az új iskolában, sietni akart. Az öreg visszafogta:

- No, ülj le csak te is, - és poharat kért az öregasszonytól. - Éppen arról beszélgettünk, hogy az elemi iskolában döntő szempont a hazafias jellegű költemények hatékonyabb módszere. Zoltán öcsém szó nélkül igazat adott. No, és te mit szólsz a véleményemhez, Simon öcsém? - fordult Szálka Simon felé, mialatt óvatosan figyelt rá a szempillája alól.

- Én is ugyanaztat állítom, - mondta rá szerényen Szálka Simon.

- Helyes öcsém, helyes, csak így virulhat föl egy nemzet. Ez különben már az én hatásom a Simon öcsémnél, - nézett reám az öreg.

Fölemeltem a poharat s lelkesen fordultam Szálka Simonhoz:

- Éltesse az Isten az ilyen magyar tanítókat!

Szálka Simon fülig pirult:

- Köszönöm, Zathureczky ur, igazán köszönöm. S ha nem fárasztanám fölösleges érdeklődéssel, hogymint vannak odahaza?

- Megvannak, tanító ur. Az apámmal még nem találkoztam, az édesanyám megörült, a testvérekével pedig össze is kaptam már azóta.

Szálka Simon nem akart hinni a fülének:

- Ó, Zathureczky ur! Az Istenért, hogyan ejthet ki ilyen megjegyzést a száján! Pirike kisasszony valóban egyedülálló lény a maga nemében!

S ahogy ezt mondta, megint zavarba jött, amiből körülbelül sejtettem, hogy Szálka Simon mérhetetlen tisztelettel gondolhat mindenkor a testvérekére. A testvérekének különben rögtön pártjára kelt az öreg is:

- Pirike valóban szófogadó leány.

De mivel Szálka Simonnak okvetlenül mennie kellett, én is készülődtem. Az öreg felállt:

- Remélem, fölkeresel még...

- Igérem, hogy nagyon sokszor fogom fölkeresni, tanító ur!

A nap a nyugati hegyek ormain pihent már. Az erdő felzsongott s ebből az udvarból is, afelől a pitvar felől is szomorú nótát fujdogált egy-egy siheder-legény. Meglepett ez a szokatlan nótázás, tehát Szálka Simonra néztem:

- Mi ez a nagy készülődés, tanító ur?

- Katonának indulnak a legények. A jövő héten indulnak, Zathureczky ur.

Szótlanul baktattunk lefelé a falun. Már csaknem a kocsmá előtt jártunk, a Vájnstok ital-mérése előtt, ámbar Vájnstokot Patkánynak hívták csupán, mikor az ivó felől nagy zaj és dulakodás hallatszott. Mintha egy tömegben sokan gyümöszöltek és rugdostak volna valakit. De mielőtt még észbekaphattunk volna, az a valaki széles ivben repült már kifelé a kocsmá ajtaján, átkalimpált a levegőben s hármát-négyet gömbörcsözve, lenyekkent az ucca közepére. Ám ugyanabban a pillanatban csupasz talpaira is pattant a nyurga legény s befelé kezdett fenyegetőzni.

- No várjatok, csiszlikek, ezért meg fogtok halni!

Megismertem: Vidróczki volt. A mezitlábos Vidróczki, aki éppenazért járt télben is mezitláb, mivelhogy cipész volt. Hanem ugyanakkor reámismert ő is és mielőtt lélekzethez kaphattam volna, már a vállamra csapott fölényesen:

- Jókor jöttél, apám, nemhiába, hogy egy-vér van az ereinkbe! Mert olyat fogsz látni mingyárt, hogy itt rögtön és helybe szörnyethalsz a csodálkozástól! A nagyerejű Vidróczki most fogja kihajigálni a falu összes bicskásait, mivel nagyon megharagították! Gyerünk csak!

Szálka Simon eloldalgott időközben, én pedig akaratlanul követtem Vidróczkit, a nyurga legényt, akinél szívetfájdítóbban hazudni senki sem tudott akkoriban a szegény Felső-Magyarországon. De még ma se tud. Beléptünk az ivóba, ám Vidróczki senkit sem ölt meg odabent, ahelyett ráordított a zsidóra:

- Bort, Patkány!

- Nincs hitel, - szólt vissza Vájnstok az iccés üvegek mögül.

- Nincs? - és hányni kezdte magát a kocsmá közepén. - Hát nem látod, Patkánykám, te vaksi, kivel léptem be? Zathureczky Zoltán unokaöcsémekkel és testvéremmel, aki most gyött haza a hadseregtől őrnagyi rangba! Hapták, csiszlikek! - kiáltott a legényekre, akik két perccel előbb egyakarattal repítették ki az izgága cipészt.

Körülnéztem az ivóban: öt-hat falusi legény olyan haptákat állt előttem, mintha karót húztak volna beléjük. Leültem az egyik kecskelábu asztalhoz:

- Jónapot, fiuk. Legyetek a vendégeim!

- Köszönjük, urfi, - s letelepedtek körém. Vidróczki szemközt. Ő vitte a szót:

- Patkány, hozod már azt az italt!? Micsoda nyeboscsikok vagyunk mi ketten, apám! - és vállamra csapott a keskeny asztal fölé. - Neked az eszedbe van az erő, nekem meg valamivel lejjebb, a tarkóm alatt, - és odaütött a tarkójára. - Mert a nyakamon egy bikát emelek fel, ha akarom! Tavaly is úgy mázoltam a falhoz egy erőművészt, hogy mingyárt meg kellett operálni a hasát. Mit röhögtök, parasztok? Hát csak őrnagyságig vitted volna!? Jövőre biztosan tábornok leszel. Patkány, egy üveg szódát, de repülj, mert urakkal van dolgod!

Vájnstok lihegve hozza a szódát. Vidróczki koccintott velem, koccintott a legényekkel is. Most már nem haragudott senkire, ahelyett másik tenyerébe tette át a feje sulyát:

- Hát arra emlékszel-e, apám, amikor még Spanyolországba jártam? Hogy nem?! Persze, persze. Hol voltál te még akkor! Ámbár kedvesebb emlékem az a másik, mikor a szentesi nagygyakorlaton észrevett a király, mármint Ferenc József, mert vén póttartalékos voltam... Hát, hogy a végén kezdjem, őfelsége szemlét tartott az öregek fölött s amikor meglátott engemet is (micsoda hetyke fattyu voltam még, az anyját!), csak odalépett hozzám s vállon-veregetett, mert rámismert. Még bólintott is hozzá vagy kettőt a fejével: - öregszünk, öregszünk, Vidróczki pajtás... Patkány még egy szódát!

II.

Vacsorára persze nem kerültem haza. Tudtam, hogy a testvérke szörnyen fel fog háborodni emiatt, ami nagyon jólesett akkor. Azon az estén ugyanis Vidróczkit hallgattam a Patkányban. Vidróczki elemében volt, mivel fizettem neki. Ritkán lakhatott jól a nyavalyás, mert egy ülőhelyében megevett husz tojásból rántottát, alája tizért zsirt, rá huszárt tepertőt, némi turóval keverten, azonkívül egy félkenyeret s végül felhajtott rá egész liter bort. De legalább hálás maradt s negyedóránként a vállamra csapott:

- Hát arra az esetemre emlékszel-e, mikor egy csongrádi nagybirtokos nyakamba próbálta akasztani a lányát? Nem kellett! Mit röhögtök már megint? - fordult félvállról a legények felé.
- Igenis, nem kellett, mert szabadlegény akarok maradni! Patkány, még egy adag ándungot, az őrnagy-öcsém fizeti! Szódát is hozzá!

Csak éjfél után vetődtem haza és amire másnap kiléptem a szobámból, dél volt. A folyosón éppen a testvérke jött szembe, de ahogy meglátott, elfordult tőlem...

- Szervusz, Pirike!

Láttam nyomban, hogy fel van háborodva. Valami olyasfélét szólt vissza, hogy szégyeljem magamat, aminek még jobban megörültem.

A konyhában nagy ebéd készült, az anyám személyes vezetésével. Ő maga arany-jókedv volt ezen a délelőttön:

- Hát te hol maradtál el? Hallom, azzal a hazudozó Vidróczkival voltál együtt, - s csókra nyújtotta az arcát. - Gondolom, sokat mulattál a bolondoson, de azért illetet volna haza is elnézni. Mert az este kérték meg a Pirike kezét...

Nagyot néztem. Tehát csak tegnap este! No, akkor még nincs baj. Ámbár másfelől aggasztani kezdett az anyám nagy öröme:

- Pirikének rosszulesett, hogy nem voltál itt. Helyes fiatalember pedig a vőlegénye, Vajda Zoltánnak hívják. Tetszik nekem, mert komoly ember. Nézz ki utána, a gazdasági udvarban lesz valahol az apáddal.

Azt hittem, szétrobbanok abban a pillanatban! A testvérke haragja örömömre szolgált, mert megéreztem belőle, hogy azt akarta: legyek ott a megkérésénél s legalább egy kicsit szenvedjek miatta. De az anyám miatt csaknem kétségbeestem. Mert az anyám nyíltan örült a testvérke szerencséjének, amiből megbizonyosodtam, hogy egyszer se jutott az eszébe hátha az én feleségem is lehetne a testvérke! Hozzá kell tennem azonban, hogy erre én se gondoltam addig soha s csak abban a pillanatban kezdtem féltékenykedni, mikor először ütött meg a vőlegénye neve. S azóta fel voltam böszülve mindenki ellen, elsősorban a testvérke ellen.

Kimentem a konyhából s megálltam a tornácon. Nagyon fájt a szívem s abban a pillanatban legjobban szerettem volna elsirni magamat: - anyám, na add oda senkinek a testvérkét! Lehet, hogy csúnyán önző is voltam, de én úgy éreztem, hogy senkinek a világon nincs joga belépni a házukba és kézenfogni a testvérkét, hogy magával vigye. - Nem adom a testvérkét! Nem adom a testvérkét! - ismételtem magam elé.

A gazdasági udvar felől fölfelé jött azalatt az édesapám, meg Vajda Zoltán. Meg-megálltak olykor, szembefordultak egymással. Többször az apám beszélt, a vőlegény pedig engedelmesen figyelt föl reá és közbe-közbe helyeselt neki. - Képmutató stréber, - gondoltam

mingyárt s föltettem magamban, hogy én is épp olyan képmutató leszek. Szegény Zoltán! Hányszor sóhajtottam fel azóta, valahányszor fölkeresett az egyre tűnedező emléke.

Eléjük-siettem:

- Jónapot, kedves apám!

Szép-szál ember volt az apám, amíg e földön élt. Lefelé csüngő sárga bajusza volt s ezt a bajuszát nagy önérzettel sodorgatta, ha az asztal körül egy sereg vendég vigadozott hangosan. Ahogy meglátott, felcsillant a szeme:

- Isten hozott, fiam! Hol mulattál az este, hogy haza se néztél? No, nem is azért mondom. Fiatal vagy, jól teszed s ne félj, amíg engem látsz. Birja a zsebem!

Mert a nagyzolás kedves szokása volt az apámnak. És csak aztán mutatott be, amikor már eldicsekedett egy kicsit:

- Ez itt a Zoltán fiam. Ez pedig Vajda Zoltán, a Pirike vőlegénye. Most látom csak, hogy druszák is vagytok, - s tetszett neki ez a fölfedezés. - Kivánom nektek, fiuk, hogy jóbarátok legyetek mindenkor!

Nyoma se volt már előbbi nyöszörgésemnek, ahelyett jókedvet mutattam. Vajda Zoltán nyájasan adott kezet:

- Szervusz! Ugy látom, jót tett a katonai esztendő. Hallom különben, hogy szaktársak vagyunk: te is mérnöknek készülsz.

- Igen, félévem van még hátra a műegyetemen.

- S nemcsak szaktársak, hanem druszák is vagyunk, - nevetett fel jókedvűen. - Jól mondta János bátyám.

Ez a kedveskedés az apámnak szólt, akit egy-két udvarias szóval le lehetett venni a lábáról, azért is csapta be mindenki. Ezt nem állítom persze Vajda Zoltánról is, aki figyelmes ember volt mindenestre s azonfelül csinos, ami egyelőre megzavart a számításaimban. Időre aligha járt előttem három-négy esztendővel, de kis fekete bajusza, kedvesen fölényes modora volt s tagadhatatlanul rendelkezett a bizonyos komolysággal, amely annyira megtetszett az édesanyámnak.

A tornácon voltunk már. Ő az ebédlő felé ment el az öreggel, én pedig az anyámmal szurkáltam vissza a konyhába. Az anyám kedve fáradhatatlanul lelkes volt. Sikertől megtudnom tőle annyit, amennyire szükségem lehetett egyelőre. Vajda Zoltán nagyon egyszerűen került a házukhoz. Tavasz eleje óta egy magántársaság emberei közt ott méregette és furta a földet két mérnök is. A fiatalabb (ez volt Vajda Zoltán) e három-négyhónapos kutatás alatt a mi házukban szállt meg. Szívesen látták, talán tulontul is szívesen, hiszen az a föld, amelyen annyira kutattak a mérnökök, nagyrészt az apámé volt. A többi már magától következett... Vajda Zoltán mérnök ur köszönet keresgélt a határunkban. Köszönet nem talált ugyan, de ahelyett rátalált Pirikére... Testvérke, testvérke, hogy tudtál ennyire megfellekedni rólam!

Egyelőre ebédhez terítették. A testvérekéhez persze a vőlegényt ültették le, én pedig szemközt kerültem vele. De így jobban megfigyelhettem legalább.

Ez a megfigyelés pedig egyre megnyugtatóbb tett reámnézve. Mert egy félnapos menyasszonyhoz úgy illenék, hogy legalább a szeme legyen zavaros egy kicsit, hogy szórakozott s mindenekfölött elmélázó legyen. A testvérke ezzel szemben feltűnően jókedvű volt s a szeme csillogott. Különösen olyankor, ha a poharát nyújtotta felém. Még kötekedett is velem:

- Szervusz no, bruderkám!

Nyoma nem volt a szokásos ünnepi hangulatnak. De talán csak azért, mert mindössze öten ültünk le az ebédhez. Az anyám figyelmét nagyrészt a két felszolgáló leány kötötte le most is, a vőlegényt az apám foglalta el, a testvére tehát egészen reámszorult s mivel az ebédnél haragudni nem szabad, még kacérkodott is velem. Hogy beláttam már akkor a testvérkébe! Csalogatott és ingerelt, mert tudta, hogy ez rosszul esik nekem.

A feketekávé körül jártunk. Az apám hátradült a karosszékekben: ilyenkor volt a legközlékenyebb. Most is eldicsekedett keveskét:

- Tudod, Zoltán fiam (ez a Zoltán a vőlegény volt), gond és bosszuság egy birtokosember élete, hanem kifizetődik, - és mialatt egyet fujt a kubaszivaron, egyet csavart a dugóhúzó-szerűen kispárgázott bajuszán is. - Sok a veszködés, de mégse panaszkodhatunk. Vannak hálstennek lovaim, ökreim, juhaim, hizóim, szántóim, szölleim... Nem halunk éhen, fiam!

Egyet fujt a kubaszivaron s egyet csavart a dugóhúzó-szerűen kispárgázott bajuszán:

- Tehetem is, Zoltán fiam. Ha eszembe jutna, mondjuk, hogy jó lenne még kétszáz hold, akár ma vágom oda a vételárat! Harmincezer forint kell, még ma kivágom! A mellényzsebemből, fiam!

A vőlegény szinte izzadt a figyelmességtől, de úgy kellett neki, minek volt olyan komoly ember! Rákacsintottam a testvérkére s a testvére visszamosolygott reám. És mert éppen az asztalon felejtette a jobbkezét, átnyultam az asztal fölött s a kezemet lassan rátettem a kezére.

Hagyta.

És mialatt otthagytá kezét a kezemben, mosolygott reám. S én abban a pillanatban elfelejtettem összes egynapos gyötrelmeimet. A régi testvére volt a testvére megint. No, csak tegye ki egyszer a lábát Vajda Zoltán, majd jövők én! Mit tudtam még akkor, hogy a testvére nagylány lett két esztendő óta, aki esetleg ugratni is tud, ha éppen szeszélyes egy kicsit...

A kezem pedig ott pihent a kezén, de nem sokáig. Mert mialatt összemosolyogtunk, hosszan, a régi bizalommal, egyszer csak egy harmadik kéz ütött rá az enyémre:

- Nem illik, he!

Az anyám volt. A testvére fölnevetett, de úgy, hogy váratlanul az apám, meg a vőlegény is odanézett. Az anyám is nevetett:

- Szerelmeskedni próbáltak a hátuk megett.

Az apám mosolygott, a vőlegény kacagni kezdett. Sőt még a testvére is félrehuzta a száját...

Abban a pillanatban vörös lettem, nyakig. Azon a ponton voltam, hogy felugrom s odavágok az asztalra: - kikérem magamnak! De beláttam, hogy még nevetségesebb lettem volna s ők négyen még nagyobbat nevettek volna rajtam.

Az anyámnak köszönhettem ezt a felsülést. Előbb azonban a vőlegénnyel akartam végezni, a Nagy Fölényessel, szakadna meg a rettentő komolyságával!

Vajda Zoltán felállt s kezet csókolt az anyámnak. Természetesen marasztalták, ő azonban kijelentette, hogy »bármennyire szívéhez forrtak is« e ház kedves lakói, »halaszthatatlan fontos-ságu ügyben« okvetlenül el kell utaznia. Az anyám szeme megcsillant, mikor e szívdöglesztő komolyságot látta. Én pedig, ámbár őszintén gyűlöltem már Vajda Zoltán urat, e pillanatban megszerettem. Csak menne már: akkor következik el az én föllépésem. De addig is kinosan vigyáztam, hiszen föltett szándékom volt, hogy társaságunk minden egyes tagjának meg fogok fizetni, amiért csak pár pillanattal előbb annyira nevettek rajtam. Először Vajda Zoltánnal kellett leszámolnom. Ennélfogva nem tágitottam a sarkából. Kíváncsi voltam, milyen forma-

ságok között fog elkészönni a testvérkétől? Ha meg akarná csókolni, jóelőre föltettem, hogy kettőjük közé állok s jól arculcsapom Vajda Zoltán leendő sógoromat.

Erre azonban nem került sor.

Vajda Zoltán ugyanis mindenekfölött okos ember volt. Az udvaron fogtak már, amikor oda-lépett az apámhoz s kezet adott neki. Odalépett az anyámhoz s kezetcsókolta neki. Az anyám hallatlanul kedvesen bucsuzott el tőle. Isten ne vegye bűnömül, de jó szívvvel nem tudtam ránézni akkor az anyámra!

- Legyen szerencsénk a szüretre, Vajda ur, - invitálgatta szeretetreméltón. - Mához két hétre. Sürgönyt küldünk majd. Jó lesz?

Vajda Zoltán meghajtotta magát:

- Köszönöm, nagyságos asszonyom. Amennyiben körülményeim engedik, fogom tartani szerencsémnek.

Most a testvérkéhez lépett Vajda Zoltán. Ugrásrakészen leskelődtem, hogyha botrány kell, hát legyen botrány! De Vajda Zoltán sokkal fegyelmezettebb ember volt, mint én, tehát mindössze lehajolt a testvérke keze fölé:

- A viszontlátásig, Pirike.

- A viszontlátásig, - mondta rá könnyedén a testvérke.

Utoljára nekem nyújtott kezet:

- Szervusz, pajtás, hát te nem jössz velem?

- Minek?

- Hát beiratkozni erre az utolsó félesztendőre.

- Köszönöm, - válaszoltam, persze hidegen. - Már beiratkoztam.

A két ló nyugtalanul kapált a tornác előtt. Vajda Zoltán felült a kocsiba, a kocsi kifordult az udvarból, mi négyen még egy utolsót intettünk utána és akkor sóhajtottam egyet, nagy megkönnyebbüléssel.

Aztán szétváltunk négyfelé s csak a vacsoránál jöttünk össze rövid időre. Az apám meg az anyám faggatni kezdett utolsó két esztendőről, de csak immel-ámmal felelgettem. Nemsokára szétváltunk másodszor is, mert az előző este után fáradtak voltunk mindannyian. Diák-szobámba zárkóztam be, de nem tudtam elaludni. Éjfél lehetett már s én egyre gondolkoztam még, mialatt fájt a szívem a testvérke miatt. Elhatároztam, hogy egyelőre kerülni fogom. Ha nem fogja bántani ez a néma tüntetés, akkor igazán nem érdemli meg, hogy oktalanul foglalkozzam vele tovább is.

Másnap későn ébredtem, nagyszerű hangulatban. Később kinéztem a mezőre, hol az apám felügyelete alatt néhány béresünk az őszi szántást végezte az erdők alatt, odébb pedig asszonyok és leányok a kukoricát törték. Őszi hangulat ömlött el a tájon. Az erdők szélén piroslott már a vadrózsabokor, a krumpliföldek felől pedig alacsonyan szállt a füst. A krumpli szárát gyújtották meg apró halmokban, egyszerre több helyen is. Az ég tiszta bársonyán egy felhőcske se ballagdált, a nap süttött-süttött fáradt jóakarattal, de már erősen ferdén. Délről, a kukoricástengeren is tulról, egy-egy puskalövés hallatszott. Néha kettő is egymásután. Majd hosszú csend támadt, csak egy-egy keserves kakasszó jött itt-ott a falu felől.

Hogy örültem akkor az őszi tájnak! Pedig ma már tudom, hogy csak azért ujjongtam annyi lelkesedéssel, mert hatszáz lépésre tölünk, a faluvégén volt a házunk, az öreg házban ott tett-vett és segített az anyámnak a testvéрке és ha kedvem támadt, minden pillanatban betoppanhattam hozzá és megcsiphettem az arcát...

De nem nagyon szaladtam utána, mert amit elhatároztam tegnap, azt most már végig is kellett csinálni. Meg fogom gyötörni a testvérkét, ha belehalok is! Először meggyötöröm, azután feleségül veszem. Mert ezen a harmadik napon már szerelmes voltam a testvérkébe. Ezt abból tudtam, mert szakadatlanul fájt valami a szívem körül.

Ebédnél és vacsoránál futólag találkoztam vele, különben az apámmal vitattuk meg közös napiélményeinket. Másnap délelőtt vállamra vettem a puskát s bebarangoltam a határt. Két foglyot lőttem. Azzal nyitottam be a konyhába:

- A testvérkének hoztam, anyám!

A testvéрке nem volt bent. Feltűnt, hogy az anyám mintha szórakozott lett volna. Amikor kifelé indultam, magához intett:

- Mit csináltál Pirikével?

Nagyot néztem. És bár azt hittem, ott helyben elkurjantom magamat, mégis uralkodtam magamon. Ártatlan arccal annyit mondtam:

- Nem értem...

Szerencsére, az anyám se értette:

- Délelőtt már sirdogált a konyhában. Ugy veszem észre, te szomorítottad meg...

- Én senkit se szomorítottam meg, - s vállat vontam és kimentem, hogy lehányjam magamról a vadászruhát.

A testvéрке tehát sirdogált... Éreztem, hogy madarat tudnék fogni, de leintettem magamat: - Zoltán pajtás, el ne hamarkodd a dolgot! Ma vagy holnap okvetlenül számon fog kérni a testvéрке!

S jól számítottam, mert délután csakugyan bejött hozzám. Szándékosan maradtam otthon s letelepedve az apám szobájába, néhány levelet akartam elintézni. A levél persze ürügy volt csupán, mert azalatt szívdobogva vártam a testvérkére.

Alig ütöttem össze másfél oldalt, mikor a folyosó felől egyszerre az ő cipőjének kedves koppanása közeledett a szobám felé. Pillanattal rá bekukkantott az ajtón:

- Szabad, Zoltánka?

- Hogyne, hogyne, testvéрке, - csalogattam befelé. - Csak gyere be!

- S nem foglak zavarni, Zoltánka?

- A világért se, testvéрке.

Bejött lábujjhegyen, leült a divány sarkába s csöndeskén kötögetett tovább. Valami félbehagyott munkát hozott be a kosárkájában. És mialatt az ujjai ügyesen babráltak a két kötőtűvel, én tovább irtam az asztalnál. Most már nyugodt voltam. Nagy füstöt eregettem az apám pipájából s egyszer oda is szóltam, de csak éppen, amennyire az illendőség megköveteli:

- Nem árt a füst, testvéрке?

- Megszoktam már, Zoltánka, - felelte azon a nyugodt-kedves hangján, amely oly-sokszor belémmarkol még ma is.

S továbbírtam. De megéreztem az arcomon, hogy a testvérke közbe-közbe rámemeli a szemét s pillanatig rajtam-felejtkezik. Ám valahányszor a tinta felé nyultam a tollammal s óvatosan feléje néztem, a testvérke már lehajtotta a fejét. Csöndes szomorkodás árnyékolta be az arcát.

Sajnáltni kezdtem s a második levél közepén felálltam. De nem mentem hozzá, mint ahogy bizonyosan várta, hanem odaléptem a falura néző nagyablakhoz s kinéztem rajta a nagyucca felé.

A házunk ugyanis faluvégen állt a dombon s a tágas sarokszoba volt az édesapámé. A szoba ablakából pompás kilátás nyílt az alatt elnyúló völgyre és a falu nagyuccájára. A nagyucca szokatlanul mozgalmas volt ezalatt. Odakint egyszerre mintha eljött volna az ősz s mivel lassu szél indult meg a Barkó-szoros felől, a jegenyék meg a nyárfák halkan bólintgatni próbáltak s leveleik ferdén peregtek a sárba. Azalatt pedig a szél hátáról lecsüngő vitorláikkal görögni kezdtek a felhők is. Mindig délfelé görögtek a felhők. S szürke köpenyeikben olyanok voltak, mint a szürkeköpenyes regementek...

De nemcsak a szél hátán, hanem idelent is készülődni kezdtek a regementek. Mert a falu nagyuccáján akkor indultak meg Kassára, Ujhelybe és Ungvárra a regruták. Halkan és egyvégben duruzsolt már a szél, halkan bókoltak rá a jegenyék meg a nyárfák s azalatt bucsuzkodó katonanótákkal volt tele a falu, meg a határ. Reggel óta a kocsmában, a házak kertjeiben, a templomdomb tájékán, meg a faluvégen szomoru nótákat fujtak a legények Ferenc József regrutatársukról, a csatába készülő nyerges lováról, meg arról a keserves igazságról, hogy katonának kell menni a legénynek...

Ottálltam az ablakban s a testvérkéről, sőt magamról is megfeledkezve, hallgatóztam a nagyucca felé. A nagyuccára akkor már előállt négy-öt fuvarosszekér, a regruták felpakolták rá a zöld katonaládikáikat és akkor bucsuzni kezdtek az édesszüleiktől. Ott állt nem egy fiúnak az anyja, a kiskapunak támaszkodva s nagy fájdalmában csak átölelte a kapufélfát, úgy sirdogált keservesen. A legények pedig szemükbe vágták a kalapot, felültek a szekerekre s harsány torokkal, hogy ne lásson a könnyük, belevágtak mindannyian:

Hideg szél fuj, édesanyám

Adja ki a kendőm:

Még ma este fölkeresem

A régi szeretőm...

Az 1913-ik esztendőnek össze volt ez az esztendő. Nem hiába bucsuztak oly nehezen a legények, mert közülök talán egyse látta viszont az édesanyját. Azalatt pedig zugott, egyre zugott a régi szeretőről való nóta, amelynek pusztá emlékére mélyen lebecsátom a fejemet... Lebecsátom a fejemet s ugyanakkor érzem, hogy az asztal, amelyen most e halványuló emlékeimet szedegetem össze, csak megrázza magát, eltűnik előlem s e nóta zugása közben ott vagyok újra régelfelejtett csatáknak tüzeiben s vad erővel zug és zug az ágyum... Korom és lucsok szakad az arcomról, valahol sebesült katonák jajgatnak, a jajgatás alatt újra töltik az ágyut és lőporfüstben vágatunk előre, azalatt messze masirozó bakák a régi szeretőről dalolnak egy távolabbi országuton s a porban és lőporfüstben a Czelder kapitány rekedt kiáltozását hallom: - Zweite Batterie! Vorwärts!

De mikor volt még ez! Egyelőre ott álltam az apám szobájában s lebecsátott fejjel hallgattam az őszi szél zugását. És egyszerre azon vettem észre magamat, hogy a testvérke is mellettem áll, karját áttesz a vállamon, fejét lefekteti a balkaromra s önfeledten dudolgat a távoli országuton zörgő katonák éneke után:

*Kiállok a kapujába,
Kibeszélgetem magamat
Véle utoljára...*

A testvérkére néztem s nagy gyöngédség fogott el iránta. Könny csillogott a szemében s megremegett a szája, amint fölnézett rám, csaknem esdekelve:

- Zoltánka, miért haragszol rám? - és összetette a kezét. - Hiszen én sohase akartalak megbántani! Mindig szerettelek...

Abban a pillanatban le kellett volna esnem előtte s át kellett volna ölelnem a térdeit: - Pirike, Pirike, légy a feleségem... De nem estem térdre, sőt meg se indultam a remegésén:

- Testvérke, nagy csacsi! Persze, hogy én is éppen úgy szeretlek...

De a testvérke megérezte, hogy valami baj van. Talán azt is, hogy nekem más szeretet kellett volna. A testvérke talán ezt is megadta volna nekem, ha a karjaim közé kapom abban a soha vissza nem térő pillanatunkban. Ám én hidegen akartam dolgozni, tehát eltoltam magamtól szeliden.

De ez már sok volt.

A testvérke odakapott hirtelen a zsebkendőjéhez, beletemette a szemét, aztán felsírt hangosan és kiszaladt a szobából. De meghallottam azért, amint fuldokló könnyezéssel visszaszólt a küszöbről:

- Én nem vagyok az oka semminek...

A testvérke tudta tehát, mit akarok. Megfordultam, hogy utána megyek, az ölembe kapom fel és úgy fogom visszahozni. Az ajtó nyitva maradt, a folyosó csendes volt, a testvérke pedig eltűnt már akkor.

Nem is került elő azon a délutánon, még a vacsoránál se találkoztunk. Azt üzenté be, hogy rosszul érzi magát. És attólfogva mintha szándékosan kerülgetett volna. Ám ezt is olyan ügyesen tudta rendezni, hogy senkinek se tűnt fel a házbeliek közül, csak nekem. Négy-öt nap úgy ment el attólfogva, hogy mindössze ebédnél, vacsoránál láttuk egymást félórara s azonkívül csak itt-ott botlottunk össze a tornácon, vagy a kertben. A testvérke felmosolygott rám ilyenkor, de nem úgy már, mint azelőtt. Egy-egy ilyen váratlan összebotlásnál visszamosolyogtam rá, néha meg is kérdeztem, mint aludt, hogy érzi magát s otthagytam.

Ez alatt a néhány nap alatt elfoglaltságom volt ugyanis elég s ha nem lett volna, kerestem magamnak. Egyszer például bekukkantottam Vidróczkihoz. A szoba sarkában felfordítva ágaszkodott a háromlábú szék, maga az öreg mezitláb as a pusztá ágyban hevert, melynek végéből kikukucskált a szalma. Persze mezitláb hevert most is, mert rendes lábbelije ember-émlékezet óta nem volt Vidróczkinak. Ott lőgerezett tehát az ágy szalmáján, drámacigarettából slukke-rozott (mélyen a tüdőre), s ahogy benyitottam hozzá, ijedten pillantott a lábamra:

- Csak nem hoztál valami munkát?

Megnyugtattam, hogy ilyen merényletről egyelőre nincsen szó. S körülnézván a viskóban, meglepetve láttam, hogy a háromlábú szék mögött tátottszájú bakkancsok, lyukas csizmák, ferdesarku cipők hevernek egész kazalban. Vidróczki észrevette, felült az ágyban s rezignáltan legyintett:

- Reperáció kellene, apám, de én nem reperálok. Reperáljon a suszter: én lángész vagyok! A lángész alkot, de nem csinál vacakmunkát! Így hallottam valahol tavalyelőtt...

Gondoltam, most megfogom:

- Hát akkor alkoss, Vidróczki pajtás! A parasztok természetesen nem érhetnek fel hozzád a lomha fejükkel, én azonban méltányolni tudom tagadhatatlan képességeidet. Ezennel tehát módot adok neked a teremtmény munkára s megrendelek nálad egy pár cipőt...

De Vidróczki szomorúan, csaknem megtörve tiltakozott:

- Te se bírsz felfogni engemet, apám. Én lángész vagyok, tehát csak kigondolok a fejembe valamit. Kigondolok, mondjuk, egy csudálatos félcipőt sevrőbőrből, lakspiccel. De nem csinálom meg soha, - s mély bánattal ingatta hozzá a fejét, - mert a kivitel már kézimunka, az pedig suszternek való. Nyanya! Nyanya!

Az udvar felől betepegett erre a Vidróczki édesanyja, egy sovány, alacsonyka, kicsit pupos és rövidlátó néni. Ahogy meglátott, megkapta a kezemet:

- Hogy megnőtt, urfi! Istenem, hogy megnőtt!

De Vidróczki leintette:

- Csak semmi érzélgés, nyanya, hanem ugorj át ahhoz a veszett Patkányhoz s szippants ki belőle egy liter boroviczkát. Hogy nem ad? Gondoltam. De ijessz rá a vaksijára, hogy Zathureczky Zoltán öcsém és őrnagyi-rangba levő rokonom tiszteleg most szerény házámba, hát ő majd kiegyenlíti azt a gyenge összeget. Ugy-e, apám? Rendbe van! Hát csak szólj be ahhoz a Patkányhoz, nyanyus és mondd meg neki, hogyha még egyszer okoskodni tanál velem, oda-mázolom a falhoz...

A néni eltipegett, én pedig ránéztem Vidróczkára:

- Hallod-e, pajtás! Én restelni kezdem már, hogy minduntalan őrnagynak léptetsz elő, amikor jól tudod, hogy csak hadapródjelölt vagyok.

Vidróczki a térdére csapott, úgy nevetett:

- Tudom, hogyne tudnám! Te azonban számár vagy! Mellesleg szólva nem volna nálad véletlenül egy szivarvég? Kettő is? Köszönöm. Hát persze, hogy nem vagy őrnagy, dehát apácskám, a világot széditeni kell. Lásd, ez nem kerül külön-kiadásba, az emberek pedig olyan maflák, hogy menten elhiszik, én pedig gyönyörködök az alatt, hogy jókat lódíthatok nekik. De mondd csak, nem tudnál szerezni nekem ott Pesten valami detektív állást...?

Azokban a napokban, amikor annyira kerültük egymást a testvérkével, kirándultam néhány-szor a szomszédba is. A mi felvidéki hazánkban minden faluban van két-három olyan öreg kőház, mint amilyen a mienk volt. Ezek előtt az udvarházak előtt egy sor jegenyenyár busong, mögöttük apró fenyves sóhajtozik a szélben. Az udvarházat, meg a félig elhanyagolt kertet omlatag kőfal veszi körül, amely kísérteti színben világít, ha a messzi halmok tetején, késő éjszakákon sárgulni kezd a holdfény. E régi kőházak mindegyikében akadt egy-egy jóismerős, egy-egy távoli rokon, a legtöbbször fiatal menyecske, de még többször egy-egy kisasszony. Istenem, ezek a felvidéki kisasszonyok! Azokban a napokban, ha már attól tartottam, hogy nem kerülhetem ki többé a testvérkét, egyszerűen lóraültem s bevágtattam valamelyik szomszédos kuriába. Szívesen fogadtak mindenütt, különösen, ha leány is volt a háznál. Vacsora után mindig összejöttek tizen-tizenketten, elősettengett valahonnét a cigány is és a vályogvetők muzsikája mellett nem-egyszer a virradat vetett haza. Mert sokat mulatoztunk valamikor odafent, amikor még fiatalok voltunk és amikor még szabadon járhattunk haza. Talán igaz se volt!

Igy repült el vagy tíz nap. Egy délelőtt, mialatt a heverőn feküdtem s valami regényt olvastam, megnyílt keveset az ajtó s a testvérke kukkantott be rajta szerető, derűs szemével:

- Hát te mikor jössz ki, Zoltánka?

- Hová, testvérke? - s örömtől repesve ugrottam fel, mert a testvérke úgy mosolygott reám, mint a legelső délutánon, amikor nevetve szaladt még a karjaimba.

- Hát föl a hegyre! Szüret van, Zoltánka! Mindenki kint van már. Ne légy lusta, mert ma nem kapsz ebédet idehaza... Bácsika!

Felugrottam, belekaroltam a testvérkébe, balkezembe pedig átvettem a kosárcáját és akkor kéz-a-kézben, megindultunk a kerten át, a szőlőhegy felé.

Magunkban voltunk s a testvérke hozzámsimult. Átléptünk a kert hátsó kiskapuján, kint voltunk már a hegyalatti uton. Addig alig szoltunk egymáshoz egy-két szót, amikor, mintha csak véletlenül történt volna, azt kérdeztem tőle:

- Hát a vőlegényed nem jött le, hékás?

A testvérke nyugodtnak akart látszani, ám a karomon megéreztem, hogy megremeg a karja.

- Tegnap táviratot kaptunk tőle, hogy nagyon sok a dolga. Te persze udvaroltál azalatt, bácsika. Mi?

- Hát olykor-olykor kirugtunk egy kicsit a hámból. Tudod-é, testvérke, hogy félig-meddig vőlegény vagyok már...

Meglepődve nézett rám, de észrevette magát és felkacagott:

- Csak próbáld meg! Majd ad neked a mama!

És mialatt kacagott, megérintett a könyökével:

- Bácsika, nagyon vigyázz most! Itt jön szegény Zohor Ábris... - És suttogva folytatta: - Repülőgépet ne említs valahogy előtte, mert tudod, hogy abba bomlott meg...

Csakugyan jött Zohor Ábris. Én azonban rendes elméjű embernek találtam az öreget. Azaz nem is volt még annyira öreg: mindössze ha négy-öt esztendővel járt előttem. Zohor Ábris lassu lépésben, lehajtott fejjel jöddögélt felénk a hegyi uton...

Az Ábris apja postamester volt a falunkban. Őmaga középtermetű, köpcös alak, borotvált ajakkal, csillogó barna szemekkel, vontatott járással, dudoros homlokkal s gnómszerű koponyával. Két évvel előbb annyit tudtam róla, hogy elvégezte a zenekonzervatóriumot. Most pedig annyit hallottam róla a testvérkétől, hogy fokunkint kezd megbolondulni. Mint tudva van, néhány hónappal előbb, tehát a balkáni háború időpontjában valami újfajtáju, úgynevezett merevszárnyu repülőgépen kezdte törni a fejét s a testvérke szerint ebbe a rögeszméjébe kezdett volna belezavarodni.

Zohor Ábris csaknem belénkbotlott, mert lesütött fejjel közeledett felénk. Megfigyeltem, hogy két keserű ránc huzódik meg a szája szegletében. Mi vettük észre előbb, de ő üdvözölt bennünket először:

- Csókolom a kezét, Pirike! Isten hozott, kedves barátom!

Egyéb alig is történt hármunk között. Talán két percnyi lehetett az az időtartam, amely alatt néhány szíves szót váltottunk. Ábris megigérete e futó találkozás alatt, hogy délután ő is kinéz utánunk a hegyre.

Mi ketten továbbmentünk. De most már fölfelé kellett kapaszkodni s körülbelül ez volt az oka, hogy félpillanatra megzavarodtam magam is. A szőlőhegynek ugyanis keskeny ösvény vezetett fel az uttól, a testvérkét tehát előre kellett bocsátanom s emiatt szakadatlanul magam előtt láttam megható alakját. De látnom kellett egyebet is. Elöttem suhogott, meg-meglebbent a bokánfelülérő szoknyácskája, láttam a két kis félcipőjét (akkor figyeltem meg először alaposan) és láttam, szakadatlanul láttam finom vonalait a két csöpp bokájának... A testvérke dudorászva mendegélt előttem, néha hátraszólt valamit, de ezt alig hallottam többé, mert akkor már fejembetolult a vér. Csaknem elértük a szőlőt, ahonnét nótázás szállt felénk. A testvérke éppen egy diófa alatt állt meg fél-lélekzetre és nézett vissza reám kipirultan, amikor utána loholtam és megkaptam a szoknyája szélét:

- Pirike... Mondani akarok neked valamit.

Megérezhette, mi lehet a mondanivalóm, mert védekezve tárta felém a karját. Aztán összetette a kezét:

- Ha csak egy cseppecskét szeretsz még... Semmit se mondj!... Hagyd meg a nyugalمامat!

Sírásgörbült, könyörgő szájjal esdekelt. De ugyanakkor már el is tűnt előlem. Én ott maradtam a diófa alatt, tehetetlen kinlódással a szivemben. Düh és gyűlölet fogott el: hát velem akar játszani ez a tacsókó!? Pillanatok mehetek el így, amire fel tudtam ocsudni. Hiszen csak nem is szóltam neki, mit akar hát? Ha szólok hozzá, ijedten menekül előlem. Ha kerülöm, sirdogál miattam.

Jóideig nem mozdultam a diófa alól s csaknem dél volt már, amire fölértem a présház elé. A présház déli lejtőjén veranda ugrott ki meredeken a szőlő fölé, ahol nem-egyszer csaptunk vig délutánokat azelőtt, különösen őszi időben s e délutánok hajnalig nyultak el a legtöbbször. A verandán rábukkantam az anyámra, amint két-kézzel parancsnokolt a közös ebéd körül, amelyet katlanban készített a két cselédleányunk. Kezetcsókkoltam neki.

- No, hogy mulattál tegnap? - s olyan furcsán nézett a szemem közé, hogy mosolyogni voltam kénytelen, amire ő is elnevette magát. - Hallom, nagyban táncoltatok Istókéknál. Jól teszed! Most pedig siess le Pirike után és segíts neki valamit!

Én azonban nem siettem a testvérke után, hanem ottmaradtam a veranda kiugró sarkán és körülnéztem. Abban a pillanatban mintha megéreztem volna, hogy az utolsó szüretem ez itthon és hogy soha többé nem lehetek így együtt az apámmal, az anyámmal, a testvérkével, a barátokkal és ismerősökkel, akiknek halványodó emlékét oly sokszor felidézem a lelkemben! Szétnéztem a veranda sarkáról: köröskörül a vénasszonyok nyara csillogott felém. Szélcsönd volt a tájék, a napocska süttött-süttött, az ég bársonyán felhő se látszott s messze, a városi gyárkéményekből szállt-szállt a füst sugáregyenesben. Az ökörnál ereszkedett, mindig ereszkedett, nyugatról idelátszottak a füzéri vár bástyáromjai s az alatt hulldogáltak a fák levelei.

Ezek a kedves szüreti napok! Bűbájos képzelet játszik velem ma is, ha az eszembe jutnak. Pedig sokszor jutnak az eszembe... Ebédre kinézett a két tanító is: az öreg a pipája szárával, Szálka Simon elfogult szerénykedéssel. De kinézett Zohor Ábris pajtásunk is, sokkal előbb, mint ahogy ígérte s az ebédnél, melyhez a veranda alatt terítettek meg, magamhoz ültettem a vakmerő feltalálót, másik oldalról pedig Szálka Simon ült le mellém kedves udvariaskodással. Az előzékenysége a testvérkének szólt, aki az anyámhoz huzódott fel és így Szálka Simon lett a szomszédja.

De élőbotlott Vidróczki is, persze illendő távolságból. A menyecskék, lányok, meg két-három siheder-legényke karéjában pusztította az ennivalót ő is, bár valószínű volt a föltevés, hogy a

nyurga cipész félkanál levest nem szolgáltat meg ezen a délelőttön. De kijött természetesen s egy-két puttonnal ha fel is szuszogott a prэшázba, bizonyos, hogy csak potyára jött ki.

Эн Zohor Ábrissal beszélgettem, kissé vontatva, mert a teljes nyíltsághoz négyszemközt volt szüksége mind a kettőnknek. Szálka Simon a testvérkének mondogatott némi bókokat, persze csak módjával. A testvérke az egész idő alatt alig nézett rám egyszer, akkor is csak véletlenül s attólfogva kerülte a tekintetemet. Félfülrel odafigyeltem azért, miről beszélgetnek? Szálka Simon felsóhajtott:

- Ha elbúsulom magamat, csak előveszem a naplót, belejegyzem a hangulataimat s mingyárt megkönnyebbülök utána, Pirike kisasszony.

- Érdekes, - mondta rá a testvérke.

A hangján észrevettem, hogy egészen máshol járhatott az esze.

Mihelyt szabadulni lehetett, magammal vittem Zohor Ábrist. A szállódomb közepetáján leheveredtünk egy cseresznyefa alá, a bágyadt verőfényen. Annyit megállapítottam már ebéd alatt, hogy Ábris barátom koponyájának semmi baja nincsen. Különben majd kiderül, ha szóba-hozza egyszer ama bizonyos találmányt. Ábris pedig szóbahozta.

Először közömbös dolgokról beszélgettünk. Ábris elmondta, hogy zenetanári állást kellett volna vállalnia, de semmi kedve hozzá. Pedig a nóta, a zene, a melódia lényünk egyik legmagasztosabb eleme, mert ez repíti a lelket ismeretlen magasságok felé. Ahogy ideért, egy mélyet sóhajtott:

- Igen, az ismeretlen magasságok felé! Mert szárnyalni és repülni: lehet-e fenségesebb gondolat ennél! Hát még, ha a lélekkel együtt repülhet a test is! - és erősen nézett a szemem közé.

- Ugy-e, hallottad már, hogy repülőgépet komponálok?

- Mondták valahol... - feleltem óvatosan.

- Légy csak őszinte, pajtás és valld meg, hogy azt is mondták neked: Zohor Ábris hülye lett. Ne tiltakozz, ugyanis tudom s körülbelül ez az igazság. Ne félj, még nem bolondultam meg végleg, de emberi felfogás szerint éppen azon az uton vagyok, hogy fokonként elveszítsem az eszemet.

Hallgattam. Zohor Ábris sóhajtott:

- A zene az oka mindennek. Ez vitt rá a halhatatlan gondolatra, hogy még a lélek repülésénél is fenségesebb a test szárnyalása. Hiszen tagadhatatlan, hogy ma már vannak repülőgépei az egyes országoknak, de ez csak a primitív tapogatózás még. Эн azonban, - és most nagyon figyelj ide, pajtás! - én azonban tökéletességre vittem az isteni gondolatot s olyan gépet konstruáltam, amely meg tud állni a levegőben, egyetlen ponton akár félnapra is. Értesz engemet?

- Nem értelek, Ábriskám, - mondtam leplezetlen zavarral.

- Pedig olyan egyszerű, - csóválta bosszusan a fejét - és ami eszmémnek lényege: vagy a világot váltom meg, vagy a világot égetem ki a helyéből. Hallgass meg, kérlek, egy félpillanatra! Ugyis eleget röhög rajtam mindenki.

- Hallgatlak, Ábriskám, - szóltam részvétellel.

- Találmányom világszenzáció tehát. Világszenzáció azért, mert az eddigi összes gépeket a madarak repülési módja után szerkesztették meg. Természetesen én is. Csakhogy eddig nem láttunk még madarat, amely meg tudna állni a légür egyetlenegy pontján. Az én repülőgépem ellenben órákig se mozdul ki a végtelen magasságnak egy fixhelyéről, aminek világjelentősége van, elsősorban háboru esetére. Mert amelyik államnak csak tiz ilyen biplánja lesz, az

méterről-méterre bombázhathatja végig Európa összes házait s ezért mondtam, hogy találmányom a világot válthatja meg. Aki ugyanis az én géprajommal indul harcba, maga alá teper mindenkit. Az ellenségnek tehát nem lehet egyéb választása, mint megkötni és pedig esze nélkül, az egyszersmindenkorra szóló békét, vagyis az örök-békét. Én ezek szerint végső elemzésben a világbéke megteremtője lehetnék...

- Hát akkor csináld meg, Ábriskám! - biztattam jóakarattal, ámbár gyanakodni kezdtem, hogy Zohor Ábris mégis csak zavarodott ember.

Ábris felkacagott:

- Hiszen megpróbáltam, pajtás. Terveimet személyesen vittem fel Kassára és bemutattam a hadtestparancsnokságnak. A katonai mérnökök megvizsgálták s azzal adták vissza, hogy abszolút marha vagyok. Pajtás, pajtás, de sokszor vissza fog még sirni engemet az osztrák-magyar hadvezetőség, hanem akkor késő lesz már!

Hirtelen felült, átfogta a térdét s szinte ő kezdett vigasztalni:

- Mi azért ne keseredjünk el, pajtás, hanem egyelőre örüljünk az életnek! Mert nézz csak körül, - s kurta karjaival körülmutatott a tájékon, - milyen szép a természet! Hát még ez a mi véges életünk benne! De a legszebb ebben az életben is, - és a domb teteje felé, a verandának fordította kurta jobb karját, - a legszebb teremtés a kis Piri. Jaj, hogy nem tudod ezt észrevenni!

- Pirike kisasszony valóban egyedülálló lény a maga nemében, - kapta el a szót lelkes elragadtatással Szálka Simon, aki akkor érkezett hozzánk. Azt mondta, mindenütt keresett már, mert a szomszédos szőlőhegyről vendégek jöttek: az Istók-ház mindenestül s velük még egy sereg fiatalság.

Felálltam a gyepről s fölfelé néztem magam is, a présház irányának. S a présház verandájának kiszögellő sarkán megláttam ekkor a testvérkét. Megláttam és az örömtől megfájult a szívem. Mert ott állt a testvérke egyesegyedül, kalap se volt a fején, a kezét ellenzőnek eresztette le a szeme fölé, mialatt az őszi verőfény csillogott gyöngye alakja körül. Ő csak állt fent-fent, a tetőponton, mozdulatlanul, kis kezét a szeme fölé tartotta, mintha nagyon keresett, vagy várt volna valakit odafent. Talán engemet várt...

Ottálltam a gyepon, remegőn és reménykedve, amikor úgy tetszett, mintha a testvérke intett volna felém.

- Téged keres, - szólt halkán Zohor Ábris.

De ezt féligse hallottam többé, mert akkor már rohantam fölfelé, a tetőnek. Két perc mulva lihegve álltam meg a veranda mögött, a présház közepén. A testvérke még egyre a küszöb előtt állt, a korlátjának dülve, szeme fölé eresztett kis kezével, mintha titkos várakozással várt volna valakit. Tehát mégse engemet várt. S fájdalomtól remegett a hangom, amikor megszólítottam:

- Pirike...

Megfordult, felmosolygott és felém-repült:

- Nem is vettem észre, hogy felszaladtál!

- Tehát mégis engemet vártál...

- Hát persze, hogy téged vártalak, - s azalatt úgy repült felém, hogy nem is állt meg, csak a nyakamban. Átölelt, remegő száját föltartotta felém engedelmesen, éppen úgy, mint a szilvafák alatt, a kertben és mielőtt észbekaphattam volna, csókolni kezdett. Érzem ma is, hogy

pillanatnyi megfélemezése volt ez csak szegénynek. Észre is vette magát hamarosan s a fejét lebecsátotta a mellemre. Így maradtunk néhány pillanatig. Egyszerre csak nagyon-nagyon kezdtem sajnálni a testvérkét. Megfogtam és magamhoz emeltem az arcát, könny csillogott a pilláján.

- Mégis szeretsz, Pirike?

- Nagyon szeretlek, Zoltánka...

Hajának jóillata megszállt. Lehajoltam hozzá:

- Ugy-e, a feleségem leszel?

Ahogy ezt mondtam, összerezsent, lekapta rólam a karját, elugrott mellőlem s úgy nézett vissza rám, riadt könyörgéssel:

- Jaj, nem úgy gondoltam, Zoltánka!... Ne haragudj rám!... A hugodnak érzem magamat, ne beszélj így velem!... Jaj!... - és szívére tette a kezét.

Olyan halvány volt e pillanatban, hogy azt hittem, mingyárt össze fog esni előttem. De ugyanakkor a nevünket kiáltotta az anyám:

- Pirike! Zoltán! Hol vagytok?

A testvérke felocsudott s lesütött fejjel, maga elé szomorkodva hagyott el a prэшázban. A válla megvonaglott: talán egy-két könnyet is ejtett csöndeskén. Én úgy álltam ott az alatt, mint ha fejbeütöttek volna. És amire magamhoz jöttem, egy dolgot bizonyosan tudtam. Tudtam azt, hogy a testvérke csak engem szeret, de ezt sohasem szabad elárulnia nekem. A testvérkét hosszú idő óta keményen kioktatták, hogyan kell viselkednie. S ki parancsolhatott rá? Az anyámra már előbb is gyanakodni kezdtem. Most már bizonyos, hogy ő az oka mindennek. Keményakaratu asszony volt mindig, aki ellentmondást nem tűrt, még az apámtól se. De mi célja lehet, hogy megölje a testvérkét?

No, majd odaállok elibe! Legkésőbb holnap. Először a testvérkét faggatom ki négy szemközt s akkor elibeállok, de úgy, hogy balkezemben a testvérke keze lesz, jobbkezemben pedig a revolverem!

S kiléptem a verandára. A verenda alatt akkor már szüreti tánc folyt a gyepen. Istókék csakugyan átjöttek a szomszéd hegyről egy sereg leánnyal, legénnyel, idevetődött a kehes tavarnai segédjegyző a fiatal és nőtlen patikussal s már előbb idehozta az ördög a vályogvető hangászok közül a primást, a klarinétost, meg a nagybögöst. És amire kiléptem a verandára, lelkes kavargásban cifrázták már odalént. A testvérke az Istókék nagyobbik fia karján libegett, aki pénzügyi fogalmazó volt a városban. Sőt még a káplán se volt rest egy-két andalgó fordulóra, nem is szólván Szálka Simonról, aki nyeglén, nekiszegett nyakkal tiport és rugdosott az őszi avaron. Egyedül csak Zohor Ábris ült az asztalnál s konokul nézett maga elé, egy üveg nyakára. Vidróczki ellenben bokázott, de persze oldalt, tisztességes távolságban és mezitláb. Leányok, menyecskék akkor már véginjártak a szőlőnek, közbe félrecsapott kalapjával előbotorkált Pipa Bálint hegyicsősz is. Vidróczki a zene első ütemeire (elsősorban a nagybögőért bolondult a haszontalan!) csak lecsapta hátáról a puttont s elrikkantván magát (persze oldalvást és tisztességes távolságban!), összecsapta csupasz bokáit és mialatt kalapjánál rezegni kezdett a tyukotoll, derékon kapta a szakácsnének:

- Hopp nyanya, sarokra!

Micsoda hangulat kerekedett ebből! Csak éjfél felé lett vége, de akkor meg odahaza folytattuk. Magam is belesodródtam a kavarodásba: először dühből, később azonban szószerint is

lerugtam a balcipőmnek sarkát. Éjfél után zengett már az egész ház, egyszer-kétszer megforgattam a testvérkét is, aki kötekedve nézett velem farkasszemet. Voltak pillanataim, amikor szerettem volna a vállába vágni az öklömmel: mit hazudol most is?! Voltak pillanataim, amikor azon a ponton éreztem magamat, hogy kivezetem a testvérkét és azt mondom neki: - szökjünk meg, Pirike! - Azalatt pedig odakint is táncoltak, az ablak alatt. Lelkesen csattogtak az udvaron a Vidróczki csupasz bokái s egy-egy menyecske felvisitott a félsötétben:

- Hova nyulkálsz, Vidróczki! De szemtelen vagy, Vidróczki!

... Másnap, késő délután, az ebédlőben hevertem, a diványon s a testvérkének olvastam fel. A testvére a fejemnél ült, karosszékekben s lehajtott fejjel kötögetett. Kint a hegyen már csak a prэшázban dolgoztak, az anyám a házban volt elfoglalva valahol, mi ketten pedig olyan táncutáni féligálmos, féligmerengő hangulatban voltunk. A határban reggel óta fokozódó erővel zúgott-zúgott a szél, a nyárfák szakadatlanul integettek rá a fejükkel, házunk mögött hosszú sóhajok között suhogott a fenyves, a falu fölött pedig recsegett és harsogott az erdő. Az égen görögtek, szakadatlanul görögtek a felhők. Itt volt az ősz, visszavonhatatlanul. Én egyvέgben olvastam azalatt, de amikor véletlenül abbahagytam egyszer, a testvére nem vette észre. Meglepetve kaptam fel a szememet: a testvére maga elé hajolva kötögetett, de a komolykás arcán meglátszott, hogy messze, nagyon messze járhattak a gondolatai. Nesztelenül felálltam és odaléptem eléje:

- Valami kérdeznivalóm lesz, Pirike...

Főlemelte rám nyugodt és tiszta arcát, amely azóta is oly sokszor békített meg emberekkel és világgal:

- Parancsolj!

- Mondd meg nekem, Pirike, megcsókolt-e már vagy egyszer Vajda Zoltán?

- Nem, Zoltánka, - felelte halkan. - Még egyszer se csókolt meg. De miért érdekel ez téged?

- Azért, mertha ezentul meg próbálná tenni, felpofozom! Állj csak fel, Pirike!

Felállt:

- Mit akarsz tőlem, Zoltánka?

- Azt akarom, testvére... De mondd csak, szeretsz-e másképp is, nemcsak úgy, mint a testvért szokás?

A testvérkének megrebbent a szeme. Magamhoz vontam a fejét:

- Azért kérdem, mert meg akarlak kérni az anyámtól...

A testvére vállamra engedte a fejét és könnyezni kezdett. Megcsókoltam. Először visszaölelt és engedte magát. De egyszerre nyugtalan lett. És mialatt én nem eresztettem a karjaimból, lihegve próbált erőlködni:

- Az Istenért, mit akarsz velem?

Megint nem értettem a testvérkét! De csak egy félpillanatig. Mert akkor rámkiáltott valaki:

- Zoltán!!

Megfordultam: az anyám állt mögöttünk. Most már megértettem, miért ijedt meg oly váratlanul a testvére? Ott állt az anyám, egészen magánkivűl. Azt hittem, rögtön elájul. Soha még addig olyan felháborodva nem láttam. Haragosan ragadta meg a testvére karját:

- Mit mondtam neked?! Igértél neki valamit?

- Semmit se ígértem, anyuskám, - sirdogált a testvérke és eltakarta a szemét.

Erre már közbeléptem magam is. Huszonkét esztendő óta ekkor fordultam szembe először az anyámmal:

- Édesanyám, nagyon kérlek, add hozzám Pirikét...

Olyat csattant erre, hogy hirtelen attól tartottam, ott helyben pofoz meg mind a kettőnket. Nem tette. Ahelyett megrántotta a testvérke karját:

- Hozzá akarsz menni?

A testvérke magábafulva sirdogált s csak a fejét rázta, hogy nem akar hozzámjönni.

De ez már sok volt nekem is!

- Testvérke! - kiáltottam rá s megragadtam a kezét. - Hozzám akarsz-e jönni?

- Beszélj már! - toppantott rá az anyám. - Mondd meg a szemébe!

A testvérke rámemelte könnyektől nedves arcát s úgy mondta a szemembe:

- Szeretlek Zoltánka, de másképp szeretlek. A testvérednek tartom magamat...

És ahogy kinyögte keservesen, zokogva esett össze a székben. Az anyám ugyanakkor végignézett rajtam:

- Gyere csak utánam!

Utánasiettem, félig támoilyogva. Hosszu ideig maradtam a szobájában s ezen a találkozáson voltam először tiszteletlen szegény anyámmal szemben. Először okos szóval vett elő, de amikor nem birt velem, kiabálni kezdett. Én toporzékoltam. Megfenyegetett, hogy ki fog tagadni. Visszafenyegtettem, hogy meg fogom szöktetni a testvérkét. Talán félóra mulva kirontottam tőle a folyosóra. Utánam kiáltott:

- Mehetsz!

S ujjabb félóra mulva előállt a kocsi és én kétségbeesve ugrottam fel a hátulsó ülésbe. Az apám a hegyen volt még, az anyámnak nem köszöntem, a testvérkét nem is láttam. A kocsi zörögve fordult ki velem a nagykapun, de a kocsi zörgésén, meg a szél zúgásán tul is ugy tetszett, mintha valamelyik ablakból a testvérke kiáltott volna utánam.

Nem néztem vissza.

III.

Most pedig, hogy ifju esztendeim naplóját irogatom, emlékezem öreg barátomról, Norcsics Dánielről. Soha többé nem lesz még egy olyan barátom, mint volt Norcsics Dániel!

Mert öreg volt már akkor is: legalább tizenöt esztendővel korosabb nálamnál. De mialatt én az utolsó vizsgáim előtt álltam, Norcsics még csak a harmadik félévet hallgatta a bölcsészeti fakultáson.

Norcsics Dániel ugyanis örök-diák volt. Amolyan vénsas.

De vénsas volt ő nemcsak lelki konstrukció tekintetében, hanem külsőre is. Termetre vagy két méter, a vállaival benyomhatott volna egy várkaput, a talpairól pedig talán elég annyit, hogy póttartalékos-baka korában a hadbiztosi-kar külön-bakancsot volt kénytelen varratni Norcsics Dánielnek. Itt-ott gyérülni kezdett már a haja, amelyet sohasem választott el fésűvel, hanem ahogy kiemelte reggelenként a vizes lavórból, úgy nyomta bele a kalapját s készen volt az aznapra szóló frizurája. A bal-felső fogsora ellenben hiányzott. Lőccsel verték ki ezt a nyolc darab fogat, amikor lévita-korában verekedett egyizben. Mert lévita is volt Norcsics Dániel.

Ám azt ne higgye valaki, hogy noha tizennyolc esztendő óta minden szemeszter elején pontosan beiratkozott az egyetemre Norcsics s mindazáltal tizennyolc esztendő után se volt semmi-féle diplomája, - a világért ne próbálja feltételezni valaki, mintha haszontalan ember lett volna Norcsics! Ellenkezően! Rendes, jóeszű és jószívű egyén volt ő, aki tizennyolc esztendő óta beiratkozott már a két budapesti egyetem valamennyi fakultására, el is végezte valamennyit, csak nem végezte el egészen. A legutolsó vizsga előtt s rendszerint a legutolsó estén, amikor a fejében volt már minden elképzelhető tudomány, Norcsics maga elé nézett otthoni vacsorája közben s rácsapott az asztalra:

- Ej, nem nekem való ez a pálya! - s egy erélyes mozdulattal a sarokba seprte le valamennyi könyvet.

Másfél-esztendővel előbb, egy juniusi estén, amikor én már önkéntesnek készülődtem, Norcsics bizonyos jogi tételeket magolgatván, hosszú idő óta dűnnyögetett maga elé. Azalatt pedig vacsorázott is: parizert fokhagymával. Ugy volt, hogy másnap teszi le az utolsó szigorlatot. Elszontyolodva üldögélt az ágyam szélén, mert tudtam, hogy amire visszajutok, öreg barátomat nem fogom viszontlátni régi szobánkban. Fölösleges aggodalom volt. Norcsics ugyanis egyszerre csak felugrott s egy erélyes mozdulattal sarokba repített jogi tankönyveket, kompendiumokat. Ijedten néztem rá:

- Az Istenért, mit akarsz megint?

- Semmit! - legyintett, mialatt hosszú léptekkel kezdett föl- és alájárkálni a szobában. - Csak nem megyek neki holnap a vizsgának. Rájöttem ugyanis, hogy nem nekem való a jogi pálya...

- Danyikám! De hiszen az lehetetlen, hogy voltál már hittanhallgató, tanítójelölt, három izben jogász, kétszer kulturmérnök-jelölt, azonkívül patikus-hallgató, háromszor bölcsész...

Norcsics megakasztott:

- S azonkívül még sok egyéb s még sincs diplomám! Ezt akartad mondani, ugy-e? Hát testvér, - s jóakarattal tette kezét a vállamra, - nem is a diploma a legsürgősebb. Mert a diploma, az forma csupán, én viszont a lényegre, a szorosabb értelemben vett tudásra szoktam ráfeküdni. Ám ne hidd azért, hogy pusztán magáért a tudományért lelkesedem. Ó nem! A tudomány

magában semmi. Fő az életről, mint olyanról vallott felfogásunk, amit bölcsélet néven ismer az emberiség műveltebb hányada. Filozófia, az pedig van!

Kedélyesen fütttyentett, visszaült az asztalhoz, előkotorta a fiókból Horácot, amiből megtudtam, hogy Norcsics az őszől fogva a bölcsészeti fakultás hallgatója lesz ismét. Öreg barátom akkor már, ott helyben és nyomban, neki is dült a halhatatlan latin koszorusnak:

*Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium
Paterna rura bobus exercet suis...*

De volt Norcsics Dániel nemcsak egyetemi hallgató. A tizenhét egyetemi esztendő folyamán - némi pénzmagvak irányában - kiruccant nem egyszer a vidékre is. Volt ő ilyenformán segédjegyző Nyitra-vármegyében; volt négy hónapig végrehajtó Sárosban, ahonnét valami kínos asszonyügy miatt kellett menekülnie, záros határidőn belül; volt számvivő őrmester, mert mint póttartalékos bezupált egy próbaévre és volt egyszer lévőita is a Muraköznek tizenkét vend falujában. Persze egyszerre volt lévőita mind a tizenkét faluban s minden vasárnap délelőtt és délután papolnia kellett mind a tizenkét faluban. E lévőita-minőségben Norcsics vezette be az oktatás alapelemeibe a tizenkét vend falu neveletlen nebulóit is, hogy azonban e fantasztikus problémát mimódon sikerült megoldania, sohase tudtam megérteni teljesen. Mint lévőita kommenciót huzott a tizenkét vend falu népétől s ugyane minőségben ő volt a harangozó is.

Másfél-esztendeig nem láttam ettőlfogva Norcsics Dánielt. Amikor az önkéntesi esztendőm után haraggal és kétségbeeséssel rohantam fel hazulról Budapestre, első utam természetesen öhozzá vezetett.

Az öregot ugyanabban a szobában találtam meg, ahol másfél-esztendővel előbb elhagytam. De most fűlig-takarózza egy pokrócba, kilenc nap óta hevert az ágyban. A régi fölénnyel s ugyanazzal az atyai jóakarattal dugta ki felém csontos markát a pokróc alól. Megijedtem:

- Az Istenért, csak nincs valami bajod?

Norcsics olyat harsogott feleletül, hogy rengett tőle a szoba mennyezete, amire én is kacagni kezdtem. S abban a pillanatban elszállt fejemből a hazulról hozott harag és kétségbeesés. A fidélis vendiákok lettünk egyszerre mind a ketten.

Hála Istennek, ezuttal sem volt komoly baja Norcsicsnak fizikai értelemben véve, ám annál súlyosabb kór rágódott rajta pénzügyi értelemben véve. Kiderült, hogy az én öreg barátom kilenc nap óta azért kénytelen ágyban feküdni, mert kabátja sincs, mellénye sincs, nadrágja sincs. Kabátot, mellényt és nadrágot ugyanis kilenc nappal előbb zálogházba csapott be s azóta az ágyban reménykedett, ki nyit be hozzá elsőnek és ki váltja ki e fantasztikus helyzetből?

Én mindenekeelőtt a zálogházba siettem s kiváltottam a Norcsics kabátját, mellényét és nadrágját. Pompás napok következtek reánk, még el is vigadoztunk olykor, persze csak harmadrendű helyeken, mert egy-egy köruti kávéházba emberi képtelenség lett volna becsalogatni Norcsicsot. Dehát ez a vig életünk se maradt hosszú életü, mert a hazulról hozott pénzem hamarosan a semmire olvadt le, ujat pedig nem kérhettem, mint azelőtt. Mert föltettem magamban, hogy koplalni fogok inkább, de a szüleimhez nem fordulok többé. E tüntető önérzettel elsősorban a testvérekének akartam imponálni.

Azalatt ősz lett, ez az ősz azonban hidegnek ígérkezett. Az Üllői-uti akácfák akkor már elhullatták a levelüket, a Képiró-uccában pedig nyakbahuzott fejjel siettek el reggelenként a járókelők. Kora-hideg jött tehát, de mi ezt alig éreztük, legalább a szobánkban nem, mert csökeskeny kályhánkban andalítóan duruzsolgatott éjszakánkint a tűz. A szénről Norcsics

gondoskodott. Az öreg tudniillik esténként, úgy kilenc óra körül, zsákot gyűrt a hónalja alá s eltűnt. Félóra múlva visszajött, de szuszogva. A zsák ilyenkor a hátán domborodott. Ezt a rejtelmes fordulót minden harmadik estén megtette s mindannyiszor zsák-szénnel görnyedezett be az ajtón. Titkos büntársa lehetett a háziasszonyunk is, egy boglyasfejű, özvegy börtönörné, mert az ilyen gyanus kirándulások alkalmával ő leskelődött az előszoba ajtajában és ha Norcsics, súlyos terhe alatt, lihegni kezdett a melléklépcsőn, Veverkáné asszony nyitott ajtót neki, mely szivesség fejében Norcsics Dániel megfelelő szén-jutalékban részesítette Veverkánét. Öreg barátomnak a kései sötétben megtett eme vállalkozásai feltűntek persze nekem is és egy este megkérdeztem tőle:

- Nem akarnék tapintatlan lenni, kedves barátom, Dániel. De ha meg nem bántanálak érzékenységedben, kíváncsi lennék: vajjon megfizette-e valaki e szénnek árát?

Norcsics a haját törülgetvén, lihegett:

- Hogy megfizette-e valaki? Természetesen. Persze nem én fizettem meg, nekem ugyanis nincs miből fizetnem. Ám megnyugtatlak, hogy akitől hozom, valódi nagy-dög...

Az igen-gazdag embert hívta »nagy-dög«nek Norcsics Dániel. Kettőt fujt, úgy folytatta:

- De ne faggass, kérlek, ne faggass! Neked igazság szerint nem is szabad tudni az ilyenről: te dsentlemén vagy s két év múlva hadnagy leszel a hadseregben. Én ellenben csak őrmesterségig birtam kiszurkolni. De ne faggass tovább, mert az ilyen puhatolózás az idegeimre szokott menni...

Ez elejtett nyilatkozatból sejtettem, hogy az öreg hivatásszerűen lopkodja valakitől a szénét. De legalább az estéink voltak kedélyesek. Norcsics ilyenkor többnyire fel és alá járkált a szobában, én pedig ruhástul dültem el az ágyon. Vitáink tárgya nagyrészt a pénz-szerzés lehetősége és módozatai körül forgott.

Mert ezen a télen valóságos balsors üldözte Norcsicsot. Pedig nem lehet mondani, mintha hiányzott volna belőle a vállalkozási kedv. Ellenkezően! Öreg barátom szinte lángolt akkoriban a vállalkozási hajlandóságtól. És ha vállalkozott egyszer, ijesztő erővel dült neki a véghezvitelnek és én tanu lehetek rá, hogy Norcsics Dániel hős tudott lenni olyankor. E kétségbeejtő éjszakai tanácskozások alatt előadta például, hogy a jelenlegi állapottal szemben tavaly-ilyenkor valóságos hercegnek érezte magát. Tavaly-ilyenkor nevezetesen a következő helyekről huzott fizetést: reggel nyolctól-tízíg a Gazdák Egyesületében végezte az iktatói teendőket, tíztől-kettőig bizonyos Szondy-uccai vegypapírintézet bizonyos műhelyében korrigált bizonyos levonatokat, félháromtól-ötig címeteket irt, öttől-hatig, hattól-hétig és héttől-nyolcig három különböző uriházban volt korrepetitori állása, kilenc órától tízig a Telefon Hírmoldóba olvasta bele az aznapi világeseményeket, tizenegyől éjjélután háromig egy napilap nyomdájában kapott korrektori tisztséget. S öreg barátomnak e heroikus munkahalmaz mozgástalan elintézése fejében minden hónap elsején száztizenhét korona verte a pénztárcáját summa-summárum. - Az volt a vig élet, testvér! - csapott a vállamra, valahányszor a letűnt jóvilágról elmélkedett.

Azon a télen azonban fölötte-rossz bőrben volt az öreg. Karácsony is elmúlt, Norcsics akkor már a Lónyay-uccai zálogházba cipelte minden ingóságomat, úgy, hogy egy januári estén nem maradt egyebem, csak a nagykabátom és az egyetlen ruhám, amelyik éppen rajtam volt. Norcsics Dánielt módfelett elkeseredett állapotban találtam odahaza ezen az estén. A kályha előtt állt, háttal a szobának, keresztbefont karral és gondoktól meggyötört fejét lebecsátotta a mellére, szinte belefurta a két karja alá, mint szárnyai alá a mellét-tépdeseő pelikán. Jókedvet próbáltam kieroszakolni, ám az öreg megfordult s rámemelte sötét arcát:

- Ütött a vég, testvér...

- Hogy-hogy?

Norcsics rámutatott ekkor kemény pincskalapjára, mely az ágyon hevert, huszfelé lapitva s legalább négyfelé repesztve. Bús sejtelmem megsugta, hogy öreg barátommal tragikus dolgok eshettek meg napközben. Ő pedig folytatta, de olyan hangon, mintha kriptából beszélt volna fel:

- A téllel még birunk dacolni, mert fűtőanyagot szereztem március hó végéig. Ám annál sulyosabban esik a latba napiéletünk biztosíthatása. Eddig hallgattam, de most már ki kell rukkolnom előtted is, hogy teljes pankrót előtt állunk. Olyan csufság ért a mai napon, hogy jajgatni szeretnék ijesztő szégyenemben. Ma délelőtt szó szerint ez történt velem: olvasom az egyik ujságban, hogy a Vörösvári-uton, valahol Óbuda felé, nevelőt keres egy uricsalád. Gyalog persze nem vághattam neki, mert olyan messze van, hogy mire odaérek, legalább huszan előznek meg ebben az inséges világban. Villamosra pedig nem ülhettem, mert egy árva petákom se volt. Kinos szorultságomban nem tehettem okosabbat, minthogy belecsimpaszkodtam az egyik villamos hátuljába s ráültem az ütközőre. Ugy nyeregülésben, mint huszár a lóra. Hát zónáztam is vigan, egészen a Váci-körutig. Ott azonban megneszelt a kalauz s a hátulsó perron ablakán fejemig nyult le a csipás... És mialatt én a sors forgandóságain mélézgett az ütközőn, a szemtelen csak megkapta a kalapomat s kivágta az uttest közepére. Abban a pillanatban azt hittem, hogy szétrepedek, testvér! Szégyen és düh csatázott bennem, ám nem okoskodván tulsokat, az ütközőről csak egyet lendítettem fölfelé a tenyeremmel s úgy csaptam pampulán a koszt, hogy óbégatva esett hátra. Ugyanakkor le is ugrottam a két sin közé, párszor meghemperegtem, aztán visszafelé szaladtam a kalapom után. De a kalapom akkor már csuffá volt téve, minthogy átment rajta egy konflis. Ám teljes vereségem csak ezután következett el. A felképelt kalauz ugyanis megállította a kocsit, rendőrt hívott, a rendőr felírt és most kihágásért biztosan rámsóznak vagy egy forintot... De miből? Az Istenért, miből?

Én olyanokat nevettem, hogy hemperegtem az ágyban. Mert valóban komikus alak volt e pillanatban az én öreg barátom, amint teljes apátiával nézett maga elé. Utoljára is megnyugtattam:

- Csak megusszuk valahogy, Danyikám. A baj nem oly végzetes, egyelőre nem ütött még a tizenkettedik óra. Most félkilenc lesz. Kopogtass csak be, kérlek, özvegy Veverkáné asszonyához s koppaszd meg vagy tiz forint erejéig. Egy héten belül pénzt várok hazulról.

De utolsó szavaimat féligse hallotta Norcsics Dániel, mert egyet füttyentvén, kint volt már az ajtón. Öt perc mulva újból bent volt juhturóval, parizerrel, fokhagymával, sajttal és egy üveg borovicskával. Ez alatt az öt perc alatt ugyanis nemcsak a tiz forintot szippantotta ki özvegy Veverkánéból, hanem megjárta a vegyeskereskedést is. És mialatt kedves csemegéjét, a parizert és a fokhagymát hajigálta magába késhegyről, kedélyesen dudolgatott egy ócska operett-melódiát: *De az egész nagy Albionban - Nincs több oly ablak, mint ahonnan...*

Aligha volt még egy másik olyan esténk! Odakint zivatar és hó csatázott, mi pedig bizalmas-kettesben diskuráltunk a vékonyan sipolygató kályha előtt, mialatt sercegeve dalolt a petróleumlámpa. Olyan esténk volt ez, amelyet csak ötévenként egyszer szokott megérni az ember s amikor a csöndes kvaterka megnyitja a szívet minden takargatott titok előtt. Egyszerre fölnevettem:

- Danyikám, csak nem hiszed komolyan, hogy pénzt fogok kérni hazulról?

Norcsics élesen nézett a szemem közé:

- Ugy-e, történt odahaza valami?

- Eltaláltad, - és bólintottam rá. - Mert ha én pénzt akarnék hazulról, azonnal teljesítenék minden kívánságomat. Különösen most, hogy tulvagyok az utolsó vizsgákon is. De nekem nem kell többé semmi a szüleimtől...

Norcsics kíváncsian figyelt föl:

- Sejtettem én valamit.

Arról persze megfeledeztem, hogy időközben kielégítő sikerrel mentem át az utolsó vizsgáimon. Most tehát, kézhezkapván a diplomát, kész embernek számítottam. Ha tudta volna ezt az édesanyám, talán sirvafakadt volna! Én azonban nem értesítettem róla senkit, mert azt akartam, hogy ezt is másodkézből tudják meg odahaza. Komolyan tartottam a haragot, elsősorban az anyámmal, őt okoltam minden szenvedésemért s három hónap óta egyszer se jutott az eszembe, hogy irjak neki, vagy a testvérkének.

Azon a januárvégi éjszakán, amikor annyira megnyílt a szívem, hogy utoljára könnyes lett a szemem, mindent elmondtam az én öreg barátomnak. Kezdve azon a délutánon, amikor két esztendő után hazaérkeztem, egészen addig a délutánig, mikor az édesanyám valósággal elkergetett a testvérke miatt. Norcsics ismerte a házunkat: két évvel előbb egész nyarat töltött nálunk s teljes megértéssel hallgatta fejtegetéseimet. Három hónap telt el már azóta s három hónap óta elég okom volt rá, hogy fokunkint megnyugtassam magamat. Semmit se hallgattam el Norcsics előtt. Elmondtam neki, hogy a testvérkét én feleségül vehetném, mert a testvérke nem valóságos hugom, csak távoli rokonom. A testvérke kilencesztendő s nem volt még, amikor árvaságra jutott. Egyetlen lánya volt az édesanyám unokabátyjának s az anyám saját lányává fogadta akkor a testvérkét. Norcsics nagy figyelemmel hallgatott végig ezen a késő éjszakán. Elmondtam neki, mimódon folyt le utolsó összetűzésem az anyámmal. Az édesanyám fenyegetőzött és sirt, hogy inkább kitagad, de sohase fog belenyugodni, hogy feleségül vehessem a testvérkét. Igen fiatalok vagyunk mind a ketten: előbb-utóbb baj lenne egy ilyen házasságból. A testvérkének megfontolt férjre van szüksége, aki vezetni tudja a kezénél, én pedig csak komoly leányt vehetek feleségül, akit lehetőleg az anyám fog kinézni a számomra és aki lehetőleg gazdag is legyen. De hidegeszü asszony volt az én édesanyám! De sokszor megróttam úgy magamban, nyugtassa meg az Isten! Pedig ma már tudom, hogy mindig jót akart nekem, persze úgy, amint ő gondolta azt ki magában jóelőre. És amikor rájött egyszer, hogy tévedett, amikor az öreg házból kirepült már a testvérke, milyen keserves könnyekre fakadt, szegény!... Ezen a késő éjszakán, miközben kedélyesen kvaterkázgattunk, kitértam Norcsics előtt búsongó szívemet. Az öreg reámfigyelt s olykor a fejét csóválta. A végén annyit mondott:

- Szó sincs róla, valóban kedves pofácskája van a testvérkédnek, azaz helyes leányzó. Nem csudálom ennélfogva, ha megzavart. Azonban...

Itt megállt, előbb lenyelt egy pohár borovicskát, megtörölte kétfelől a bajuszát, ujjával fésült egyet a haján és akkor így folytatta:

- ... azonban magam részéről azt mondom, nem sok értelme van az ilyen ifjúkori heveskedéseknek. Majd rájössz egyszer te is az egyetlen igazságra, ha olyan vén leszel, mint én vagyok. És ha annyi filozófiával fogod tudni elbírálni egykor az életet, mint öreg barátod, Norcsics Dániel. Én elhiszem, testvér, hogy még ma is kigyulladsz a testvérke pusztá nevére. Valóban kicsit akaratos, kicsit szeszélyes, ám mindenekfölött helyes leányzó. De megbolondulni és az égre ordítani fel... Hidd el, nem érdemes. Valamikor te is rájössz majd, hogy minden filozófiá-

nak ez a teteje és végső konklúziója: nem érdemes. Én is voltam szerelmes. Mert azóta három hitvesem volt...

E szokatlan vallomásnál nagyot néztem. Norcsics zavartalanul folytatta:

- Eddig hallgattam róla, de most elárulom neked, hogy igenis, három hitvesem volt egyelőre. Persze, nem mindig legális formák között, hanem hol félig-meddig, hol féligse. S mi lett a vége? Vagy én csaltam meg őket, vagy ők csaptak be az első nagy szerelem harmadik hetében, - és egyet sóhajtott. - Nem érdemes, pajtás, nem érdemes... A testvérkére, azt hiszem, előbb-utóbb ráunnál. Csak ne sápitezz: nem ő miatta, mert a testvérke valóban helyes teremtés. Magad miatt! Nem vagy eléggé állhatatos és én hiszem, hogy egyelőre ettől fél az édesanyád is. Ám e mai éjszakán egyébről van szó, és pedig komolyabb természetű ügyről. Arról van szó nevezetesen, hogy a jövő héten mimódon fogjuk kiegyenlíteni majd ezt a Veverkáné-féle tiz forintot?... Herstellt, ne szólj közbe! Megvan! Most jut eszembe, hogy négy nappal ezelőtt itt járt és melegen érdeklődött irántad a testvérke vőlegénye, az a bizonyos Vajda Zoltán. Mondhatom, egész kedvem szerint való uriember, hiába vörösödsz tőle. Mondta is pedig, hogy okvetlenül keresd fel, mert beszélni akar veled. Hát testvér, ha más megoldás nem adódik, ezt a Vajda Zoltán nevű szimpatikus uriembert fogjuk megpumpolni a tiz forintok irányában...

Olyan ingerültség rohant meg erre, hogy először nem tudtam szóhoz jutni. De aztán csak megálltam Norcsics előtt:

- Öreg cimbora! Ha Vajda Zoltán még egyszer be talál ide lépni, okvetlenül kilököm! Ha pedig nem lennék idehaza, felkérlek rá, hogy te lökd ki! Lenne azonban egy ötletem...

Norcsicsnak, amikor azt mondtam, hogy ötletem van, egyszerre felcsillant a szeme:

- Halljuk!

- Az ötletem az, hogy ha már magadnak nem sikerül, próbálj az én számomra állást szerezni. Akármilyen állást! - kiáltottam fel nyugtalanul.

De annál nyugodtabb maradt Norcsics:

- Meglesz! Egy héten belül meglesz! Becsületszavamra!

Nagyon késő volt. Még egy utolsót koccintottunk. Öreg barátomat egy héten keresztül alig láttam ettől az éjszakától fogva. Hogy hol kilincsel, merre loholt, sohase kérdeztem tőle. De egy héttel erre az éjszakára, ugy este tiz óra tájban, csak rámnyitott, a vizes haját törülgetve, fujva és prüszkölve. S a vállamra csapott lelkesen:

- Megvan, testvér! Holnaptól kezdve olyan ur leszel, hogy ha meghallja az édesanyád, sirva fog fakadni büszkeségében! Egy hétig talpaltam, de hitemre mondom, olyan eredményt értem el, hogy szeretnék felfuvódni a gögtől. Holnaptól fogva te vagy a titkárja a müegyetem pro-rektorának, a kivételes tudósnek, a többszörös milliomosnak s a szeretve-tisztelt hazafinak! Lesz pénz, azazhogy korpa dulásig, mert remélem, hogy a havonta megkapandó tiszteletdíjad tiz százaléka öreg barátodé marad...

Igaz meghatottsággal borultam a Norcsics nyakába. És megfogadtam neki, ott helyben, hogy megkapandó havi tiszteletdíjam végösszegének tiz százalékát okvetlenül neki fogom át-nyújtani.

És pedig minden hó első napján.

IV.

Nyolc esztendeje már, hogy megismerkedtem a méltóságos urral. És emlékezvén imé az öreg méltóságosról, úgy találom, hogy az összes öreg méltóságos urak között aligha akadt még egy másik olyan öreg méltóságos, mint volt az én öreg méltóságosom.

Az öregur valóban prorektor volt a műegyetemen, mivelhogy az előző évben rektor volt ugyanott. Tudósnak is kivételes, mivel tudománnyal nem foglalkozott. Hogy többszörös milliomos volt-e? Sohasem sikerült megállapítanom, de sejtettük róla, hogy teméntelen pénzzel rendelkezhetett volna, ha nem lett volna oly ijesztően fősvény a szeretve-tisztelt hazafi. Vagyishogy négy esztendő óta csak passzív minőségben volt már szeretve-tisztelt hazafi az öreg méltóságos, mert négy esztendővel előbb végleg megbukott a választáson. Ő azonban úgy viselkedett most is, mint huszonöt éven át azelőtt. Annak rendje szerint eljárta tehát egykori kerülete minden választójának minden legneveltségesebb dolgában, felkapaszkodott a Várba, végigzaklatott három-négy minisztériumot, majd átbaktatott Pestre, ott is sürgetett, pattogott és neheztelt, aztán a Duna-parton lebaktatott a Ferenc József-hidig (mindig gyalog baktatott az öreg méltóságos, mert a villanyos hat krajcárba került volna) és átbaktatván a Ferenc József hidon, felprüsszögött a Gellérthegy egyik déli kanyargó útján, a lakása felé, mialatt szöges talpa alatt élénk visszhangot vert a kopottas kövezet. Amikor végül benyitott özvegyi lakásába s Hancsu, a tót szakácsnő leszedett róla sálát, nagykabátot, ujjast, esernyőt és miegyebet, az öreg megtörölte vörösre izzadt homlokát s a kivételes lények közömbös fensőbbiségével szólt oda a szakácsnőnek:

- Hogy mit nem kell végigszenvedni egy honfinak! No, hozza csak azt az ebédet, lelkem!

- Hát minek jár annyit a méltósága, - nyelvelt a szakácsnő, - mikor ugyis meg teccett bukni...

Az öreg megzavarodott kicsit, mert szívének alig-hegedő sebe maradt mindvégig ez az utolsó kudarc. S föl és alá topogott attólfogva, vagy megállt az egyetlen homályos falitükrök előtt, amely tepsivé lapítva mutatta vissza az ember fejét. És mialatt elnézegette magát benne, intett a tükör felé, sajátmagának:

- Igenis... Sok teher nyomja egy ember vállait, ha valóban honfinak érzi és vallja magát.

Valaki azt ne higgye azonban, hogy az öreg méltóságos ál-önzetlenségéből bandukolt annyit nap-nap után, úgy okoskodva, hogy hálátlan kerületéért ő még bukott-állapotban is többet tesz, mint az utódja győztes-állapotban, hogy tehát a választók ráocsudva iszonyu hálátlanságukra, legközelebb ismét őt fogják kitüntetni egyhangu bizalmukkal... Ő nem! Az ő napról-napra való szakadatlan buzgalmának más oka volt. A megszokás. Huszonöt esztendő alatt annyira megszokta ezt a mindennapos utat az öreg, hogy az utolsó négy esztendő óta is épp-ugy megtette mindennap, mint megtette azelőtt huszonöt esztendőn keresztül.

Ugy délutánonkint, ha szöges bakancsában becsoszogott, először az ebéd iránt érdeklődött, egyszer-kétszer rábókolt sajátmagára a tükörből, aztán eszébejutottam én is, tehát odabaktatott az íróasztalhoz s a reáhalmozott könyvek, iratok, árjegyzékek és levelek boglyája mögé kukkantván, jókedvűen köszöntött:

- Jónapot, öcsémuram! Jónapot! Van még másolnivaló?

- Van, méltóságos uram! - bólintottam feléje s legörnyedvén, továbbmásoltam azt, amit reggel hattól-kilencig sztenográfia alá diktált nekem az öregur.

És mialatt kurta ebédjét evegette szaporán, gyanakodva pislogott felém, hogy nem pihenek-e munkaközben és hogy alattomban nem akarom-e becsapni? Mert kedves szokása volt az öregurnak, hogy mindenkit dolgoztatott maga körül. És ha módja lett volna hozzá, még a pókokat is munkába fogta volna, amelyek hosszú esztendőik óta keresztül-kasul szótték a szobák sarkait és mennyezetét.

Három hete mult már, hogy titkárja, illetve titoknoka lettem az öregurnak s e három hét alatt nem-egyszer vettem szemügyre a méltóságot. Apró, egészen apró emberke volt a méltóságos, a bajusza olyanformán ágaskodott, mint a II. Vilmos császáré, az arca ellenben méregvörös volt, ami bizonyos hörcsög-jelleget kölcsönzött neki. A méltóságosnak apró bibircsók volt a feje bubján és ha valami bosszuság érte, ezt a bibircsókot piszkálta szüntelenül. Volt azonkívül egy csikos nadrágja is. Ez a nadrág azért maradt meg oly tisztán az emlékeimben, mert a jobbszára rövidebb volt, mint a balszára. Az öreg méltóságos ugyanis bicegett kissé a jobb lábára, ezért járt olyan lovackához-hasonló baktató járással, ám mivel bicegett a jobb lábára, nadrágjának jobbszára erősebben csapódott hozzá a jobblábához, mint a nadrág másik szára a másik lábszárához és ez volt közvetlen oka, hogy a nadrág jobbszára hamarabb lett rojtos, mint a nadrág balszára. És valahányszor rojtos lett, a méltóságos mindannyiszor levágatta és ujraszegette Hancsuval, ám nem vágatta le és nem szegette újra ugyanakkor a nadrágjának balszárát is. Ez egyenlőtlen nadrágszár-rojtosodásnak az lett aztán szemmel-látható következménye, hogy kilencesztendei nadrághasználat után a nadrág balszára még mindig leért a bakancs sarkáig, mialatt a nadrág jobbszára már csak bokán felül verdeste a méltóságos ur lábszárát.

De eredeti volt egyéb tekintetben is. A napilapok közül például a *Budapest*-re fizetett elő, amelynek homlokán ez állt: *Lapvezér Kossuth Ferenc*. Az öreg ugyanis mérsékelt negyvennyolcas volt. Ebédutánonként ledülvén az egyetlen diványra, fejére huzta fekete hálósipkáját s olvasni kezdett. Ám az öregur e tekintetben is egészen elütő jelenség volt. Az olvasást ugyanis a vezércikken kezdte, ha azonban a vezércikk átnyult a következő oldalra is, az öregur - időnyerés céljából! - nem lapozott át, hanem először olvasni kezdte a tárcát. De a tárcát se olvasta el egyfolytában, hanem a második oldalra fordítván, egyelőre a vezércikket folytatta megint és csak azután folytatta a tárca folytatását is. Ha aztán jelentettem neki, hogy nincs több másolnivaló, az öregur abban a szempillantásban lecsapta az ujságot, felállt és az asztalomon ágaskodó levelek kazlaiból kikapván találomra egyet, diktálni kezdte rá a választ, amelyet én gyorsírással jegyeztem:

»Tisztelt Uram! Szeretett Barátom! Érdemes Öcsém! Vonatkozással folyó hó 13-án kelt nagybecsű soraira, ámbár igénytelen személyemet a legutóbb előadódott alkalommal kissé talán kirívó modorban is, tehát nem teljesen kielégítő bizalommal övezte körül a kerület szavazópolgárságának véleménynyilváníthatósága, én mindazonáltal és mégis a legnagyobb készséggel és egyben örömmel válaszolok hozzám intézett nagybecsű és reám nézve mindenekfölött megtisztelő soraira. Ama ténykörülményeknél fogva tehát és jelesül...«

Körülbelül ilyenformán kezdődött valamennyi levél. Ám ez csak az eleje volt egy-egy ilyen levélnek. Mertha egyszer nekihevült a méltóságos, diktált ő olyan levelet is, hogy csak a tizen-nyolcadik oldalon írta alá s még azután is következett öt-hat poszt szkriptum és egy-két notabene! Voltak pedig e válasz-levelekben olyan közbevetett-, mellék- és alárendelt mondatok, hogy a második oldalon megindult körmondat csak negyedóra mulva kunkorodott vissza önmagába, közbül azonban hiányzott a főmondat, ám ezzel nem sokat törődött egyikünk se, annál kevésbé nem, mert a közbevetett mellékmondat viszont nemegyszer csak harmincöt sorral később utalt a kapcsolt előzményre. De nemcsak a mondatai voltak két-három oldal-

nyi hosszúságúak, hanem az összetett szavak tekintetében sem ismert korlátot a méltóságos. Elve volt ugyanis, hogy mivel néhai Gyulai Pál nevezetű nagyrabecsült barátjának nézete szerint az összetett szavakat össze kell írni, én is kénytelen voltam egyszerűen írni például ezt: *magyarfolyaméstengerhajózási részvénytársaságikötvénykibocsátás...*

Három hete voltam már titkárja, illetve titoknok a méltóságos urnak, amikor elkövetkezett az idő, hogy a havi tiszteletdíj végső összegének kérdését is tisztázzam végül vele. A kérdés sürgető volt, mert ekkor már nemcsak Veverkáné célozgatott a maga tíz forintjára, hanem Norcsics is morogni kezdett esténkint:

- Ne felejtse el, hogy a havonta megkapandó tiszteletdíj egytizede engemet illet! Én tettelek emberré, testvér!

Egy ebéd után odaálltam az öreg méltóságos elé, hogy meghányjam vele a honorárium kérdését. Az öreg, pénzt hallván emlegetni, megzavarodott és nagy kinban lehetett, mert körültopogott a szobában, mialatt egyszer se mert a szemem közé nézni:

- Hát persze, persze. Megértem, hogyne érteném meg. A maga részéről teljesen igaza van kedves öcsémuramnak. Arról lenne szó tehát ugyebár, kedves öcsémuram, hogy kedves öcsémuram mily összegű dotációban részesülhet minden hónap elsején. Jó lenne talán, ha még egyszer precizíroznék kifogástalan pontossággal úgy a kedves öcsémuram napijellegű kötelezettségeit, valamint e kötelezettségek ellenértéke gyanánt az én részemről a kedves öcsémuram javára eső jutalék végső összegét...

- Ugy van, méltóságos uram, - bólintottam rá tisztelettel.

Az öreg körültopogott a szobában:

- Megegyeztünk ennél fogva, hogy kedves öcsémuram reggel hattól, nyár felé azonban már féltől fogva rendelkezésemre áll. Ezen időtől kezdve én különböző rendbeli válaszleveleket diktálok cirka féltízíg, melyeket is öcsémuram sztenografice jegyez le. Öcsémuram attól fogva a sztenográfozott szöveget másolni kezdi levélpapírosokra. Egytől félkettőig ebédszünet. Kettőtől hatig öcsémuram folytatja a másolást és ha közbe netán készen lenne az összmunkaanyaggal, akkor én újólág diktálni kezdek friss szöveget. Kivétel csupán csak a vasárnap, ám ha szüksége lenne, kedves öcsémuram hajlandó vasárnap is rendelkezésemre állni, mely szolgálatkészség ellenében azonban extra-dotációra nem reflektál.

- Helyes, méltóságos uram. Szó szerint ez volt a megállapodásunk.

Az öregur még most sem mert rá nézni. Akkor már tudtam, hogy a méltóságosnak gyöngé oldala a fizetés. De végül is erőt vett magán valahogy:

- Nos igen, öcsémuram... Ugyebár, öcsémuram... Én az öcsémuramnak, hogy a munka folyamatossága megakadást ne legyen szenvedni kénytelen, mint ahogy eddig adtam, hasonlóképpen ezentúl is hajlandó vagyok reggelit adni. Ennek havi összegét azonban le fogom vonni a dotációból, amit - s erről meg vagyok győződve - kedves öcsémuram is természetes dolognak talál. Egy reggeli havi összegét én ezennel megállapítom, mondjuk, mindössze csak tíz koronában. Ezt a tíz koronát én következőleg minden elsején le fogom vonni az öcsémuramnak kijáró tiszteletdíj végösszegéből.

- Természetes, természetes, méltóságos uram...

A méltóságos aközben háttal fordult nekem s hosszan kimerengett az ablakon. A nyaka tüzelt, amiből sejtettem azonnal, hogy nagy tusák dulhatnak benne, mivelhogy most kalkulálgatja magában havi teljesítőképességem díjazásának végösszámát. A tíz koronán azonban csaknem felkacagtam, mert az a reggeli valóban nem ért tíz koronát. Tudni kell ugyanis, hogy három

hét óta együtt früstökölgettem az öregurral. A reggelit a méltóságos személyesen készítette el minden reggel hatkor. Állt pedig ez a reggeli pusztá teából, semmi egyébből. A saját csészéjébe félkocka cukrot is tett az öregur, az enyémben azonban negyedét se, mert, mint kedves csalafintasággal mondta: ilyen-korban az ifjuemberek hajlamosak a cukorbetegségekre. Én tehát cukor nélkül ittam meg a teámat, de kenyér nélkül is. Rum természetesen nem járt a teához, de járt hozzá tealevél, mert a méltóságos urnak még 1902 novemberében eltűnt a szűrője. Új szűrőt nem vásárolt, a levél-tea ennélfogva leülepedett a folyadék-tea aljára.

Három hét óta reggelizgettem így az öregurral, amikor végül elérkezett a fizetés keserves pillanata. A méltóságos hosszú percek óta álldogált immár háttal nekem, kifelé merengve a csendes utcára, mialatt én megcsináltam magamban a számvetést. A munka, melyet végzek, valóban szizifuszi, tehát a legrosszabb eshetőséget véve alapul, okvetlenül fel fog ajánlani kétszáz koronát. Ebből levonva tizet, marad százkilencven, melynek tiz százaléka, azaz tizenkilenc korona Norcsics Dánielt fogja megilletni.

Töprengésemből a méltóságos ur zavart föl. Felém fordult, hozzám baktatott. Mérges kis arcán, tiszta kék szemében nyoma nem volt a zavarnak. Ahelyett kedveskedve pislogott:

- Meggondoltam öcsémuram, meggondoltam. S számításaim végeredménye gyanánt, remélem, öcsémuram is meg lesz elégedve, ha a fentebbemlített tiz korona levonásával még külön felajánlok öcsémuramnak havi tiz korona tiszteletdíjat.

- Hogyan, méltósá...?

Valamit makogtam még, de nem emlékszem vissza, mit! Olyan érzésem volt, mintha először jeges vízzel loccsantottak volna nyakon és ugyanabban a pillanatban mintha fejen is vágtak volna egy nagy bunkóval. Ám ez a szivgyöngeség mulékony tünet volt nálam, mert az akasztófahumor iránti érzék felülkerekedett bennem s felkacagtam. Az öreg valószínűen azt hitte, hogy hirtelen elvesztettem az eszemet. Ijedten karolt belém:

- Mi baja, öcsémuram!

- Semmi, semmi, méltóságos uram, - nyugtattam meg szeliden. - A propozíciót kész örömmel magamévá teszem!

Az öregur erre előkeresett egy bugyellárist és az asztalra nyomban le is számolt tiz darab ezüst egykoronást. Megjegyezte ugyan, hogy elsejéig még öt egész nap van hátra, ő mindazonáltal viseltetik irányomban annyi jóakarattal, sőt bizalommal... És letévén elibém a tiz darab ezüst egykoronást, találomra kikapott a levélkazalból egy darabot, belenézett és diktálni kezdett:

»Técé Uram! Vonatkozással folyó hó 20-án kelt nagybecsű soraira, ámbár igénytelen személyemet a legutóbb előadódott alkalommal kissé talán kirívó modorban is...«

Alig vártam, hogy hazarohanhassak.

Norcsics szorongva leskelődött reám ebéd óta. Mert tudta, hogy ma zsoldfizetés lesz. Ahogy benyitottam, izgatottan ugrott fel:

- Na, mennyi?

Én szó nélkül egy koronát tettem le az asztalra.

Öreg barátom először képtelen volt megérteni, hogy az egy darab ezüst egykoronás mit akar jelenteni voltaképpen? Ám mikor megértette, hogy ez az egy korona a tiszteletdíj reaeső hányada, felordított:

- Juujj! Én hülye! Én hittem, mert marha vagyok, hogy urat csináltam belőled! Le kell lőni azt a gazembert! Énnekem azt ígérte, hogy még támogatni is fog a pályádon! Én legalább százötven pengőt vártam! Juujj!

A düh és a kétségbeesés ez ijesztő rohamkitörésére csak beszaladt a szobánkba Veverkáné asszony is és látván a Norcsics ijesztő kinlódását, hangos könnyekre fakadt az ajtóban. Én pedig e kettős koncertre úgy kezdtem kacagni, hogy fetrengtem az ágyban.

Amikor sikerült lecsillapodnom, komolyan fordultam Veverkánéhoz, mialatt Norcsics Dániel vizes borogatást rakott a fejére.

- Nézze Veverkáné, - kezdtem ünnepi hangon. - Arról van szó, hogy kicsit elszámítottuk magunkat. Tíz forinttal már tartozom magának, ehhez most kérek még százat. Ez összesen száztiz. Maga most behozza a száz forintot, én pedig megírok egy kötelezvényt, melynél fogva két hónap múlva, azaz április huszonharmadikán összesen százötven forintot vagyok köteles visszafizetni magának.

Mire megírtam a kötelezvényt, Veverkáné vissza is jött a száz forinttal. És Norcsics Dániel, meglátván a száz forintot, homlokáról abban a pillanatban sarokba vágta az ecetes-vízbe mártott törülközőt s kettőt csattintott a tenyerével:

- Vannak még nagy lelkek Magyarországon! Nagysád, Veverkáné, maga valóban büszkeségére válik nemének!

S percet se mulasztva, nyakába csapta a bornyulópót s rántott felém a vállával:

- Mehetünk!

El is mentünk. Először egy jobbfejta vendéglőbe, ahol Norcsics ötnegyedóráig evett egyfolytában, később egy köruti kávéházba tértünk be. Elfelejtett nótákat játszottak a cigányok s mi-ketten andalogva figyeltünk oda. Vagyis csak én. Mert Norcsics, amikor harminc forintot tettem eléje, hogy ez pedig az övé, alig tudott uralkodni magán. Félvállról odaintette a pincért:

- Három sámpányert, tiszteletes ur!

A kávéház tele-volt. Mi-ketten egy sarokasztalnál telepedtünk le. És mialatt öreg barátom a maga módja szerint vigadozott, én elfogódott, remegő szívvvel figyelgettem a cigányokra. Mert a kávéházban uszó füstlepedő alatt, a hangos jókedvben, poharak csengésén át éppen a régi szeretőről szóló nótát húzták a cigányok. És e régi hangokra felzsongtak bennem a tavalyi emlékek olyan erővel, hogy csaknem könny szökött a szemembe. Azóta, hogy oly váratlanul kellett eltűnnöm hazulról, majd öt hónap telt el és én lassan kezdtem megfeleledkezni a testvérkéről. Az első hetekben nagy hűtlensége miatt nem-egyszer megfájult a szívem. De később mindig gyérebben keresett föl a testvérke komolykás, szemrehányó arca. Mert akkor már magam is igazat kezdtem adni a Norcsics tantételének: nem érdemes... nem érdemes... De most, amikor sűrűn koccintgattunk az egymás jóvoltára s a szemközti sarokból panaszkodva sirt fel a testvérke katonákat-bucsuztató nótája, egyszerre torkonragadott minden régi keserőség. Norcsics ódon betyárnótákat dünnyögött az orra alá, én pedig, mialatt a testvérke nótájára figyelgettem szakadatlanul, elbusultam magamat. A régi harag fogott el az anyám iránt, mert miatta kellett elszakadnom a testvérkétől. Régen nem éreztem már olyan részvétet a testvérke iránt. Lehajtottam a fejemet, de ugyanakkor újabb reménykedés kezdett csalogatni maga után... Mert odakint tavasz készült már, lágy szél jött a Mátra felől s két nap óta simogatta már puha tenyerével arcunkat és szemünket.

A cigányok hegedűjén most fájdalommal viharzott fel a testvéрке nótája. Abban a pillanatban annyira kicsordult a szívem, hogy poharat akartam emelni Norcsics Dánielre és be akartam jelteni neki meg nem másítható elhatározásomat:

- Danyikám, holnap reggel hazamegyek s holnapután itt leszek megint, de a testvérkével. Szavamra, megszöktetem!

Az idő éjfélután volt. A poharat fölemeltem tehát, amikor valaki megállt az asztalomnál:

- Szervusz, Zoltán!

Fölnéztem: Vajda Zoltán állt előttem.

Kezetadtunk egymásnak s hellyel kínáltuk meg. Sejtettem, hogy most is keresett és úgy akadt rám. Talán ez volt az oka, hogy noha szívesen üdvözöltük egymást, ez a szivesség kissé erőltetett maradt. Akadozva indult meg a társalgás, holmi semmiségekről, mintha éreztük volna, hogy fog itt következni egyéb is. És csakugyan, ahogy többszöri koccintgatásra nógatott bennünket Norcsics, lassacskán fölmelegedtünk mind a ketten és most már kíváncsian hallgattam oda a Vajda Zoltán apró semmiségeire. Egyszerre csak tréfás kötődéssel nyomkodta meg a vállamat:

- Már kerestelek is, öreg.

- Tudom, - bólintottam rá, de nem szóltam többet.

Vajda Zoltán azonban cseppet se zavarodott meg, ahelyett kedves komolykodással folytatta:

- Az öregek kértek meg, hogy beszéljek veled. Az anyádnak nagyon rosszul esik, hogy egy sort se irtál nekik az ősz óta. Legutóbb, hogy lent jártam... No, csak ne nézz rám úgy! Nem költöttem rossz-híredet, mindössze annyit mondtam el, hogy már levizsgáztál. Otthon nagy volt az öröm, csak a hallgatásod bántja az öregeket. Az édesanyád sirt is ebéd után... Hallgass rám, testvér és ird meg szépen haza, mihez akarsz fogni s van-e szükséged valamire? Legjobb lenne talán, ha hazamennél néhány napra.

Jóakarattal beszélt hozzám Vajda Zoltán testvér, de csak lovat adott alám. A hirt, hogy oda-haza aggodalmaskodni kezdenek miattam, gyerekes kárörvendéssel vettem tudomásul. De utána a dühnek valóságos remegése kapott meg! Hiszen félórával előbb a kávéházi füstön át bánkódó szerelemmel integetett még felém a testvéрке nyugodt és kedves arca s félóra múlva olyan messzire tűnt el már előlem a testvéрке, hogy a legfájdalmasabb erőlködéssel se birtam magam elé varázsolni többé törékeny alakját. Azt a kedves arcot örökre eltakarta előlem a Vajda Zoltán széles két válla... De azért nyugalmat színleltem:

- S mondd kérlek, tudod-e, miért kellett úgy mennem el hazulról, hogy a kapufélfától se bucsuzhattam el?

Amikor ezt kérdeztem, a szememet pillanatra nem vettem le Vajda Zoltán leendő sógoromról. Ő azonban nem zavarodott meg, hanem éppoly nyugodtan felelt most is. Sőt mintha apró mosoly rezzent volna át a kis bajusza sarkán:

- Persze, hogy tudom. Megkérted a Pirike kezét, de az édesanyád hallani se akart róla. Ne idegeskedj, pajtás, hanem hallgass meg legalább engemet! Hidd meg, nincs még egy olyan igaz embered, mint én vagyok, pedig nem szoktam hajigálózni a szavakkal. Az édesanyádnak igaza van. Mert lásd, baj lenne abból mindenképpen. Nagyon is hasonlók vagytok: kicsit szertelenek, kicsit kapkodók mind a ketten. S aztán nézd csak, - s itt lehajtotta a fejét - a menyasszonyomat én szeretem. Tudom, hogy jó férje leszek és ő is boldog lesz mellettem. Ne zavarod meg a nyugalmat, pajtás!

Olyan szivrehatóan beszélt, hogy szinte megsajnáltam. De ez az elfogultság pillanatnyi volt csak. Aztán éppoly őszintén (s mellesleg sok kárörömmel) azt kérdeztem tőle:

- S hiszed, hogy a testvére is éppugy szeret?

Itt már Norcsics Dániel és felfigyelt és pedig annyira, hogy a könyökét odatolta kettőnk közé. Vajda Zoltán félszünetre elgondolkozott:

- Azt hiszem, szeret. Mindenesetre vonzódik hozzám és ha elveszem s még jobban meg fog ismerni, hűséges, jó feleségem lesz. Erről meg vagyok győződve. És lásd, pajtás, arról is meg vagyok győződve, hogy ha te most hazamennél, megint csak bajt csinálnál. És én mégis arra kérlek, menj te haza szépen. Csak egy pár napra. Most már komolyan kell gondolkozni, mert előtted áll az élet, amely bizony nehéz. Dolgozni, dolgozni és mindig dolgozni kell ezentúl! Kinlódás az élet, de az elvégzett munka után olyan öröm fogja el esténként az embert, hogy ez az öröm legszebb jutalma minden kinlódásainknak. Menj haza, testvér s békítsd meg az édesanyádat!

Annyi jóindulattal kért, hogy illetet volna ráhallgatnom. De éppen erre a könyörgésére kezdett fokozatosan vérbeborulni a fejem. Foghegyről annyit kérdeztem tőle:

- Mikor fogtok megesküdni?

- Pünkösöd másodnapján...

Ez a biztos határidő megijesztett, de azért közömbös arcot mutattam:

- Tudod mit, Zoltán! Megígérem neked, hogy hazamegyek, de csak az esküvőtök napjára. Előbb nem! Mert ha előbb mennék haza, Piri ke se lenne a feleségem. Hej, testvér, - és itt kitört belőlem a keserűség - ha úgy belém látnál most!...

Nem folytathattam, mert Norcsics közénk tolt a poharát:

- Szamarakat beszéltek! De így van az, ha kelleténél több italt szopogat be az ember.

Kevéssel azután fizettünk s kétfelé váltunk az éjszakában. Norcsics belémkarolt, úgy vezetett hazafelé. Az uton alig szóltunk egymáshoz s odahaza szó nélkül bujtunk be az ágyainkba. Boros fejjel is megfigyeltem azért, hogy öreg barátomnak nincs valami a kedve szerint. Mert csak lógatta bánatos lófejét és amikor lefeküdt, sokáig dűnnyögött még magában.

Odakint szél kerekedett. Mert néhány napra váratlanul visszajött a tél s hócsomókat vagdosott a szobánk ablakához. Ezeken a télutói éjszakákon mindig az otthonunkról beszéltem Norcsicsnak. Mert a kávéházi találkozás óta tudtam már, hogy a testvére seha se lesz a feleségem. Igaz, igaz: ősz óta én egyre-inkább kezdtem megfeledkezni róla, de talán azért is, mert elfoglalt új környezetem, ami elég gondot adott és eléggé el is tudott szórakoztatni. Most azonban, amikor megtudtam, hogy a testvére mégis csak hűtelen lett hozzám, minden erejével megrohant a hazavágyakozás. Valami bús nosztalgia volt ez öreg házunk után. Odakint zúgott a szél s ez a szél is csak felvidéki tanyánkat juttatta meggyötört eszembe. Sehol oly orgonával nem szokott megharsanni, csak minálunk, mint ahogy harsogott éjszakák óta, miközben kétkézzel tépdeste az ablakot. Ezeken a késő éjszakákon annyi ragaszkodással beszéltem hazai tájainkról öreg barátomnak, hogy az asztalra hajtotta le a fejét olyankor. Elmesélgettem neki a romladozó várakról, a temetőkről, amelyekben kísértetek járnak a fogyó hold sárga fénye alatt, az udvarházak roskadozó kőfalairól, a szélben recsegő erdőkről, a zúgó vizekről, a sóhajtozó fenyvesekről, a suhogó nádasokról, a késő őszi világról, amikor a batuszsidó baktat befelé Galicia felől, szemközt a téllal pedig cigánykaraván erőlködik az ekhósszekereken. És mialatt ismeretlen madarak kóvályognak a zúgó felhők alatt, a cigányok szokatlanul elnyújtott kiáltással kurjongatnak egymásnak a sáros és hideg országutakon. Olykor

hajnalig is mesélgettem Norcsics Dánielnek a mi felvidéki hazánk sajátságos állapotáról: a gögös nagyurak mérhetetlen birtokairól, a bocskorosok duhaj mulatságairól és a nép riasztó szegénységéről. És mégis, mégis... E bocskoros nemesek duhajságában annyi a szomorúság és e riasztó szegénységű zsellérség annyi szeretettel ragaszkodik a nagyurak földjeihez és annyi hittel dolgoztat rajta, mintha legalább a sajátja volna. Elbeszélgettem Norcsicsnak az öreg házunkról, amelyet ő is látott már és amelyben négy-ötszáz esztendő óta vigadoztak szomor-kodva az ükapáink és ükanyáink. Mert ők is éltek és voltak fiatalok egyszer! Tarka viganókban lejtettek a szobákban az ükanyáink, ha a sarokban rázendítettek a cigányok és mialatt odakint nehéz napok terhe alatt roskadozott a rongyos ország, az ükapáink boroskancsót köszöntöttek egymásra és a haza jobb állapotára. És akkor kiállván a szobák közepére ők is, táncolni kezdtek a cigányok zenéjére, összecsröggették sarkantyúikat s megforgatván csöndesen ifjú ükanyáinkat, a taktusnál valamennyien egyszerre csörrentettek a sarkantyúikkal. Öreg házunk minden zeg-zugát újra meg újra leirtam Norcsics előtt. Szeretettel mesélgettem neki a késő éjszakákon az édesapám életteréről, de mindig kedves szokásairól, az édesanyám okos és józan szeretetéről és arról a hangulatról, amely őszi szélzúgás idején el szokta tölteni a házunkat. Ilyen zúgó délutánokon nemegyszer heverészttem magam is a nappali szobában, többnyire a kereveten és mialatt odakint batyus-zsidó baktatott, karaván-cigányok rikoltoztak az országutakon vagy farkas üvöltött a határban, én félig-szenderegve hallgattam egy-egy messziről be-betévedt nótát, melyet a harmadik szomszédban dudolgatott a katonaszeretője után búsongó leány, vagy az amerikás-férjére gondoló menyecske, miközben kukoricát őrölt odahaza a kézimalmon. Ezeken a tavaszváró éjszakákon annyit és oly szeretettel mesélgettem, hogy Norcsics Dániel egyszer-egyszer felbóbiskolt félálmosan:

- Ugy-e, nagyon szereted a testvérdét?

Nem feleltem rá.

- Azért kérdezem, - dünnyögte álmosan, - mert minden tücsköt összebeszél, csak éppen őt kerülgeted.

Lassan-lassan mégis kezdett alábbhagyni a szél: most már jönnie kellett a tavasznak. Egy ilyen estén levelet kaptam a testvérdétől. Ahogy megláttam apró kezének szarkaláb-betűit, olyan izgatott lettem, hogy alig tudtam felbontani a levelet. Öt hónap óta nem adott magáról hírt a kedves. Felbontottam, ennyi volt benne:

»Zoltánka!

Semmit se tudunk rólad, csak annyit hallottunk egyszer, hogy levizsgáztál. Mamáék nagyon megörültek, én is gratulálok. De apa és mama el van keseredve, mert nem tudják, mit akarsz. Vigasztald meg őket s légy továbbra is jó fiú. Erre nagyon kérlek én is. Hiszen tudhatnád, hogy a régi szeretettel gondolnak rád mindenkor. Én is! Kérlek, hallgass meg legalább engemet és gyere haza! A te változatlan testvérdét:

Pirike.«

Eloolvastam a levelet s megmutattam Norcsics Dánielnek is. Jólesett, hogy hazulról törték meg a hallgatást, de a testvére rövid üzenete mégis felháborított. Nem ilyen levelet kaptam én valamikor! Nyolc oldalon se lett vége s még akkor is jött négy-öt utóirat apró szeletkéken. És akkor még nem volt annyira okos a testvére! Amikor Norcsics Dániel is végigfutott a néhány soron, darabokra téptem és behajítottam a kályhába. Norcsics rámnézett:

- Na, vaszisz?

- Semmi, Danyi pajtás! - feleltem. - Annyi történt mindössze, hogy Vajda Zoltán vasárnap lentjárt nálunk s az ő utasítására gondolt rám a testvérke, pontosan nyolc sor erejéig. Sőt Vajda Zoltán mondta neki tollba az egészet, mert a testvérke azelőtt sohase irt nekem ilyen döglesztő-okosan.

Norcsics Dániel úgy vállhegyről gyönyörködött a kinlódásomban:

- Hát szereted még?

- Megvetem, Danyi pajtás! Ő is csak olyan, mint a többi! Sohase szeretett igazán! Jaj, ha úgy a kezem közé kaphatnám a taknyost!

Norcsics mosolyogva nézett el a fejem fölött:

- Juventus - ventus.

Hanem azalatt megjött a tavasz is. Akkorára viszont elfogyott a pénzünk, Veverkáné asszony-nál pedig, legalább egyelőre, nem lett volna ildomos behatóbban érdeklődni.

Már pedig tenni kellett valamit, és pedig sürgősen, mert ettől a naptól fogva feltartóztatás nélkül rohantunk a teljes anyagi romlás felé. És csodálatos, hogy Norcsics Dánielnek ép ez ijesztő napokban mondott csődöt minden találékonysága. Ő így fejezte ki magát: »Az eszem beadta a kulcsot!« Az egymásra zúduló bajok megfosztották minden leleményességétől és ő, aki tavaly ilyenkor képes volt naponta huszonöt órát futkosni, most csak lógatta a fejét, mint egy beteg ló, órákhosszat dörögött maga elé, de semmi okosat nem tudott kitalálni, ötletei akadtak még olykor, ám azok mind passzív természetűek voltak. Egy este azzal állt elő például, hogy a »közügyre való tekintettel« ő le fog vetközni véglegesen: a kabátját, mellényét, nadrágját és cipőjét én holnap reggel vigyem be a zálogházba, ő pedig belefekszik az ágyba és addig fog feküdni benne, amíg csak nem fordul a szerencsénk kereke. Én persze visszautasítottam ezt a tulzott önfeláldozást.

Erre aztán hivatásszerűen törni kezdte a fejét s egy napon délután öt órától este kilencig gondolkozott egyfolytában. Amikor féltiz körül rányitottam s az utolsó néhány garason vereshagymával kevert Dobay-féle dobói brindzát vittem neki vacsorára, lelkesülten állt elém:

- Megvan!

- Mi van meg? - hökkentem vissza.

- A pénz van meg, testvér! Nem hiába törtem négy egész óráig a fejemet, hogy recsegett bele a koponyám, de megvan az ötlet! Pénz, azaz hogy korpa áll a házhoz! Csak ne ijedj meg mindjárt: előleget fogsz kérni az öregtől...

- Kitől? - és az arcába nevettem. - A méltóságostól?

Komolyan bólintott:

- Eltaláltad. És pedig ruhaelőleget fogsz kérni tőle.

Hirtelen arra gondoltam, hogy Norcsics az észvesztő gondok miatt ma délután elvesztette az eszét. De kiderült, hogy ez az ötlete nem is olyan utolsó. És mialatt Norcsics dobálni kezdte magába a vereshagymával kevert brindzát, a következőben fejtette ki előttem új koncepciójának részletes mivoltát:

A méltóságos ur tudvalevően titkos, ám annál vehemensebb antiszemita. Mi tehát e lappangó antiszemitizmusra fogjuk felépíteni minden számításainkat. A holnapi napon én ennél fogva lépjek oda a méltóságos ur elé s bizalmasan áruljam el neki, hogy a keresztény hitfelekezeti főiskolai ifjúság egyeteme három nap múlva titkos éjjeli értekezletre jön össze, mely értekez-

let tárgya a destruktív irányzatú szélső áramlatok robbantási módozatainak mikéntje lesz. E titkos éjjeli összejövetelnek én leszek az előadója, fekete ruhám azonban nincsen, minélfogva teljes bizalommal arra kérem öméltóságát, hogy ez előadói sötétszinü ruha előkerítéséhez szükségelt ötven koronákat, mint öt havi teljes fizetésemre szóló előleget, részemre kiutalni kegyeskedjen...

- Nincs Isten az égbén, - kiáltott fel Norcsics, - ha még így se tudnád megpumpolni!

Utánagondolkoztam s beláttam, hogy öreg barátom ezuttal nem gondolkozott hiába. Tehát így szóltam hozzá:

- Meg vagyok győződve, Danyikám, hogy holnap estére ilyenkor itt lesz az ötven korona.

S másnap délután csakugyan kiálltam a méltóságos elé. Az öreg, megneszelvén, hogy anyagi természetű kérdésről van szó, makogni kezdett. De azért meglehetősen önuralommal hallgatta végig érvelgetésemet. Készséggel elismerte, hogy elvileg igazam van, ám ami az ötven koronát illeti, komoly megfontolás tárgyává teendi a kérdést, mivel a szóbanforgó összeg szokatlan természetű kiadást jelentene a számára. Mindenesetre azonban még a mai napon, tehát mielőtt elvégeztük a délutáni teendőket, nyilatkozni fog e tekintetben...

Délutáni teendő azonban nem akadt erre a délutánra. Tévedne mindazáltal, aki azt hinné, hogy az öregur ennélfogva szabadon eresztett! Ő nem! A méltóságos ur ugyanis a szakadatlan munka embere volt, amit úgy kell érteni, hogy szakadatlanul dolgoztatott másokat. Most is köhintett vagy kettőt, mert hirtelen nem tudta, mit kezdhette velem, de azért feltalálta magát:

- Jegyezze csak, öcsémuram!

Fogtam a ceruzát, az öregur pedig fel- és alá baktatván, diktálni kezdett:

»Tisztelt Képviselőház! Ne méltóztassék csodálkozni, hogy ismét megragadom a szót, ám azon huszonötésszendős küzdelmek után, melyeket a függetlenségi és negyvennyolcas eszmék törhetetlen szolgálatában megvívni mindenkor szerencsés voltam, engedtesék meg énnekem, miszerint kissé talán ha körülményesebb modorban is, de mindenesetre és mindvégig magyarul dobogó szívem sugallatait követvén, reflektálhassak a tisztelt miniszterelnök ur azon példátlanul megokolatlan támadására...«

Az olvasó alighanem megütődik, hogy a méltóságos ur részéről mi akart lenni voltaképpen ez az energikus tónusban tartott parlamenti felszólalás, miután tudvalevő, hogy a méltóságos ur négy esztendő óta nem volt tagja már a parlamentnek. Megmondom! Abban az időben a miniszterelnök több ízben éles hangon vágott vissza az ellenzék egy bizonyos részének többszöri támadására s a méltóságos ur, mivel válaszleveleket nem fogalmazhattunk, egyelőre a miniszterelnök támadásait verte vissza, kissé ideges tenorban. Az öregur nem egyszer diktált nekem ilyen parlamenti felszólalásokat, amelyeket persze nem hallott senki más, csupán csak mi ketten. Sőt én kétszer is hallottam minden ilyen debatteri megnyilatkozását: először, amikor gyorsírással jegyeztem le, másodszor, amikor már lemásoltam és felolvastam neki. Megtörtént, hogy a másolásra csak két-három hét múlva került sor, mert közben válaszleveleket kellett írni s a témánk fölött akkor már régen túlhaladtak az események. De ha két-három hét múlva felolvastam neki a beszéd végleges szövegét, a méltóságos ur összeszorított szájjal figyelt minden egyes szóra, bólogatott magának s csak itt-ott akasztott meg félpillanatra:

- Szurja még ide, öcsémuram, hogy: »mindazonáltal és végső eredményben a magam részéről nem vagyok hajlandó megszavazni a csúfságos önzésnek e mindenekfölött s magukban véve is átkos vonatkozása indítványpontjait...«

Azonban eltértem keveset. Azon a délutánon tehát, amikor a Norcsics vakmerő ötletét terjesztettem elő, a méltóságos ur ismét a miniszterelnököt kezdte koncolni, helyenként briliáns hatással. Közbe annyira tűzbejött, hogy csipkedni kezdte kopasz fejbubjának egyetlen bibircsókját s később megfélemezve róla, hogy én is a szobában vagyok, odaállt a tükör elé, amely tepsivé lapitva mutatta vissza az ember formáját s felemelt jobbujjával belefenyegetett:

- De figyelmeztetem a miniszterelnök urat!

Ne mosolyogjunk azonban a méltóságos uron: ezt is megszokásból tette, szegény. Megszokta, hogy, mint a mérsékelt ellenzék tagja, huszonöt esztendőn át támadta kimélet nélkül a miniszterelnököt, támadta tehát most is hasonló kiméletlenséggel. Ha megöregszünk egyszer, bizonyára mi is époly csökönyösen fogunk ragaszkodni régi szokásainkhoz, mint ragaszkodott a méltóságos ur... Már a végén jártunk a szónoklatnak, amikor külön is utasított az öreg:

- Irja csak oda, öcsémuram: *Szünni nem akaró szakadatlan éljenzés és taps. Szónokot számosan üdvözlík. Ingerült felkiáltások a munkapárton: Abcug! Le vele!*

Odairtam. Akkor azonban visszavonhatatlanul elkövetkezett az az időpont, amikor tárgyalni kellett az öthónapi előlegről. Az öregur körültopogott a szobában. Megindító volt a zavarodottsága:

- Öcsémuram, de ha jól vagyok értesülve, ön módos házból való fiatalember...

- Ugy van, méltóságos uram, - és felálltam. - Sőt egyetlen sarja vagyok földbirtokosszüleimnek. Nekem azonban kemény elhatározásom, hogy a tiz körmöm után fogok megélni. Csak így lehetek valamikor férfi és karakter.

Az öreg bólogatott:

- Jól mondta, öcsémuram: férfi és karakter. Ám ezzel szemben öcsémuram is be fogja látni, hogy egy öthónapi előlegre nem lehetek berendezkedve ilyen váratlanul. Azonkívül megeshetik, hogy öcsémuram közbe netán megbetegszik. Esetleg meghal...

Olyan csend támadt a szobában, hogy meg lehetett volna hallani a légyzúgást. Ám e napon még csak március közepe volt, minélfogva téli álmukat aludták a legyek. A méltóságos oda-topogott az ablakhoz s keresztbefont karral kinézett az uccára. Sokáig, nagyon sokáig gondolkozott. Aztán egyszerre megmozdult s átbaktatott a szomszéd szobába. Hallottam, hogy izgatottan turkál odaát az egyik szekrényben. Aztán visszajött...

Visszajött. S a balkarján ott volt egy ócska frakk, egy tulipántos mellény s ama bizonyos csikos nadrág, amelyről megemlékeztem már és amelynek jobbszára körülbelül tiz centiméterrel volt kurtább a balszáránál.

Visszajött tehát és az izgalomtól veriték ütött ki a homlokán:

- Valami más megoldást gondoltam ki, öcsémuram...

Abban a pillanatban tisztán láttam magam előtt sorsom még búsabb elhanyaglását. Az öregur maga is zavarban volt, tehát hogy palástolja magát, udvarias kapkodással kezdett magyarázni:

- Azt gondoltam ki nevezetesen, hogy öcsémuramnak szívesen átengedném e frakkosöltönyömet, a tulipántos mellényemet s ugyancsak átadnám e csikos nadrágot, amely kissé ha viseltesnek tűnhetnék is fel, öcsémuram mindazonáltal nyugodt lelkiismerettel huzhatja fel az előadói alkalomra. Divatos, öcsémuram. Szavamra mondom, hogy divatos...

És suttyomban maga elé pislogott az öregur. E sunyi pislogás oka az az alattomos spekuláció volt, hogy ezt a fantasztikus ancugot én semmiesetre se fogom elfogadni, mire a méltóságos ur kénytelen lesz kijelenteni előttem, hogy sajnós, ő felajánlott minden tőle telhetőt...

Hát csak azért is áthuztam a kalkulációját! S hidegvérrel annyit szóltam rá:

- Köszönöm a jóságát, méltóságos uram. Elfogadom!

Az öreg rámnézett, mintha nem hitte volna, amit hallott. De nem adta meg magát egykönnyen:

- Talán felpróbálhatná, öcsémuram, vajjon passzentos-e?

Most már csak azért is ki akartam csikarni belőle a nagyilelkű ajándékot! S mindenre elszántan, ott helyben levetkőztem. És akkor felhuztam először a nadrágot... Azután felrántottam a mellényt... Végül beledugtam magamat a frakkba...

A méltóságos ur körültopogott:

- Passzentos, öcsémuram, passzentos. De most a passzentos a divat.

A divatos öltönyt tehát magamon vittem, mindössze az übercihert kaptam föléje. Levetett ruhámat a karomon cipeltem hazáig.

Otthon persze rút gondok között leskelődött reám Norcsics. Ahogy beléptem, felugrott az ágyról:

- Na, mennyi?

A kérdés arra vonatkozott, mennyi végeredményben az összeg? Én felelet gyanánt levettem magamról a felöltőt. Norcsics hirtelen visszadobta magát az ágyba és nevetőgörcsökbe esett:

- Isten! Isten! Micsoda pofa lett belőled!

Hörgő nevetése megrázta a falakat. Amikor magához tért valamennyire s megtudta, miről van szó és hogy pénz, illetve korpa nincsen, minden átmenet nélkül belekapott a hajába s két marokkal kezdte cibálni a saját üstökét. Mert ezuttal már fejtörcsökbe esett:

- Jajj, én hatökör! Az Isten vette el az eszemet, mikor ahhoz a vén számárhoz ajánlottalak!

Kétségbeejtő ordítása megrázta a falakat. De én komolyan rendreutasítottam:

- Ne epeszd magadat, öreg barátom, Norcsics Dániel! Ahelyett okosabban cselekszel, ha fogod ez ajándékancugot s elindulsz vele a zálogházba.

S Norcsics Dániel, felfogván szavaim reális értelmét, nyomban felhagyott az átkozódással. A frakkot, a mellényt és a nadrágot abban a pillanatban a hóna alá csapta, abban a pillanatban el is indult s félóra múlva visszalihegett:

- Itt van!

Tizenkét koronát hozott a markában.

E meggondolatlan tranzakcióból azonban újabb bonyodalmak keletkeztek. Az a nap ugyanis, melyen a frakkot - az öregur minden fondorkodása ellenére - elhoztam, keddi nap volt. Ama bizonyos titkos antiszemita-értekezletnek viszont a péntekre virradó éjszakán kellett volna lefolynia. Pénteken reggel elő is vett a méltóságos ur:

- Nos öcsémuram, mi lesz a sémitákkal? Mit határoztak öcsémuramék, ha szabad érdeklődnöm?

Meglepett a kérdés, de azért hidegvért mutattam:

- Méltóságos uram! A sémita hitfelekezetű diákság között olyan robbantás lesz legközelebb, hogy e kényes kérdés záros határidőn belül gyökeres elintézését fog nyerhetni. Ennél többet azonban nem árulhatok el Méltóságodnak sem, mert az összes jelenvolt keresztény hitfelekezetű kiküldöttek esküt tettek, hogy hallgatni fognak a kivitel módozataira vonatkozóan.

Az öregur meg volt elégedve:

- Helyes, öcsémuram, helyes. Mindenben egyetértek kedves öcsémuramékkal.

E pénteki napon féltizenkettőig diktált az öregur. Ám ekkor kitört a komplikáció! Délelőtt féltizenkettőkor ugyanis ezzel a meglepő kérdéssel fordult hozzám:

- No és hova lett a frakkos-öltöny, öcsémuram?

- A frakköltöny, méltóságos uram...? A frakköltöny természetesen a lakásomon van.

- Azért kérdeztem csupán öcsémuramat, mert kíváncsi lennék, ha öcsémuram vasárnap délelőtt e frakkos-öltönyben jelennék meg nálam. A holnap, azaz szombati napra ugyanis szabadságot engedélyeznek önnek.

Meglepett az öreg szokatlan kijelentése. Mert amióta a titkárja, illetve a titoknoká lettem, soha még nem történt meg, hogy szabadságot adott volna, csak egy félóra is. S méginkább meglepett, hogy vasárnap délelőtt frakkban kívánt látni maga előtt. Az öregur hozzátette még:

- A vasárnap ugyanis ünnepnap lévén, ildomos, hogy ünnepi külsőben jelenjünk meg e napon.

Mégis nagy szerencse volt, hogy a szombati nappal szabadon rendelkezhettem. Norcsics ugyan megint a haját kezdte cibálni, mikor e katasztrófális fordulatról értesült, mert az öreg legény a frakköltönyt nem csupán becsapta, hanem végleg el is adta a Lónyay-uccai zálogházban. Most tehát az a veszedelem fenyegetett, hogy a frakkot időközben megvette valaki. Ám Norcsics megnyugtatóan, hogy »olyan eszeveszett alak nem akadt még Magyarországon«. De így is adva volt a lehetőség, hogy a frakkot, a mellényt és a nadrágot most már csak drágábban kaphatjuk vissza. És sejtelmünk valóra vált. Mert Norcsics, amikor érdeklődni próbált a zálogházban, azt a választ nyerte, hogy a frakkmellény-nadrág utolsó ára harminckét korona.

Öreg barátom kétségbeesve jött vissza. Én erre előszedtem minden rábeszélőképességemet:

- Csak sohase csüggedni, Danyikám! És ha ötvenes kamatra is, de kerítsd elő nekem azt a harminckét koronát s délután öt órára okvetlenül itt legyen a frakk!

- Veszve vagyunk! Veszve vagyunk! - kiabált maga elé. - De azért nekifekszek még egyszer! Valahol a periferián kell körülnézni, mert Veverkáné előtt annyi hitelünk nincs már, mint a fitying.

S Norcsics valóban nekifeküdt még egyszer ezen a szombati délutánon. És pontosan öt órára rámnitott. A frakkal, a mellénnyel, meg a nadrággal. Hogy hol, kiből és minő fortélyok árán vakarta ki a szükséges összeget, nem faggattam, Norcsics pedig nem nyilatkozott magától. Csak feküdt az ágyban, tarkója alá dugott tenyérrel, hanyatt s a szoba mennyezetére bámult.

Én tehát vasárnap reggelre mégis csak gálába vághattam magamat. És nyolc óra után megindultam a méltóságos ur lakása felé. A felöltőt persze magamra vettem. Nem akartam, hogy csődület támadjon utánam az uccán.

Ahogy becsöngettem, Hancsu szakácsnő nyitott ajtót, ám ezuttal mintha bizonyos ünnepélyességgel nézett volna reám. Beléptem a dolgozóba. Egyszerre tavaszi levegő csapott meg az ajtóban. Az öregurról köztudomású volt, hogy még kánikula közepén se engedte kinyitni az ablakot. Hogy miért? Megszokásból. Tizenöt év óta megszokta (akkor maradt özvegyen),

hogy minden úgy maradjon körülötte, amint az előző napon volt. Ezekből az »előző napokból« tizenöt esztendőket tévedtek össze lassacskán s e tizenöt esztendő alatt idővel az ablakot sem volt szabad nyitogatni. Hancsu szakácsnő ennél fogva csak olyankor mert szellőztetni néhány másodpercre, ha kevés időre eltotyogott hazulról az öregur. De mihelyt meghallotta, hogy az öreg fölfelé kocog a lépcsőn, ijedten kezdte csukogatni a poros ablakokat.

Ezen a vasárnapi délelőttön tehát ijedten álltam meg a dolgozószoba ajtajában. Odabent tárva-nyitva volt minden ablak, azelőtt fakószürke tábláik ragyogóra lemosva, üvegházi égőszinű virágok piroslottak az erkélyen s az ablakokon át gyöngye tavaszi szél lengett befelé a Gellért irányából. És megéreztem egyszerre, hogy új élet indult meg az ócska lakásban, hogy valami nagy fordulatnak kellett történnie itt a tegnapi napon. Talán csak nem akar újra házasodni az öregur?

Hamarosan meggyőződtem, hogy szó sem lehet ilyes föltevésről. Mert aki házasodni készül, legalább is jóarcot szokott vágni, az öregur pedig mintha ingerült lett volna. Amint észrevett, felém-baktatott az ebédlő felől. Ugy baktatott, mint egy póni-lovacska, miközben ütemre bólogat:

- Jóreggelt, öcsémuram! Isten hozta, öcsémuram! - és módfelett szívesnek akart látszani, tehát annál zavarodottabb lett. - Forduljon meg csak, öcsémuram!

Megfordultam s a méltóságos ravaszok pislogással vizsgált meg tetőtől-talpig. Sőt mintha egy alattomos kis mosoly is meg-megrándult volna a méltóságos ur bajuszának sarkában.

Nem csodálkoztam rajta. Tudtam, hogy pompásan festek. A csikos nadrág jobbszára alig ért a jobb-lábszáram közepéig, a keshedt frakk oly ijesztően feszült a két lapockám között, hogy csak lábujjhegyen mertem járni benne, a két ujjá ellenben annyira csuklón-felül ért, hogy a két mandzsettám zörögve csuszott ki alóla minden pillanatban.

Az öregur megforgatott, körülnézett:

- Kicsit passzentos, öcsémuram, de azért jól áll. Mintha csak ráöntötték volna öcsémuramra...

Akaratlanul is mulatott rajtam az öregur. Én ellenben az öreguron mulattam, hogy milyen kedves ravaszkodással spórolta meg rajtam az öthónapi előleget. Miután kedvére találta magát bennem, diktálni kezdett:

- Folytassuk csak, öcsémuram: »Mélyen tisztelt rokonom! Szeretett Ödön sógor!«

Elővettem a ceruzát, az íróasztal felé indultam, amikor...

... Amikor váratlanul csengő kacagás hallatszott a szalonból. Ijedten fordultam vissza és pedig oly hirtelen mozdulattal, hogy két lapockám között abban a pillanatban egyet reccsent a frakk... Szentséges mennybéli teremő hatalmas Urísten!

Abban a pillanatban olyan zavar fogott el, mint még életemben soha. Éreztem, hogy ügyefogyott leszek, de csak akkor fult vérbe a halántékom, amikor odanéztem a szalon felé.

A szalonból csengett-csengett felém a kacagás, a szalon közepén pedig, cserépvirággal az ölében, egy leány kacagott rajtam. Soha még leányt olyan édesen kacagni nem hallottam, mint ahogy ez a szép leány kacagott. Galambszinű otthonkában könnyezett rajtam. Leírhatatlan esetlenségemben annyit mégis megláttam, hogy feltűnően égőszinű szeme volt és amikor kacagott, gödröcske támadt az arca jobbfelén.

Ott álltam kínos ügyetlenséggel az íróasztal előtt, a leány felé fordulva. Hogy milyen háttal? A hátamat szerencsére nem láthattam, de ha rá gondoltam, az örület környékezett...

Szerencsére azonban észhez kapott az öregur és mintha mi sem történt volna, a szalon felé baktatott:

- No gyere csak be, majd bemutatlak az öcsémuramnak!

A leány ekkor az asztalra tette le a cserépvirágot s kedves mosollyal megindult felém. Én moccanni nem mertem, mert megrémültem a pusztá gondolatától, hogy két lapockám között esetleg másodszor is lazulni talál a frakk... Ő pedig jött azalatt felém. Már nem nevetett, csak mosolygott. Keskeny kis orra volt, gesztenyeszínű haját kisasszonyos kontyba csapta össze hátul, mint odahaza a testvére is. Haja elől megbomlott és lecsuszott kicsit a félhomlokára, ami kihívóvá tette az arcát. Már előttem állt: könnyek csillogtak a szemében.

Az öregur kettőnk közé furakodott és a helyzetem minden visszássága mellett is volt benne valami ünneplés, ahogy egymásba tette a kezeinket. S azalatt ott topogott kettőnk közt:

- Lenke leányom... Zathureczky Zoltán öcsémuram és titoknokom...

Meghajtottam magamat s valami mentegetőzést akartam elhebegni. A lány azonban megelőzött:

- Én kérek bocsánatot, ne haragudjon meg rám. De lehetetlen volt, amikor így... Látom, apa öltöztette magát ilyen bódító eleganciába.

S megint felmosolygott. Az öregur ingerülten topogott. Akkorára én is megtaláltam rendes hangomat:

- Szóra se érdemes, kérem. Belátom, hogy rászolgáltam erre a büntetésre. Most pedig, ha megengedi, háttal megyek az íróasztal mögé, - s elnevettem magamat.

A leány egyszerre piros lett, mintha restelt volna valamit. Aztán odament az egyetlen diványhoz, leült a sarkába, elővette a reggeli lapot és olvasni kezdett. Kicsit lekönyökölt a divány karfájára s a fejét kicsit leeresztette a kezére. Ugy el tudtam volna nézni akkor!... De az öregur ingerülten kezdett fel- és alátópogni:

- Folytassuk csak, öcsémuram: »Mélyen tisztelt rokonom! Szeretett Ödön sógor! Tekintettel sajátlagos helyzetemre értesítelek, amint következik. Lenke nevű leányom tegnap megérkezvén Szatmárban lakozó nagynénjétől, elhalálozott nőm hugától ugyanis, az iránt tudósítalak ennélfogva, miszerint nevezett Lenke leányomat - tekintettel általatok is jól ismert sajátlagos helyzetemre! - pozsonyi vendéglátó házatokhoz küldeném el a szerdán reggeli gyorsvonattal, ahol is és erről meg vagyok győződve...«

De nem folytathatta tovább, mert a leány felnézett az ujságból. Felnézett nyugodt, szinte hideg arccal:

- Apukám megint el akar küldeni a háztól?

Az öregur megállt. Kicsit topogni kezdett föl és alá, egypárszor reámpillantott és akkor újra megállt a leánya előtt. A leány pedig ölébe ejtett ujsággal, kicsit megtámasztott fejjel, nyugodt-hidegen nézett föl az apjára.

- Nos igen, - kezdte kinlódva az öregur. - Itthon mit csinállok veled? Tekintettel ugyanis sajátlagos helyzetemre...

A leány megakasztotta:

- Téved, apukám. Az a sajátlagos helyzet azért van, mert nincs senki, aki komolyan törődne apukával. Nekem pedig itthon a helyem: nem vagyok már gyerek. Kérem Zathureczky, - és biccentett felém - hagyja csak abba azt a levelet...

Kinos csend támadt. Az öreguron nehéz tusakodás látszott, föltéve, hogy egyáltalán lehetnek tusakodásai egy ilyen apró emberkének. De aztán lankadtan eresztette le a karjait:

- Hát akkor hagyja csak abba, öcsémuram. Köszönöm, öcsémuram, ma már nem is reflektálok nagybecsű és baráti szolgálatkészségére, - s oly melegséggel rázta meg a kezemet, hogy szinte megsajnáltam. Mert megéreztem, hogy tragikus napok fognak következni az öreg méltóságosra.

Odakint tavasz volt. Gyenge szél jött a Svábhegy felől s a fejem zsongott. Gondolatban újra ott voltam az emberemlékezet óta először tárva-nyitott öreg szobában. S fokozottan visszaemlékeztem, hogy a szakácsnő nem egyszer emlegette a méltóságos kisasszonykát, aki tavaly nyáron »járta ki« az angol-kisasszonyok összes iskoláit és akinek szobája ott következik a szalon után. Ez a szoba azonban mindig zárva volt. Akkoriban nem nagyon figyeltem a Hancsu szakácsnő fecsegéseire: elvégre annyi mindenféle kisasszony van a világon!

Csak dél felé vetődtem haza s ezuttal először történt, hogy Norcsicsnak egy szót se szóltam a mai délelőtről. Az öreg különben is ágyban lustálkodott még.

- Hát te mikor akarsz fölkelni?

- Soha, - morgott vissza.

- Hogy-hogy? Valami bajod van?

- Eltaláltad, - mondta kelletlenül. - Bajom lényege pedig az, hogy nincs mit magamra huznom. Kettőnk közül valakinek csak fel kellett áldoznia magát. Én magamat szemeltem ki az áldozatra. Tegnap este ennél fogva levettem magamról kabátot, mellényt, kalapot, cipőt, fuszeklit és nyakkendőt s Veverkáné révén eladtam. Most már csak annyim van, amennyiben itt fekszem. Vége a komédiának!

Mélyen meg voltam illetődve. Norcsics azonban nem állhatta a szentimentalizmust:

- Itt a negyvenöt korona végösszeg. Ennyit kaptam: fogd! Ugorj le valami harapnivalóért, délután majd meghányjuk egymás közt a meghányandókat.

Erre a vasárnapra egészen furcsa hét következett.

A méltóságos urhoz nem kellett többé bezörgetnem olyan korán, mint azelőtt. Délutánonkint, ha beköszöntem hozzá, fojtott ingerültséggel topogott fel és alá a dolgozószobában. Szokása szerint találomra kikapott egy levelet az íróasztalra felhalmozott levélkaszalból és diktálni kezdett:

- No, folytassuk csak, öcsémuram: »Nagyrabecsült Polgártárs! Mélyen tisztelt Barátom! Vonatkozással folyó hó 4-én kelt nagybecsű soraira, ámbár igénytelen személyemet a legutóbb előadódott alkalommal kissé talán kirívó modorban is...«

De aztán csak megállt az öregur, körütopogott a szobában, fejéről lekapta fekete hálósipkáját és mialatt vakargatni próbálta a koponyája bubján lévő szemölcsöt, zavartan dűnnyögött maga elé. Percek multak el, amire újból diktálni kezdett. De nem ment, sehogy se ment. A méltóságos ur hol a mellékmondatot hagyta el, hol köztöszókat felejtett ki, amelyekre szakadatlanul figyelmeztetgettem. Végre felhagyott a reménytelen próbálkozással és többnyire azzal bocsátott el:

- Köszönöm kedves öcsémuramnak irányomban táplált pótolhatatlan baráti szolgálatkészségét. Ám ezuttal nem reflektálok szives támogatására, mert alapjában véve nincs is fölösleges munkaanyag...

Pedig fölösleges munkaanyag nagyon is lett volna, csakhogy emésztő gondjai miatt képtelen volt gondolkozni az öregur. Éreztem, hogy e fojtott napok alatt döntő ütközet folyt a méltóságos ur és leánya között.

A kisasszonyt ugyanis kissé akaratos teremtésnek kezdtem megismerni ezekben a napokban. Valósággal felforgatta a házat. Fejét gazdasszonyosan átkötve, a kezében törülöronggyal serénykedett a szalonban. Hancsu szakácsnőt is beparancsolta és intézkedett, mint egy zászlós. Négy nap mulva úgy ragyogott a szalon, mint a tükör. És másnap menthetetlenül sorra kellett kerülnie az ebédlőnek s utána a dolgozószobának is. Egy péntek délután, úgy három és négy között, mialatt az öregur diktálás közben jobbra-balra lökdöste a kapcsolószókat s három mondatában még egyetlen állitmány nem fordult elő, - Lenke kisasszony úgy gazdasszonyosan, csörgő kulcsokkal benyitott hozzánk. Kedveskén biccentett felém, aztán az öregurra nézett:

- Apukám, a szobákat okvetlenül ki kell festetni. És pedig azonnal!

A méltóságos ur meghökkent és nem szólt semmit. Ahogy percek mulva magához tért, meghunyászkodva próbált valami halasztást kicsikarni:

- Majd este megtárgyaljuk. Talán mégis okosabb lenne a nyári szünidőben...

- Nem lehet, apukám - felelt komolyan a leány, de olyan fejtartással, hogy az öregur csaknem magábaroskadt.

Ezekben a napokban sokszor kezdtem sajnálni az öreg méltóságost, mert láttam, hogy feltartóztatás nélkül közeleg a tragédiája. Ez a tragédia ott kezdődött, mikor a leánya, ez a konok kisasszony, fejébe vette, hogy nyakát törí a házirendnek és záros határidőn belül rendbehozza egyelőre a szobákat.

Persze, persze, ezekről a szobákról már előbb is meg kellett volna emlékezniem! De az emlékek oly erővel tolulnak föl bennem, hogy alig tudok sorrendet tartani. Az öregur három szobája mindenekfölött arról volt nevezetes, hogy tizenöt esztendő óta egyszer se takarították ki rendesen. Hancsu szakácsné erőteljes kísérletet tőn nemegyszer, de az öregur felmondással fenyegette meg olyankor. A három szobában együttvéve ha négy üres szék akadt, mert minden egyéb helyet: asztalt, széket és sarkot »bizonyos irományok« foglaltak le, azaz hogy fel, a mennyezetig. Az öregur ugyanis bizonyos irományok gyanánt szokta volt emlegetni ama bizonyos papirkazlakat, amelyeket tizenöt év óta ujjnyi vastagon lepett el a por. Mikből álltak pedig ama bizonyos irományok? Voltak köztük fakult árjegyzékek, számlák, országgyűlési naplók, plakátok, ebzárlati-rendeletek, reklámcédulák, régi szakkönyvek, hiányos folyóirat-füzetek, öreg ujságok és még tudná a jó Isten, mennyi mindenféle ócskaság! És Isten ments, hogy valaki hozzá mert volna nyulni e bizonyos irományokhoz, mert akkor fölötte felgerjedt a méltóságos ur. Hancsu szakácsné egyizben intenzívebben próbált odapislogni az egyik ilyen kazalra, amire magánkívül kiáltott rá az öregur:

- Mit néz úgy? Menjen ki! Azonnal menjen!

Ott hagytam félbe, hogy ezen a péntek délutánon a kisasszony benyitott hozzánk és kijelentette az öreg előtt: - apukám, a szobákat okvetlenül ki kell festetni... A kisasszony régen visszahúzódott azóta, miközben kedves mosollyal biccentett felém. Az öregur nyolc-tíz perc óta álldogált immár tanácstalanul a szoba közepén és amikor felrívült egyszer, mintha távoli álomból ébredt volna föl:

- Öcsémuram, ugyebár, módos szüléknek gyermeke?

- Igenis... - és meglepetve álltam föl.

- Sőt, egyetlen fiu, ha nem csalódom...

- Igenis. De miért kérdezi ezt méltóságos uram?

A méltóságos nem mert a szemem közé nézni:

- Csak történetesen kérdeztem öcsémuramat. Nem értem ugyanis, hogyha öcsémuram végzett hallgató immár, miért irkál itt sztenografice öt meg tiz forintért?

Nem tudtam elgondolni, mit akar ebből az öreg? Nagyjából mégis elbeszéltem neki, ami tavaly ősszel történt velem odahaza. A méltóságos érdeklődve figyelt rám, közbe fel- és alábaktatott a szobában, szembeállt velem és azzal eresztett el magától:

- Öcsémuram valójában férfi és karakter. A holnapi napra szabadságot engedélyezek önnek, de ezzel szemben megkérném öcsémuramat, látogasson meg vasárnap délelőtt tiz órakor...

- A frakkban, méltóságos uram?

- Nem, öcsémuram. Ilyes irányu kívánságaim nincsenek többé... - És hirtelen sóhajtott: - Öreg vagyok már s úgy érzem, hogy beteg leszek.

Az öregur szokatlan kívánságát sehogyse tudtam megmagyarázni magamnak. A dologgal különben se bibelődtem, mert minden gondomat a Norcsics sanyaruságos állapota foglalta le abban az időben.

Norcsics ugyanis akkor már árverés alá bocsátotta azt a vaságyat is, amelyet lévitakorában szerzett és amely egyetlen vagyona volt e kerek földön. Életrendjét ennél fogva úgy osztotta be, hogy ettől kezdve már nappal aludt, és pedig az én ágyamban. Este fölkel, az ágyba én feküdtem bele, ő pedig a petróleumlámpa vékony világánál (s persze ingben és mezitláb!) filozófiai írókat olvasgatott hajnalig. Azt állította ekkoriban, hogy a filozófia tisztultabb régiókba emeli föl s ez eszményi magasságból alátekintvén a földi alacsonyságokra, megbékél minden gyarlóságok ellenében.

Vasárnap délelőtt tiz órakor benyitottam tehát a méltóságos urhoz. Feketében fogadott. Le akartam ülni az asztal elé, de az öreg intett:

- Hagyja csak, öcsémuram. Leányom a templomba ment, azért kérttem erre az időpontra. Némi mondanivalóm lenne jelesül...

- Parancsoljon, méltóságos uram!

- Kedves öcsémuram, - kezdte zavartan, - azért kérttem... Ugye, becsületes embernek tart engemet?

- Mindenesetre, méltóságos uram!

Az öregurnak leesett a hangja:

- Azért kérdeztem csupán, mert nekem is vannak fogyatkozásaim. Hiszen gyarló embernek születünk mindannyian. De öreg is vagyok már, öcsémuram. Vannak némelyes megszokásaim, amelyek nélkül nagyon nehéz lenne a még hátralévő életem.

Tehát mégis eltaláltam, mi búsitja annyira az öreget. Ő pedig folytatta, mialatt a tekintetét nem vette le az arcomról:

- Meg vagyok győződve, hogy öcsémuram kifogástalan uriember és karakter. Ezzel szemben itt van a leányom. Jó leány, csak egy kicsit bogaras. Most arra készül, hogy felturkáljon mindent a házamban. Nem birom ki, öcsémuram, nem birom ki! Mondja meg, de a szemembe, egy öreg barátja kéri magát: milyen lánynak tartja a leányomat?

Éreztem, hogy fokunkint kezdek zavarba jönni:

- Lenke kedves és jó leány.

Az öregnek könny csillant meg a szemében. Megragadta a kezemet:

- Öcsémuram, köszönöm, hogy ez a véleménye róla. Ne haragudjon meg reám, ha arra kérem... De lássa, az ilyenekben én járatlan ember vagyok... Ne haragudjon meg, ha arra kérem: vegye el a leányomat! Nem akarom, nem akarom, hogy turkáljanak az irományaim között!

Azt hiszem, kicsit dadoghattam:

- Méltóságos uram, meglepő az ajánlata... Mindenesetre nagy kitüntetésnek veszem. Bocsásson meg azonban egy kérdést: hátha Lenke nem jönne hozzám...

Az öregur lábba jött s biztatni kezdett:

- Hát forgolódjon körülötte egy kicsit, öcsémuram! Ne féljen, urrá teszem, csak ne hagyjon magamra! Vegye el a leányomat, mondjuk az őszre, de addig is hasson rá olyan irányban, hogy hagyja abba turbulens törekvéseit. Urrá teszem, öcsémuram, csak menjenek innét minél hamarabb! A frakkos-öltöny is maradjon végleg az öcsémuramé...

Elnevettem magamat. Az öreg is mosolygott, bár valószínűen nem is tudta, miért. Kezet adtam neki:

- Köszönöm még-egyszer, méltóságos uram. De lesz egy kikötésem...

- Nos?

- Lenkének egyelőre semmit se szabad tudni a dologról.

- Természetesen, öcsémuram! Természetesen! - szorongatta a kezemet.

Nem tudom, mikor és hogyan vetődtem haza. De ahogy berontottam, rákiáltottam hortyogó barátomra:

- Danyikám, auf!

Norcsics felhorkant s lecsuszott az ágy szélére. Melléje-ültem. Aztán mesélni kezdtem neki, persze mindent az elejétől. Amikor ráneszelt, miről is van szó, a térdére csapott:

- Hadd hallom!

Én pedig meséltem, talán egy órája is meséltem már:

- ...csütörtökön délután például, amíg diktált az öregur, a kisleány odajött az asztalomhoz, lekonykolt a félkarjára s hosszú ideig nézegette, hogyan sztenografálok? Nem szólt egy szót se, csak állt mellettem lehajtott fejével a kedves...

Norcsics lelkesülten csapdosott a térdeire:

- Folytasd csak, testvér! Vesszettül jó! Hadd hallom a fejleményeket!

Folytattam:

- ...ott állt mellettem, fölémhajolva. Azt hittem, vér helyett tűz jár az ereimben. A haja - ó Istenem, csak véletlenül történhetett! - a haja egyszer csak megcsiklandozta a halántékomat...

Norcsics akkor már fel- és lefelé száguldott a szobában. Persze ingben és meztláb. És azalatt magánkívül deklamált:

- Ez részedről a szerelemnek csalihatatlan megnyilvánulása! Lesz már pénz, azaz hogy korpa, szakajtóval! De folytasd csak, lehetőleg a detájlokkal együtt!

V.

Ma már, hogy az emlékeimet jegyezgetem, fokonkint öregedni kezdek. De ama régi tavasz emlékére még ma, nyolc év után is, eltűnődöm magam elé. Mert sok minden megváltozott azóta. A szüleim nincsenek már körülöttem s az anyám nem simogatja meg többé a homlokomat, ha fáradt leszek, vagy ha gond epeszt olykor. A barátaim is meghaltak vagy szerte-szóródtak, Isten tudja, merre. Leghívebb barátom, az öreg Norcsics évenként csak egyszer szokott bezörgetni hozzánk, hogy elintézzük rendes számadásainkat. Olyankor néhány feledhetetlen estét csapunk az egymás tiszteletére.

Ám Norcsics nélkül is gyakran emlékezem. Így tavaszidőben, mikor a budai hegyekben ezerszinű virágba borulnak a fák s a Duna hátán szellő leng át a Mátra felől, nem egyszer megállok a Gellért alatt s új reménykedés fakadozik a szívemben. De ugyanakkor régi emlékek ereszkednek fölem s órákig botorkálok szótlanul a Gellért déli villasorai között. Mint ahogy botorkáltam azon a tavaszon...

Régen volt! Régen volt! Akkor már elváltam öreg barátomtól, Norcsics Dánieltől is. Ez pedig így történt.

Azon a vasárnapi délelőttön, amikor Norcsics magánkívül s persze ingben és mezitláb deklamált föl és alá a szobában, mindenekelőtt váltót íratott alá velem. S attól a naptól fogva egészen megváltozott, ötletei támadtak, sajátmagával folytatott hosszas vitákat, de mindig fenhangon s már nem dübnyögött többé az orra alá. Másnap a zálogházba futott s kiváltotta összes ingóságainkat. Végül egy csomó pénzt tett le az asztalra:

- Váltóra vettem, de ne drukkolj! Most már fordult a kerék s mellesleg remélem, hogy elkövetkezendő jó napjaidban rólam se fogsz megfeledkezni...

- Gondolni fogok rád, Danyikám, - mondtam neki igaz hálával.

Öreg barátom még sok egyéb hálára is lekötölezett azokon a napokon. Egy délután azzal lepett meg például, hogy hosszas utánjárással megtalálta a számomra legmegfelelőbb lakást, sőt már foglalót is adott rá.

Uj lakásom két szobából állt, a Muzeumkertre néző ablakokkal. Egy katonatiszt özvegyéé volt. Az özvegy maga alacsony, öszülő néni, az udvari szobában lakott. Egy kis cseléd volt minden személyzete. Körülnéztem az új lakásban és így szóltam Norcsicshoz:

- Jó lesz, Danyikám. Az egyik szobába én hurcolkodom bele, a másik a tiéd marad.

Ám öreg barátom letorkolt, hogy ne okoskodjak vele, mert ő most nagyon el van foglalta. Az új lakásban őt különben is feszélyezné az erős villanylámpa. Mindez zavarná az intenzívebb gondolkodásban. A végén a vállamra csapott:

- Csak hallgass rám, testvér! Ha minden úgy megy, amint kiszámítottam, akkor remélem, beteszel magatoknál valami ispáni állásba. Meguntam ezt a Sobri-életet s különben is többet tudok már, mint az egész egyetemi-kar!

- Meglesz, Danyikám, meglesz.

Norcsics otthagyt erre, miután megígérte, hogy esténként fel fog keresni az ügyek minden oldalról való megvitatgatása céljából. Megelőzően kijelentette, hogy ma éjjel kimerítő levélben fog beszámolni az édesanyámnak. Én egyelőre hallgassak még. A válasz remélhetőleg kedvező lesz s én csak akkor irjak majd, ha ő (már mint Norcsics) megadja az avizót.

Azonban hamarosan meggyőződtem, hogy ezek a találkozók is alig sikerültek egyszer-kétszer. Norcsics várt is reám esténként, de én csak éjfél tájban vetődtem haza. Hiszen nagy munkában voltam.

A munkának ama nagy napjaiban mindenekfölött az öreg méltóságosan mulattam nagyokat. Mert a méltóságos ur egészen új oldaláról mutatkozott be ekkor... Ravaszul, szerfölött ravaszul látott neki a közös hadműveletnek s mintha csak véletlenül jutott volna az eszébe, délutánonként kiszólt a leányának:

- Lenke fiam! Jobb lenne talán a természet hűs ölén. Nem sétálnál ki egy kicsit? Az öcsémuram elkísérne örömet. Ugyebár, öcsémuram?

Én akkor már fogtam a kalapom, Lenke kisasszony is átszaladt a magáé után s odaállván a tükör elé, alig rejtett mosollyal próbálta fel a fejére:

- No, ez jó gondolat volt apukától!

S mialatt kifelé indultunk, az öregur zavartan topogott ki utánunk:

- De a hegy ablakfelőli részén sétáljanak öcsémuramék, hogy szemmel tarthassam öcsémuramékat!

És mi tartottuk magunkat az öregur kívánságához. Fölsétáltunk a zegzugos uccán s felkapaszkodtunk a hegyoldalba, ami persze nem ment simán s a méltóságos kisasszonynak nem egyszer kellett odanyujtanom a kezemet. De mégis fellihegtünk a tetőig. A leány kipirult, egy-egy fürtje megbomlott a hajának és ahogy ott álltunk egymás mellett, lábunk alatt örök zsongásával a város, a méltóságos kisasszony hirtelen fölnevetett:

- Nézze, Zathureczky! Apuka az erkélyről figyel bennünket!

Az öregur valóban az erkélyen állt, mélyen alattunk s szeme fölé ernyőzött kézzel nyujtogatta fölfelé a nyakát. De csak néhány pillanatig. Később behúzódott a szobába, egypár percig bentmaradt s egyszerre csak megint kibaktatott az erkélyre, szeme fölé bocsátotta tenyerét és hosszan nézett föl a hegy tetejére. Aztán megint befordult a szobába.

Fölneveltünk rá s éppoly hirtelen elhallgattunk.

- Mondja meg, Zathureczky, - kezdte csöndeskén a leány, - de igazán mondja meg: miért nevetett az előbb?

- Azért nevettem, Lenke, mert arra gondoltam, hogy édesatyja sajátkezüleg komponálgatja most odabent azokat a válaszleveleket, amelyekre voltaképpen semmi szükség sincs. Persze, mireánk is vigyázni fölfelé, meg leveleket is fogalmazgatni az asztal fölött... Hát ezen nevettem.

Egy délután, úgy a harmadik héten, elővett négyszemközt a méltóságos ur:

- Nos, öcsémuram, nyilatkozott már?

- Csak kis türelem, méltóságos uram! Nem szabad elsietni, mert mindent elronthatnánk. Egy héten belül megsz.

Az öreg topogni kezdett:

- Ne halogassa, öcsémuram, mert megöl a bizonytalanság. Nem bírom így tovább! Szeretem a leányomat, de fejemre dül a ház, ha a dolgozószobámbeli irományokat is felforgatja egyszer. Forgolódjon már, öcsémuram!

Talán három hét mult el azóta, hogy naponkint kísérgettem a méltóságos kisasszonyt. És pajtások lettünk azalatt. Három hét óta annyi minden esett köztünk, ami közelebb hozott egymáshoz!... Aztán azok a séták a zezugos, kihalt utcákon és a házak fölött, a hegy oldalában bujkálva! Ha a leány megállt egy-egy kapaszkodó előtt, a kezemet nyújtottam neki és mialatt nekipirosodva lihegett, szinte felkaptam magam után, amin úgy el tudott mulatni! Egyszer észrevette a tetőn, hogy az édesapja hosszúra kitolható tengerész-távcsővel kémlel utánunk alulról s már kész is volt az indítvánnyal:

- Zathureczky, bujjunk meg egy bokor mögé! Fogadjunk, hogy apa nem fog többé fölereszteni a hegyre!

Ma is meghat, mennyire tudott örülni ennek az ártatlan ötletének. Hirtelen odaálltunk a mogyorócserje mögé s láttuk, hogy az öregur idegesen kezd topogni odalent az erkélyen, leveszi a távcsövet, a feje bubját vakargatja, megint szeméhez illeszti a távcsövet, hosszan kémlelget fölfelé. Utoljára feltűnő szaporán bebaktatott a szobába.

A leány elszontyolodva nézett rám:

- Istenem, de rosszak lettünk! Szegény apa biztosan megijedt és most képes utánunk kapaszkodni. Siessünk eléje!

De ezt is elfelejtettük s jókedvűen indultunk meg lefelé. Egy meredek résznél előreszaladtam s feléje tartottam a karomat:

- Hát ilyen bátor leány, Lenke! Csak hunyja be a szemét s eressze el magát!

Ki se mondtam még, lehunyta a szemét és úgy indult meg felém. Amire észrevettük magunkat, már a karjaim között volt, feje a vállamon pihent s lehelle az arcomba csapott. A szemét nem nyitotta fel, mintha pillanatra megfeledkezett volna magáról... Mégis ő kapott először észhez s kibontakozván az ölelésemből, csöndes szemrehányással nézett rám:

- No!

Rámnézett és láttam ekkor, hogy zavaros a szeme. Így mult el néhány furcsa pillanat. Közvetlenül a házuk fölött történt ez, de a fák eltakartak bennünket. Megint csak a leány szedte össze magát először. Széles karimájú kalapját visszaigazította a fejére és ahogy másodszor is fölnéztem rá, olyan érzésem volt, hogy a leálynak fátyol ereszkedik a szeme fölé s nyugodt, szép arca búskomoly lesz. Egyszerre kihuzta a kalaptűjét és igazgatni kezdett valamit a kalapja körül. Aztán megszólalt csöndesen, mintha csak véletlenül jutott volna az eszébe. De most már nem nézett rám:

- Ugy-e Zathureczky, maga feleségül akar venni engemet?

Azt hittem, hátra kell vágódnom! Másfelől meg voltam győződve, hogy hallucinálok. Ő pedig állt ezalatt, félig elfordulva tőlem s minden figyelmét arra a kalaptűre fordította.

- Hogy kit akarok feleségül venni?

- Hát engemet, Zathureczky! Engemet!

Erre az erélyes ismétlésre magamhoz tértem:

- Ki mondta ezt magának?

Annyi fájdalom volt a hangomban, hogy mindenki megszánt volna abban a nyavalyás pillanatomban. De nem szánt meg a leány! A méltóságos kisasszony minden föltevés szerint gyönyörködött a nyöszörgésemben, mert gonosz kis mosoly szaladt el a szája szegletében. Aztán éppoly halkan, mint az imént, annyit mondott:

- Apuka beszélte tegnap délután...

Vér futott a fejembe s éreztem, hogy düh fojtogat:

- Lenke, hát miért kellett sietni úgy az édesatyjának! Hiszen megígérte, hogy nem fog beleavatkozni... - s szomorúan néztem föl a leányra. - Kisasszony, én nagyon szerencsétlen ember vagyok...

A leány, aki valamivel magasabban állt, lenézett rám, nagyon komolyan:

- Téved. Apa annyira sietett, hogy már későn szólt. Ha előbb parancsol rám, még azon a napon kiadtam volna magának az utat. Ezt jól jegyezze meg, kérem, mert ebben az egyben még az édesapám se rendelkezhetik velem. De ezuttal is, mint rendesen... annyira türelmetlen volt, hogy lekésett... Én is lekésstem... s most már...

- Nem adhatja ki az utamat! - kiáltottam fel.

A felelet az volt, hogy a méltóságos kisasszony lehajtotta a fejét...

Feléje indultam. De a leány suttogva figyelmeztetett:

- Ne gyerekeskedjen... Itt jön az öreg...

Hátrafordultam: a fák alól akkor bukkant ki a méltóságos ur. Hegymászó cipőben, kampós-bottal. Ahogy észrevett bennünket, megállt, egy nagyot fújt, kivette a zsebkendőjét s törülgetni kezdte izzadt kis fejét. És közben gyanakodva pislogott föl reánk a fák alól:

- Már azt hittem, eltévedtek valamerre kedves öcsémuramék!

Felleghajtója zsebéből kikandikált az összetolt tengerész-látcső vége. Kezet adtam a leánynak s levezettem a fákig.

Ahogy hazaértünk, az előszobában otthagyt bennünket a leány. Az öregur izgatottan fordult hozzám:

- Nos, öcsémuram?

- Rendben van, méltóságos uram.

- Nyilatkozott tehát öcsémuram?

- Lenke nyilatkozott, méltóságos uram, - néztem szemrehányón az öregre. - De minek szólt neki, méltóságos uram? Könnyen rossz vége lehetett volna.

Most azonban szinte az öregnek állott feljebb:

- Mert a fiatalság kissé kényelmeskedő, öcsémuram. Csakhogy ezen túl is vagyunk! No, nézzen be még egy kicsit, öcsémuram!

Zavarodott, hihetetlenül zavarodott volt az öregur, mert nem tudta, hogyan kell viselkednie e ritka pillanatban. Föl- és alábaktatott a szobában, mint egy pónilovacska, olykor-olykor megállt, dűnnyögött valamit és hosszan mosolygott a bajuszába. Csak arra neszelt föl, mikor a szalonon halk libbenéssel áthaladt a leány. A méltóságos kisasszony odament a tükör elé, a haját már előbb megigazította és most egy égő szegfűt próbált beletűzni a hajába. A méltóságos ur megállt, megint visszafordult, somolygott a bajusza alá és a kezét dörzsölgette. Amikor meglátta a leányát, hosszas töprengés után így kezdte:

- Hát most már célirányos lenne, ha valami új titoknok után nézne, kedves öcsémuram.

A leány még mindig ott állt a tükör előtt s visszamosolygott reám. Ott állt, a hanyatló nap besütött rá az ablakon s fényözönbe vonta könnyü alakját. Ő csak mosolygott felém és azalatt még mindig az égő szegfűszállal bibelődött a haja körül.

Megértettem és a szalon felé indultam. A leány megfordult, elfintorította kedvesen a száját s halkan tette hozzá:

- Csakhogy észrevett már... Maga - ügyes...

Milyen boldog tudtam lenni ezért az első neheztelésért! Ám a suttogásra nem volt idő, mert egyszerre közénkbaktatott az öreg:

- Örvezdem, leányom. Módfelettül örvezdem. Azonban, és ezt nem győzőm hangsúlyozni eléggé, ezekután remélhetőleg nyugodtan hagysz engemet.

A leány megölelte az öregurat:

- Igérem, apukám, hogy szófogadó leánya leszek!

A méltóságos ur olyan boldog lett e kijelentésre, hogy könnyezni kezdett. De ez már sok volt! Kezet csókoltam a leánynak s kezet adtam az öregurnak is, aki könnyesen topogott körül:

- Az uj titoknokról ne feledkezzék meg, öcsémuram, mert horribilis restanciában vagyunk. Vagyis, hogy rosszul fejeztem ki magamat, mert ezekután úgy illenék: szervusz öcsémuram!

S még egyszer megrázta a kezemet.

Siettem a lakásomra. A háziasszony azzal fogadott, hogy ma délelőtt kétizben is itt volt az a Norcsics, vagy hogy is hívják. Valami írást is hagyott vissza az asztalomra. Azt mondta, hogy este nyolckor okvetlenül itt lesz megint.

Az íróasztalon ez a cédula várt:

*Halaszthatatlanul fontos és nagyjelentőségű ügyben rögtöni megbeszélése a dolgoknak!
Hazai hírek briliánsak! Korpa dulásig!! Norcsics.*

Este nyolckor csakugyan bezörgetett hozzám az öreg. Szemlátomást ingerült volt:

- Hát te hol a fenébe csavarogsz, amikor tüvé tettem utánad az egész várost? Különben, - és elém-hajított egy pénztárcát - itt van!

Egyet fujt:

- Meggyött hazulról a korpa. Letörlesztettem váltót és egyebeket: most már ur vagy. Azonfelül meggyött az édesanyád levele is. Nekem írta. Olvasd!

A levél tulontul hosszú volt. Az anyám sok mindent helyeselt a Norcsics fantasztikus koncepciójából. Ám a hosszú levél nagy meglepetést és nagy izgalmat árult el az öregek részéről:

»Félek, - írta az anyám, - hogy Zoltán fiam újabb meggondolatlanságot talál elkövetni.
Két héten belül okvetlenül fel fogunk utazni...«

- Hol itt a briliáns hírek, Danyikám?

Norcsics felrántotta a szemöldökét:

- Nem értesz te ahhoz. A szülők mindig szeretnek aggódni keveset. Ezzel szemben viszont tetemes összegű korpa érkezett az öregektől s azonfelül két hét múlva személyesen is fel fognak jönni. A leányt mindenesetre jól szemügyre veszi majd az anyád. Most azonban némi vacsorát csapunk, utána pedig még ma éjjel kimerítő levélben fogsz beszámolni az öregeknek. Persze bocsánatot kérsz s megírod...

- Hogy ma este óta vőlegény vagyok!

Norcsics hátratántorodott. Idő kellett hozzá, amíg annyira össze tudta szedni magát, hogy legalább tenyerébe foghatta a fejét. Én azalatt vacsoráért szalasztottam a kis cselédleányt. Amire visszatértem a szobába, Norcsics mód nélkül fel volt háborodva:

- De hiszen te megvesztél! Mert mégis csak szemtelenség kell hozzá, hogy engemet se értesítettél előre, aki két pár talpat jártam le már az érdekedben! Hát most már mit csináljak veled?!

Fölnevettem:

- De hiszen magad mondtad, Danyikám, hogy hazai hírek brilliánsak!

- Az más! Te azonban újból átgázoltál minden előleges kombinációnkon. Mert éretlen taknyos vagy!

A kis cseléd behozta a vacsorát, két üveg borral. S öreg barátom abban a pillanatban lecsillapodott:

- Hadd hallom a részleteket!

Nekiláttam tehát a beszámolónak. Norcsics először horgadt lófejjel evegetett, később egyre kíváncsibbnak látszott s rátérvén arra a jelenetre, mikor a leány valósággal alkudozni kezdett velem a Gellérthegyen, Norcsics egyszerre nem birt magával. Hátraterült a széken, arcát a mennyezetnek vágta, úgy harsogott. Aközben a térdeit csapkodta:

- Kolosszális! De hiszen akkor nem te kérted meg a leányt, hanem a leány kért meg téged! No, ilyet se ettem harminchét esztendő óta, pedig én is megkértem már egynéhány feleséget! Micsoda frenetikus hólyag vagy te, testvér!

Nagy kedve támadt. Most már ő koccintott:

- Erre iszunk. S ne szurkolj többet! Elvégre csak nem adhattál kosarat egy szép kisjánynak! Hát sarokba szorított csakugyan? Eszem a szivét!

Éjfélután volt, amikor virágos hangulatban elváltunk, miután előbb megígértettem az öreggel, hogy egyelőre és csupán átmeneti jelleggel lesz szives beugrani a méltóságos mellé a titoknoki állásba. Ez persze nem ment simán, ám érveim hatottak. Hivatkoztam önfeláldozó barátságára s a válasz-leveleknél máris tapasztalható példátlan restanciára. Végül is kezét adott:

- A közös ügyre való tekintettel elfogadom! Holnap azonban mindenesetre mutass be a kis-asszonynak...

Megegyeztünk, hogy másnap este nyolckor várni fog reám a Ferenc József-híd budai fejénél.

S elment az öreg. Én pedig kinyitottam a nappali ablakát, mert fojtó meleg volt a szobában. Odakint egyvégben, szomorkásan szitált az áprilisvégi eső. A villamoslámpák mély sávot vágtak a feketében csillogó uccákon.

Kabátot, mellényt lehánytam magamról s irni kezdtem az anyámnak. A tavalyi őszön kezdtem és amire pontot tettem a mai esténél, odakint reggel volt már. S összedideregtem. Csak akkor vettem észre, hogy nyitva felejtettem az ablakot. Fáztam: a fejem szédült.

Délután volt, amire felébredtem. Most méginkább szédültem és mintha lázam is lett volna. Alkonyodott már, amikor a méltóságos urékhoz indultam el. Csak az öreget találtam odahaza. Keserves kinnal fogalmazgatta ama bizonyos válasz-levelek egyikét. Ahogy beléptem, elibém baktatott:

- Nos, öcsémuram, mi van az új titoknokkal?

- Megvan, méltóságos uram. És pedig kipróbált barátom, névszerint Norcsics Dániel.

- Nagyszerű! Nagyszerű! Öcsémuram valóban találékony ifjuember!

Kiderült, hogy Lenke a szakácsnő kíséretében Pestre ment át holmi bevásárlás végett. Magamban még örültem is, mert rosszul éreztem magamat. A Duna-parton kigyultak már a gázlángok, amikor megindultam visszafelé a hidon. A hid tulsó vége táján azonban váratlanul csak megszólított senki más, mint a kis menyasszony:

- Fiatalur!

Még vállon is csapott kötekedve. Mögötte Hancsu szakácsnő igyekezett, nagy kosárral a karján. Csupa élet volt, ahogy megállt előttem:

- Hol jártunk ma egész nap? Délután ötig vártam a fiatalurra!

Valami mentegetőzést mondtam hirtelen, mert rossz kedvem volt. De a kis menyasszony ezt aligha vehette észre a homályban, különben is ő beszélt az egész uton. Már a budai hídfe előtt tartottunk, még mindig a kisleány beszélt, amikor hirtelen ránköszönt valaki oldalról:

- Van szerencsém! Van szerencsém!

Persze Norcsics Dániel volt, akinek ma esti nyolcra találkozót ígértem ide.

- Kedves Lenke, - fordultam a kis menyasszonyhoz, - bemutatom magának legjobb barátomat, aki holnaptól kezdve titkársa lesz az édesatyjának...

A leány szives mosollyal adta oda a kezét:

- Igazán örvendek.

S hármásban indultunk el a görbén kapaszkodó utnak. És bár nem a legjobban éreztem magamat, itt-ott kénytelen voltam mosolyogni a Norcsics Dániel káprázatos udvarló-képességein. Mert könnyed volt s mindenekfölött észvesztően udvarias. És egy-egy fordulónál öreguras gráciával tessékelt előre a kis menyasszonyt:

- Parancsoljon, Lenke kisasszony! Szolgálatjára, Lenke kisasszony!

Sőt annyira ment, hogy a házuk előtti kapaszkodón még a karját is felajánlotta senki által nem utánozható finom raffinériával:

- Szabad, Lenke kisasszony?

A kis menyasszony felmosolygott és belekarolt az öregbe. Nagyot néztem a Norcsics ódivatu széptevési fogásaira. A kis menyasszony jókedvű volt. Már a házuk előtt álltunk. A kaputól csak én kísértem föl s kezet csókoltam neki az előszobában. Rámnézett:

- Mi lelte, hogy olyan rosszkedvű?

- Kicsit megfájdult a fejem.

- Üljön kocsiba és ne keljen fel holnap délutánig. A viszontlátásra!

Odakint Norcsics lesett rám. Tíz ujjával turkált a hajában:

- Vesszek meg, ha van még egy másik ilyen leány a világon! Simi fog az anyád, ha meglátja a teremtésnek eme legtökéletesebb művét, sőt koronáját! Mindenütt kiebrudalt kutya vagyok, de szavamra, öt percen belül feleségül venném, ha hozzám jönne!

Még tovább is lelkesedett volna, de hirtelen belékaroltam:

- Segits haza, Danyikám...

- Valami bajod van?

Szinte a karjai között vitt hazáig. Otthon leestem az ágy szélére:

- Rosszul vagyok...

Erre ugrott csak Norcsics! Kijelentette nyomban, hogy nálam tölti az éjszakát s orvos után szaladt. Az orvos megállapította, hogy lázam van, amit anélkül is tudtam.

Reggel arra kértem az öreget, hogy most már csak induljon el egyedül a méltóságos urhoz, mutakozzon be, engemet pedig mentsen ki valamivel. Norcsics ezt persze megígérte s azzal ment el, hogy tizenegy órára vissza fog jönni.

Tizenegyre vissza is jött, csak hogy nem egymagában.

Hallottam, hogy többen lépnek be az előszobába. De mielőtt megemelhettem volna a fejemet, megnyílt az ajtó s kicsit félénken benézett rajta a kis menyasszony. Óvatosan, kedves zavarral körülpillantott a szobán és amikor észrevett a szegletágyban, lábujjhegyen hozzám-sietett. Hűvös kis kezével végigsimitott a homlokomon:

- Hát így vigyázz magára...

Akkor már bebaktatott a méltóságos ur is, a hátában pedig ott loholt Norcsics. A méltóságos ur kopott felleghajtójában baktatott befelé, mint egy kapaszkodó pónilovacska s szögestapu bakkancsocskája erősen kopogott, valahányszor lelépett a szőnyegről. Természetesen mélyen átértzett részvétét fejezte ki előttem, ettől eltekintve azonban határtalanul jókedvű volt:

- Valóban, öcsémuram pompás ifjuember! Tegnapelőtt megígérte s mára el is küldte már hozzám az új segéderőt, már mint Norcsics uramat. Valóban elmondhatom, hogy el vagyok ragadtatva a kedves öcsémuram leleményességétől, mert huzamos restanciában vagyunk immár odahaza.

A kis menyasszony a szomszéd szobában nézdegélt valamit s amire visszalopózott, a méltóságos ur meg Norcsics Dániel éppen afölött állt vitában, hogy célszerűbb lenne talán, ha kórházba vinnének. A kis menyasszony, amikor meghallotta, hogy nem akarok menni, megrázta a fejét:

- Muszáj! Itt nincs senki, aki vigyázhatna magára. Még ma át fogja szállítani, ugy-e, Norcsics ur?

Aztán az öreghez fordult:

- Apuka, ne mulassza el megnézni a másik szobában a két ablak között azt a régi festményt. Apuka, mint szakértő, hozzá tudna szólni.

Furcsán figyeltem föl a leányra, mert az a bizonyos régi festmény ócska olajnyomat volt mindössze s ezt neki is tudnia kellett. Az öreg viszont legfeljebb huszesztendőös nadrágok tekintetében lehetett szakértő. Ám a méltóságos ur, ha egyszer a szakértelmére hivatkoztak, nem mondhatta azt, hogy nem szakértő, mert ez némi csorbát jelentett volna egyetemes tekintélyére nézve. Tehát abban a pillanatban felállt:

- Ó hogyne, leányom. Mindenesetre megtekintjük, szemügyre vesszük és behatóbb megvitatás tárgyává fogjuk tenni...

S már indult is a másik szoba felé, nyomában az új titoknokkal. A kis menyasszony utána nézett s a szája szélén ugyanakkor megjelent az a csöpp mosoly, amelynek emlékére még ma is lázadozni kezd a szívem. Aztán egyszerre ott termett mellettem lábujjhegyen, leült az ágyam szélére, kis kezébe fogta a fejemet és mialatt kerengeni kezdett velem a négy fal,

leborult reám, arcát odafektette az arcomra, a száját odatette a számra. Suttogott valamit, de nem értettem. A fejem hátrahanyatlott...

Amire visszajött volna az öregur, ő már az ablakban állt. Okos-szeliden nézett föl:

- Nos, apuka?

- Ugy vélem, leányom, - töprengett maga elé, - valóban helyes nyomon jártál. A kép sokkal régibb keletű, mintsem gyanítaná az ember. Ha nem csalódom, valamelyik spanyol mester pemzlije alól került ki.

Norcsics halkán röhögött az öregur háta mögött...

Estére már kórházban voltam. Másnap délután újra meglátogatott a kis menyasszony. Norcsics kísérte el. Ám kevésre emlékszem vissza, mert olyan lázam volt, hogy alig ismertem föl valakit. Ugy rémlik mégis, hogy a kis menyasszony ott ült az ágyam mellett s Norcsics mintha az ágyam végében állt volna.

Az erre következett második napon senkise jött el hozzám. Nem értettem.

De megértettem a következő napon. Reggelre már annyira éreztem magamat, hogy a főorvos megígérte, két nap múlva kiereszt. Ahogy közeledett a látogatási idő, egyre nyugtalanabb lettem. S csakugyan, pontosan három órakor benyitott hozzám Norcsics. De egyedül és kájzerben. Megkérdeztem, miért e szokatlan flanc?

Az öreg izgatottnak látszott:

- Megjöttek!... Tegnap délután azért maradtunk el, mert az öregurnál voltak vizitben... Szóval megjöttek!... Az édesanyádnak persze első dolga volt szemügyre venni a kisasszonyt. Mondhatom, az eredmény briliáns!... Már itt is vannak a várószobában.

- De ilyen váratlanul?

- Persze, - mentegetőzött Norcsics, - mivelhogy táviratoztam nekik, amikor olyan rosszul voltál. Tegnap délután kettőkor már itt voltak a gyorsal. Nálad szálltak meg. Most azonban kösd fel a felkötni-valót, testvér!

S lábujjhegyen indult meg a várószoba felé. Erre a találkozóra napok óta vártam, de most mégis meglepett. Mit mondjak most az édesanyámnak!?

Lehunytam a szememet...

... Amikor felnéztem, az ágyam fejénél állt az anyám. Fekete selyemruhában, régi-szabású, feketetollas kalapban, mint ma már csak igazi nemzeti asszonyoknál látni. Megcsókolt, leült az ágyam mellé.

Hideg és okos maradt most is, mint amilyennek ismertem, ameddig csak vissza tudok emlékezni. Szürke szemével végigfutott a szobán s megkérdezte, jobban vagyok-e?

Én mondtam rá valamit. Kissé szaggatottan indult meg a szó. Norcsics az ágyam végében hallgatott ezalatt, visszafogott lélekzettel. S ahogy feküdtem hanyatt és fokozatosan kezdtem összelelegedni az anyámmal, úgy tetszett nekem, mintha valaki még állt volna az ajtóban s elfelejtve az anyámtól, mintha engedelmesen várt volna a sorára.

Vagy a kis menyasszony vagy a testvére lesz... De a kis menyasszony nem tudott volna olyan alázatosnak mutatkozni. Sejtettem, hogy csak a testvére vár olyan példás türelemmel, amíg észreveszik. Csak azért se fordultam az ajtó felé!

Az anyám beszélt azalatt, itt-ott én is feleltem neki valamit. De idő múlva nyugtalankodni kezdtem. Mert most már bántott, hogy így semmibe veszik a testvérkét. Az anyám is észrevehett valamit s hirtelen az ajtó felé fordult:

- Hát te mért nem jössz már előre?

Erre már én is odanézttem. Csakugyan ő volt. Pironkodva indult meg felém:

- Szervusz, Zoltánka...

- Isten hozott, testvérke! - s megfogtam a kesztyűs kis kezét. - De nagy leány lettél, testvérke!

- Már megint tréfálni akarsz, - és felmosolygott kedves-félénken.

Az anyám mögé ült le s attól fogva le nem vette rólam a szemét. Nem láthattam jól, mert széleskarimájú kalap fedte el félig azt a kedves arcot s különben is háttal ült az ablaknak. Így ment el vagy félóra, amikor az anyám átment a főorvoshoz. Norcsics persze utána.

Egyedül maradtam a testvérkével. Én kissé zavartan, a testvérke búskomolyan...

- Hát nem is gratulálsz, testvérke?

A testvérke erre felállt, óvatosan elpillantott a bezárt ajtó felé, aztán csak rámborult s hűvös arcát odafektette az arcomra... És mielőtt észrevehettem volna magamat, égő könnyei megöntözték a szememet s úgy szaladtak le a halántékomon, mint a záporosó.

- Testvérke, mi van veled?

Keszkenőjébe takarta a szemét, úgy könnyezgetett:

- Nem akarom, Zoltánka! Nem akarom!

Felültem az ágyban s szépen visszatoltam a székbe. A keszkenőt még mindig a szemén tartotta. Szemrehányás volt a hangom:

- De hiszen te már menyasszony vagy...

Könyörögni kezdtem neki. Nem használt semmit. A testvérke könnyezve borult a keszkenőjébe s azalatt gyerekesen hajtogatta a magáét:

- Nem akarom, hogy megházasodj! Nem akarom!

(Abban a pillanatban vége volt mindennek.)

Megfogtam a kezét és suttogva szóltam hozzá:

- Pirike, nézz csak rám!

A testvérke rámnézett könnybenuszó szemeivel...

Nem gondoltam már az anyámmal, az öreg méltóságossal, legkevésbé a kis menyasszonnyal! A testvérke könnyeire végzetetlen távolba enyésztek el valamennyien.

Megfogtam a karját:

- Pirike, éjjel fekjüdj le az én ágyamba, mama pedig aludjon a másik szobában... Ma éjjel meg foglak szöktetni... Megértettél?

Bólintott, hogy megértette.

Az anyámék visszafelé jöttek a szomszéd szobán. A testvérke hirtelen megtörölte a szemét s jókedvűen sietett az anyám elé:

- Édesmama, Zoltánka akár velünk is jöhetne! Azt hiszem, csak lustálkodik megint.

Az anyám is jobb kedvvel tért vissza:

- Majd holnap délután, leányom, - s csókra nyújtotta a kezét. - A főorvos ur holnap délután ki fog eresztetni. Igyekezz haza, mert a látogatásunkat vissza fogják adni a méltóságos urék. No, - és pajtáskodva paskolta meg az arcomat, - meg vagyok veled elégedve.

- Kezét csókolom, anyám! A viszontlátásra, testvérke!

Este kilenckor odaszóltam az alorvosnak:

- Pajtás, én ma éjjel kimegyek innét.

Az alorvos a kórházi szabályokra hivatkozott, de leintettem:

- Ne lamentálj! Életbevágó jelentőségű dologról van szó...

Tíz órakor lent voltam az uccán. Meleg tavaszi este borult a város fölé. Tizenegy óra után a lakásom előtt álltam. Három perc múlva bent voltam az előszobában.

Mindenki lepihent már s a kis cseléd szobájából se látszott világ. Az előszobában álltam s lábujjhegyen elindultam a hálóm felé. A fülem élesen csengett...

Az ajtó előtt hallgatózni kezdtem. Ha be lesz zárva, akkor baj van... Kezemet rátettem a kilincsre s egyszerre erős szivdobogás fogott el. A kilincs engedett.

Óvatosan beléptem s meggyújtottam a villanyt. Vakító világ csapott rá a szobára. Először a szomszéd ajtó felé pillantottam. Nagy kő esett le a mellemről: be volt zárva. A testvérke csöndesen aludt az ágyamban. Kedves, szép feje egészen beleveszett a vánkosba, csak lebontott sötét haja terült el a felső takarón...

Hozzásiettem, letérdeltem az ágya mellé. A hirtelen fényre felnyitotta a szemét, de le is hunyta mindjárt és csöndesen mosolygott el maga elé:

- Hát eljöttél mégis? Istenem, mit csináljunk most?

Lefogtam a két karját s csókoltam, ahol érhettem. Nem ellenkezett. Arcát a párnába furta s mialatt én félig eszem nélkül térdepeltem előtte, még mosolygott maga elé, de halk kis szomorúság remegett a hangjában:

- Így megcsalni a mamát...

- Most ne törődjünk a mamával, - magyaráztam neki. - Kicsit kétségbe fog esni, de majd kibékül... Egy-kettőre ugorj ki az ágyból, mert félóra múlva a szomszéd ház előtt lesz a kocsi! Siessünk! Siessünk!

- De hová? Nem lehetne talán holnap?

- Testvérke! - és ráütöttem a kezére. - Elég volt! Norcsicsot már fölvertem, ő kijelentette ugyan becsületszávára, hogy holnap kiszökik Amerikába, de egyelőre megkeríti a másik tanut is! Csak ne okoskodj s különben is te vagy az oka mindennek!...

A testvérke magára huzta a takarót s felült. Egyszerre halovány lett, de azért mosolyogni próbált:

- De hogyan öltözzek fel? Előtted?

- Jaj, de sokat beszélsz! Hát persze, hogy előttem! Egy óra múlva ugyanis a feleségem lesz: most már mindegy! Azaz várj csak. Odamegyek a falhoz és háttal fordulok neked.

A testvérke elnevette magát, de a kezét oda is csapta a szájára. Már nem gondolt az anyánkkal, ahelyett kíváncsi lett. Még fel is sóhajtott:

- Istenem, mennyi baja van ma az embernek...

- Siessünk, testvérke! Siessünk!

Akkor már az ajtó mellett álltam, háttal a testvérke felé. Cigarettára gyújtottam s csengő füllel próbáltam figyelni a szomszéd szoba irányába. Odabent félelmes csönd volt.

A testvérke most nesztelenül kibujt a takaró alól. Csak a suhogást hallottam, de reszketni kezdtem tőle. Ha akkor szabad lett volna visszafordulnom és megláthattam volna őt így! Tíz esztendőt adtam volna oda az életemből.

No, nem kellett odaadnom tíz esztendőt, még csak vissza se kellett fordulnom és mégis megláttam a testvérkét.

Mert ahogy felkaptam a fejemet, elálló szívvvel vettem észre, hogy éppen a kisebbik falitükörrel nézek szembe.

Nem hallottam már a szomszéd szoba félelmes csöndjét, nem hallottam már a fülemben sikító éles csengést, nem tudtam már, élek-e vagy halok... Nem láttam már semmit, csak a testvérkét láttam...

Mezítláb állt a szőnyegen s félénk izgatottsággal kapott a szoknyácskája után. Ahogy előre-hajlott, ahogy megfordult... Az inge kicsit megcsuszott a vállán, a haja megbomlott és végigesett rajta... A csöpp lába olyan volt...

(Jaj, dehogy is árulom el valakinek a testvérkét! Csak hadd igyekezzen a kedves...)

A testvérke hirtelen leült az ágy szélére, a harisnyája után nyult s ugyanakkor kilátszott a bokája.

Ám ugyanakkor... Istenem, Istenem, hogy verted volna meg azt a tükröt!

Mert a testvérke először nem nézett felém: tudta a kedves, hogy nem fogok visszaélni a bizalmával. De a nagy csöndben egyszerre felémkapta az arcát és csak lehanyatlott a karja. Láttam a tükörből, hogy rám-nyilik a szeme, de mielőtt mozdulhattam volna, a testvérke felugrott s repesve szaladt felém. Talán azzal a naiv szándékkal, hogy lekapja előlem a tükröt.

Megfordultam. Ott állt előttem, úgy, amint volt. Sáppadtan, remegve s szemeiből előtörtek a könnyek.

Most már láthattam!

Ott állt előttem: nem szégyenkezett többé. Hanem a könnyekkel annál nagyobb baj lett!

- Hát ezt érdemeltem én tőled? Hát volt lelked, hogy így leskelődj rám? Hát nem tudtál várni? Istenem, milyen boldogtalan vagyok!

Csiritgatni kezdtem s ölembe vontam a fejét. Könnyei a vállamat öntözték.

- Pirike, - suttogtam kétségbeesve. - Pirike, ha egy cseppet szeretsz, csak most az egyszer hallgass rám... Az Istenért, hallgass... Pirike...

Abban a pillanatban kinyílt a szomszéd ajtó s az ajtóban megjelent az anyám. Ugy, amint ijedten fölébredt. Azt hittem, rögtön elájul. A kezét erőtlenül kulcsolta össze:

- Könyörülő Uristen! Hát ti mit csináltok?

A testvérke nézett vissza először. A fejét hátravetette: nem sirt többé. Soha ilyen elszántnak nem láttam!

- Semmit, édesmama! Csak meg akartunk szökni! De, - és itt fölsírt keservesen, - Zoltán olyan neveletlen volt... Igenis, igenis, neveletlen voltál! Istenem, milyen boldogtalan vagyok!

Az anyám félig öntudat nélkül ismételtette:

- Könyörülő Uristen... Hát elment az eszetek?

Láttam, hogy minden veszve. Odaléptem a testvérkéhez, az ágyhoz vezettem és lefektettem. A párnába temette az arcát s szívszakadtan kezdett jajgatni. Aztán az anyámhoz léptem. Mert a testvérkét mindenáron menteni kellett:

- Édesanyám, semmit se fogok elhallgatni előtted. Ma délután, amikor újra megláttam a testvérkét, föltettem magamban, hogy még ma éjjel megszöktetem. Nem sikerült, mert a testvére nem akart jönni...

De itt már a testvére is felült az ágyban:

- Nem igaz, mama! Nem igaz! Vele akartam menni!

Vérbefult a fejem ennyi makacskodásra. Hogy ez a leány mindig áthuzza minden számítást! Rákiáltottam:

- Nyakonütlek! Csak most az egyszer hallgass meg, anyám! Én vagyok a hibás, de szavamra ígérem neked, hogy soha többet nem fogom megpróbálni...

A testvére felvetette a fejét, jobb kezével hátrasimitotta megbomlott haját. Fuldokolva ismételtette:

- Vele akartam menni! Vele akartam menni!

Elfutott a méreg erre a konokságra:

- Fogd be a szád, te taknyos!

- Mit mondtál? - és megszeppenve nézett rám, aztán visszaesett az ágyra s úgy kezdte paskolni a párnát, hogy szerettem volna fölnevetni a csökönyös gyerekeskedésen. Nem, igazán nem tudtam haragudni sokáig a testvérkére:

- Azt mondtam, hogy taknyos vagy. Az vagy!

- Hallotta, mama? - s úgy csapkodta a párnát, hogy porolásnak is beillett volna. - S egy ilyen kölyök meri ezt a szemembe mondani!

Láttam, így sohase lesz vége. Odafordultam az anyámhoz, aki még mindig megkövülten támaszkodott az ajtófélfának:

- Anyám, utoljára történt... De kérlek, egy szóval se próbáld megbántani a testvérkét, mert abból bajok lesznek. S ne felejtse el, hogy holnap délután vendégül jönnek a méltóságos urék...

Lent az utcán, a szomszéd ház előtt kocsi várt s a kocsi előtt idegesen mászkált föl és alá Norcsics. Ahogy meglátott, így egyedül, a gyalogjáróra vágta le a kalapját és belekapván a hajába, jajgatni kezdett:

- Ó, én szarvasmarha! Hogy be tudtam dűlni neked megint! Lelepleztek, mi? Most már mehetek a Dunának!

Csillapítgatni kezdtem:

- Hidegvér, Danyikám. A kocsit fizesd ki s a másik tanúnak is fuvass takarodót. Várni foglak a lakásodon.

Régen elmúlt éjfél, amire Norcsics Dániel is hazaszuszogott. Alig volt az eszénél:

- Mindent visszacsináltam. Pedig hogy klappolt minden! Ember te, ember, mikor nő be már a fejed? Hát most már mi lesz?

- Semmi se lesz, Danyikám. Az anyám nem szaladhat vissza a testvérkével, mert viszontlátogatást tesz nálunk a méltóságos ur, meg a kis menyasszony. No, most lehet csak vallatás odahaza! De ne féltsd a testvérkét: jobban megismertem őt ma, mint tiz esztendőn át azelőtt. Nem is olyan angyal!

Másnap délután csakugyan megjött a méltóságos ur, meg a kis menyasszony. Persze ott fogtuk őket ozsonnára is. Én a kis menyasszony oldalán foglaltam helyet, a testvéрке mellé Vajda Zoltán telepedett le. A két leány akkor már testi-lelki pajtásnak látszott. Az anyám hideg udvariassággal tett-vett, a méltóságos ur viszont ódondivatu bókokat mondogatott az anyámnak, ami szemmelláthatóan jólesett neki.

A testvéрке olyan élénk volt ezen a délutánon, hogy nem győztem nézni. Amikor már nem birt a jókedvével, ránkemelte a vizes poharat:

- Az ifjú pár boldogságára!

Koccintottunk rá, négyen. És pedig keresztbe. Én a testvérkével, ki a pohara mögül mosolygott vissza rám. De oly ártatlanul, hogy meghökkentem tőle. Akkor már föltett szándékom volt, hogy az esküvője napjáig nem fogok találkozni vele.

Dehát másképp lett.

Mert az anyám éppen azt kezdte magyarázni az öreg méltóságosnak, hogy a mult héten meghalt a kerületünk képviselője s legközelebb új választás lesz.

A méltóságos ur pislogni kezdett:

- Hogyan-hogyan, nagyságos asszonyom? Hogy új választás lesz, nagyságos asszonyom? No, ez szerfölött érdekes...

S maga elé bocsátván fejét a méltóságos ur, kis tenyerébe fogta a kicsi állát... Rövid csönd állt be. A méltóságos ur hosszan töprengett. Látszott rajta, hogy titáni tervek kavarnak a kerek sipskácskája alatt.

Abban a pillanatban megéreztem, hogy az esküvő napjáig nem kerülhetem el többé a testvérkét. De megérezte ő is. Mert ahogy fölnéztem és találkozott a szemünk, rám mosolygott. A kis menyasszony is rám mosolygott nem-egyszer...

De úgy mosolyogni, mint a testvéрке... Ugy nem tudott senki más.

VI.

Május lett.

Esténkint félénkszakákat üldögéltünk a folyó felé kihajló széles tornácon: az anyám, a testvéрке, a kis menyasszony, meg én. Vacsora után elbeszélgettünk csöndben. Néha szünet állt be s olyankor hosszan elhallgattunk. Rendszerint a kis menyasszony mozdult meg először:

- De sokára jönnek apáék!

Ezeken a májusi éjszakákon a méltóságos urat vártuk haza, ugyis, mint szeretve tisztelt hazafit. Mert ebben a májusban teljes erővel állt odahaza a harc.

Az öregur nem hiába horgasztotta le a fejét azon a délutánon, mikor az anyámnak és a testvérkének adták vissza nálam a látogatást... Csakugyan fellépett. Egy hét múlva már hazautaztam vele, a kis menyasszony, meg a Norcsics társaságában s még öt nappal utána az öregur már ki is tüzte ifju lelkesedéssel a mérsékelt ellenzék soha meg nem alkuvó programját jelképező zászlót. Az eshetőségek sok jóval biztatták az öreget. Családunk jóviszonyban volt a kerület minden valamirevaló házával s az apám azonnal nyakába vette az egyes falukat. Négy napon át minden este kecsegtető hírekkel tért vissza. Az ötödik nap reggelén az öregur is beült a batárba, miután elébb nyaksálba csavartatta magát és körutra indult. Vele ment az apám s egy másik kocsiban Norcsics, meg Szálka Simon. Négyen indultak meg, de estére kilencen tértek vissza. Négy-öt nappal később már egész karaván lett a méltóságos ur állandó kísérete s zaj és elevenség verte föl az öreg ház csendjét. Norcsics Dánielről is kiderült csakhamar, hogy nálánál nagyobb taktikus aligha akad még egy másik politikai téren, amelyre pedig igazán véletlenül botlott rá.

Tudni kell, hogy a méltóságos ur ugynevezett magas színvonalu programbeszédet tartott, amelyeket rendszerint senki se értett meg, de legalább a tónus volt bennük előkelő. Körülbelül ilyenformán:

»Tisztelt hazafiak! Nagyrabecsült magyarok! Sohasem kerestem az érdemtelen ünnepeletést, ám valahányszor szólít a hon és a haza, elsőnek van szokásom felragadni a mérsékelt szellemű ellenzéki lobogót. De a lobogó szimbólum csupán, a tartalmat a hon és a haza forgalmának lényege és mibenléte adja meg...«

Az egyszerű nép ilyen alkalommal éljenzett a pódium felé, amelyen karéjban vette körül az öregurat a kerület minden valamirevaló ellenzéki tényezője.

Ám szónoki sikerei Norcsicsnak voltak igazán! Nem hiába, hogy a népnek gyermeke volt ő, de tudott is tódítani a népnek. Egy vasárnap délután, mikor a harangláb előtti téren minálunk folyt le a programbeszéd, szót kért Norcsics Dániel is:

»Üreshasu véreim! Most már én is azt mondom: elég volt! A kormányban van szemérmertlenség, hogy csak nyuz benneteket, hogy a ti izmaitokon gömbölyíti puffadra a hasát és most mégis ide mer jönni, hogy a bizalmatokért rimánkodjon. Ám tinéktek is a szemetekbe kell mondanom, ti kiuzsorázott, szenvedő és rongyos véreim, hogy rászorgáltatok erre az állati sorsra! Mert eddig minden alkalommal a kormányra szavaztatok! Hát oda szavaztok-é megint, ti szerencsétlenek?«

A falunkbeli népek egyszerű emberek voltak ugyan, de sohasem tapasztaltam azért, mintha valóban annyira kiuzsorázta volna őket valaki. Most azonban, amikor Norcsics felnyitotta a szemüket, rájöttek, hogy csakugyan itt van az igazság! És dühvel orditoztak öreg barátom felé:

- Az Isten verjen meg bennünket, ha odaszavazunk!

Képtelen voltam megérteni, miért öreg barátomnak e határtalan odaadása a méltóságos ur ügye irányában? Tisztán önzetlenségből nem teheti, mert alkalmilag ha tudott is idealistának mutatkozni, de annyira számárnak mégse hittem, hogy havi husz korona honoráriumért rekedtre kiabálja magát minden délelőtt és délután.

Egy este sikerült négy szemközt előkapnom az öreget. Szélescsontu arca fehér volt az országutak porától, a hangját viszont végleg elvesztette ezen a napon. Amikor elővettem, a tenyerét bizonyos fölénnel eresztette rá a vállamra:

- Jól sejtetted, testvér, hogy nem havi husz koronáért, hanem napi ötven pengőért lelkesedek. Ennyi ugyanis a culág...

Felmosolyogtam:

- Szóval szakszerű nyuzás van folyamatban...

- Eltaláltad, ez a helyes kifejezés. Nyuzom a fatert, mert máskor ugyse nyuzhatnám. Ennek ellenében rápazarolom minden erkölcsi tőkémre s összes hangszálaimat. Ugy-e, belejöttem? Már mint a szónoklásba. Nem nagy dolog, hidd el. Ész se kell hozzá, csak ándung, az pedig magától jön. Remélem, nem fogsz megvetni, hogy zsebredugok néhány szeszterciust. Mi?

Kezet adtam neki:

- Sőt! Jövőbelátó gazdaságpolitikai módszeredet a legnagyobb mértékben helyeslem, Danyikám.

Ekkor már csak három nap választott el a választás időpontjától s az apámat, a méltóságost, Norcsicsot és egyéb barátaimat most már alig láttam. Biztosra vette mindenki, hogy csak a méltóságos győzhet. Annyival inkább, mert az ellenkortesek nem riadtak vissza a legostobább eszközöktől sem. Emlékszem, hogy mikor a méltóságos ur éppen a falunkban beszélt, a legnagyobb hatás pillanatában Vidróczki csak belerikkantott:

- Nem igaz! Le vele! Abcug a függetlenség!

Abban a szempillantásban már öklök fogták körül az osztrák-párti cipészt:

- Lökjétek ki! Pofozzátok fel a szemtelent!

És Vidróczki jobbról is, balról is kapott néhány ütleget és bizonyos, hogy félholtra verik, ha a legkritikusabb pillanatban oda nem ugrik Norcsics:

- Ne nyuljatok hozzá, magyar véreim! E szerencsétlen társunk megfizetett ember! Aki pedig pénzért szállítja a meggyőződést, az olyan nyomorultat nem üti meg a magyar, csak kiközösíti magából és megveti, - s egyet lökvén Vidróczkin, kipenderítette az utca közepére.

A népnek tetszett a fordulat:

- Jól tette a tekintetes ur! Legalább megjárta most a nagy szájával! Vivát!

De Vidróczki, miközben a kocsmá felé tántorgott el, még messziről is átkozódott:

- Le a magyarokkal! Éljen Ausztria!

Tudom, hogy az olvasó pillanatra sem rendült meg a Vidróczki hazafias tulajdonságait illető jó véleményében. Egy magyar cipész nem vallhat a magáénak egyéb politikai hitet, mint ellenzékit, olykor még a tényleges ellenzékkal szemben is a még intranzigensebb ellenzékit. S ez volt az eset Vidróczkinál is.

Mert a keszeg cipész már az első napon minden súlyával a méltóságos ur ügyének dült neki, ám nap-nap után csak hátrább tolta azt az ügyet. Norcsics szerencsére észrevette idejében, hogy lelkes mezitlábás helyre nem hozható károkat idéz elő, minélfogva elővette négy szemközt s arra kérte, hogy menjen át az ellenpártba, de azonnal! Mert egy ilyen irányú ténykedése szóval ki nem fejezhető előnyöket fog biztosítani éppen az ellenzéki ügynek.

Vidróczki először sértődést árult el. De amikor Norcsics megmagyarázta neki, hogy ilyen látszólag kétszínű szerepre csakis igazán nagy lelkek tudnak vállalkozni, megcsillant a szeme s már bele is csapott a Norcsics tenyerébe:

- Hogy az Isten gyarapítsa meg a felfogását, tekintetes ur! No, ez éppen nekem való!

Norcsics ott helyben utasításokkal látta el Vidróczkit, lelkére kötve különösen a magyar függetlenségi eszme gyalázását és az osztrák Császári-Ház éltetését. Vidróczki röhögött:

- Megcsinálom, tekintetes ur. Micsoda hirem lesz majd!

És el is indult s két-három nap múlva szemmel láthatóan javultak az öreg méltóságos esélyei. Odaát kapva-kaptak először a nagyszáju suszteren, amire pedig rájöttek volna hajmeresztő rombolásaira, késő volt minden.

Azalatt napok multak el s Vidróczkit egyre-többször verték meg a parasztok. Éjszakánként, ha a kert felől belopózott a házunkba, hogy bizalmasan referáljon Norcsicsnak, rámutatott a lécz közé rakott karjára:

- Jól állunk, tekintetes ur!

Vidróczki e testi fájdalmak ellenében napi öt forint lénungot huzott az apámtól, ám ugyanakkor az ellenpárt is megvásárolta őt. Egy éjszaka lihegve állított be Norcsicshoz:

- Tekintetes ur, már odaát is fizetést huzok. Napjára tíz forintot. De jól állunk! Tessék végignézni rajtam!

Valóban, ezen az éjszakán látni is rossz volt Vidróczkit. A jobbszeme fölött csimbókban aludt meg a vér, a félkarja lécz között feküdt még, a bal füle alatt olyan gumó dagadozott, mint egy fél-krumpli s nyöszörögve sántikált mind a két mezitlábára. Norcsics ezen az éjszakán még néhány figyelemreméltó utasítással látta el Vidróczkit. Hirdesse mindenütt, hogy még több lesz az adó, de a magyar szívesen fizet az osztrák hadseregért, mert ez a haza egyetlen támasza; hogy ezentúl még több legényt visznek el katonának, mert háború lesz a cárral, de a magyar ember szívesen meghal Galiciáért... Vidróczki vad gyönyörrel hallgatta végig a Norcsics ötleteit:

- Egészen a kedvem szerint van, tekintetes ur. Csak azt tessék megmondani, meddig tart még? Mert ma igen megszurkáltak Ujfaluba.

- Csak három nap még, Vidróczki. Csak most szorítsa még!

- Megszorítom, tekintetes ur, - tisztelgett Vidróczki.

És miközben ennyire fajult az elvek harca, én alig léptem ki a faluból.

Most még korábban derengett s este még tíz óra körül is gyenge opálszínben sávosodott az ég alja. Titokzatosan hallgatott az erdő, de távoli méhéből valami rejtelmes zsongás jött szakadatlanul a roskadozó templom felé, amely ott állt a falu fölötti dombon, sötét hársfák alatt. S a hársfák árnyékából merengve nézett el a Bodrogház ködbehaló síkságára.

Vacsora után elüldögéltünk a folyó felé kiugró széles tornácon: az anyám, a testvére, a kis menyasszony, meg én. Langyos esték voltak, de a kis menyasszony minden estén megdidergett legalább egyszer. Olyankor felálltam s megigazitottam rajta a vállkendőt. Főlnézett rám, kedvesen:

- Köszönöm.

A kis menyasszony különben megváltozott. Budai házukban teljesen akaratos teremtésnek ismertem meg: az anyám oldalán mintha kicserélték volna. A házunkat azonnal megszerette s az új környezetben nagy kedvét találta. Az anyám már az első reggel fölverte a két leányt:

- Talpra, gyerekek! Te Piri, a szobákat hozod rendbe, te pedig, Lenke fiam, utánam jössz a konyhába! Tudsz-e főzni?

A méltóságos kisasszony kedves szorongással nézett az anyámra:

- Egy kicsikét, de nem egészen...

- Hát akkor megtanulsz egészen! - pattogott az anyám. - Az én menyemnek magának kell vezetnie a háztartást!

De megváltozott nemcsak a kis menyasszony, hanem a testvére is!

Hiszen látszatra megvolt a régi vidámság most is. Eltréfált velünk s néhányszor olyan csínyekbe vitte bele a kis menyasszonyt, hogy még az anyám is fejet csóvált rá komoly megrovással. A testvékének azonban valami titkolt búja volt s a jókedvet csak azért erőltette, hogy semmit se vegyenek észre rajta. Lehet, talán a kis menyasszonyra kezdett féltékenykedni, ez azonban nem látszott valószínűnek eleintén. Pedig ha csak valamit törtem volna a fejemet, okvetlenül gyanut fogtam volna: hátha a testvére mégis vetélytársat lát a kis menyasszonyban?! Lenke negyedik hete volt már ekkor nálunk s elárulhatom talán, hogyha egy magános percünk akadt, a feje ott feküdt már az ölemben. De minden ilyen alkalomkor egyszerre csak meghallottuk a testvére szoknyájának suhogását... Mire ránknyitott, a kis menyasszony a haját igazitgatta a tükörből. A testvékének illett volna megéreznie, hogy terhünkre van ilyenkor s ahogy ma látom a dolgokat, tudom, hogy ő érezte is ezt minden titkolt keserűségével. De éppenazért nyitott ránk, hogy szétrebbentsen bennünket...

- Megzavartam az ifju párt? Bocsánat... Szabad, Lenke?

A kis menyasszony szívesen csalogatta befelé:

- Hát kinek lenne szabad, ha neked se, testvére!

Igen, a testvére észrevétlen óvatossággal változni kezdett. Előttünk a réginek akart még mutatkozni, de itt-ott, ha egyedül gondolta magát, meglestem rajta, hogy valami baja van. A harmadik hét körül már izgatott lett s magánkívül kiáltott fel nem-egyszer. És mialatt a kis menyasszony napról-napra inkább kedvence lett az anyámnak, a testvére mindjobban visszahúzódott. Engedelmes leánynak mutatta magát most is, de titokban mintha forgatott volna magában valamit.

Megesett, hogy a két leány összeölelkezve ment végig a kerten. Én pár lépésről haladtam utánuk s akaratlanul is összehasonlítottam őket.

A kis menyasszony karcsubb lehetett valamivel s lehellettel talán magasabb is. De a testvére természetesebb és a mozdulataiban valami utánozhatatlan kecsesség. A kis menyasszony is tudott mosolyogni... De ezeken az összeölelkezett sétákon, ha visszahajlott felém a testvére, úgy a válla fölött, egyszerre mintha szíven ütöttek volna! Pedig most már egyre ritkábban

mosolygott fel. Csak úgy a szeme szögletéből futott át rajtam, hátravetett, dacos fejével, valami fájdalmas szemrehányással. Mintha maga után hívogatott volna...

Fél-hónap választott csak el a testvéрке esküvőjétől, de ő alig ejtett róla egy szót. Elöttem legalább soha nem említette. Különben alig jöttem vele össze négyszemközt azokban a napokban. Egyszer meglestem a kertben, de egész akaratlanul. Ott álltam a szilvafácskák alatt, félkarommal átfogtam a csenevész galyacskát, éppenugy, mint tavaly ősszel. S amint ott álltam, a ház felől egyszerre feltűnt a testvéрке. Kalap nélkül, kis kosár volt a karján s a gyümölcsös felé tartott. Már előttem haladt el, kissé lehajtott fejjel, komoly arcocskával. És azalatt a régi nótáját dudolgatta maga elé:

*Hideg szél fuj, édesanyám
Adja ki a kendőm:
Még ma este fölkeresem
A régi szeretőm...*

Odafigyeltem a testvérkére s mély szánalom fogott el iránta. Már elhaladt előttem, amikor utána-szóltam:

- Pirike...

Megrezzent a hangomra s félig felém fordult. Aztán csak eldobta kis kosarát, felém-szökött s boglyas feje már ott volt a karjaim között.

- Zoltánka... Zoltánka... - suttogta szünetlenül s kedves arcát befurta az ölembe.

A régi testvéri szeretettel simogattam meg. Összerándult. Megcsókoltam a haját:

- Valami bajod van, ugy-e? Légy őszinte hozzám, testvéрке!

Lassan ráemelte az arcát és ahogy szembenéztünk egymással, két könnycsepp ragyogott a pilláján:

- Ugy-e, nem haragszol reám?

- Ó testvéрке, testvéрке! - s fájdalomtól lett nehéz a szívem. - Hogy gondolhatsz rólam illet! Mindig szerettelek és mindig szeretni foglak. És ha úgy éreznéd egyszer, hogy szükséged lenne rám az életben, mindig ott leszek, hogy megfogjam a kezedet.

De a testvéрке arca fokról-fokra a színét kezdte veszíteni. Mintha valami egyebet várt volna. A karja leesett rólam s egyszerre idegenül álltunk egymás előtt. A ház felől ugyanakkor felkiáltott a kis menyasszony:

- Mama! Mama! Zoltán most vallott szerelmet a testvérkének!

S felénk szaladt ujjongó kedvvel:

- Hát ez a barátság?

De el is hallgatott rögtön. Mert a testvéрке oly megtörten állt kettőnk között, hogy mindenki megsajnálta volna:

- Ne neheztelj meg érte. Most bucsuztam el az édes bátyámtól...

Elakadt. És akkor egyszerre úgy kezdtek patakzani a könnyei, hogy el kellett fordulnom. Nem sirt, csak a könnyei hulltak egy jajszó nélkül. A kis menyasszony váratlanul megszeppent, óvatosan átszaladt rajtam a szemével, aztán odanézett a testvérkére és átölelte. S annyi jószággal kezdte becézgetni, hogy meg voltam győződve: a kis menyasszony komolyan gyanut fogott rám.

- Testvéрке, ne bolondozz már! - és megcsókolta. - Testvéрке, nézz reám, hiszen tudod, hogy szeretlek...

S addig vigasztalta a testvérkét, hogy ő is sirva fakadt. És így, könnyezgetve, megölelték egymást s elindultak a ház felé.

Én ottmaradtam és töprengeni kezdtem.

Mert gyanut fogott nemcsak a kis menyasszony én reám, hanem én is gyanut fogtam a testvérkére. A testvérkét talán az keserítette el halálosan, hogy most már látja, soha többé nem lehet a feleségem. De ezt a föltevést ismét elejtettem.

Mert a testvéрке teljesen megváltozott az utolsó hónapban. Valami idegenszerű fényt láttam a szemeiben, visszahúzódott s nem volt már olyan közlékeny. Ugy figyelt mindenre, mint egy macska, de annál kevesebbet szólt. Tudtam, hogyha egyszer előveszem négy szemközt, én-nekem mindent el fog mondani. Erre azonban egyelőre nem kerülhetett sor.

Egyszer-kétszer megpróbáltam, hogy kettesben maradhassak vele. De most már a kis menyasszony vigyázott reánk, mint előbb a testvéрке. És ha a nappaliban vagy a leányszobában két pillanatra egyedül maradtam a testvérkével, a harmadik pillanatban a folyosó felől már megütött bennünket a szoknyasuhogás. A testvéрке idegesen kapta fel olyankor a fejét, a kis menyasszony pedig már be is kukkantott óvatosfélénken:

- Megzavartam az ifju párt? Bocsánat... Szabad, testvéрке?

A testvéрке szívesen csalogatta befelé:

- Hát kinek lenne szabad, ha neked se!

Azokon a májusvégi napokon, amikor két drága teremtés is ott járt körülöttem, alig eszméltem föl egyszer is. Pedig a régi házban titkos, de annál szívósabb harc dult már a két leány között. Nyugalom ült a vén falakon belül, csak itt-ott verte föl e nyugalmat a kis menyasszony vagy a testvéрке kacagása. De e kacagások is gyérültek, csöndes mosolyokká halkultak le s e mosolyok után egyre hosszabb hallgatások következtek. Az anyám mindig aggodalmasabban figyelte a testvérkét s annál nagyobb gyöngédséggel halmozta el a kis menyasszonyt.

Igy virradt reánk a választás napja. Egész délelőtt a szilvásban heverésztem s azt a testes orosz regényt olvastam, amelyet még tavaly ősszel hagytam abba. Ezen a napon csak mi négyen ültünk az asztalnál. A testvéрке (ma már tudom) azon imádkozott, bár bukna el a méltóságos ur, de minél csufosabban! Sok mindenféléről beszélgettünk az asztalnál, latolgattuk az eshetőségeket, amikor hirtelen egy poros lovas száguldott be az udvarba. A lovon rajta volt a kocsiszerszám is, tehát úgy foghatták ki a szekérből, a hátán pedig senki más nem ült, mint Vidróczki. Persze ezuttal is mezitláb vágatott és csak elordította magát odakint:

- Győztem!

Mire a tornácra szaladtunk volna, Vidróczki már a nagy uccán csattogott végig s a kalapját lóbálva ordított be minden házba:

- Győztem! Győztem! Az Isten lökjön le erről a lóról, ha van még valakinek annyi esze Európába, mint nekem! Éljen Vidróczki!

Tehát győztünk s a régi és csöndes ház egyszerre fölfordult. Az anyám pattogva rendelkezett a cselédleányokkal s a testvéрке, meg a kis menyasszony koszorut kötögetett sebtiben. A testvéрке külön is lázban volt, mert estére neki kellett kívágni az üdvözlő dikciót.

Késő este lett, amikor valami kilenc-tíz szekeren hazavetődött a társaság. Legelől a győzelem-ittas öregur, aki legalább négy napra elvesztette a hangját, de annál több dignitással indult meg

a veranda felé. A testvére állt a felső lépcsőfokon kedves pironkodással s amikor eléje baktatott az öregur, utánozhatatlan zavarral köszöntötte. Az öreg erre levetvén magáról minden dignitást, megölelte a testvérét s összeecsókolta. Megéljenezték.

A méltósággal madarat fogathattunk volna, de annál jobban dülöngtek a többiek. Az apámat három nap óta nem láttuk: halálosan fáradt és rekedt volt ő is. Aztán jöttek támolyogva az öreg Istók a két fiával, az ujfalusi pap szürkére fakult vaskalapjában és ferencjózsefben, amelyen több volt a pecsét, mint a legvénebb pataki tógátus zrinyi-kabátján. Valamennyien egy-két snapszocskát hörpintettek még föl és kászálódni kezdtek azzal, hogy holnap délután találkozunk a várromok alatt, ahová utközben megtervezték a méltóságos képviselő ur tiszteletére megrendezendő kirándulást.

Már csak mi, házbeliek voltunk együtt, amikor egy utolsó szekeren Norcsics zörgött be az udvarba. Ahogy közénk lépett, alig ismertem rá a melák legényre: hangja alig maradt cérnányi. A méltóságos ur odabaktatott hozzá s meghatottan szorongatta a kezét:

- Le vagyok kötelezve, valóban módfelett le vagyok kötelezve kedves Norcsics uramnak...
- Hát dolgoztunk egy kicsit, méltóságos uram, - rántott Norcsics a vállán, nem minden fölény nélkül. - Ugyis utoljára dolgoztam...
- Hogy-hogy? - lepődött meg az öreg.
- Amennyiben holnaptól kezdve Zathureczky bátyámnál maradok alkalmazásban.
- De Norcsics uram, ki fogja intézni ezentul a választlevelekre leadott diktandók sztenografálását? Tudja kegyed, micsoda restanciában vagyunk?!

Norcsics legyintett:

- Hát majd kerít hozzá valakit, méltóságos uram. Harmincnyolc esztendő van immár a vállamon, nem lóghatok tovább a levegőben.

Itt az apám is közbelépett, hogy ebbe már bele kell törödni, mert ezt már így intézte el velem, meg Norcsiccsal. A méltóságos ur végül engedni volt kénytelen, de maradt még egy utolsó kérése:

- Remélem azonban, Norcsics uram megtetézi ügyemben véghezvitt valóban hervadhatatlan szivességeit annyiban, miszerint a holnapi napon lejegyez még sztenografice egy választlevelet, mivelhogy egy mindenekelőtt sajátlagos kérdés dolgában kell kifejtennem véleményemet bizonyos honi cigányember alapvizsgái kérelmét illetően...

- Okvetlenül, méltóságos uram!

Nemsokára szétváltunk. A folyosóról pár percre magamhoz hívtam be Norcsicsot:

- Sejted-é, Danyikám, hogy a holnapi kirándulásra te aligha fogsz velünk jönni?
- Hogy-hogy? - és felkapta a fejét. - Csak nem csináltál megint valami ostobaságot?
- Azt nem! Ellenben ama bizonyos cigány levelét én fogalmaztam meg az öreghez.

Norcsics magánkivül lett:

- Tudtam! Előre tudtam! Ha egy hétre kikerülsz a kezem alól, már megbotránkoztatsz! Hadd hallom!

Én előadtam erre, hogy a múlt héten unalmamban levelet irtam a méltóságos urnak, mint Tiszanánára való patkoló-cigány. Keservesen ment a fogalmazás, de legalább volt egy jó délutánom. Szólt pedig a levél arról, hogy én, Vércse Ferkó, tiszánánai patkoló-cigány nem

csupán tehetséget érzek magamban, hanem le nem küzdhető vágyat is a jog- és államtudományi doktorátus megszerzése iránt, minél fogva esedezem a méltóságos ur atyai tanácsáért, mik lehetnének ama módok és eszközök, amelyek segítségével letehetném az első alapvizsgát? - s az ágyra vágódtam a nevetéstől.

Norcsics össze-vissza nyargalt a szobában s a fejét csapkodta:

- Hát most már mit csináljak veled? Ellopni a levelet nem lehet, mert belebolondulna az öreg. Hejeje! Egyszer kerülsz ki a kezem alól, akkor is örültséget csinálsz! Tudod te, hogy az öreg holnapután Pestre indul, nekünk tehát holnap éjszakáig készen kell lennünk a levéllel? Mit, levéllel! Huszonnégy oldalon alul meg nem áll az öreg! Hát van teneked fogalmad...

- De, Danyikám, honnét tudhattam volna előre, hogy az öreg holnapután már hazafelé indul!

Nem hallgatott reám, mert fel volt böszülve:

- Hogy mindig én felelek a más ostobaságáért! Hát tudod te, hogy az öregnek három óra kell, amíg kifejti először az elemi iskolai előismeretek hathatós tanulmányozásának szükségességét, hogy másik négy órai diktálásra lesz szükség, mire elkészül a középiskolai tananyag okvetlen átvételének s nyolc külön vizsga el nem maradható megszerzésének bebizonyításával és csak akkor fog rátérni a matura mibenlétére, fontosságának s nemzetközi jelentőségének kibonyolítására! Mennyi ez? Huszonnégy oldal? Fenét! Negyven oldal! Hát még vagy öt utóirat! Hát még a levél szélein egynéhány notabene! Ember! Te előbb-utóbb meg fogsz ölni engem!

A szemembe mondta, hogy nevetlen vagyok, mert annyi éretlenséget még rólam sem tételez föl. Ámbár rólam nyugodt lelkiismerettel föl lehet tételezni akármit. Nem értettem ezt a szokatlan kitörését az én öreg barátomnak.

Pedig Norcsicsnak most is igaza lett.

Másnap délelőtt ugyanis, amint az apám szobájába nyitottam be, a méltóságos ur nagy fejtorések között baktatott egyik saroktól a másik sarokig, olyan fejvetéssel, mint egy póni-lovacska. Norcsics viszont az asztal fölé terpeszkedett, mialatt hórihorgas két lába messzire kinyult, tul az asztal két sarkán. Az öregur éppen akkor kezdett diktálni:

»Érdemes Polgártárs! Tisztelt Cigány Barátom! Mérlegelvén a körülményeket s általában a szóbanforgó eshetőségi lehetőségeket, ámbár ezuttal éppen egy fáradalmas, mindazáltal végeredmény gyanánt diadallal megvivott választási harc után testileg megtörve noha, de lelki értelemben véve annál edzettebben állok, mégis nem mulaszthatom el a kínálkozó alkalmat, hogy megragadván első nyugalmasabb perceimet, ámbátor...«

Odakint nyíltgü vasárnapi délelőtt volt. Az udvaron az apámmal találkoztam. Azt mondta, a két leány kocsin ment ki az állomásra, Vajda Zoltán elé. De ahogy ezt mondta, a kapun már be is fordult a kocsi. Vajda Zoltán ült hátul, mellette a két leány. Amikor leugráltak, a testvéрке balról, a kis menyasszony jobbról karolt bele Vajda Zoltánba, úgy szaladtak vele az apámg, mialatt Vajda tehetetlenül próbált tiltakozni:

- De hölgyeim! Vénember létemre okvetlenül ki akarnak nevetetni!

Ezt azonban nem mondta komolyan Vajda Zoltán. Jókedvű volt s persze szertelenül elegáns. Azonfelül lakkcipőben jött le, aminek szokatlan következménye lett ezen a napon. Barátságosan üdvözölt:

- Zoltánkám, irigylem a kedves menyasszonyodat.

Ránéztem a testvérkére:

- Pirike, mit szólsz ehhez?

A testvére átölelte a kis menyasszonyt:

- Én nem vagyok féltékeny. Ugy-e, Lenke, mindig szeretni fogjuk egymást?

A kis menyasszony visszaölelte a testvérkét, úgy indultak meg a ház felé.

Norcsicsnak azonban mégis igaza volt tegnap. Mert a méltóságos ur annyira belejött a diktálásba, hogy az ebédhez is alig tudtuk kicsalogatni. Ebéd után indulni kellett volna, ám a méltóságos ur kijelentette, hogy ő nem ülhet kocsiba, amíg be nem fejezte »ez egészen saját-lagos ügyben jelenleg megadandó válasz-diktandóját.« Amikor semmi kérés nem használt, az anyám lépett elő. Ám a méltóságos ur hajthatatlan maradt:

- Hogyne, hogyne, nagyságos asszonyom. Megértem és méltányolom. Ámde egy hazafinak, ha valóban a köznek áldozza életét, szünetlenül törnie kell magát polgártársai javának előmozdít-hatása tárgyában. Kegyeskedjék ennél fogva átadni legszivem-mélyéből fakadó üdvözlétemet összes egybegyűlt kedves választóimnak, azon nyomatékkal, miszerint mihelyst befejezem válaszlevelem diktandóját, titoknokomtól kísérve a legbuzgóbb igyekezettel sietni fogok közejük személyesen is.

Nem maradt egyéb választás, minthogy az egyik kocsit hátrahagyjuk. Norcsics szemrehányóan bólintgatott felém:

- Hajhaj! A vén hólyag még csak az elemi iskola harmadik osztályának sikeres elvégzéséig, illetve e sikerült vizsga mibenlétének taglalásáig jutott el. Pedig létkérdést jelentett volna rám nézve, hogy ma okvetlenül kint legyenek.

Nem vettem komolyan Norcsicsot. Azt hittem, szokása szerint tódít egy keveset. Az első két kocsni már kigördült az udvarból, nekem azonban várnom kellett, mert Szálka Simon néptanító volt velem kijöendő, de Szálkát visszafogta kissé a tornácon Norcsics. Halkan beszélgettek valamiről.

Az erdei uton poroszkáltunk már. Szálka Simon ujonnan vasalt kájerben üldögélt mellettem s ujonnan vasalt nadrágban, minél fogva a lábát nem fektette át kényelmesen egymáson, hogy össze ne gyűrődjön a nadrág. Szórakozottnak látszott. Alkalmasnak véltem a pillanatot, hogy bizalmas beszélgetésbe fogjak vele. Mert éreztem, hogy a Norcsics legutóbbi szokatlan kifakadásai mögött valami titok lappang.

- Ugy-e, Simon, valami diszkrét ügyet bizott reád az én öreg barátom?

Szálka Simon megzavarodott. S olyan pironkodva nézett rám, mint egy kisleány:

- Miből gondolod, kérlek szépen?

- Csak úgy! Azt hiszem, uriemberek volnánk... Ám, ha úgy gondolod jónak, nem érdeklődöm tovább. Nem olyan fontos nekem...

- De fontos énnekem! - kiáltott fel Szálka Simon, szinte magánkivül. - Zoltánkám, én a világ legszerencsétlenebb embere vagyok!

- Hogy-hogy?

- Hát olyanformán, Zoltánkám, hogy egészen fel vagyok kavarodva. Hogy milyen szerencsét-len teremtése vagyok én a jóságos Istennek! Hallgass csak ide és adj valami tanácsot, mert ha igen el találok keseredni, még beleugrok valami kutba. Norcsics ugyanis ezt az üzenetet adta át nekem: »Mondd meg kérlek, Simonkám, Vojtko Ella kisasszonynak, a Vojtko erdész

hajadonleányának, hogy halaszthatatlan jelentőségű politikai funkcióm miatt ma aligha lehetek ott a találkozón. Mindenesetre biztosítsd azonban a kisasszonyt változhatatlan tiszteltemről.«

- Vagy úgy! Hát azért volt olyan ideges az öreg!

Szálka Simon mélységes keserőséggel kiabált maga elé:

- Hát ez az, Zoltánkám! Én persze, mint jónevelésű uriember, át fogom adni ezt az üzenetet, pedig talán a szívem fog meghasadni. Kérlek szépen, én nem mondom, az Ella kisasszony talán korosabb is nálamnál, nem is állithatnám feltétlenül, hogy világ-szépe volna, mindazáltal rendelkezik bizonyos kellemmel s azonfelül hatezer forint hozománya van.

Most már világosan láttam:

- Ahá! A mi öreg barátunk alighanem megneszelte ezt a hatezret...

- Ugy van, Zoltánkám - s leirhatatlan keserűség látszott az arcán. - Már most, kérlek alássan, mit tehetek én egy olyan világot-járt és amellet oly marha-erejű egyénnel szemben! Ha megsejti egyszer, hogy az utjában állok, úgy behajít valami árokba, hogy leszakad a lábam...

Itt már nagyot néztem:

- De hiszen akkor te is szerelmes vagy a Vojtko-leányba!

- Ugy van, Zoltánkám, ezt megvallom neked teljes férfiassággal, - s lebocsátotta a fejét. - Pedig milyen jól kezdett állni már az ügyem! Most aztán idejön ez a Norcsics, a kortesuton találkozik az ideállommal, megneszeli, hogy némi összeg is áll a házhoz s udvarolni kezd neki. Mintha kést döftek volna a szívembe!

- Ugyan már!

- Hagyd el, Zoltánkám! Nem tudod te azt, mennyire elcsavarja a fejét egy vidéki leánynak az olyan üzenet, hogy »politikai funkció!« Mert én, mint jólnevelt uriember, természetesen szórul-szóra fogom átadni az üzenetet. Kés van a szívemben, kérlek alássan...

Itt már tenyerébe tette a fejét Szálka Simon, úgy szomorkodott. Vigasztalni kezdtem, hogy nincs még ok a búsulásra s lehetetlen, hogy Norcsics sejtene valamit. Mert akkor nem bizott volna egy ilyen diszkrét természetű megbízatást éppen őreá. Ám a hatezer forint mégis gondolkodóba ejtett, ezt azonban már nem mondtam meg szegény Szálka Simonnak. De megígértem neki, hogy kicsit puhatolózom és ha szükségét látnám, négy szemközt előveszem Norcsicsot. Szálka Simon hálásan szorongatta a kezemet:

- Zoltánkám, örök életemre leköteleznél, kérlek alássan!

Akkor már közeledtünk a várromok felé: egyre-másra rövid kapaszkodók jöttek. Fordulók, tisztások, meredélyek váltogatták egymást. Nyugalom csöndje pihent a sokszáz esztendős tölgyfák alatt, árnyékaikban ritkásan lengő fű bókolt a levegő egy-egy lehelletére s lent, lent a mélységben, még a tölgyfák felszakadt ősgyökereinél is mélyebben, patakok csordogáltak sietősen a messzi síkság felé. Később haragos-fenyvesbe kanyargott föl a kimosott út s kellemes hűvösség csapott meg bennünket. A fenyves még így szélcsendben is, sóhajtott néha egyet. Itt-ott, a magasban ölelkező fenyők tetején túl, idelátszottak már a csúcson meredező bástyák romfalai.

Még egy utolsó kapaszkodó! Egyszerre széttárult a fenyves s ott voltunk a vár hegykupja alatt elterülő tisztáson. Tíz-tizenöt kocsi pihent az árnyékosban s a hegycsucs tövében vigan volt már a kirándulók társasága.

Felesleges talán, hogy leírom őket. Hétköznapiakon teméntelen apró gond emésztí ezeket az embereket, de ha összekerülnek egyszer, olyankor a lelkesedésük nem ismer korlátot. Legalább is minálunk, azon a sok bánattal megvert, de azért mindig bizakodó és mindig törhetetlen kedvű Felvidéken. És rövidesen - honnét, honnét nem! - csak elősompolyognak a hangászi kar tagjai és ha egyszer Varnyu primás ráillesztí nyirettyűjét a sovány hurokra, ha a pikulás jajgatni kezd a pikulás és a kisbögös macerálni kezdí a kisbögő hasát, - ó Istenem, a fiatalság összeüti bokáját és ejhajt kiáltván, még az öregek is megforgatják egymást, illendő kellemmel. Később már ők is odakiáltanak egy-két csuhajt, miközben tenyerüket a fülük táján forgatják.

Valami tizen is szaladtak elénk. Legénypajtások és kisasszonypajtások:

- Gratulálunk! Gratulálunk!

Tehát megtudták, hogy vőlegény vagyok. Meg voltam győződve, hogy az épületes mamák közül nem-egy számított reám, minélfogva tüntető örömmel fogadtam a szerencsekiváratokat.

A hangulat egyre fesztelenebb lett. Jólesett látnom, hogy a mi két leányunkat vették körül a legtöbben. Kedves, szerény teremtés volt mind a kettő és csak most vettem észre, hogy egyformán öltöztek föl. Azzal a különbséggel, hogy a testvérke lakk-félcipőben jött ki.

A hangulat tehát annyira fesztelen lett, amennyi fesztelenséget csak el lehet képzelni a nyájas vidéken. Az egymás kölcsönös megszólásának időpontja ugyanis csak akkor szokott elkövetkezni, ha már hazaszéledt egy-egy ilyen fesztelen társaság. Ozsonnatájban előkerültek a batyuk s a kedves mamák asztalt rögtönöztek a gyepen. Az urak akkor már szélesen koccintgattak az egymás jobbvoltára, Horváth Péter grófi erdőkerülő, akinek házacska ott állt tul a várhegyen, az ősréngeteg mélyén, katonás mozdulatokkal rendelkezett a szolgafára felakasztott két kondér körül. Nem hiába, hogy csak két esztendővel előbb került haza a nyiregyházi husároktól. Vajda Zoltán először az Istók-kisasszonynak udvarolgatott, persze csak módjával s később a mamák közé vegyült el, ahol máris általános népszerűségre tett szert. Egyszer-kétszer láttam Szálka Simon pajtást is. Simon testvér a Vojtko-kisasszony körül botorkált, valamit mondott neki négy szemközt s mivel a Vojtko-kisasszony félig lehunyt szemmel figyelt oda Szálka Simonra, körülbelül sejtettem, hogy Simon pajtás most továbbítja a Norcsics tiszteletteljes, tehát sok mindent sejtető üzenetét. A Vojtko-kisasszony egyszerre csak elpirult, a kezét adta Simonnak, amire Simon pajtás halványodott el. A Vojtko-kisasszonyt - pedig nem szeretek kedvezőtlenül nyilatkozni a gyöngébb nemről! - nem lehetett feltűnően csinosnak mondani s Szálka Simon mégis halavány lett arra a kézszorításra!

Amikor leghangosabb lett volna a kedv, az apám, pohár-borral a kezében, kiállt a társaság elé s megemlítette, hogy szeretve tisztelt képviselőnk ma már esetleg aligha fog tudni kijönni, mert állami természetű elfoglaltsága visszatartotta. Lehetséges, hogy itt terem még, ám az ellenkező eshetőség esetére a szeretve tisztelt képviselő ur eleve megbizta őt, hogy máris ajánlja fel legszívesebb szolgálatkészségét a nagybecsű társaság minden egyes tagjának külön-külön, együttesen és általában.

Éljent kiáltottak rá s a kis menyasszonynak külön is kijutott az ünnepeltetésből, aki kedves szerénykedéssel köszöntgetett jobbra-balra.

A hangulat már-már érintette a tetőpontot, ha szabad így kifejeznem magamat. Az öregek beszéd tárgya természetesen politikai természetű volt. A mamák külön traccsoltak egymás közt s azalatt óvatosan tartották szemmel az ifjúságot. Az ifjúság tagjai viszont elszóródtak az árnyékosban, ám nagyrészt olyanformán, hogy egy-egy kisasszony illedelmesen leült a gyepre s szórakozottan legyezgette magát, mialatt ifju lovagja lefeküdt mellette s félkönyökre támaszkodván, a kisasszonyhoz beszélgetett csöndeskén.

Ebben az időtájban történhetett, hogy három kocsisunk közül a János nevezetű, aki engemet hozott ki ma délután, néhány üveg borral sietett át a tisztáson. Amikor hozzámért, megszólított:

- Zoltán urfi, azt hiszem esőnk lesz. Mintha borulni kezdene a kassai hegyen.

Egész csendesen mondta ezt. De a testvérke aki mögöttem állt, meghallotta.

- Hány fedeles-kocsink van összesen? - kérdeztem. - Kilenc? Akkor rendben van. A hölgyeket nem érheti különösebb veszedelem.

A testvérke akkor már az oldalamon állt:

- Nagy csacsi maga, János. Valahogy ne adja tovább, mert akkor vége a mulatságnak. S aztán, ha csakugyan megáznánk egy kicsit?...

Ránéztem a testvékére és ő visszamosolygott rám, mint régi-régi idők óta nem. Ugy mosolyogni, mint a testvérke, nem tudott senki más. S a szemei úgy csillogtak e pillanatban, mint soha máskor azelőtt, de volt valami révedező bú is a szemeiben.

Megérezte, hogy kissé rajtafeledkeztem, mert egyszerre hizelegve karolt belém:

- Tudod-e, mit gondoltam? Gyerünk fel a várromokra!

- Hogyan? Csak így ketten?

- Miért ne? - és természetes lett megint. - Azaz, várj csak! Hivjuk el a kis menyasszonyt, meg Zoltánt is. Jó lesz?

- Jó lesz, testvérke.

Vajda Zoltán, amikor előadtam neki a testvérke kivánságát, először a lakkcipőjére nézett, de aztán hozzátette: rendben van. Hozzánk csatlakozott azonfelül a szomorkodó Szálka Simon is. És megkerülvén a tisztást, némi kanyargóval nekivágtunk a kapaszkodónak. De itt az eszembe jutott valami:

- Zoltán testvér, siess csak vissza és nyugtasd meg a mamát, hogy másfélóra múlva itt leszünk.

Vajda Zoltánnak volt annyi esze, hogy az édesanyám aligha vesz tudomásul egy ilyen vállalkozást. Mikor azonban a testvérke is megkérte, hogy okvetlenül nyugtassa meg az anyánkat, nyomban visszafelé indult. Mi pedig négyen nekivágtunk.

Persze nem ment simán. Egy-egy szakadéknál, hol a kis menyasszony nyujtotta felém a kezét, hol a testvékét kellett megkapnom s átsegítenem. Legtöbb baj természetesén a testvékével volt, mert lakkcipőben jött ki. Már a bástyák alatt lihegtünk, amikor egyszerre megállt és topantott, hogy nem bírja tovább! Lázító makacskodásán itt már a kis menyasszony is mulatni kezdett. Először Lenkét segitettem föl s akkor visszasiettem hozzá... Bokor alatt ült, mint egy durcás gyerek.

- Látod, látod! Hát annyira szorit az a cipő?

- Nagyon szorit, Zoltánka.

Valahogy nem nagyon hittem neki. Félig az ölemben vittem föl, ő pedig vállamra hajtotta le a fejét. De úgy, mintha komolyan szenvedett volna. Csak a kapu alatt tettem le:

- No, te nagy vállalkozó!

Fölnézett rám, csaknem bocsánatkérően:

- Tudom, terhedre voltam. Ne haragudj.

- Hát annyira szorított az a cipő?

Nem felelt.

Hanem a kilátás! A testvéрке félénken pillantott le az északi oldal mélységei fölé, a kis menyasszony el volt ragadtatva. A kapaszkodóknál panaszszó nélkül erőlködött a kedves, de most, amikor már fent voltunk, bámuló szemmel lelkesedett a tájék fölött. A fekete bástyák alatt erdők ujjongtak. Mindig erdők és erdők! Messze tisztások. Feljebb már haragos fenyők szökdöstek fölfelé. Laposnak látszottak a dombok és hegyek, ám északnak egyre élesebben nyultak föl a hegycsucok. Messze, egészen messze fehérben szikrázott a Beszkidek havas válla, Kassa felől pedig sötét borulat mutatkozott a Dargó irányában. Azon a részen vad fenségében ágaskodtak egymás nyakába a sziklahegyek és a fekete ormok s az egymás háta fölött néztek le reánk meresztőn...

A várudvar nyugati szögletpázsitján ledültem egy szeder alá és mialatt Szálka Simon körutra indult a testvérkével, magamhoz ültettem a kis menyasszonyt. Marék-vadvirágot hozott a kezében s koszorút próbált kötni a kalapom köré... Néha magamhoz vontam a kezét, később mesélni kezdtem neki. A vár, az erdők, a hegyzugok, a járatlan utak babonás meséi voltak ezek az emlékek, amelyeket régi gyerekkoromban erdei favágóktól hallottam téli éjszakákon. Nemegyszer éjfélken túl hallgatóztam reájuk, mialatt kukoricát morzsoltak a konyhánkban. Szóltak e mesék az erdei kisértetekről, amelyek többször elmerészkedtek falunk temető-dombjáiig is és a roskadozó templom falához lapulva nézegettek a szélső házak felé. Mesélni kezdtem a nagyerejű Esze Tamásról, aki erdei kóborló volt s a szegény népért verekedett a nagyurak, meg a gyilkos németek ellen...

A kapu felől loholva szuszogott felénk valaki. Lenke hátranézett:

- Vajda van itt.

Vajda Zoltán akkor már előttünk állt, de micsoda külsőben! Huszfelé volt lapitva a gallérja s fájdalmasan sziszegett lakkcipős lábaira:

- Hamar, hamar, gyerekek! Vihar jön! No hiszen, Pirike ne kerüljön ma az anyátok elé! Ő csinálta az egészet!

Felugrottam s nem minden aggodalom nélkül kellett látnom, hogy az északi látókör felét eláraszta, sötét homlokkal vágta felénk a vihar. Itt-ott villám hasít át a fergetegen s távoli és tompa dörrenés rendül át utána az erdők között.

Az északi udvarrész felől Szálka Simon jött felénk.

- Hát a testvéрке hol maradt?

- Mindjárt itt lesz, csak még nem akart velem jönni. Ahogy meglátta, hogy eső jön, azzal küldött el, egy kicsit följebb kuszik, mert hogy olyan szép a vihar!

Idegesen indultam az északi udvar felé. Vajda Zoltán utánam.

A szivem állt el attól, amit láttam!

A vár legészakibb pontján, a százöles meredek fölé szökött fel merészen a toronybástya. E bástyához éles szög alatt vitt föl az északi toronyfal, alig három lépés szélességben s e keskeny térközön egyszer félig kuszva, egyszer a himbáló bokrokba fogózva, oly ügyesen küzködött fölfelé a testvéрке, mint egy vadmacska. Odafele hajlongani kezdtek a bokrok.

Amire utolért Vajda Zoltán, a testvéрке fent volt már a tetőfokon. Ruhája repkedett a szélben, ő maga, háttal nekünk, megcsuszott hajjal nézett szembe a viharral.

Alulról valami kiáltozást hallottunk s észak felől, a félvilágot elöntve, rontott előre a fergeteg. Már itt volt a szél s átzugott a falak között. Földig hajoltak a bokrok, a bástyák fütyölni kezdtek... A testvérke pedig állt-állt odafent, legalább husz méterrel a fejünk felett. Állt, szemközt a viharral s könnyű szoknyája csattogott. Csak pillanatnyi megcsuszamlás vagy szédület és a testvérke nincsen többé...

Akkor már a hátunkban állt a kis menyasszony is. És mielőtt megakadályozhattuk volna, felsikoltott:

- Testvérke! Az Istenért, mit akarsz!

Erre a sikoltásra a testvérke is megfordult odafent. És ahogy meglátott bennünket, elsírta magát, mint egy büntetéstől remegő iskolásgyerek:

- Jaj! Vigyél le, Zoltánka!

Abban a pillanatban nem haragudtam többé reá, csak sajnáltam. Sajnáltam minden szeszélyével és meggondolatlanságával. Megszorítottam fejemben a kalapot s nekiszaladtam a bástyakapaszkodónak. Vajda Zoltán vissza akart fogni:

- Majd én! Majd én!

- Ne okvetetlenkedj már! - s visszalöktem. - Ebben a cipőben!? Törődj inkább Lenkével! Szaladjatok lefelé, a testvérekéért majd én felelek! Az utolsó kocsik okvetlenül várjon meg bennünket!

A vihar a szomszéd hegyen zugott már és szaggatta a százesztendős fákat. A szél oldalbakapta a várat, az erdőt akkor már csüngő felhők árasztották el, mint tornyos árvizek a síkságot s én minden erőm megfeszítésével igyekeztem a bástyafok felé. A vihar a mélybe vágta le a kalapomat... Repkedő hajjal és remegő szívvél törtem feljebb, egyre feljebb a testvérke felé, aki akkor már lekuporodott a tetőn és megfogózott egy bokortőbe. A meredek fal egy-egy fordulójánál megláttam a zengő szélen át, hogy a kis menyasszony csaknem elérte már a várhegy alját és hogy Vajda Zoltán, meg Szálka Simon segítget neki a karjával. Odalent, de irtóztatóan lent, készülődni kezdtek már. A társaság egy része fölfelé fordított arccal leste a testvérekét.

Talán tíz perc múlt el e rettentő erőfeszitésem közben. De tíz perc múlva mégis a testvérke előtt álltam. Halovány volt és remegett, mint egy meglapult madár.

A szél őrzöngött a keskeny bástya tetején. Két lábamat nekifeszítettem s az ölembe kaptam föl a testvérkét, aki halotthalványan fektette le hebehurgya fejét a vállamra. Alig hallhatóan suttogott:

- Jaj, Zoltánka...

Villámok hasították át az égbolt felét s rémült csattanások remegtették a düledező falakat. Már felettünk dörgött, hogy megrendült bele a szédítő mélység. Már nagy esőcseppek vágtak az arcomba és a testvérke pehelykönnyű bluzára, hogy a ruha odatapadt a forró, kerek vállához.

De mégis csak lent voltam vele. Az északi udvarban letettem a haszontalant s behúztam a egyik bolthajtás alá. A vihar kitört. Mázsányi mennykövek csapkodtak a tornyokba s a rengetegben döngtek lefelé a faóriások. A testvérke ott ült ezalatt a bolthajtás szögletében, egy régi kőpad omladványán. Ült szótlánul, a keze közé temetkezve, térdére lebocsátott fejjel. Hozzáléptem:

- Mikor fog már megjönni az eszed, te!

Nem emelte fel a fejét. S milyen idegen volt az a máskor kedves hangja! Letörten sirdogált:

- Meg akartam halni...

A régi javithatatlan volt most is. És ez akar férjhezmenni két hét múlva?! Leültem hozzá, az ölembe vontam a fejét:

- No, azért ne keseredj el. Nem neheztelek rád. Csak szeretlek, ahogy senki más nem szerethet.

Rámemelte a szemét. Csillogva és szomoruan. Már mosolygott is:

- Először meg akartam halni, Zoltánka. Aztán arra gondoltam, hogy magam után csallak és együtt halunk meg. Aztán, amikor már felvettél, mégis mást gondoltam. Minek szomorítottam volna meg a kis menyasszonyt? Élni jobb.

Annyi szeretettel nézett a szemembe, hogy meghatódtam és magamhoz öleltem. De észrevettem, hogy ázott a bluza s megdudereg. Felálltam, levettem a kabátomat s ráterítettem a vállára. Nem akarta:

- Meg fogsz hűlni, Zoltánka.

- Egy szót se halljak! Most én parancsolok!

Tetszett neki, hogy rendelkezem vele. Ahogy visszaültem hozzá, az ölembe hajtotta a fejét. És mialatt odakint szél és villám tombolt, nyugodtan cigarettáztam s a testvéрке szeliden hajolt le az ölembe. Már vagy egy órája állt odakint a vihar. Szótlanul üldögéltünk és vártunk így kettesben. Csak a testvéрке nevetett föl nagynéha.

- Mire gondoltál most, testvéрке?

- Majd megtudod, Zoltánka.

A vihar megrázta az egész várhegyet. A testvéрке olyankor még jobban hozzámfurakodott. Sok mindenre gondoltam azalatt, csak éppen kettőnkre nem.

- De mit csinálunk majd, testvéрке?

Felkacagott, csöndeskén:

- Nekem így is jó, Zoltánka.

Nagysokára fáradni kezdett a vihar. És amire elvonult volna, sötétedett. Kiléptünk a bolt-hajtásból. A nap letűnt már, az ég tündöklött. Éles és tiszta levegő csapott meg. Lenéztem a tisztás fölé:

- Testvéрке, a kocsí nem várt meg!

Rámnézett s szája szélén apró mosoly szaladt el:

- Pedig meg is üzented, hogy várjon. No, ez érdekes. Nem?

Megegyeztünk, hogy a kocsis alighanem a fák alá állt. A kezemet nyújtottam neki.

Félóra múlva a tisztásra értünk, jó csatakosan. De a kocsisnak hült helye volt. A testvéрке, mialatt hangosan mérgelődtem, harmadszor kacagott fel. Visszafojtott, különös kacagással.

Töprengeni próbáltam, mimódon kerülünk most haza? A testvéрке rezzentett föl:

- Zoltánka, tudod-e hol fogunk aludni ma éjjel? Hát az erdőkerülőnél! Horváth Péteréknél!

No, ez okos gondolat volt.

VII.

A kerülői ház tul feküdt a vársikon, olyan fák sűrűjében, hogy a mennybolt magasságában ért össze a koronájuk.

A viz lefutott már s törött ágak és gyöngyöző falevelek borították el a gyalogutat. A testvérke lépdegélt elől s a kabátom úgy volt átvetve a vállán, mint egy huszárméte. Elöttem suhogott, meg-meglebbent bokán felül érő szoknyácskája, láttam a két csatakos félcipőjét és láttam, egyre láttam kedves vonalait a két bokájának. Elgyönyörködtem megható alakjában s forróságot éreztem a szívem táján, valahányszor rajtafeledkeztem azokon a csatakos cipőcskéken.

Óvatosan lépkedett előttem. Kicsit oldalt hajtotta a fejét s valami ismeretlen nótát dudolgatott maga elé. Hirtelen juthatott valami az eszébe, mert csak hátravetette a fejét, úgy a válla fölött s reámmosolygott.

Sötétedett, amire elértük a kerülői házat. Ott áll ez a ház most is égignyuló tölgyek alatt, keskenyke tisztás szélén, amikor már csak lelkemnek szemeivel láthatom. Hallgat a kerülői ház, Horváth Péter nyalka grófi kerülő és rokkant káplár-sarzszi a nyiregyházi husároktól talán e pillanatban is a tisztás szélén fekszik, hallgatja az erdő zugását s a régi világra gondol. Ma már csak egészen kis köröket járhat be az erdőben, puskája sincs már Horváth Péternek, amelyet valamikor könnyedén lökött fel a vállára. Mert köhécselget, esztendő óta köhécselget immár Horváth Péter. Golyó ment át a vállán Horváth Péter nyalka nyiregyházi husárkáplárnak azon a szeptemberi délelőttön, mikor a lovasregementben ott rohant ő is a kamionka-sztrumilovai magas porban. Előrenyújtott kardjával, az öreg király nevét kiáltozva. Hej, hogy dübörgött akkor a kamionka-sztrumilovai tarló! Azóta, hogy véresen esett rá a lovára, egyre köhécselget Horváth Péter rokkant káplár-sarzszi. És elhallgatván a tölgyek hárfáját, megbékélés száll a szívére olyankor.

A kerülői házból gyenge mécsvilág verődött ki a tisztásra. Bezörgettünk. A menyecske sietett elénk a pitvarba:

- Kisasszony lelkem! Hát hogy kerül ide? És ilyen vizesen!

- Eltévedtünk, Marika! - kacagott fel a testvérke. - Hát most már itt is maradunk reggelig.

- Ó Istenem, hogy is engedném el a kisasszonykát meg az urfit! Az uram úgy sincs még idehaza, biztos, hogy ő is az urakkal ment el. Mindjárt adok valami szárazat a kisasszonykára, mert még megbetegszik azzal a gyenge testével!

A testvérke megörült:

- No, az érdekes lesz, Marika. Ugyis egytermetűek vagyunk.

Beléptünk a nyájas előszobába. Apró fiucska aludt a bölcsoében. A menyecskének felcsillant a szeme:

- Pünkösdkor lesz féléveske...

A fiucska aludt. A testvérke felsuttogott:

- Jaj, be aranyos!

Nekem azonban távoznom kellett, mert a menyecske mindenáron át akarta öltöztetni a testvérkét. A hátsó, kamraszerű szobácskában lámpát gyújtott a fiatalasszony s mentegetőzve ott hagyott, hogy csak legyek kevés türelemmel.

Valami negyedóra múlva megnyílt halkan az ajtó és a pitvar felől besurrant hozzám egy kis parasztleány. A haja két ágba volt befonva s leesett csaknem a kis csizmáig. Mert kis csizmában volt a kis parasztleány, pattanó kis pruszlikban. Felugrottam:

- Testvéрке!

- Tetszem? - és mosolygott.

Odavoltam:

- Testvéрке, soha ilyen kis parasztleányt nem láttam! Gyönyörű vagy!

Kétszer-háromszor megfordult maga körül s ingerkedve nézett rám:

- Hát mégis tetszem?

- Testvéрке! - és felujjongtam. - Te igazság szerint nem is vagy most a testvérkém. Ha így járnál mindig, akár ma este feleségül vennék. Vagy tudom is én, mit kezdenék veled...

- Igazán! - s hirtelen elfordult tőlem, mert a meggondolatlan megjegyzésemre vér futotta el az arcát. Elértette, de nem haragudott meg érte. Sőt, ahogy így félig elfordult tőlem, visszanézett kötekedve:

- Igazán, Zoltán urfi?

Szerencsére a menyecske hívott:

- Tessék, kisasszonyka! Egy kis vacsorát, mert biztosan megéheztek.

Átmentünk az elsőházba s leültünk az asztalhoz. A menyecske gyönyörködve nézett bennünket, amint hozzámfurakodott a testvéрке:

- Tudja-e, Marika, mire gondoltam? Hogy én most le se vetném többé ezt a ruhát, Zoltánka meg felöltözne kerülőnek és soha el nem mennék innen. Én főznék, Zoltánka vállára vetné a puskát, esténként pedig kiülnénk a ház elé és hallgatnánk az erdőt.

Tréfásan mondta, de a fiatalasszony komoly lett tőle:

- Hát hiszen kisasszonyka...

Horváth Péterné jól tudta, hogy két hét múlva a testvéрке másnak lesz a felesége...

A testvéрке úgy csapongott az alatt, mint virágok felett a pillangó. Fel-felállt az asztaltól, végigtáncolt a kis szobán s meg-megállt előttem, feledhetetlenül:

- Hát mégis tetszem? Még holnap varratok magamnak egy ilyen ruhát!

Kötekedett és mókázott velem, amikor lódobogás jött az erdő felől. Két pillanat múlva belépett a pitvarba Horváth Péter:

- Hála Istennek, csakhogy megvannak!

Összenéztünk a testvérkével: arra egyikünk se gondolt idáig, hogy odahaza megijedhettek miattunk. És Horváth Péter, miután megcsodálta és összedicsérte a testvérkét elmondta, hogy hazulról lóháton küldték utánunk. Először nem nyugtalankodtak, amikor azonban üres kocsival jött vissza a János, minden felfordult a házban...

- Hát most én visszamegyek, urfi, mert otthon nyugtalanul vannak.

- Jól van, Péter. Reggel majd küldjenek értünk a tisztásig. Mert az éjszakát már itt fogjuk kihuzni.

Még az elhelyezkedésről van szó. Pirike kisasszony az első házban fog aludni, nekem a pitvarban vetettek fekvőhelyet, a nyitott ajtónál. A menyecske majd a hátsó szobácskában fog lepihenni. Horváth Péter készülődni kezdett visszafelé.

- A puskáját ne tegyem a fejem mellé, Péter?

- Felesleges, urfi. Nem jár rossz ember az erdőbe.

S jóéjszakát köszönve mindnyájunknak, elvágatott a sötétben.

Fokonkint csönd lett. Horváth Péterné kamrájában kialudt a világ, de a testvérkénél égett még a lámpa. Vetkezni próbáltam. Hűs levegő jött be az ajtón s a tisztás felől hidegen néztek le a csillagok.

Pillanatra megálltam s rajtuk-feledkeztem. Azok a nyári csillagok, ott a tisztás fölött, még ma is megremegetnek! Mert ugyanakkor a testvérke szólt ki suttogva:

- Zoltánka, gyere csak...

Nem tudtam, mit akar? Utána-mentem, lábujjhegyen: a testvérke még a haját se bontotta meg. Kedves zavarral állt előttem:

- Zoltánka, ne haragudj... Tudom, mindig a terhedre vagyok... Baj van...

- No, mi az a nagy baj?

- Nem bírom lehuzni a csizmát...

- Mingyárt segítünk rajta. Ül csak le az ágy szélére!

Odament a vetett ágyhoz, leült a szélére s kinyújtotta a jobblábát. Nem is ment olyan nehezen!

- Most add ide a másikat!

Kinyújtotta a másik lábát is. Játszva ment... Ott térdepeltem előtte, de akkor fölnevettem:

- Jaj, te rettenetes leány! Hát persze, hogy nem ment magadnak! Hiszen a mezitlábadra huztad fel a csizmát!

Ahogy a kezemben tartottam a csöpp lábát, rácsaptam a kezemmel, aztán lehajoltam és megcsókoltam. S a testvérke nem kapta rá a szoknyája szélét. Pedig máskor csak úgy csapkodott volna rajtam a keze:

- Ne légy illetlen!

Most egy árva szava nem volt. Ahogy felálltam, szomorúnak látszott. Rácsaptam a kezére is:

- De a vetkezésnél, remélem, nem kell kiszolgálni a kisasszonyt?

Az ágy mellett állt, mezitláb s háttal fordult nekem:

- Köszönöm. Neked azt ugyse volna szabad.

Elfordult. Most még szomorubbnak látszott.

- Álmodj szépet, testvérke!

Nem nézett vissza és nem felelt. A pruszlikot kezdte kikapcsolni magán.

Kisurrantam. Odakint hallgatott az erdő, csak a csillagok néztek le a tisztás fölé. Levetkeztem s magamra huztam pokrócot és gubát. A csillagokat néztem... Sokáig, nagyon sokáig tűnődöttem rajtuk s egyszer csak úgy éreztem, hogy fáradt szemeim előtt pislogni kezdenek a csillagok. Az arcomra rálehelt még az erdő, de később ezt se éreztem s a csillagokat se láttam.

Azt hiszem, elaludtam. És elaludván, álmodni kezdtem. Jó, ha álom-közben kialszanak előlünk a csillagok, mert ilyenkor nyugodt az álmunk. De nem jó, ha álom-közben újra pislogni kezdenek félig lezárt szemeink előtt a csillagok. Az ilyen álom nyugtalan.

Nekem pedig nyugtalan álomom lett. Először úgy tetszett, mintha a testvérke kilépett volna a pitvarba és álomszerű csöndben mintha odatérdelt volna a fekvőhelyemhez. Lebontott haja ráesett az arcomra. Mert van egy vele az ember, hogyha volt valamikor valami annyira titkolt gondolata, amelyet magának se merne megvallani, ez a titkolt gondolat egyszerre csak remegő valóság gyanánt lép eléje... Így tetszett föl nekem is a testvérke e pillanatban. Ott térdelt mellettem, sötét haja egészen betakart s forró arcát odatette az arcomhoz. Álom-közben is tisztán éreztem, hogy csak álmodom és hogy képtelenség ez az álom.

Hánykolódni kezdtem... Nem voltam magamnál, erre jól emlékszem... De ahogy félig felnyitottam a szememet, a tisztás fölött erőltlenül pislogott a sok csillag...

Nem jó, még álomban sem jó, ha a csillagok pislogni kezdenek fölöttünk. Mert ez annyit jelent, hogy ébren-alva, félig lehunyt szempillákkal nézünk szembe a csillagokkal. Valahányszor ilyen álmos pislogással néztek le reám a csillagok, mindig nyugtalanul aludtam.

Ekkor is alhattam. Rövid a nyári éjszaka, de mennyi mindent össze lehet álmodni egy-két óra alatt is. Fájdalmas és gyötrő álmot...

Most pedig ilyen álmok kerülgettek. Ráesett a testvérke haja, hogy fuldokolni kezdtem. Kedves arcát odafurta az arcomhoz és könnyei leperegtek a halántékomon. És mintha forró szájjal suttozott volna valamit.

A csillagok most már élesebben néztek le reám a tisztás fölül s az erdei levegőt megint a arcomon éreztem. És éreztem, hogy a testvérkének összerándul a válla s a fogai megkoccannak. Mintha fázott volna.

- Testvérke, - szóltam hozzá, szivemig megindulva. - Elment az eszed!? Az Istenért, mit akarsz?

Nehéz álmomon át is olyan tisztán hallottam a testvérke szomoru hangját, hogy most már én remegtem össze.

- Félek... Nagyon félek... - s úgy tördelte a kezét.

Forró könnyei szüntelenül hulltak az arcomra. Nedves lett tőlük a párnám. Kedves arcát ott éreztem a karomon. Fáztam és remegtem s éles hasítás szaladt át a fejemem.

A testvérke könnyezve suttozta:

- Félek egyedül, Zoltánka... Magamtól félek...

Csak azokat a könnyeket ne éreztem volna az arcomon! Csak a fejem ne égett volna annyira!

Oly rövid a nyári éjszaka s oly fájdalmasak az álmaink néhány rövid negyedóra alatt is! Kiáltani szerettem volna minden erőfeszítéssel, mint annyi sok rossz álom alatt, de csak a testvérke könnyező suttozását hallottam:

- Szeretnék meghalni...

A csillagaim, amelyek annyiszor virrasztottak fölöttem, most eltűntek vak messzeségekbe. És egyszer, amikor csakugyan felébredtem, végleg nem láttam őket a tisztás fölött. Akkor már virradni kezdett az erdő. Hűvös levegő lengett be az ajtón. Fölnyitottam a szememet és úgy maradtam hanyatt. Az álomom felett próbáltam töprengeni.

A fejemenél még most is nedves volt a párna. E felfedezés megdöbbenett. De arra gondoltam, hogy talán magam sirhattam az éjszaka. A testvérkét álmodtam ide magam helyett.

Csak a fejem ne égett volna olyan nagyon!

És azon a hajnalon, amikor égő szemhéjjal gondoltam vissza az elmúlt egy-két napra, egyszerre világosság gyult ki bennem és csalhatalan bizonyossággal láttam a dolgok összefüggését. Tulcsigázott fejem csak úgy cikázott aprónak tetsző semmiségeken...

... Láttam a testvérke fátyolos, lázbagyult szemét, mikor a várhegyre hívogatott... »Miért ne mehetnénk föl kettesben, Zoltánka?« - s rámnézett azzal a megvesztegető mosolyával... Mikor aztán a kis menyasszony, Vajda Zoltán, meg Szálka Simon is hozzánkcsatlakozott, a testvérke visszaküldte a vőlegényét, hogy nyugtassa meg az anyánkat... Igen, igen... A testvérke valami módon le akarta rázni egyelőre a vőlegényt, de amikor ez még sem sikerült neki, a legnagyobb vakmerőségre elszántan felkuszott a bástya tetőpontjára... Akkor már jött a vihar, de ő mégis megtette. Tudta, hogy csak én mehetek utána s jól számított. Kettesben kellett maradnunk s ezt is pontosan számította... És ahogy tovább töprengtem, fokozatosan kezdtem megzavarodni s félni kezdtem a testvérkétől. De hát miért csinálta s miért kellett itt maradnunk éjszakára?... Most már tudom. Mert János kocsis nem várt meg?

És visszaemlékeztem, hogy tegnap délután, amikor már nekiindultunk a hegynek, a János kocsija előtt valahogy kioldozott a testvérke cipője. Hozzáugrottam, hogy segítek neki, de ő visszaintett:

- Köszönöm, majd befűzi a János.

Mi azalatt előresiettünk keveset, de ahogy visszanéztem, láttam, hogy a testvérke valami utasítást ad Jánosnak. Akkor nem tűnt fel. Talán csak nem azt parancsolta meg neki, hogy várjon ránk, de azért ne várjon meg?! Hiszen ha úgy lenne, akkor mégis csak a testvérke könnyei miatt nedves most a vánkösöm!?

Fölkeltem és magamra kapkodtam a ruhát. És akkor benyitottam az első-szobába.

Az ablakon benézett a reggel, különben csend volt. A két kis cipő egymáshoz téve állt a széknél, a székre kisleányos gonddal volt ráfektetve a ruhája. Az ágyhoz léptem.

A testvérke aludt. Félig meztelen karja kint volt a dunnán s a kedves, szerető feje oldalt feküdt a párnán. Tehát este óta aludt így a testvérke. Ez a föltevés megnyugtató. De ugyanakkor megzavarodtam... Mert a testvérke sűrű s az éjszakánál feketébb haja megbomolva terült el a fél ágyon. Én pedig éppen ilyen megbomlott hajjal álmodtam az éjjel.

Kimentem... Most zugott csak igazán a fejem! Hosszu ideig fel- és alájárákáltam a ház előtt. Lehetetlen, egészen lehetetlen, hogy ne álmodtam volna!

Addig töprengtem, hogy egyszer csak kijött a menyecske is:

- Hát az urfi fölkel már?

- Megfájult a fejem, Marika. Menjen csak be és költse fel a kisasszonyt!

Félóra múlva kilépett a testvérke. Jókedvűen, de a tekintete fáradtnak látszott. Ahogy találkozott a szemünk, félrekapta a fejét:

- Indulunk, Zoltánka?

- Indulunk, Pirike.

Elbucsúztunk Horváth Péternétől s elindultunk a várhegy irányának.

Akkor már felébredt az erdő: gyenge szél simogatta a fák leveleit. A testvérke előttem haladt néhány lépést, üdén és jókedvűen, de ezt a jókedvet mintha erőltette volna. Egyszer hátra is szólt:

- Megnémultunk, testvér?

Nem tudtam, hogyan kezdjem? Mert soha addig olyan idegennek nem éreztem magamat előtte, mint ezen a hétfői reggelen. Így értünk a várhegy alá s már kanyarodni kezdtünk a tisztás felé, amikor véletlenül kioldozott a cipője. Mint tegnap a kocsi mellett. A testvérke megfordult és rámnézett.

Letérdeltem eléje. És mialatt az apró lába körül babráltam, megkérdeztem:

- Mondd csak testvérke, tegnap miért nem engedted meg ugyanezt?

- Miért? Ó, te lángész! Hát csak azért, hogy meg ne várjon bennünket a János! Akkor parancsoltam rá...

Abban a pillanatban éreztem, hogy düh ömlik el rajtam:

- Te egyszóval ezt akartad! S miért akartad ezt, testvérke?

- Hát csak azért, Zoltánka, mert így legalább beszélni fognak rólunk. Jaj, te zseniális ember! - és ráütögetett a fejemre. - Hát hogy hirbe hozzanak!

- Énvelem, testvérke?

- Teveled, Zoltánka, - és felkacagott.

A cipőjével készen voltam. Akkor felálltam.

A szája szélén még ott volt az a kis mosoly, amely oly sokszor esett jól és oly sok fejtörést okozott nekem. Szembeálltam vele:

- De hiszen... de hiszen akkor... Te nálam voltál az éjszaka...?

- Igen... - s meg se rebbent a szempillája. - Nálad voltam...

Vér ömlött az arcomba s ráemeltem a kezemet:

- Te!... Te!...

Megérezhette, mit akarok, mert kedves arcán megfagyott a mosolygás. Kis szája ijedten görbült el:

- Zoltán! Ki ne mondd!

Nem mondtam ki, de oly gyűlölettel néztem rá, hogy mindent meg kellett értenie. Halvány volt és mozdulatlan. A kezem a válla fölött állt:

- Te... Mingyárt leütlek!

Abban a pillanatban dacosan vágta föl a fejét:

- Próbáld meg!

Nem tudtam ellentálni a kísértésnek... Lecsaptam a vállára.

- Jaj...

Felsikoltott s úgy esett össze, mintha meghalt volna. Alig maradt időm, hogy felkapjam:

- Testvérke, bocsáss meg! Istenem, mit csináltam! Testvérkém... Pirikém...

A karjaiban feküdt, lehunytt szemmel. Könyörögtem neki, csak azért sem nézett föl. Így ment el egy kinlódó negyedóra. Akkor kocsinyikorgás hallatszott a tisztás irányából.

Nem! A testvéрке még sem ájult el, mert a közeledő zörejre kibontakozott az ölelésemből s felállt. De nem vett többé tudomást rólam. Mindössze annyit szólt:

- Mamlasz.

Tudtam, mire céloz. A tisztáson akkor már befordult a János kocsis. Vajda Zoltán meg Horváth Péter ült a hátulsó ülésben. A testvéрке szökve futott felénk s meg se állt, csak a Vajda Zoltán karjaiban. Mire a kocsihoz értem, a testvéрке jókedvűen fecsegett:

- Igazán érdekes volt, Zoltán! Én az elsőházban aludtam, Horváthné a hátulsóban, a pitvart becsuktuk, Zoltánka pedig a Horváth Péter puskájával strázsált egész éjszaka a ház körül, hogy valaki el ne lopjon bennünket! Juj, úgy féltünk, hogy reggelig aludtunk, mint a bunda!

Horváth Péter mosolyogva bucsuzott el tőlünk, én csak ámultam e példátlan füllentésekre. De Vajda Zoltán legalább boldogan adott kezet:

- Köszönöm, Zoltán.

Amire hazaértünk, már utrakészen várt reánk az öreg méltóságos, meg a kis menyasszony. A testvérkének alig maradt ideje, hogy összeölelkezzen még egyszer a másik testvérkével. Azután az anyámhoz futott a kis menyasszony. Az anyám két tenyerébe fogta a komolykás, hideg arcát, mintha a szemét vizsgálgatta volna:

- Megszerettelek, leányom.

A méltóságos ur, sorba ölelkezvén mindenkivel, felült az első kocsiba s a kis menyasszonyt fölsegítettem hozzá. A második kocsiban én foglaltam helyet Vajda Zoltánnal.

A testvéрке rám se nézett az egész idő alatt. Kaján öröm fogott el. Tudtam, hogy a mai éjszakáért nagy leszámolás lesz itt rövidesen.

Félóra mulva a gyorsvonat egyik fülkéjében ültünk már, félkettőkor pedig kiszálltunk a keleti pályaudvaron. És akkor áthajtottunk Budára. Ebédre marasztaltak, de kimentettem magamat, hogy ozsonna felé visszajövök.

Öt óra után csakugyan becsöngettem az öregurhoz. A szakácsnő azzal fogadott, hogy a méltósága már elment a politizáló egyesületbe, de a kisasszony vár.

A kis menyasszony az erkélyen ült, ölébe eresztett könyvvel és a Gellért-hegy oldalán merült el...

- No, hogy vagyunk, kisleány?

- Unatkoztam. Előbb is jöhetett volna.

Nem vettem zokon ezt a szemrehányást: máskor is megkaptam már. Hancsu azalatt az erkélyre terített kettőnknek. A kis menyasszony mesélgetni kezdett az elmúlt napokról:

- A testvéрке esküvője után Biarritzba megyünk apával s maga is velünk-jön. Ugy-e?

- Természetesen.

- Nagyszerű lesz! De magának előbb haza is kell még mennie! Ugy-e?

- És pedig még ma éjszaka, kedves.

Rámnézett, egészen furcsán:

- Még ma éjszaka? Minek? Elég, ha az esküvőre utazik el!

- Lenke, - s a kezemet rátettem a kezére. - No, ne nézzen úgy reám! Hát persze, hogy haza kell ma mennem. A testvére is elvárja tőlem, hiszen együtt nőttünk fel és azontul én már csak ritkán fogom látni szegényt.

- Nem, Zoltán! Nem akarom! - s makacsul rázta azt a kedves, komoly fejét. - Csak az esküvő napjára! Mit csinálok addig egyedül? Nem akarom!

Éreztem, hogy fél valamitől. Megnyugtattam:

- Kedves... Maga is olyan akaratos, mint a testvére. Nekem már csak ez a két szabad hetem van, mert azontul magával maradok őszig. Szeptemberben pedig meglesz az esküvőnk. Nekem ez alatt a kevés idő alatt döntenem kell...

- Apa majd megmondja, - hajtogatta makacsul. - Nem akarom!

Kérlelni kezdtem:

- Várja meg a végét is, kedves! Persze, hogy a dolgot alaposan meghányjuk-vetjük az öreggel is, de csak akkor, ha előbb megegyeztem a szüleimmel. Édesanyám meghagyta, hogy holnap délután kocsit vár odahaza.

- Ha a mama akarja így... Az más... - mondta halkán. Az anyánk akarata előtt meghajlott engedelmesen, de azért amikor megcsókoltam, mintha félre akarta volna huzni a fejét. Alig észrevehetően. S a szája még akkor is meg-megremegett:

- Nem... Nem akarom...

A kis menyasszonyt nagy nyugtalanságban hagytam vissza. De mennem kellett - haza! És ma már tudom, hogy igaza volt Norcsics Dánielnek, amikor nem egyszer korholni próbált: »ember, ember, legalább utólag gondolkoznál!...« De nem volt kéznél Norcsics s ez volt az oka, hogy sok-sok idővel ezután elfelejtett a kis menyasszony is.

Aznapi éjszaka tizenegy órakor már a személyvonatban ültem s kábult fejjel néztem a nyári mennybölt csillagait... Ragyogtak ragyogtak s észrevétlenül mentek örök égi utjaikon. Néha megállt a vonat ismeretlen, üres állomásokon. Néha éleset szólt a gőzkazán s távolról gazdátlan füttyszó jött rá feleletül az éjszakában...

Másnap délután a házunk tornácában álltam meg. Porosan, összekuszált hajjal, mert kocsit természetesen nem várt az állomáson. Véletlenül az anyám jött ki először a folyosóra:

- Hát te hazajöttél már?

Bólintottam rá, de nem siettem kezet csókolni neki. Az anyám végignézett és hátat fordított. Elkecserekedtem, mert így soha még nem fogadtak. Átvágtam a keresztfolyosón s megindultam a kert felé. Meleg csöndbe süllyedt a falu s a kertben hosszú árnyékot vetettek a fák.

És a szívem most se csalt meg. Mert a kert pöszméte-bokros utacskáján egyszerre csak felbukkant a testvére.

Jött... Kicsit maga elé hajtott boglyas fejjel, mezitlára huzott félcipőben, kis kosárával a karján s valami nótát dudolgatott...

Megálltam az utacska közepén... Hátha nem is áll velem szóba a testvére!

Jaj, hogy is tehettem föl ilyet róla! Jaj, hogy is ne vett volna észre!

Abban a pillanatban felkapta kedves arcát és ahogy meglátott, eldobta a kosárákat és repült-repült felém:

- Zoltánka!

- Testvéрке, - és megsimogattam a haját. - Hiszen megütöttelek tegnap reggel!

Fölemelte rám a szemét. Könnyes volt:

- Neked mindent szabad...

Ma már elmosódott előlem az a tizenhárom utolsó nap! Olykor látni vélem még a testvéрке megható alakját. Vagy talán csak a régi ködben távolodó körvonalait annak a megható alaknak. Olykor látni vélem harmattól remegő vállait, amint átölel a két karjával. Éjszaka lesz... Kis szobája szemközt van az enyémmel. A hold még nem jött fel, vagy rég elveszett már a nyugati hegyláncon túl. Derengő homály van, csak a csillagok égnek szokatlan magasságokban s a testvéрке szája megvonaglik... A buksi feje boglyas...

Összemosolygunk:

- Pirike...

- Zoltánka...

Csak a csillagok égnek és vigyáznak reánk. De egyszer hunyni kezdenek a csillagok. Ketten vagyunk.

... Csillagok!... Csillagok!...

Nem ügyel reánk többé az anyánk sem. Talán sajnál bennünket: ugyis utoljára vagyunk együtt. Az apám és Norcsics holtfáradtan aludni tért, egyszer az anyánk is feláll a verandán s halkán annyit mond: »aludni gyerekek...« S ő maga is bezárkózik. Ujra ketten maradunk...

Olyan ez a tizenhárom nap, mint az álom. Tudjuk, hogy fel kell ébredni egyszer és akkor egyet kiáltunk a fájdalomtól, de talán azért is nem gondolunk rá és nem merünk előrenézni. Ki törődik a holnappal, ha a ma soha már nem fog visszatérni!

Olyan ez a tizenhárom nap, hogy a testvérkén kívül senkit se látok a világból. Mindössze egyszer indulunk el az udvarból, átvágunk a falu alatt, a folyón csónakon viszem át a testvérkét, túl a vizen a gyümölcsöskertünk fekszik. Hanyattvágódom a lengőkalászos fübe, a víz zsong-zsong a füzesek két partja között. A domb alatt most zörög el a négyórai tehervonat s a templom felől álmosan kiált egy kakas. A mennybolt mélységében apró felhők állnak. A felhőket nézem s nem tudok gondolkozni. Csak boldog vagyok. A testvéрке a magas füben ül, a fejemen s vadvirágból koszorút kötöz a kalapom köré. Régi, ócska kis kalap van odacsapva az összekuszált hajára s árnyékba vonja kedves arcát.

- Pirike...

Lassan megfordul s rámnéz, zavartan. Mert délelőtt ragyog az a sötét nagy szempár, de délutánonkint fátyol esik fölējük. Zavart és szerelmes olyankor a testvéрке. Most is szórakozottan babrál a kalapom körül, de ahogy megszólítom, rámnéz. Soha még ilyen szerelmes szemünek nem láttam. S most már fátyol esik a hangjára is:

- Mondd csak, Zoltánka, miért hívsz egy idő óta csak Pirikének...

Eltelik néhány szünet:

- Mert nem vagy már a testvérkém, Pirike.

Ránézek. Egyszerre elkapja a fejét s lángbaborul az arca. És csak leteszi maga mellé a kalapomat. A karja leesik.

Felülök és magamhoz szorítom:

- No, ne haragudj!... Te maradsz mindig az én egyetlen testvérkém.

Néha olyan kedve lesz, hogy tele-van vele a ház. Belémkarol s az apám dolgozószobájába huz:

- Most pedig irunk a kis menyasszonynak.

Leülök az asztalhoz, levélpapírt teszek magam elé. A testvéрке hátratett kézzel, fontoskodó homlokkal jár föl és le:

- No, jegyezze csak öcsémuram: »Egyetlen, szerelmes kis Menyasszonyom!«

Milyen gonosz olyankor a testvéрке! A vége az lesz, hogy össze-nevetünk, a levél abbamarad, a testvéрке belémkarol, mint egy igazi pajtáshoz illik s aznapra megint elfeledtük a kis menyasszonyt. És kergetőzve futunk át a kerten föl-föl, egészen odáig, ahol dombnak hajlik föl a pázsit. Ott már én kapom meg a testvéрке karját s repülve szaladok fel vele a tetőig. A testvéрке liheg, de még nincs vége. Másodszor is elkapom a kezét és lefelé repülök vele. A testvéрке lába nem éri a földet, a szemét ijedten hunyja le és mialatt futunk lefelé, felsikolt:

- Zoltánka! Elájulok!

De ez az ijedtsége tettetett. Odalent az ölembe kapom fel és most úgy futok vele visszafelé. A tetőn magam is lihegek, a lábam reszket és ahogy óvatosan leteszem a fenyves szélén, hanyatt fekszik a fűben. A karját felém tárja:

- Zoltánka...

Aztán hirtelen lekapom a félcipőjét s messzire hajtom el. Most már mezitláb van. Össze-mosolygunk.

... Ezerszer gondoltam azóta rátok, ti bokrok és utacsók, ahol az ő apró lába futkosott valamikor! Zúgjatok felém örök dalt az elérhetetlen messziből, ti hazai fenyők, amelyek alatt oly sokszor csimpaszkodott belém gyöngye két karjával az én leghivebb kis cimborám, az első és egyetlen pajtásom!...

A tornác felől néha felbukkan az anyánk szigorú arca. De aggodalomra nincsen ok: jól viseljük magunkat. Jön azonban az éjszaka, égni kezdenek a csillagok, de még többször eltűnnek előlünk... A testvéрке forró keze a hajamat simogatja...

És nem akar vége lenni a szerelmes játéknak. Nem tudjuk, milyen nap van és hányadika lesz holnap. Egy reggel az anyánk szólit el:

- Templomba fogtok menni.

És elindulunk, ketten. A nagyucca tisztára seperve, az emberek feketében, a leányok színes viganókban haladnak az Isten háza felé, tehát nagy ünnepnek kell lenni. A testvéрке jobbra-balra bókol kedvesen. Belépünk a templomba. Már zúg az orgona s Szálka Simon pajtás játszik az ócska hangszeren. S aztán csak kiengedi a hangját és erre a jelre feláll az egész gyülekezet:

Im bėjöttünk nagy örömmel -

Alig hallok valamit. Már a tiszteletes ur is fölment a szószékbe s elkönyörögvén az Ur Imáját, fölveszi ünnepi szentbeszédének textusát. Olyan vén már a tiszteletes ur, mint a templom. Konya bajuszának hegyét kikezdte a pipamocok, az ádámcsutkája úgy látszik, mint szátvában a vetélő s megemelvén a bibliát, félbasszusba nyomja le a hangját:

»Keresztyén Hiveim! E mai alkalomból elmélkedni kívánok előttetek azon Szent Igékről, amelyek is írva találtnak az Apostolok Cselekedetei II. részének 2. és következő verseiben. Ahol is írva vagyon: Akkor nagy hirtelenséggel lőn az égből, mintegy sebesen zúgó szélnek zendülése, mely eltelé az egész házat, amelyben ülnek vala. És látának kettős tüzes nyelveket: és üle mindenikre azok közül.«

Tehát pünkösdi ünnepe van! Ott ülök az első sorban, de alig látok valakit. Csak a testvérkét látom, amint szemközt, az első padsorban, áhitatos arccal figyel föl a tiszteletes urra. A színes ablaküvegen át rátűz a napfény és gyengezöldbe borítja azt az áhitatos, kedves arcot. ... Álom... Minden csak álom...

És másnap reggel megjön könnyedén Vajda Zoltán és én most se bírok felocsudni. Hintók és kocsik jönnek: legalább ötven lehet már a vendég. És ebéd előtt templomba indul a menet. Én vagyok az első-vőfély, karomon viszem a testvérkét. Hófehérben van s olyan sáppadt és gyöngye szegény. Megremeg a karomon és magánkívül suttog valamit... Nagy ebéd van a háznál: két egymásbanyiló szobában teritnek. Az asztalfőn a fiatal pár. Vajda Zoltán mellett az anyám, a testvérke mellett az apám. Alig tudom, mi történik körülöttem. Norcsics Dániel a Vojtko-leányt foglalta le szomszédjának, mellettem Szálka Simon búsul. Az ebéd bele fog nyulni a másnapi ebédbe: így szokás ez uriháznál. Pohárköszöntők jönnek, fogy a bor s új üvegek kerülnek az asztalra. Az asztal végén és a másik szobában hangosan van a fiatalság... Egyszer-kétszer felpillantok az asztal fölé: a vőlegény az anyámmal beszél mosolyogva s az anyám régmódi, fekete ünneplőben hallgatja komolyan az új fiát. S velem nem törődik senki... De mégis. A testvérke esengve keresi olykor a pillantásomat és ha találkozik a szemünk, rámosolyog félénken... Jön az este, cigányok surrannak be a sarokba s hönköl alól előkapván a szárazfűt, az álluk alá erősítik és játszani kezdenek... Fölzeng a cimbalom és táncra kap az ifjuság... Összebb-húzódznak az öregek s elgyönyörködve az új nemzedékben, visszaálmodják letűnt fiatalságukat... A testvérke az urával táncol kecsesen, Norcsics a Vojtko-kisasszonyt öleli derékon s hátratasztván a kalapját, elkurjantja magát kényesen:

- Cinkotai fatányér!

Mellettem pedig ugyanakkor halkán könnyezgetni kezd szegény Szálka Simon pajtás... Lassankint fölkerelkednek az öregek is. Apám az anyámat forgatja meg keveset, olykor össze-csattint a tenyerével... Éjszaka van már és hangos kedv van: most adják ki a régi házból a kis menyasszonyt... Egyszer csak arra eszmélek, hogy a testvérke mellettem áll s a vállamra üt:

- Szabad, bácsika?

Ránézek zavaros szemmel, mert ebéd óta iszom már szegény Szálka Simonnal:

- Hagyj magamra, testvérke...

Othagy... Ez már nem álom többé... Soha még így nem fájt a szívem... Éppen a régi szeretőről való nótát játsszák a cigányok... Szól a cimbalom és a hegedű s az öreg ház meg-megremeg a férfilábak ütemes dobogásától. Nagyon késő van már, hejehuja az egész ház... Az anyám egyszer csak kézenfogja a testvérkét s aludni küldi a leányszobájába. A testvérke feltűnés nélkül kisurran. Később Vajda Zoltán is megindul és hallom, amint a leghátulsó udvari szobába küldi az anyám. Abba, amelyik mellett Norcsics Dánielnek van az állandó tanyája.

Egyszerre nagyon nyughatatlan leszek s észrevétlenül kifelé indulok magam is. Benyitok a szobámba, levetkezem s elfújom a lámpát. Derengő homály van s a csillagok benéznek rám az ablakon. Az ágyamon fekszem, hanyatt terülve s a gondolataim beleolvadnak a négy falon át keresztülszűrő tompa muzsikába... Hegyesen cifrázgat a primás, fel-felrikolt a klarinét, két kézzel penget a cimbalmos, a nagybőgő pedig így tesz szakadatlanul: düvö... düvö...

... És álmodom, hogy nesztelenül megnyílik az ajtó s lábujjhegyen belép hozzám a testvéрке. Abban a ruhában, amelyikben félórával előbb oly kecsesen táncolt még a férje karján... Bejön, hozzám suhan, letérdel az ágyam előtt s kedves és szomorú arcát lefekteti a párnámra:

- Zoltánka, bucsuzni jöttem hozzád...

Magamhoz vonom a haszontalan kis fejét, nagy szeretettel:

- Testvérkém...

Csend lesz. A testvéрке szája megvonaglik, a csillagokat megint nem látom. Arcomhoz furja forró arcocskáját... És sokára úgy érzem, hogy könnyek folynak le a halántékomon... De nem a saját könnyeim.

- Testvéрке, ne menj el!

Délután volt, amikor felébredtem. A nap ferdén sütött be az ablakon s fénykarikák játszottak a padlón, meg a szemközti falon.

Megnéztem az órát: félöt volt délután.

Lavorba vágtam a fejemet s kapkodva felöltöztem. Odakint tárva-nyitva volt minden, de senkit nem találtam az egész házban. Nagy levertség fogott el. És akkor, úgy ösztönszerűen benyitottam a testvéрке szobájába. És megálltam a küszöbön.

Rendben volt a szobácska, de ma már nem a testvéрке hozta rendbe. Az ágya, amelybe tíz esztendőn át feküdt le minden estén, szerető gonddal volt megvetve most is. A hálószeletrénykén ott feküdt még a könyv, amelyet néhány nappal előbb kért tőlem. És akkor megéreztem egyszerre, hogy kirepült a testvéрке és soha többet nem fog visszajönni hozzánk. És ha visszajön is néhány napra, nem lesz már ő az én régi testvérkém!

És akkor egyszerre megláttam a testvéрке kis félcipőit. Ott álltak, szépen egymáshoz téve, a kis rézágya végében, ahogy utoljára egymáshoz igazíthatta őket, kisleányos gonddal. Azok a cipőcskék voltak ezek, amelyekben annyit kószálgatott velem az utolsó két hét alatt. Oda-mentem, fölvettem és nézegetni kezdtem őket.

És akkor egyszerre olyan kétségbeesés rázott meg, hogy kirohantam a tornácra. A gazdasági udvar felől akkor jött fölfelé lassacskán az apám, az anyám és Norcsics. Lekialtottam, szinte magamon kívül:

- Danyikám, fogass be az egyik kocsiba! De azonnal!

Norcsics visszafordult az istállóknak. A két öreg sietve indult meg felém. Láttam, hogy szóttalanok mindketten. De ahogy felértek a tornácra és megláttak, összenéztek. Az anyám szokatlanul nyájasan lépett hozzám:

- Várd meg, amíg elkészítelek az utra. Lenkéék úgy se indulhatnak két-három napnál előbb.

Abban a pillanatban szinte meggyölöltem az anyámat:

- Nem várok! Egy percig se várok!

Erre sietve fordult be a házba, hogy becsomagolja a legszükségesebb dolgokat. Az apám velem maradt és sohase felejttem el neki, mennyi szeretettel szólt hozzám:

- Valami bajod van, fiam?

- Édesapám, beteg vagyok...

- Nono, - kezdte csitítva, - hiszen mi is el vagyunk szomorodva. Fáj a szívünk a kis Piri után, de ez már így szokott lenni mindenkor. Tudom, hogy miatta keseredtél el, de vigasztalódjunk. Aztán nézd, gondoskodtunk róla úgy, mintha az édes-szülei lennénk. Mert a mi kedves leányunk ő valóban: tiz esztendő alatt soha meg nem szomorított bennünket...

S bement az anyám után. Én pedig lesiettem az istállóhoz.

A fogat készen állt. Előkaptam a jegyzőkönyvem, táviratot irtam az egyik lapra s odaadtam Norcsicsnak:

- Danyikám! Csak ezt az egy szivességet kérem még tőled az életben!

Norcsics átfutott az írásomon s megvakarta a jobb fél-bajusza sarkát:

- Szóval a táviratot én küldöm a menyasszonyodnak. Az igazat megvallva, nem tetszik nekem, mindazáltal feladom a táviratot, azzal a kikötéssel, hogy utólag pontosan beszámolsz nekem mindenről s akkor majd kifejtem előtted, miért nem lesz belőled soha komoly ember.

Este hétkor vonatban ültem s másnap délelőtt tizkor már becsöngettem az öreg méltóságos urhoz. A kis menyasszony sietett elém, de felbontott távirattal:

- Zoltánka, baj van. Alig egy órája kaptam ezt a táviratot. Istenem, úgy megijedtem, hogy azt se tudom, mit csináljak?

Átvettem a táviratot. Ez volt benne:

»Gyere vissza. Anyád rosszabbul van. *Norcsics.*«

A kis menyasszony a pillantásomat leste.

- Nem olyan nagy a baj, kedves. Édesanyámat megviselte az utolsó két hét, de azért nem kell félni. Kis láza volt, amikor elindultam. Azt hiszem, Norcsics ok nélkül idegeskedik...

De a kis menyasszony más véleményen volt:

- Nem szabad ilyen könnyelműen venni a dolgot! Lehet, hogy mama komolyan beteg s éppen azon töröm a fejemet, hogy akkor egyelőre elhalasztjuk az utazást s mihelyt hazajön apa, én visszautazom magával...

No, csak ez hiányzott! S minden érvet és tudást összeszedve, sikerült valahogyan meggyőzőnöm, hogy én most már kénytelen vagyok visszautazni, de ők azért induljanak el rendes időben. Mihelyt tehetem, utánuk-megyek. A kis menyasszony csókra nyújtotta a kezét!

- De mindennap írjon! Viszontlátásra!

(Ha akkor a jövőbe láthattunk volna! Micsoda tiz hónap telt el, amire viszontláthattuk egymást!)

Lekerültem az uccára, nagyot lélekzettem. És akkor megindultam a testvérkéhez. Új lakása ott volt a Múzeum-kert mögött: negyedik szomszéd az én lakásomtól.

El voltam szánva mindenre! A lépcsőházban megnéztem az órát: féltizenkettő volt. Becsöngettem.

Félpillanattal rá kinyílt az ajtó. A kis cselédjük állt előttem, akit hazulról hoztak magukkal. Megörült:

- Isten hozta, Zoltán urfi! Csak a nagyságos asszony van itthon. Tessék befáradni!

Nagyot ugrott a szívem. S félpillanat múlva ott álltam a nagyságos asszonyka előtt.

Az előszobából az ebédlőbe nyitottam be s megálltam az ajtóban. Körül se nézhettem, mert akkor már a testvére is ott állt, szemközt velem, az ebédlő tulsó felén s balkarját nyugodtan ráfektette a pohárszékre. Virágos pongyola volt rajta. A nap élesen sütött be az ablakon. Megálltam. Hajam a homlokomba esett. Így néztünk szembe néhány szünetig. És akkor megszólalt a testvére:

- Mégis eljöttél...

Felocsudtam a szomorú hangocskára:

- Eljöttem és most már viszlek!

- Késő... - szólt halkán a testvére és a kezével alig észrevehető, bágyadt mozdulatot tett.

Közelebb léptem hozzá. Azt hittem, rosszul hallok:

- Hogy mondtad!? Tehát nem szeretsz már...

- Csak szerettelek. Ma... Ma ne beszéljünk ilyenekről. Hűséges felesége leszek az uramnak.

- Velem fogsz jönni! - s fejembe szállt a vér. - Ha pedig nem jössz, viszlek!

A testvére egyszerre felvágta a fejét s gonosz kis mosoly játszott a szája körül:

- Hát előbb miért nem vittél? Mirevaló volt az a sok komédia?

- Miféle komédia?! - s azt hittem, hogy a testvére rossz kedvében ingerkedni próbál velem. - Hát nem akartalak vinni tavaly ősszel!? Akkor az anyám előtt mondtad a szemembe, hogy sohase leszel a feleségem...

De itt már felpattant ő is:

- Nem igaz! Nem igaz! Tavaly ősszel még kénytelen voltam hazudni, mert az anyád a kezemet fogta akkor! Mennyi hálával tartozom azoknak a jó öregeknek! De neked tudnod kellett volna, hogy csak téged szerettelek. S nem kellett volna otthagyni magamra, hanem verekedni kellett volna értem. De otthagytál s annyira törted magadat utánam, hogy vőlegény lettél! Istenem, mennyit szenvedtem akkor, de azt senkinek sem volt szabad észrevennie, mert minden lépésemre vigyáztak. Vártalak, mindig vártalak. És amikor láttam, hogy így el foglak veszíteni, feljöttem hozzád a mamával. Mennyit kellett alakoskodnom, hogy ne gyanítsanak semmit! Igen, akkor kész lettem volna megszökni veled! Nem bántam volna, akármi lesz azután, de nem kellett volna rám leskelődni a tükörből.

Elfutott a düh. Rákiáltottam:

- Hallgass már! Ez csak kifogás! Játszottál velem és neveltél rajtam!

- Én! Én játszottam? Én nevettem, amikor szerettem volna meghalni tehetetlenségemben! - s itt már sirva fakadt. - Mikor ránkjött a mama, nem megmondtam neki is, előttem mondtam meg, hogy veled akartam menni! Mit nem kellett kiállanom attólfogva a mamától! Akkor is otthagytál. Ó, te nagyszerű legény! Jaj, ha tudnád, mennyire gyűlöltem akkor a menyasszonyodat! Pedig ő igazán nem volt oka semminek. Ó, te mamlasz! Te számár!

Alig tudtam szóhoz jutni:

- Hallgass, mert mindjárt nyakonütlek! Ha olyan nyelved van, miért nem szóltál egyszer se?

- Szólni? - és karikára nyílt a könnyes szép szeme. - Szólni? Hát neked még szólni is kellett? - és megremegett egész testében. - Szólni? Hát neked nem volt elég, amit tettem! - és sirni kezdett keservesen.

Közelebb-léptem hozzá:

- No, ne sirj már, testvérke. Én azt hittem akkor is, hogy csak fel akartál ültetni...

- Felültetni? - s a kezét összekulcsolta és a könnyei most már jajszó nélkül peregtek lefelé a kedves arcán. - Felültetni? Istenem, hát így fizetsz a szeretetemért? Hiszen többet már nem adhattam neked!

A keze után nyultam:

- Testvérke...

- Többet ne szólíts így! - és kitépte magát. - Te magad mondtad az elmúlt héten, hogy nem vagyok már a testvérkéd! Azt hittem akkor, el kell süllyednem. De igazad volt! Menj most innét, azonnal s ne zavarj meg többé a nyugalmamat! Szegény uram, ha tudná! Nem! Ő még akkor is megbecsülne...

- Testvérke! - kiáltottam rá. - Elment az eszed?! Így élni le az életet! Azonnal velem jössz!

Nem sirt többet. Fölemelte könnyektől gyöngyös arcát:

- Megmondtam, nem vagyok már a testvéred! Menj! Nem akarlak látni!

Mentem. Odalent, a gyalogjárón tüzelve égett a nap. A Kálvin-téri templomban harangoztak.

Fölsiettem a lakásomra, leültem az asztalhoz s két könyökre bocsátottam a fejemet. Odakint egyszerre megszólalt a csengő. A háziasszony lépett be:

- Egy kis cselédleány keresi.

- Jöjjön be!

És bejött a testvérke kis cselédje. Selyempapirosba göngyölve hozott valamit:

- A nagyságos asszonyka itt küldi az urfi kalapját. Nálunk teccett felejtteni.

(Vége az első kötetnek.)

II. KÖTET

VIII.

Egyedül maradtam. És napokon át éreztem, hogy mióta elveszett számomra a testvéрке, nincs senkim, akihez bizalommal fordulhatnék.

A kis menyasszony után táviratot küldtem, hogy az anyám jobban van már. Két-három hétig itthon maradok, akkor majd utána-megyek. Addig is hosszú tudósítást kérek minden napjáról.

Elhatároztam, hogy egyelőre várok, amíg meg nem nyugszom valamennyire. Ennél azonban nem tudtam továbbmenni. De nem is akartam. Mai eszemmel gyerekes hóbortnak tűnik föl minden akkori szenvedésem. De e szenvedéseim pusztá emléke még ma is bus merengésre késztet nem-egyszer.

Mert sokat szenvedtem az első napok alatt. Ha a kertben jártam, az apró lába nyomát kerestem. Délutánonkint, ha az apám karosszékébe ereszkedtem, váratlanul csak felfigyeltem: mikor üt meg kis szoknyájának libbenése a folyosó felől? Éjjelenkint, ha odafent égni kezdtek a menny lámpásai s nem társaloghattam senkivel, csak a nagyszemű csillagokkal, hányszor felriadtam minden távoli neszre: vajjon benyit-e hozzám még egyszer, hogy remegő arcát oda-fektesse a karomra?

Nem jött. Egyszer sem jött.

A háznál különösképp alakult a helyzetem. Másnap délután, hogy a testvéрке kiutasított magától, már otthon voltam. A kocsizörgésre a tornácra jött ki az anyám s fürkészve nézett rám:

- Mikor indulsz?

- Nem tudom, - és vállat vontam.

Attólfogva nem szólt hozzám többet. Reggelenkint, ha kijöttem a szobámból, köszöntem neki. Nem fogadta.

Ez sem tartott sokáig. Valami tiz-tizenkét nap múlva észrevettem, hogy az egész ház mintha összeesküdt volna a javamra. Egyszerre a kedvembe kezdett járni mindenki, ami jólesett akkor. Mert voltak pillanataim, amikor kétségbe akartam esni. Máskor ismét órákon át nem törődtem semmivel...

Vacsora után, üveg-borocska mellett, hosszasan elüldögéltünk a folyóra néző széles verandán. Norcsics vitte a szót, kifogyhatatlanul és ha rátért egyszer diákéletünk nyomorult-kedves emlékeire, az anyám mosolyogva sóhajtott fel:

- Nagy lóközők voltak maguk, fiam!

Megsejtettem, hogy Norcsics nem bolondozik annyit - hiába. Egyszer csak tisztázódni kell az én dolgaimnak is és az öregek alighanem Norcsicsot szemelték ki a közvetítő szerepre.

Tíz óra felé rendszerint felállt az anyám és aludni tért. Mi hárman elbeszélgettünk még.

Eleinte közömbös volt a beszéd tárgy. De az apám már a második héten úgy fordította a szót, hogy magamról beszélgettünk. Szeretettel érvelgetett az öreg, kerülve minden célzást, amely ingerelhetett, vagy újra elszomoríthatott volna. Amikor látta, hogy készséggel beleegyezem minden szavába, Norcsiccsal együtt abban állapodtak meg, hogy az ősszel beállok valamelyik mérnöki-cég irodájába.

Az anyámmal még mindig nem beszéltem. Reggelenként köszöntem neki s most már hidegen biccentett felém. Néha az eszemben volt, hogy bocsánatot kérek tőle. De nem! Ennyire még sem alázhattam meg magamat. Ő tett ilyen szerencsétlenné!

Valami két hét múlva magam is kiléptem a kapun s személyesen kopogtattam be Zohor Ábrisékhoz. Ajánlott levelet küldtem a kis menyasszonynak: megígértem neki, hogy két hét múlva utána indulok.

Bekopogtattam Zohor Ábrisék portáján, mert az Ábris édesapja volt a postamester. Kedves öregur volt Zohor Józsi bátyánk, pápaszem villogott az orrán, mialatt a leveleket stemplizte. De ha elvégezte napi-munkáját s ledülhetett a diványra, olyankor a rendes pápaszem alá még egy másik pápaszemet akasztott föl, az orra végébe s kitergetvén maga elé az ujságot, dupla pápaszemmél értesült a földkerekség eseményeiről. Kedvenc lapja a *Budapesti Hirlap* volt, melynek *A világ folyása* meg a *Különféle* című rovata érdekelte különösképpen. Az előbbi ugyanis komoly elmerülésre készítette, az utóbbi színes és fürge rovat viszonttag eloszlatta komor gondolatait, ha ilyenek lettek volna egyáltalán. De ritkán voltak gondjai. Nyugodt, egyensúlyozott életet élt ez a kedves öreg pár harminc esztendő óta, kivéven az utolsó másfél-évet, amely óta oly soha nem tapasztalt rendellenes állapot kezdett megmutatkozni az Ábris-fiuk fejében.

Beléptem a csendes, tiszta házba. Zohor bácsi, amint meglátott, kedves jósággal sietett elibém:

- Isten hozott, öcsém! No, ez valóban ujság! Megnőttél, kedves öcsém, mióta nem volt hozzád szerencsénk. No örülök, azaz, hogy örülünk. Mivel lehetek a szolgálatodra?

- Levelet hoztam, Zohor bátyám. Franciaországba megy. Ajánlva.

- Ó tudom, azaz hogy csak sejtegetem. A kis jövődöbelinek, ugyebár, ha nem csalódom.

Mielőtt felelhettem volna, az első szoba felől belibbent Zohor néni is. Külsőre úgy festett, mint egy madárka. Keskeny madárkaorral, élénk madárkaszemmel. A néninek is pápaszem volt a keskeny orra nyergében. Valamit horgolt.

- No, mi ujság, fiam?

- Semmi különösebb, nénike, - és kezet csókoltam a fürge öregasszonynak. - Megvagyunk lassacskán.

- De az őszre már férj-feleség leszünk azzal a kis képviselő-leánnyal. Mi? - és kedveskedve, úgy a régi módján, megcsapkodta az arcomat. - Takaros kis cseléd. Láttam egyszer a templomban.

Elbeszélgettünk darabkát. Egyszer csak azt kérdeztem:

- Hát Ábris hol van?

A két öreg a földre nézett. A néni leült, kötögetni kezdett szó nélkül és rendkívül szaporán. Zohor bácsi pedig felsóhajtott:

- Hallottál már szegényről, ugy-e?

- Hogyne! Sőt alapos vitám is volt vele egyszer, tavaly ősszel. Nagy dolgokon töri a fejét, bátyám! De minden uttörőnek az volt a sorsa, hogy félbolondnak kiáltották ki...

Ezt persze magam se hittem. Az öreg elkeseredve legyintett:

- Ne próbálj vigasztalni, kedves öcsém, mert mingyárt elsirjuk magunkat. Pedig ha tudnád, mennyit költöttünk rá! Tavaly nyáron kitűnő bizonyítványokkal jött haza a konzervatóriumról,

már megvolt a tanári kinevezése is Munkácsra, amikor kitört az a háború Törökországban. És akkor, tudja Isten, mi ütött beléje? Napokig eltörte a fejét, de úgy, hogy az állát is a markába fogta. Aztán kószálni kezdett a kertben, meg a határon s azóta is csatangol. A tanári állást visszautasította azzal, hogy nem reflektál ilyen vacak pályára, mert ő zseni. Azóta repülőgépeken gyötri az esztét és azt állítja, hogy az ő repülőtalálmánya agyukat is magával visz a levegőbe. Ne szólj közbe és ne vigasztalj, ugyanis elég szerencsétlenek vagyunk öreg napjainkra. Azt mondják, hogy a zsenit félbolondnak tartotta a világ mindenkor. Engedd meg, öcsém, hogy így kell nyilatkoznom a saját fiamról, de én megmondom neked a szívem szerint, hogy az én fiam egészen bolond.

- És most hova ment az Ábris?

- A méhesben hever, a hátán, az eget nézi és gondolkozik. Ne próbáld megzavarni, mert olyan dühös lesz, hogy talán meg is verne.

Búcsuzni akartam. De a néninek eszébejutott valami:

- Hát a testvére hogy van?

Alig sikerült leküzdeni a zavaromat:

- Azt hiszem, már elutaztak Pestről. Csak ősz felé fognak visszatérni...

A néni áradozni kezdett:

- Nézd, fiam, itt üldögélt ezen a diványon, ha a leveleket hozta le, amikor te még diák voltál. Ő írta mindet. És mennyit el nem beszélgetett rólad! Mindig csak rólad. Szófogadó gyermek volt és olyan jó, hogy még a maszatos kis parasztlányokat is az ölébe szedte s mindenét elosztotta köztük, amit csak elő tudott kotorni a köténye zsebéből...

Hazafelé indultam, lehorgadt fejjel. A harangtájékán szinte belém-ütközött Szálka Simon pajtás. A ferencjózsef-kabát most már feltünőbben fittyedt le a két vállán, a nyaka csaknem zörgött a gallérban.

- Hogy vagy, Simonkám?

- Hát... Hát... Mostanában gyakran irogatok a naplómbe...

- Értem, Simon pajtás. Norcsics szóval elibéd-vágott.

Szálka Simon el volt keseredve:

- Az még hagyján! De az elmúlt szombaton, amikor meghallotta valakitől, hogy az ő távollétében én is tiszteletemet tettem félórára Vojtkóéknál, megüzente, hogy jobban vigyázzak a bőrömre. Mert ha még egyszer be merem tenni a lábamat az ő ideáljához, úgy behajít valami árokba, hogy holtszagom lesz tőle.

Részvétet éreztem a Szálka Simon valóban reménytelenbe fordult szivügye iránt:

- Itt a kezem, Simonkám, hogy még ma beszélni fogok az érdekedben Norcsiccsal. Nem tudom, lesz-e eredménye, mert szerelmi dolgokban kissé bajos hatni az emberekre...

- Szerelmi dolgokban?! - nevetett föl szegény Szálka, de talán csak azért, hogy föl ne jajgasson hangosan az ucca közepén. - Szerelmi dolgokban?! Nagy adag jóhiszeműség kell hozzá, hogy valaki ennyi idealizmust tételezzon föl a te Norcsics barátodról. Neked megvallhatom, hogy én a hatezer forint nélkül is elvinném a Vojtko-kisasszonyt és meg vagyok győződve, hogy ő valóban házas feleséget jelentene a számomra. De Norcsics?! Norcsics minden szemérmét félredobva, szemtelen orcátlansággal tör előre a hozomány irányában. Szent meggyőződésem, hogy annyit nem érdeklí a Vojtko-kisasszony, mint engemet a cipőm talpa. Csak

a pénz ördöge fűti és hajszoja őt előre az én megrontásomra. Pedig hát kicsoda az a melák pofa voltaképpen? Vend lévita! Vagyis százszor vacakabb alak mindenkinél. Megállj csak, majd leleplezem egyszer! Piszkos materialista!

S komolyan fenyegetőzött szegény Szálka Simon. Megnyugtatóni próbáltam:

- Nem kell mindjárt gyerekeskedni, Simonkám! Csillapodj le és ne gondold alantos törvetésekre, mert az ilyen harcmódor igazán nem lenne méltó hozzád. De megígérem neked, hogy még ma este okvetlenül beszélni fogok Norcsiccsal, négyszemközt. Lehet, csak kölcsönös félreértésről van szó...

Aznapi este behívtam a szobámba Norcsicsot. Öreg barátom ezen a nyáron több feltűnő változáson ment át. A bajuszát angolásra nyíratta például, lengőszabású két pár ruhát is varratott magának s vasárnap délután briliantinos frizurával ült kocsiba és hajtott át a Vojtko-kisasszonyhoz.

Az öreg bejött s helyet foglalt:

- Parancsolsz valamit? Mert énreám mindig számíthatsz. Gondolom, bajba jutottál megint, hát csak ki vele! Lehetőleg szeretném a detájlokat is, mert így jobban át tudom tekinteni a szóbanforgó esetet!

- Nézd, Danyikám, - kezdtem óvatosan. - Valóban sajátyszerű az a szerep, amelyre most vállalkoztam...

Norcsics felnézett, kíváncsian. Amikor megsejtette, mire célzok, indulatosan állt föl:

- Kérlek, mit avatkozol bele a szívügyeimbe?

- És te, Danyikám, nem avatkoztál bele százszor az enyéimbe?

- No, ebben igazad van, - s elnevette magát. - Igazad van. Csakhogy nagy a különbség! Tereád vigyázni kellett a saját érdekedben... Ezzel szemben én nyugodtan indulhatok a magam feje után.

Megállt előttem, szétvetett lábakkal:

- Neked most elmondok mindent. Tudd meg tehát, hogy a Vojtko-kisasszony-féle ügy egészen komoly s a sanszaim briliánsak. Ne hidd, hogy bolondulok önagysága után. Az ilyen gyengeségeken én már régen tulvagyok... Van ellenben hatezer forint... Ne szólj közbe, kérlek, a te prepád nem érdekel! Van ellenben hatezer forint hozománya, ami megfelelő összeg ahhoz, hogy szándékomat megmászthatatlannak jelentsem ki előtted!!

- No, és egy szegény ember boldogtalansága?

Öreg barátomat egyszerre elkapta a harag:

- Arról a szeplős prepáról beszélsz? Testvér, - és jóindulattal tette kezét a vállamra, - a jövőmről van szó s ilyen esetekben marhaság lenne tőlem egy ilyen Szálka nevű apró tetűnek a nyavalygása. Hallom, azt terjeszti rólam, hogy azelőtt harangozó-lévita voltam, társadalmi pozíció tekintetében tehát alatta-állok. Én nem szégyellem a multamat, de a Vojtko-familia, ha a fülébe jutna egyszer ez az aljasság, esetleg kétszer is meggondolná magát. Mondd meg azért annak a te pipaszárlábu dászkalodnak, hogy fogja be a száját. Mert késsel se tudják majd levakarni, ha megkapom a gallérját és odamázolom valami kőfalhoz. Értsd meg, hogy leendő feleségemet én meg fogom becsülni, de ettől függetlenül mulaszthatatlan szükségem van a hatezer szesztercuszra. No, szervusz és aludj jól!

Szálka Simon pajtás veszendő ügye tehát végkép elveszett.

Franciaországból pedig jöttek, mindennap jöttek hosszas levélkéi a kis menyasszonynak és pontosan válaszoltam mindennap. De nemcsak a kis menyasszony irogatott szorgalmasan, hanem a negyedik héten két képeslap érkezett a testvérektől is. Milyet dobban a szívem, mikor a postástól átvettem ezt a két lapot s megismertem rajta kúsa-hegyes vonásait annak az apró kéznek, amely annyiszor megcibálta azelőtt a hajamat! Délen, messzi délen utazott a testvére s rajongás volt minden betűje. Vajda Zoltán is írt két-három szót a lapra, a testvére pedig áradozva firkálta tele még a négy sarkát is. Ölelt, csókolt ismerőst és ismeretlent, csak engemet felejtett ki.

Azon a napon semmi sem kötött többé a testvérekehez. Most már indulni akartam, de előbb el kellett köszönnöm még öreg tanítómától.

Az udvar közepén tikkadtan kókadozott az a bizonyos eperfácska, a tanító ur a vadszöllőtől elborított agyagtornácon üldögélt. Halkan pipázgatott most is, pápaszem volt az orra végében s olvasgatott valamit. Olyanformán, hogy a szája nesztelenül mozgott. Csöndesen odaszóltam:

- Jónapot, tanító ur.

Az öreg fölnezt, révedezve:

- Isten hozott, öcsém! Örvendek, hogyne övendenék! Mert már te is megfeledekeztél rólam. No, gyere csak beljebb!

Megint öregedett, mióta nem láttam. Kerek kis szakállába most már dohánypor is vegyült és a tanító ur nem kefélt ki többé azt a dohányport. Mindig valami nagy megnyugvás fogott el, valahányszor együtt lehettem a szegény mesterrel.

Az időről beszélgettünk:

- Hétfőre aratni kezdenek, öcsém. Erről eszembe jut, hogy a gabona levágatják és a szérűbe takarítatják. Ez annyit jelent, hogy jönni fog az ősz. Mindenki belejut egyszer abba az őszbe, eltűnik a novemberi ködben és nem jön ki belőle többé.

Lehajtottam a fejemet. Az öreg észrevette:

- Ne hidd, hogy ez a gondolat elkészerít talán. Békében éltem embertársaimmal s híven szolgáltam hazámat. Ma már csak úgy elszemlélődök magamban és bár nagyon egyedül vagyok, eltársalgok azért. Boldog ember, aki ezt elmondhatja magáról. Senkinek megrontására nem törekedtem és e tudatnak hite megelégedéssel tölt el. És nyugodtan hajtom le vén fejemet, ha egyszer zörögni fognak értem... De várj csak! Megint eltértem s a mulandóság dolgaival szomorítgatlak. Pedig egyébről szándékoztam beszélni. Persze, persze, hiszen maholnap feleséges leszel: csak most jut az eszembe, örvendek, hogyne övendenék...

Ahogy ezt mondta, felállt és nem állapodott meg, csak a régi tanterem közepén. A hangja fátyolos lett:

- Negyvenkét esztendőm ment el e négy fal között. Az édesapád is gyereklegényke volt még, öcsém...

Elakadt a szava. A sarokba támaszkodva ott hevert az ócska falitábla, egy poros szekrény tetején ott állt a kopott kis földgömb. Sok-sok esztendő óta elmosódtak rajta hegységek, nagy folyók és tengerek... S azok az összefaragcsált padok! Megtaláltam a helyet, amelyen ott-hagytam egyszer a gyermekkoromat. A tanító ur észrevette s odament a legutolsó padhoz:

- Emlékszel-e még? Itt, a szélen figyelgettél reám, mikor már az ötödik osztályba jártál. A következő évre a kollégiumba készülödtél. Mintha most is látnalak...

Visszament a tulsó padosor első soráig s rámutatott a legszélső helyre:

- Itt ült kis testvérkéd, a Pirike. Akkor még nem lett volna tanköteles a kisleány, azon a télen csak látogatóba hozták el a szülei, de az édesanyád neki is kénytelen volt táskát és ábécét venni. Itt ült a kedves, de ő már kevésbé tudott figyelgetni, igaz, hogy akkor még alig látszott ki a padból. A testvéрке jobban szeretett hátranézegetni s feléd integetett mindig, ha azt hitte, hogy nem látom. Már akkor is mindenben téged utánozgatott.

A testvéрке! Mindig a testvéрке! Minden szögletből elibém áll megható alakja...

A tornácon voltunk megint. A tanító ur a testvéрке után érdeklődött:

- Hogy van a kedves? Szép volt tőle, hogy az esküvője előtt két nappal felszaladt hozzám és elbúcsuzott tőlem. El is sirta magát szegényke, de hát ez természetes. Ki tudja, látni fogom-e még?

Ezt nem is tudtam eddig! A testvéрке búcsuzása meglepett, mert sejtettem, hogy nem a tanító ur miatt sirdogálhatott annyira. Az ujság nagy fölfedezés volt, de most csak levert. A tanító ur is észrevette a rossz kedvemet:

- Remélem, felnézel hozzám ezentul is.

- Mindig fel fogom keresni, tanító ur.

A nap a nyugati hegyek feje fölött járt, alig embermagasra. Üres volt a falu, csak itt-ott játszadoztak a gyerekek. A Vájnstok kocsmája előtt azonban egyszerre fölkaptam a fejemet. Az ivó felől ugyanis több lábnak egyidőben való tompa dobbanása hallatszott, mintha egyszerre többen is gyömöszöltek és rugdostak volna valakit. De mielőtt még észbekaphattam volna, az a valaki széles ivben repült már kifelé a kocsmá ajtaján, átkalimpált a levegőben s hármát-négyet gömbörödvén, lenyekkent az ucca közepére. Ám ugyanabban a pillanatban csupasz talpairst is pattant már az a nyurga és lompos legény, ugy fenyegetőzött az ajtó felé:

- No várjátok! Ezért meg fogtok halni!

Persze Vidróczki volt. Szétcibált hajjal, a jobb nadrágszára fel volt hasítva a combjáig és persze mezitláb. Szörnyű talpai voltak, két kiugró büttyökkel a két nagyujja végső izületén. Olyan talpai voltak Vidróczkinak, hogyha nekivágott az országunak, csakugy hüppögött alatta a por!

Megörültem, hogy oly hosszú idő után így összebotlottam ezzel az árva mezitlábassal. Ő is észrevett s egyszerre öröm viharzott át a savanyu képén:

- Nagyszerű, apám, hogy itt vagy! Éppen téged kerestelek, mert hat hét óta sürgős beszédem van veled. Gyere csak utánam!

Megindultunk a lakása felé. Vidróczkit bánthatta némileg, hogy a szemem láttára repítették ki, tehát csak visszatért erre a kellemetlen pontra:

- Ugy történt, apám, hogy politikai dolgok miatt összevitakoztunk. Egyéb nem is volt közöttünk. De Patkányt, azt a vaksit, jól feneken rugom négyszemközt, mert még biztatta is hátulról a legényeket, hogy lökjétek ki a szemtelent, lökjétek ki a szemtelent!... No megállj Patkány! Vagyis hogy nem rughatom feneken, mert kettőhatvannal tartozok neki, csak megfricskáztam, hogy három hétig attul prűszköl majd! De mondd csak, nem volt valami kavaroadás odafent a választási fogásaim miatt?

- Hol? Az országgyűlésben?

Komolyan bólintott:

- Csakis!

Miért ne szereztem volna neki egy jó napot!? Még komolyabban mondtam rá:

- De igen! Az egyik munkapárti képviselő szóvá tette, hogy milyen erkölcstelen eszközökkel dolgozott idelent az ellenzék. Téged névszerint is megemlített az a képviselő, amire zugni kezdett az egész munkapárt...

- Haljanak meg! - mosolygott hidegen Vidróczki.

Akkor már odaértünk a pitvarukba. Le kellett hajtani a fejet, hogy bele ne ütdőjön a gerendába. Vidróczki szinte négykézláb mászott be a hátulsó kis kamrába.

Olyan volt ez a lyuk, mint tavaly ősszel is, amikor utoljára üldögéltem itten. Vidróczki leült a háromlábu székre, amelynek harmadik lába régen kitört már. Én az ágy szélére ereszkedtem le óvatosan.

- Nyanya! Nyanya! - kiáltott ki hirtelen és kettőt csattintott a tenyerével.

A kertecske felől becsoszogott erre a Vidróczki édesanyja. Sok gond és bánat emésztette, amióta világra-hozta ezt a hirhedt suszterfiát. De ahogy meglátott, jobb kedvet próbált erősztolni magára:

- Isten hozta, urfi!

Vidróczki közbevágott:

- Nyanya, most nem érünk rá a traccsra, mert a jövőmről van szó. Tehát csak ugorj át Patkányhoz és hozz át tőle egy kis nyakzsirt. Félliterrel megelégszek.

A néni elszomorodott:

- De hiszen tudod, hogy a zsidó neked már nem hitelez. Tegnapelőtt is azt mondta, hogy mindig becsapod...

- Azt mondta?! Azt merte mondani?! No nézd már a szemtelenjét!

Láttam, hogy baj van. Öt forintot adtam át az öregasszonynak:

- Itt van, néni. A felesleget hagyja ott tartaléknak.

A néni elment, Vidróczki pedig rácsapott a térdére:

- Mindig mondtam, gavallér vagy! Ne félj, apám, a véretem ontom érted, ha akarod! Becsületszavamra mondom ezt neked, én, Vidróczki, aki még soha nem hazudtam! De most másról van szó, kérlek. Most arról van szó, hogy megutáltam már ezt a zshiványéletet. Hekus akarok lenni!

Nem értettem:

- Mi az, hogy hekus?

- Hogy mi az? - és felkacagott édesen. - Hát pesti detektiv! Ugy történt, hogy a mult vásárkor benéztem Ujhelybe s a Vörös Ökör-be összetanálkoztam egy pesti detektivvel. Eliszogattunk, összekomáztunk. Ő mondta, hogy Pesten a csirkefogók hekusnak csufolják a detektiveket. Hej, milyet ugrottam ettől! Hekus... Hekus... Emlékszel rá, hogy a méltóságos képviselő ur, már mint a leendőbeli apósod, ezt megígérte nekem, amikor annyit dolgoztam érte a választáson. Hatszor bicskáztak össze, apám, kifolyt belőlem egy kanna vér, feküdtem utána vagy

két hetet. De megigértem öméltóságának, hogy képviselővé teszem. Uriember pedig szavát tartja... Megtartottam! Az öreg ennek fejében megígérte, hogy kineveztet hekusnak...

- Meglesz, Vidróczki pajtás. Erre én is a kezemet adom neked.

Az öregasszony közbe visszajött a törkölyvel. Vidróczki huzott belőle egyet és abban a pillanatban hányni kezdte magát:

- Nyanya! Gyere csak vissza, nyanya! Most hallom Zoltántól, hogy a miniszterelnök el akar fogatni...

- A miniszterelnök? Aki a király után gyön?

- Az hát! - kacagott Vidróczki és a térdeit csapkodta. - Olyan veszekedés volt miattam az országgyűlésbe, mint egy zsinagógába, mert kibuktattam a mungó-jelöltet! Másnap minden ujság azt írta rólam, hogy több eszem van, mint a hadügyminiszternek. A miniszterelnök erre olyan dühös lett, hogy kiadta ellenem az elfogató-parancsot. Hát csak győjjenek! Szent Isten, mi lesz még ebből!

A néni akkor már kiment: egy szavát se hitte Vidróczkinak. Gyönyörködtem benne, de sajnáltam is:

- Szoktál néha talpalni is valamit?

- Nem talpalok, az Istennek se talpalok! - és ideges mozdulatot csinált. - Annyi eszem van te, hogy miniszter is lehetnék. Hej, mennyi pénzt kaparnék magam alá! De csak azért, hogy ur lehessek belőle és kiflangérozhassam magamat. Mert urnak születtem!

Az ital a fejébe szállt. Pedergetni kezdte két-három szál bajuszát s aközben maga elé mosolygott:

- Hekus... Hekus... Csak képzelj el, hogy amikor nyomozni kezdek valami gyilkosságba és a vasbottal végigmegyek a pesti uccán, a gyerekek ordítani kezdenek utánam: hekus! hekus! Az áldóját, de jó dolgom lesz!

Meghatódva hallgattam ezt a dologkerülő legényt. Tudtam, hogy egy szava sem igaz, de azt is tudtam, hogy sohasem hazudik számításból. Költ és lódit szakadatlanul, csupaszláb az egész ember, de nagyzol csupán azért, hogy megbámulják.

Este volt, az alacsony szobában valóságos lepedő lengett a szivarfüstből. Az üvegnek csaknem az alján járt már a nagyhirű Vidróczki. A szeme zavaros lett, minélfogva egyszer csak eldőlt a háromlábú széken és jobb tenyerét a tarkója alá helyezte. És akkor kiengedte szilaj torkát:

*Hallottad-e Vidróczkinak nagy hi-ri-i-it,
Pintér Pista hogy levágta a feji-i-i-it...*

Mennyezet-remegtető mellhangja volt Vidróczkinak. Hatalmas torka átvert a szobán. Különb-
ben is a kedvenc nótáját harsogta, tehát a tenyerével mórrikálni kezdett a füle körül, mialatt zavarosan mosolygott. S még jobban nekieresztette a torkát:

*Pintér Pista ugy levágta egyszerre,
Mingyárt lebukott Vidróczki a földre...*

Későre járt az idő, amikor felálltam. Vidróczki ittasnak látszott:

- Tehát biztos a hekusi kinevezés?

- Őszre meglesz, Vidróczki pajtás.

Bólongatott magának s közben mámorosan mosolygott:

- Nagyszerű! Nagyszerű! Ez hiányzott nekem mindig! Zathureczky Zoltán magyar királyi országos vezérmező, meg Vidróczki főhekus! Micsoda hamis fattyak leszünk mi még ketten, apám!

Kint sötét volt. Vidróczki az ucca közepéig kísért ki s nagyokat csuklott. Alig tudtam szabadulni tőle.

Másnap délelőtt eljárkáltam a ház körül, a fenyves alatt s hosszan elnéztem a folyón túl álló gyümölcsösünk felé. Végigjártam még egyszer mindazokat a helyeket, ahol oly feledhetetlen pillanatokát éltünk át ketten. Itt játszadoztunk valamikor, később innét küldözgette utánam a nagyvilágba az öregek szigorú üzeneteit. Minden szögletből ő lépett elém s a kert ösvényein nem-egyszer azon kaptam magamat, hogy az apró lába nyomát keresgélem. Nem találtam meg többé.

Bucsúztam a testvérke emlékeitől s szelid merengéssel gondoltam rá még-egyszer örökké elszuhant alakjára. Akkor már tudtam, hogy két-három nap múlva el kell indulnom. Szinte örömet éreztem rajta. Mert ahogy tünedezett előlem a testvérke, olyan mértékben közeledett felém a szelid kis menyasszony. Már csak az anyámnak kellett szólnom, hogy készítsen elő az utra. De mi módon közeledjek hozzá?

Ezen is tuestem. Sokkal hamarabb pedig, semmint reméltem volna.

Ebéd után bementem az apám szobájába s még egy rövid levelet kezdtem írni a kis menyasszonynak. Értesítettem, hogy az anyám egészséges már, én tehát a jövő héten vonatra fogok ülni.

Közben valami dolgom akadt. Kimentem, de a levelet úgy hagytam az asztalon.

Amire visszajöttem, az anyám az asztal mellett állt, kezében az én nyitott levelemmel. Szomorúnak látszott:

- Mikor voltam én beteg?

No, most megfogtak! De azért hidegen feleltem:

- Hát tegyük fel, hogy nem voltál beteg. De azért úgy illett volna, hogy kicsit ágynak feküdj a testvérke miatt. Már csak illendőségből is.

- Ugy? - és gunyosan nézett végig. - Tehát a testvérke miatt? A te drágalátos testvéreké miatt? No lám! Hát azért sietsz annyira a menyasszonyod után! Te szemtelen, még arra se vagy méltó, hogy a kezét megcsókold annak a leánynak! Most már mindent értek...

Megállt. S kurtán annyit szólt:

- Várj csak! Mindjárt visszajövök!

Kiment, feltűnő sietséggel. Két-három perc múlva visszajött, odalépett az ablakhoz s a jobb-kezét magasra tartotta a világosság fölé:

- Hát ez mi?

Közelebb mentem hozzá. És akkor vér szökött az arcába...

... Az anyám egy sötét és hosszú hajszálat tartott az ujjai közt. Olyan hosszú volt az a hajszál, hogy egy középtermetű leánynak akár a bokájáig érhetett volna...

Farkasszemet néztünk. Az anyám haragtól elborulva kiáltott rám:

- Kié ez a hajszál?

- Te egy hajszálat találsz valahol, - mondtam tettetett nyugalommal. - Mi közöm hozzá?

- Mi közöd hozzá? Tudd meg, te szemtelen, hogy a vánkosodon találtam aznap, mikor az a szerencsétlen leány elutazott a férjével. Hogy került hozzád ez a hajszál?

- Nem mondom meg! Senkinek se tartozom felelősséggel!

- Hát ezért szaladtál annyira a menyasszonyod után! Ezért!

Vállat vontam:

- Lehet.

- Istenem! - és egyszerre felsírt. - Ilyen szégyent hozni a házunkra! Ó, hogy ezt nem tudtam! Hogy löktelek volna ki azzal a hálátlan teremtéssel együtt!

Most már nyugodt voltam:

- Az lett volna a leghelyesebb. Legalább nem lettünk volna annyira szerencsétlenek.

- Mit beszélsz, te ostoba?! - kiáltott fel az anyám.

Szembeszálltam vele:

- Igen! Ha tudni akarod, tudd meg, hogy te tettél boldogtalanná mindkettőnket! De neked okos házasság kellett, verne meg az Isten minden okos házasságot! Megöltél anyám, megöltél! De megölted a testvérkémet is! Hagyj itt, azonnal hagyj itt, mert nem tudom, mit csinálok magammal! Szívtelen anyánk voltál, sohasem szerettél bennünket!

Az anyám eltakarta a fülét:

- Istenem, hát ezt is meg kellett érnem! Hát ezt érdekeltem, hogy fölneveltelek, hogy minden gondolatom csak a tietek volt...

Sírva szaladt ki a szobából.

Késő estére vetődtem csak haza. A folyóra néző széles verandán vacsoráztunk négyen s csendesen beszélgettünk. Az anyám feltűnően szíves volt hozzám. Nem értettem. Az apám megjegyezte egyszer, hogy hétfő hajnalban nekilát az aratásnak. Norcsics még mókázni is próbált. S kényszeredett jókedvén át gyanítani kezdtem, hogy ezek hárman most összeküldtek ellenem és hogy mindent tudnak. Kivéven persze a hajszálat.

És jól gyanakodtam. Mert a két öreg egyszerre csak felállt s jóéjszakát kívánt nekünk. Az anyám a homlokát is elém-tartotta.

Az égen feltetszett már a hold s lábunk alatt egy tücsök énekelt, megható bájjal. Lent csobbant a folyó.

Norcsics nagyokat fújt a szivaron. Vontatva indult meg a szó:

- Emlékszel még a táviratra, amelyet nekem kellett feladnom?

- Emlékszem.

- És aztán?

- Fölmentem a testvérkéhez.

- És ő kidobott...

- Ugy van!

Hallgattunk. Megint Norcsics kezdte:

- S mikor indulsz?

- Holnapután.

Megütődve nézett rám: ezt a választ nem igen várhatta. Mert az anyám ma esti jósága annyira meghatott, hogy most már föltettem, engedelmeskedni fogok neki. Csak azért is megmutatom, hogy tudok felejtetni!

- Szereted a menyasszonyodat? - kezdte sokára Norcsics.

- Szeretem. Már csak becsületből is.

Ingerült mozdulatot tett:

- Ez nem elég! Mert éppen az ilyen beszéd nem becsületes! Látod, nem egyszer elfigyeltem, mennyire ragaszkodik hozzád az a leány. Neked is ragaszkodnod kell hozzá, de igazán! Ha nem megy, akkor jobb, ha most mentek szét!

Kénytelen voltam mosolyogni ezen a tulzott aggodalmon:

- Tévedsz, Danyikám. Szeretem a menyasszonyomat és tudom, hogyha két hónap múlva visszatérünk, kicserélt ember leszek. De lásd, én komolyan szenvedtem...

Csendes szép éjszaka vett körül bennünket. Aztán megszólalt Norcsics:

- Tudom. De most ne bolygassuk a letűnt dolgokat. A multat nem lehet visszacsinálni.

- Nem is akarom, Danyikám.

- Örülök, hogy így beszélsz. A magunk esze után induljunk, így csalódás lehetőleg ritkán ér bennünket. S mindig előre kell nézni, sose hátrafelé.

Koccintottunk, kezet fogtunk.

Régen nem aludtam olyan békében, mint ezen az éjszakán. Hát még másnap, a vasárnapi napon! Az édesanyám mintha minden értem való gondját elfelejtette volna: már jókor délelőtt hangos kedvvel rendelkezett és parancsnokolt s amikor kiléptem a szobából, megcsókolt. Három bőröndbe is pakolgatott egyszerre. Az apám is a kedvembe akart járni mindenképpen. Egyet-egyét csavart a bajuszán s amikor már semmi szebbet nem tudott kitalálni, kedves nagyzólással állt elé a tornácon:

- Örülök, fiam. Kétszáz pengővel adok többet, mint amennyire szükséged van. Hadd tudják meg a franciák is, hogy az én fiam van olyan ur, mint ők.

- Köszönöm, kedves apám...

Juniusnak utolsó vasárnapja volt ez a vasárnap. A templomban aznap az aratás isteni eredetű jelentőségét fejtegette a tiszteletes ur. Hej, ha tudta volna akkor a tiszteletes ur, micsoda aratás lesz itt nemsokára, de a galíciai mezőkön!

Ebéd után egyedül maradtam a két öreggel. Mert Norcsics a Vojtko-kisasszony látogatására indult át lóháton. Ebben az időben már annyira előrehaladott stádiumban voltak a Norcsics sanszai, hogy minden pillanatban felléphetett. És pedig a legkomolyabb szándékkal.

Egyedül maradtunk s ez a délután a legkedvesebb emlékeim közé tartozik. Oly hosszú idő után a régi bizalommal vettük körül egymást s a hárunk csöndes békéje ráborult az öreg házra is. Ünnepi hallgatás feküdt a tájon. Valahonnét, a felvég irányából, elnyújtott kakasszó hallatszott el idáig. A dombon túl már elszakatolt a négy-órai tehervonat.

Mi ott ültünk hárman a vadszöllős, árnyékos verandán. Csöndben kvaterkázgattam az apámmal. Mert csak látogatónk se akadt erre a délutánra.

Az apámnak megeredt a szava. S régi, nagyon régi dolgokról beszélt nekem, mint csak elvétele azelőtt s egészen kicsi koromban. A nagyapámról, meg a dédapámról s csodálatos, bolyongó életükről. Aztán öreg házunkról, amelynek árnyékában egyszer állítólag valamelyik Rákóczi is ebédet evett futtában, amikor éppen csatába készült a német vagy a török ellen. Beszélt az apám a negyven-ötvenesztendő házibálok, vig szüretnek merengő emlékeiről. És ahogy fokként jött az este, az apám is messzebbre kalandozott el. Előkerültek a várak és az erdők mondái, az éjféli temető babonái, amelyekben még ma is hiszek éppen úgy, mint ahogy hitt valamennyi dédapám és dédanyám az öreg házban. Mert a házunknak is voltak kísértetei. Az apám fel-felbólongatott:

- Régi dolgok, nagy dolgok. Sose felejtse el őket, fiam!

(Jaj, dehogy is felejtsem el őket, édesapám!)

És akkor történt valami...

Édesanyám terítettetni akart, amikor lódobogás hallatszott az udvar felől. A tornácra siettünk ki mind a hárman.

Norcsics érkezett meg, fülön porosan. Ijedt volt az arca.

- No, mi az? Történt valami? - sürgette az apám.

Norcsics a levegőbe csapott:

- Szerajevóban meggyilkolták a trónörököst meg a feleségét. Ezelőtt félórával hozták meg a hírt a városból Vojtkoéknak. Kampec már a világnak, János bátyám!

- Nem lehet az, Danyi fiam. Jobban vigyáznak ma egy trónörökösre!

Vacsorához ültünk, nem a legnyugodtabb lelkiállapotban. Különösen az kezdett aggasztani, hogy Norcsics lehorgasztotta a fejét...

Lent a faluban, valahol a harangláb tájékán, karikába táncoltak leányok, legények s méla nótájukra figyelgettünk akaratlanul is. De egyszerre abbamaradt a tánc, meg az ének. Csak arra rezzentünk össze, mikor az udvar felől Sándor Gyuri kisbíró kívánt reánk jóestét. Nyakig poros volt Sándor Gyuri és már messziről ujságot lobogtatott felénk:

- Háboru lesz, nemzetes ur! Benne van a hirlapba!

Sándor György a városban járt délután. Az esti gyorsvonattal megjöttek már a fővárosi hírlapok külön-kiadásai. Ő is elkapott belőlük egyet s azóta egyfolytában rohant hazáig.

Olvasni kezdtem, fenhangon. Norcsics komolyan bólogatott maga elé, az apám a szavát visszafojtva figyelt, az anyám pedig élő-halott lett, szegény.

Félóra múlva letettem az ujságot. Elhallgattunk.

Sándor Gyuri szólalt meg elsőnek a háttérből:

- Én már pakolni kezdek holnap, Zoltán urfi. Mert tűzér vagyok a kassaiaknál.

- Együtt fogunk menni, Gyurikám, - szóltam rá csöndesen. S véletlenül az anyámrá néztem.

Szegény anyám! A szája halkán mozgott:

- Nem lehet az, fiam... Nem lehet...

Sándor Gyurit pohár-borral kínálta meg az apám. Gyuri helyet foglalt és szaporán kezdte előadni városbeli megfigyeléseit. Hogy azt mondja, mindenki esze nélkül kapkodta szét az ujságokat, az egész város az uccán van s az emberek szidják a szerbeket. Hogy azt mondják, ki kell irtani őket!

Félóra mulva már tizen-tizenöten szállingóztak a verandára: a presbitérium tagjai, ősz földmivesek, kepés aratóink, öregasszonyok, legények és könnyezgető menyecskék. Másik félóra mulva már tele volt velük a tornác, meg az udvar és akkor Norcsics felolvasta előttük is az ujságot.

- Háboru lesz, háboru lesz, - bólongattak maguk elé az öregek.

Alvásról szó sem volt ezen az éjszakán. A lámpa égett még a fejemen, amikor bejött hozzám az édesanyám. Halovány volt:

- Holnap már nem indulhatsz. Várni kell néhány napig.

- Édesanyám, - és felkönyökölttem az ágyban, - azt hiszem, sehová se indulok el többet magamtól.

- Hogyhogy? Csak nem gondolod komolyan?

- Az az érzésem, édesanyám, hogy mától kezdve egy hadkötelest se eresztenek ki már az országból.

Nekem lett igazam. Norcsics reggel lóháton ment be a városba s egy nyaláb ujságot hozott. De meghozta a hirt is, hogy egyetlen katonalegény nem távozhatik egyelőre a határokon túl.

Az anyám nyugodt próbált maradni:

- Nem baj, fiam. Azonnal irjál Lenkének, hogy jöjjenek haza. Nyaralhatnak nálunk is. De ird bele, hogy én hívom!

A levél elment. Milyen észrevétlenül suhantak el azok a nyári napok! Zugó fejjel, álmatlanul kódorogtam föl és le s azalatt jöttek, egyre jöttek a hirlapok, mindig zavarosabb jelentésekkel. Kábult volt mindenki, kivéven az anyámat. Hidegen tett-vett és parancsnokolt s aközben úgy tetszett nekem többször is, mintha riadtan felejtette volna rajtam a szemét egy-egy óvatlan pillanatban. Az éjszakák rövidek voltak, a nappalok végtelen tikkadtsággal terültek el a forró tájék fölött. És a forró tájékon sietve, nagyon sietve arattak az emberek.

Egy hét mulva megjött a kis menyasszony válasza. Első olvasásra még magamat is megnyugtatót. Nem kell félni semmitől, mert apa (már mint az öreg méltóságos) azt mondja, hogy diplomáciai feszültség az egész, elmúlik néhány hét mulva. Ő (a kis menyasszony) elszomrodott, hogy nem mehetek utánuk, de két-három hét mulva eloszlik a fenyegető légkör (apa mondta így!), én akkor mégis csak elindulhatok és ő vár, mindig vár reám.

Mintha lecsillapodtam volna. De nem úgy az anyám! Ahogy átfutott a kis menyasszony levelén, most már ő ült neki a válasznak...

- Megirtam, fiam, hogy azonnal, de azonnal haza!

Hogy mentek azok a napok! A hírlapokat lestem minden pillanatban s ezek a hírlapok nap-nap után nagyobb nyughatatlansággal töltöttek el. Először csak a kis menyasszony miatt voltam nyugtalan, de később szorongó érzések közt gondoltam magamra is.

Azokban a napokban, mikor zugott-főtt a fejem és az idegesség miatt már képtelen voltam aludni, egy délelőtt összebotlottam Szálka Simon pajtással. Szálka Simon olyan kedvében volt ezuttal, hogy szinte tánc lépésben közeledett felém. Hirtelen visszaemlékeztem régi ígéreteimre s rosszul esett, hogy el kell rontanom ezt a pillanatnyi hangulatát:

- Simonkám, Norcsics végleg belebolondult abba a leányba.

Szálka Simon egy nagyot nevetett:

- Hogy belebolondult!? Megnyugtatlak, Zoltánkám, hogy meg is fog bolondulni az a brutális lévita...

Nem értettem. Szálka tovább-mosolygott:

- Nézd, Zoltánkám, olyan egyszerű a számításom. Itt a háboru! Az a zupás őrmester, mert sikerült megtudnom, hogy csak őrmester a koszos, az első napon bevonul. Én pedig itthon maradok, - és odacsapott a mellére. - Horpadt mell! Amire visszajön egyszer, föltéve, hogy visszajön, akár százszor kipukkadhat!

A negyedik hét jött reánk ilyen állapotban. S néhány nap múlva megjött a kis menyasszony válasza is, illetve a méltóságos uré. Egyenesen az apámhoz intézte. Csak a külpolitikai vonatkozású részét idézem, mert ez volt akkor a legfontosabb nekünk:

»...ami viszont a külügyi vonatkozású, specialiter a jelen bonyodalmakra vonatkozó fel-fogásomat, nézeteimet és álláspontomat illeti, megnyugtatóstokra annyit máris elárulhatok, nagybecsű Jánosom, hogy e tekintetbeni látköröm és horizontom, melynek tanuságát több alkalommal is adhatni szerencsésnek érezhettem immár magamat a képviselőházban, mondhatnám: csálhatatlan. Külső látszatra úgy tűnhetik fel valóban az avatatlanok szemei előtt, mintha internacionális jellegű konfliktusok, sőt konflagrációk előszele zavarná meg az európai népek, nemzetek, országok és nemzetiségek békésebb szellemü eddigi összműködését...«

Az apám felnézett a levélből s azt mondta, hogy az öreg stilusa kissé tultömött ugyan, de alighanem igaza lesz. Nem úgy az édesanyám:

- Táviratot küldünk, hogy azonnal jöjjenek!

Az apám azt felelte rá, hogy az öreg leveléhez kell tartani magunkat, mert külpolitikai tekintetben csak neki van igazi orientálódása, de akkor belépett Norcsics.

Belépett úgy, amint lóháton érkezett meg a városból:

- Szerbiának tegnap megküldtük az ultimátumot!

Összenéztünk. Az apám és Norcsics még akkor se hitt a háboruban. Én még ugyse. Csak az anyám lett egyszerre feltűnően hideg és eleven, amint az apámra nézett:

- Látod, ilyen a te méltóságos barátod külpolitikai orientálódása! De most nem szabad időt vesztegetni! A táviratot úgy kell megfogalmazni, hogy lóhalálban jöjjenek, egyenesen hozzánk s Zoltán el fogja venni a menyasszonyát!

Meglepetve néztem az anyámra. A kis menyasszonynak, azaz a kis feleségnek tehát nálunk kellett maradnia: hiszen ezt akarta a méltóságos ur is! De okos teremtés volt az anyám! Kedvében akart járni az öregurnak, hogy magához szakítsa a leányát. Ő megérezte már akkor, amire én gondolni se mertem.

De oly hosszú szenvedések után boldog lettem legalább. Álmomban se hittem volna, hogy öt, esetleg már három nap múlva feleségem lehessen a kis menyasszony. Hálával néztem föl az anyámra és a távirattal jókedvűen indultam meg a postahivatal felé.

Zohor bácsi és Zohor néni a tornácon üldögélt. Elolvasták a táviratot s jószívvvel kívántak szerencsét. Észrevettem, hogy ez a két kedves öreg mintha elfogódott lett volna e pillanatban, ám valami egyéb ok miatt. Zohor bácsi nem is késett sokáig:

- Hát mégis, mégis, fiam... Lassankint mintha igaza lenne Ábrisanak. Pedig mennyit nevettek! Most persze nem nevetnek rajta. Megmondta idejében, hogy nagy háborúk következnek...

És ezt már, ezuttal először, büszkén mondta Zohor bácsi.

- Hát Ábris hol van? - kérdeztem, csak éppen, hogy kérdezzek valamit.

- A méhesben. Nézz ki utána, fiam. Sok okos dolgot fogsz meghallani tőle. Mert most már mi is bizni kezdünk szegényben.

A méhesben csakugyan rábukkantam Ábrisa. Ott feküdt Ábris, négy-öt köpü méh zümmögő danája mögött, laboda és bodza árnyékában, hanyatt. Pipázgatott s az eget nézte. Kuszált hajjal, nyíratlan szakállal.

- Mit csinálsz, Ábriskám?

- Gondolkozok, - felelte. - Feküdj csak mellém!

Leheveredtem a szalmazsupra. Ábris pöffentett néhányat a kurtaszáru fapipán és akkor így intézte hozzám a szót:

- Tehát bolond voltam. Mi? Az áldótokat!

- Én sohasem állítottam ezt rólad, Ábriskám, - szóltam csöndesen.

- Neked elhiszem. De azért te se hallgattál reám, - s búsan lógatta hozzá idomtalan fejét. - Megmondtam pedig idejébe, menekülj innét, merre a két szemed lát! Mária-Anyám, de sokan fognak meghalni itten!

Felugrott és fájdalomra vonaglott el a szőrös arca. Én annyit mondtam rá:

- Gyáva ember sohase tudnék lenni, barátom. S aztán mit szólna hozzá öreg tanitóm, ha a legváltásosabb pillanatban elhagytam volna a hazámat?

De itt már felhorkant Zohor Ábris. A fejét csapkodta s azalatt úgy ordított, mint egy valóságos örült:

- Hallgass! Hallgass, te ostoba ember! Gyávának nem látszani akarni: a legnagyobb gyávaság! Az öreg tanitódat pedig ne említsd, mert vagy hülye alak, vagy csirkefogó ez a hazafias vén tökfilkó! Mi az, hogy hazafiság!? Halomba dögleni!? Kazlakban rothadni el az erdők alatt?! Fúj, az emberiség szégyene vagytok! Ne makogj közbe, mert mindjárt hasbaruglak! Hogy én is embert akarok ölni a találmányommal? Ez igaz, de csak látszatra. Seregeket és országokat hamvasztó gépeim ugyanis pusztán arra valók, hogy megvalósítsam általuk az örök békét. Az örök emberi jó érdekében, ha szükséges, még a poklot is eszközül kell felhasználnunk. Ilyen pokol az én fejem!

Odacsapott a homlokára, de legalább lecsillapodott valamit. Karjait keresztbe rakta a mellén:

- Azt hiszik, bolond vagyok? Nem! Csak az kezd megbolondítani apránként, hogy kiröhögött félbolond gyanánt kell kódorognom a hülyék között. Még nem vagyok bolond, - folytatta nagy keserőséggel, - de úgy érzem, hogy meg fogok bolondulni. Látnoki erővel hirdettem, hogy rémitő háborúk fognak jönni. Most persze óbégatnak a nyavalyások! Találmányomat felajánlottam a hadseregnek is. Ugy néztek végig mint egy elmebajost. Várj, most már jönni fognak hozzám. S ha még most se jönne meg az eszük, a férgek fogják felfalni őket...

Szorongva figyeltem erre a szőrös gnómra. Most már beláttam, hogy borzalmas igaza volt mindenkor szegény Zohor Ábrisanak. Ő is megérezhette ezt rajtam, mert hozzámlépett s mialatt könnyek csillantak fel diószínű nagy szemeiben, fejemre tette a kezét:

- Menj hát, balga ifju és szerencsétlen áldozata e korhadt építményű világnak! Nem áztatlak, hanem úgy bucsuzom téled, hogy sohase látlak többé! Menj és halj meg vitézül - a hazáért!

Kacagott.

Riadtan menekültem előle. Soha úgy megzavarodva nem voltam, mint ezen a délutánon. De az eszelős Ábrisanak megint csak igaza lett! Mert egyszerre csak, honnét, honnét nem, valahonnét a felvég irányából, egyszerre csak felhangzott az édes egy anyáktól bucsuzkodó katonanóta:

*Mikor kezdtem a ládába pakolni,
Akkor kezdett édesanyám siratni...*

Hol volt még az október elseje, mint máskor, ha szélben hallatszott a regruták éneke! Két hónap hiányzott még, hogy meginduljon a szél és hogy a jegenyefák szünetlenül bókolgassanak a lengyelországi szélben.

Azalatt megjött a kis menyasszony távirata is. Örömtől repesve tudósította az anyámat:

»Apa beleegyezett mindenbe. Azonnal indulunk.«

Azalatt pedig megjött a hír, hogy Szerbiának megüzentük a háborút. Még akkor is hitt és reménykedett mindenki.

De én két nap óta figyeltem már riadozva a katonák nótáira, amint fujták, keservesen fujták mindenfelé. Mert megéreztem már akkor, hogy a kis menyasszony sohase lesz a feleségem! És egy délután csak kiszóltam óvatosan a cselédnek:

- Anna, kefélje ki a katonaruhámat.

A szomszéd szobában felcsuklott valaki. Tudtam, hogy az anyám sir.

Micsoda napok voltak! Az apám betakart már: a cséplőgép nem bűgött többé a kertek alatt. Minden munka megállt: új hírek után futkosott mindenki. Egy vasárnap reggel megjött a kis menyasszony második távirata is. Svájcban adták fel. Késő volt! Késő volt!

Ugyanakkor, hosszú idő után, sürgős levél érkezett a testvérkétől is. Kétségbe volt esve:

»Tegnapelőtt értünk haza. Zoltán minden órában várja a bevonulási parancsot. Mi van Zoltánkával?«

(Tehát mégis gondolt rám egyszer!)

Ugyanakkor pedig megperdült a nagy-uccán a Sándor György kisbíró hadbahivogató dobja is:

- Közhírré-tétetik! Minden ember, aki katona volt, induljon azonnal Kassára, Ujhelybe, Munkácsra vagy Ungvárra! Ki hova tartozik! Mert kitört a háború! Bumm! - és odavágott a dob hasára.

Anyák és feleségek könnyezve fogták körül Gyurit:

- Mi lesz most?

- Semmi! - s kezefejét végighuzván a bajuszán Sándor György, szinte kéjelgett a fejvesztett kapkodásban. - A hasára lépünk egy kicsit a muszkának, Vilmos pedig falhoz keni a spanyolokat. Tudom, mert én is berukkolok a kassai tűzerekhez. Firmájsz! - és legyintett.

S másodszor is megpergette a hadbahivogató dobát.

És erre a dobszóra, öthetes kinlódó bizonytalanság után, egyszerre megnyugodtam.

Bementem a diákszobámba. Fölvettem a hadapródjelölti egyenruhát, felhuztam a tűzércsizmákat, felkötöttem a kardot s felbiggyesztettem hegyes kis sipkámat. Norcsics Dániel is szótlánul pakolgatott ezalatt. Őneki Munkácsra kellett indulnia, nekem a kassai nehéz tűzérséghez.

És akkor megindultam a szüleimhez. De amint a folyosón haladtam át, önkéntelenül megálltam a testvérke szobája előtt. Azóta, hogy kiröppent a házból, csak egyszer láttam azt a kis szobát: a legelső napon, amikor üresen maradt.

Benyitottam. Ugy állt a kis szoba most is: tisztán, a paplan kissé felhajtva az ágy szélén, mintha a kis gazdája várt volna. A hálószekrénykén megláttam a regényt, melyet az utolsó héten kért el tőlem. A rézágy végében ott álltak még a félcipőcskék, amelyekben annyit csatangolt velem együtt.

Megálltam és körülnéztem. Az ablak alatt csendesesen megbókolt a hársfa s fénykarikák hajlongtak a falon. Fölemeltem azt a két kis cipőt s elnézegettem sokáig. És akkor megindultam a szüleimhez. Vártak rám a nagyszobában.

Megálltam előttük. Keményen, katonásan.

De ahogy megláttam a két öreget, kerekre nyílt a szemem. Abban a pillanatban egyet gondolhattunk mind a hárman: egyetlen fiú voltam!

Először az apám lépett hozzám. A bajusza megrándult. Átölelt és elfordult tőlem. Az anyám az asztalnak támaszkodva nézett. Jaj, az az én okos, mindig hideg édesanyám! Falfehéren állt az asztal mellett s nem volt annyi ereje, hogy elinduljon az asztaltól. Odaléptem hozzá s megcsókoltam a kezét:

- Köszönöm anyám, hogy fölneveltél!

Magához emelt s könnyei végigfolytak az arcomon:

- Fiam! Bocsáss meg nekem, ha vétettem volna ellened! Mindig jót akartam nektek!

Nem tudom, hogyan botorkáltam ki tőlük. A tornácra már csak az apám jött ki. Zsebkendőjével törölgette az arcát. A kocsiba vágtam magamat s nem mertem többé visszanézni. Norcsicstól el se köszöntem.

Sebesen repültünk végig a nagy-uccán. Az udvarokon, a hidacskákon jajveszékelő asszonyok tárták felém a karjaikat, öreg emberek hangosan kiáltoztak utánam, a legények pedig a kocsmá előtt daloltak keservesen. És a kocsmá előtt pillanatra magam is megakadtam. Mert cigányok cifráztak a kocsmá előtt s a legények karéjának legközepén egy kimagasló mezitlábas rakta a

verbunkost, hogy széles talpai alatt csak úgy huppant a por! És mialatt táncolt, balkezeivel csipőnkapta magát, másik kezével a füle körül babrált a levegőben s azalatt izzadtságtól lucskosan dalolt:

*Megizentem a varsói birónak,
Márványkővel rakassa ki az utat!
Rakassa ki, rakassa,
Rakassa ki simára.
Gyön Vidróczki, csikorog a csizmája!*

Mert Vidróczki rugta a port oly eszeveszetten. Ahogy észrevett, halt!-ot intett a dádéknak, halt!-ot intett nekem is és felugrott a kocsimra:

- Hát te is mégy már, őrnagy ur? Helyes, ez a magyar igazság! Muszka bendőkben forgatjuk meg a szuronyunkat! Vesszek meg, ha nem leszel ezredes az őszre! De miattam se kell restelkedned, apám! Holnap önként ajánlom fel magamat a hazának Munkácson! Népfölkelő leszek, vagyis hogy népkéféllő... Tyü, mi lesz még ebből, ha én is belekeveredek valami csatába! Hirem lesz, apám, de milyen! Micsoda hetyke két fattyak leszünk mi ebbe a nagy ricsajba!

Alig birtam lerázni magamról. S amikor mégis sikerült kezet adnom neki, a keszeg meztlábass leugrott a kocsiról s odapattant a cigányok elé:

- Hegyezni, csipások!

Délután Kassán jelentkeztem a parancsnokságon. Harmadnap zászlóssá léptettek elő, ugyanakkor pedig beosztottak a nehéz tüzérség második ütegébe.

Kavargó napok voltak. Talán ötödnapra távirat érkezett a szüleimtől, hogy siessek azonnal Pestre, a kis menyasszonyhoz!

Valahogy sikerült két napi szabadságot kapnom. Rohantam Pestre. A főváros egészen felfordult. Ismeretlen csoportok tüntettek az uccákon, katonai zenekarok játszottak s népképviselők lelkesítettek a háborúra. Felnéztem a lakásomra s néhány apró tárgyat vettem még magamhoz. Aztán elindultam a kis menyasszonyhoz, hogy még ma feleségül veszem s éjjel leviszem a szüleimhez. Késő volt! Késő volt!

Hancsu szakácsnő fogadott a házban egy távirattal, hogy már Laibachban vannak, de a nagy torlódás miatt megakadtak. Két napig vártam. Nem jöttek. Akkor bementem a kis menyasszony szobájába s levelet irtam neki. Ha megérkezik, itt találja az asztalon.

S megindultam az állomásra. De az állomás helyett egyszerre a testvérke lakásán csöngettem be. Lehetetlen, hogy még most is nehezteljen reám!

A kis cselédleány nyitott ajtót. Megörült és elsírta magát:

- A nagyságos asszonyka ma reggel indult el a nagyságos urral Kassára. Jaj urfi, urfi!

- Ha visszajön, mondja meg neki, hogy itt jártam. Isten áldja meg, kedves!

... Hét nappal ezután még egy távirat jött hozzám a szüleimtől, hogy a kis menyasszony minden pillanatban náluk lesz és ők azonnal indulnak utánam Kassára. Késő volt! Késő volt! Mert ugyanazon délelőttön vonatra raktuk az ágyukat s jókor délután megindultunk lefelé, Ungvár irányának.

S ugyanazon a napon, délután hét óra körül a megyei városka állomásán vesztegeltünk valami félórát. Katonavonatokkal volt tele valamennyi sínpar. A katonák daloltak, igaz, hogy egy se volt józan közölök. A perronon urihölgyek, kisasszonyok élelmiszert és italt osztogattak s

bent, a vasuti vendéglőben megyei urak áldomást ittak s meghívták rá az egész tisztikart. Attólfogva sűrűn következtek dikciók odabent a vitéz hadseregre és az elmulthatatlan győzelemre. Ezredesünk hasonlóan lelkes dikcióban válaszolt.

Én nem mentem utánuk. Az ágyuimnál maradtam. Köröskörül ismerős mezők és dombok integettek felém s feljebb, északnak, merre a falum feküdt, borulni kezdett az alkonyodó határ. Csak egy gondolattól remegtem már: hogy ne kelljen találkoznom valami ismerőssel. Ezért maradtam az ágyuk mellett. Nagyboldogasszony napja volt ez a délután.

De a lelkesült, ordító tömegen át, amint ott álltam az ágyuim mellett, egyszerre csak lihegve szaladt felém a szakaszvezetőm:

- Zászlós ur! Egy kisasszony keresi...

Megrezzentem: csak nem a kis menyasszony!

Nem ő volt. Amire megfordultam, a katonák között repesve jött felém a testvérke. Magából kikelten, csak sötét szemei lettek még sötétebbek. Olyan volt a kedves, mint két hónappal előbb: talán azért is nézték leánynak a katonák. Megállt előttem szürke ruhácskájában s ahogy újra meghallottam szerető, kedves hangját, meghatódtam.

- Zoltánka...

Kedveskedve csapkodtam meg az állát:

- Pirike... Hát így kell találkoznunk?

- Zoltánka, - s könnyörögve nézett rám, - ne szólíts úgy! Szólíts a testvérkédnek s felejts el mindent. Mindig szerettelek.

Hát mégis csak fölkeresett a testvérke! Jókedvet erőltettem magamra:

- Testvérke, nagy csacsi. Hát persze, hogy én is szerettelek mindig. De honnan kerülsz ide?

- Kassára kísértem Zoltánt s vele voltam ma reggelig, mert ma reggel indult el, - és megremegett a szája. - Hányszor kerestünk pedig, Zoltánka! Mi lesz most veletek?! - s összekulcsolta a kezét.

- Testvérke, kis csacsi. Majd hazajövünk szüretre. Akkor megüljük a lakodalmat, - s évődve csapkodtam meg az arcát.

De a testvérke csak nem akart jobbkedvű lenni:

- Apa és mama éppen ma reggel indult el utánad a másik testvérkével.

- A kis menyasszonnyal? Látod, látod. Az én utamat mindig keresztezi valami. Késő már, testvérke.

A testvérke lehajtotta a fejét.

És akkor, a vonat végén egyszerre trombitálni kezdtek a trombitások. A tüzérek felugráltak az ágyuk mellé s szakadatlan éljenzés, kalaplengelés és kendőlobogtatás közben a tisztek is kijöttek az étteremből. És gyorsan felszaladtak a kocsikba. A vonat füttyentett. Elszorult a szívem:

- Emlékszel-e, testvérke, hogy tavaly ősszel, amikor hazaérkeztem, azt kérdezted tőlem a paradicsomkertben, hány év múlva leszel zászlós? Tíz hónapja még csak, testvérke...

A testvérke rámnézett. Nagy szeme megtelt könnyel, a szája megvonaglott:

- Zoltánka...

Elakadt. Egy rozmaringszál volt a kezében. Levette a sapkáját s odatűzte a sapkarózsámhoz. A vonat indult.

És akkor a testvére is elfakadt. Átölelt még egyszer:

- Csak téged szeretlek, Zoltánka.

Megcsókoltam s felugrottam az ágyuim mellé. A vonat megdőccent. Az állomáson kalapot és kendőt lengettek utánunk, éljent kiabáltak, a kürtösök a generálmarsot fújták. Esteledett s északon, a hegyek fölött, erősen borult. Megindultunk, szembe a borulattal.

Messze jártunk már. Ott álltam az ágyuimnál és visszafelé néztem. A testvére egyre távolodott tőlem. Először még integetett felém a zsebkendőjével, de egyszer csak maga elé hajolt s a kiskendőjébe temette az arcát.

Sirt.

IX.

Augusztus vége körül, valahol Galicia északi határán, egy napfényes szerdai délelőttön buzakeresztek között megálltak az ágyuink. Én a második üteg mögött álltam.

És akkor előrerohantak a lőszerkocsik is. Czelder kapitány órát tartott a kezében. A tüzekek cipelték már a nehéz golyókat az ágyuk farába. És akkor egyet kiáltott Czelder kapitány:

- Shrapnels 60! Tempierung 58! Lage!

És akkor cikkázó fény lobbant fel a nyolc ágyu szájából s nyolc dörrenés hallatszott, hogy megrázott mezőket, dombokat és erdőket. A nyolc golyó süvítve szántott át a mennybolt alatt, a nyolc ágyu pedig ugyanakkor lassu ingással megrázta a fejét s gyenge füst szállt el a torkuk előtt.

S túl a buzakereszteken, krumpliföldek hajlásaiból, patakok bokrai közül, az utmenti árkokból erre a jeladásra csak előtörtek a katonáink. Nyolcszoros, tízszeres rajvonalba... Hihetetlenül izgalmas volt. Délután háromra a magyar és az orosz ágyuk füstjétől csak akkora közepe látszott ki a derüs mennyboltnak, mint egy katonasipka. Az ellenség már gránátokkal lőtte körülöttünk a falut és a dombláncot. A fülem csengett és szakadt rólam a veriték. Egyszerre csak, ijesztő recsegés közt, porba és tűzbe borult a falu hagymatetejü tornya és pillanatra rá levegőbe repült az egész.

Délután félöt körül nagyot kiáltott Czelder kapitány:

- Zweite Batterie! Aufprotzen!

Fél-szempillantás alatt befogtuk a négy ágyut. Czelder kapitány koromtól feketén intett felénk:

- Galopp! Mars! Direktion: vorwärts!

A lovak vágatni kezdtek, az ágyuk dübörögni kezdtek a poros tarlón. Egy erdőszélen lemozdonyoztunk és most már gránáttal vágunk valami falut. Füst volt köröskörül minden. Messziről rohamkiáltozás hallatszott. De a füstön és kormon s nyolc-kilenc lángoló falu riasztó világán át is dühösen ágyuzott vissza a menekülő ellenség.

De hát mikor volt az!?

Kerek kis erdők, végtelen füzesek a Búg mocsaras partjain, hagymatetejü muszka templomok, kutgemes pusztai tanyaházak, sivó homok a keskeny mezei utakon s ingoványok és ingoványok. Mindig több lett az ingovány s az ellenség hátrált, egyre hátrált előlünk. És mindig csaták. Rettentő csaták.

Szeptember elején, éjfél tájban, ott lihegtünk már Komarov előtt. Az ágyuk megpihentek, a katonák ledültek a harmatos tarlóra s én szivszorongva figyelgettem előre, a tüzeektől megriasztott sötétségben. Mert köröskörül égtek a falvak és az erdők, tüzeektől lángolt az egész látóhatár s előttem, alig három kilométerre, akkor omlott zsarátnokba Komarov városa, amelyet rettentő csaták után foglalt el Auffenberg generális. Riadozva figyelgettem a kisértetjáró éjszakába s riadozva bámultam a lobogó város felé. Idáighallatszott a házak ropogása, a csattogás, szállt, egyre szállt az arcomba pernye és korom s egy-egy háztető szarufái lobogva és sisteregve ágaskodtak fel a sötétségbe és akkor nyöszörögve szakadtak le a zsarátnokba. Kisérteti csöndjével iszonyu volt az a lángoló éjszaka!

Másnap, harmadnap újból előre kellett vágatni. Mindig észak felé, mindig beljebb az ismeretlen orosz világ belsejébe. És az ingoványok mindig szaporodtak. Este lett megint és

egy ilyen estén a tüzek kormaitól csak annyit láttunk, hogy a sötéten fenyegető telatini erdőből idegen ágyuk fénynyelvei cikkadoznak felénk. De ez sem tartott sokáig. Mert a közeledő éjszaka leple alatt, messze, nagyon messze, kassai honvédek rohanták meg azt az erdőt. És akkor egyszerre zúgni kezdett az égő telatini erdő! Mert az égő telatini erdőt dalolva rohanták meg a kassai honvédek. És akkor, az égő telatini erdő legközepéből, egyszerre csak feltört a honvédek csataordítása. Zengett-zengett ez az ordítás az éjszakán keresztül, mintha a négy arkangyal fujta volna meg az ítélet trombitáit a világ négy sarkán, mialatt a kassai legények behunyt szemmel rohantak a halál elébe...

De ez sem tartott sokáig. Egy délután megeredt az őszi eső s visszafelé rendelték mindnyájunkat. Befogtuk hát a két kormos üteget s Czelder kapitány szemébe huzta a sipkáját:

- Vorwärts...

Az a visszavonulás!

Katonáink fele temetetlenül maradt el a délorosz pusztákon. Az ingoványok visszafogták a menekülőket harmadát, a többi pedig kétségbeesett erőlködéssel vonszolta magát visszafelé. Zuhogott, mindig zuhogott az eső. Dágvány lett a homokból, feldagadt az ugarhát s keresztül-kasul megáradt patakok vizei tomboltak. És mi huzódtunk, huzódtunk, egyre délnek. De már nem az országutakon többé, mert arrafelé az ellenség lovasai portyáztak s husárok és dragonyosok egyre többször kezdtek szállingózni felénk. Akkor az ágyukkal nekivágtunk mi is a sűrű és posványos galíciai erdőknek. Hideg, reszkető éjszakák következtek. Az égen, ha pillanatokra megszakadtak a felhők, itt-ott feltetszett a növekvő hold sarlója. Éhesek, álmosak és nagyon fáradtak voltunk. De azért vonszoltuk magunkat. Mindig délnek, mindig délnek. A hold félderengésénél olykor úgy rémlett, hogy halott falvak uccáin cuppogunk a sárban. Olykor mintha lengyel udvarházak végtelen kőfalai szürkültek volna föl előttünk. De minden olyan kísértetinek látszott, mintha álomban történt volna. S a zuhogó esőben, a hűvös őszi sötétben itt is, ott is mintha magános katonák maradoztak volna el az útfélen. Arrafelé néztem, mintegy álomban: tudtam, hogy ezek nem bírnak felállni többé. Az erdők egy-egy tisztásán ágyuk hallgattak, ponyvák alatt. A tüzerek lebocsátott sapkával, szótlanul állottak az ágyuk mellett. Tudtam, hogy ezeket is elfogja az ellenség. Olykor-olykor gazdátlan éjjeli ágyuszó riasztott meg bennünket balkézről. Olykor-olykor megakadt az ütegünk, de Czelder kapitány ott termett nyomban:

- Gyerekek, ne hagyjuk az ágyuinkat!

Ám ennek is vége lett. Mert kisütött még egyszer a nap. Szeptember nyolcadikának reggele volt ez és mi ott álltunk az üteggel a széles ravaruszkai réten, egy erdő alatt. Mert Ravaruszka előtt két nap óta állt már az Auffenberg meg a Hadffy Imre új csatája!

Attólfogva négy napig dörgött a négy ágyunk. Reggelenként kéken mosolygott le reánk az Isten őszi mennyboltja, de délidőre már csak annyi kis kerek foltját láttuk az ég közepének, mint egy katonasipka. Az egész világot elnyelte az ágyuknak és puskáknak füstje. Szánalmas külsejű, meggyötört sebesültek vonszolták magukat hátrafelé a füstbe és koromba burkolt széles ravaruszkai pázsitról s hihetetlen meséket dadogtak a rémült csatákról. Este tájban véres rohamokra jöttek ellenünk az oroszok. Pernye és korom volt minden tüzernek az arca, az emberek lihegtek, csak Czelder kapitány őrizte meg a taktust. És ha már hátrálni kezdtek a mieink, nyugodtan kiáltott felénk:

- Einzellfeuer!

És megindult az egyes-tűz, amikor dolgozni kezdett minden tarack. Külön-külön, ahogy birta. Az ágyuk lihegtek és tüzes lett a hátuk.

A harmadik nap délutánján, egy őrjöngő kavarodás legközepén, hirtelen fülsiketítő csattanás hallatszott. Az első üteg harmadik és negyedik ágyuja felágaskodott és eldőlt, a kerekei forgácsban repültek szét s magam is elterültem. Orosz gránát érte őket.

A fülem ijesztően csengett még, amire fel tudtam tápázkodni. Az első üteg két ágyujának vége lett, de vége lett három tüzernek is, meg Turay hadnagynak. Ott feküdt szegény Turay az egyik ágyuronc szélén s halántékából vékonyan szivárgott a vér. A tüzerek ijedten néztek össze. Csak Czelder kapitány maradt nyugodt:

- A halottakat vigyétek hátra! Zathureczky zászlós átveszi a második üteg parancsnokságát! Einzellfeuer!

De éjszakára csönd borult fölénk. Mert ezekben az első hónapokban ideát is, odaát is vége lett a csatának, ha az ég alján feltűnt az első csillag. Ledültem az ágyum farához. Mellettem ott hevert Sándor György kisbíró, a tisztiszolgám. És mialatt oszladozni kezdett a nappali csaták füstje, fel-felbukkantak a csillagok is. Sándor Gyuri felsóhajtott:

- Hej, zászlós ur, gondolnak-e még reánk odahaza?

- Amig a csillagokat látjuk, sohase szabad kétségbeesni, Gyurikám.

Negyednapra még dühösebben tört ki a csata s félóra múlva már nem látszott a koromtól és a füsttől az Isten napjának arca. Ez a nap újabb szorongást hozott reánk. Mert teméntelen katonákkal támadott az ellenség és ha nyolc rohamot vertek vissza a kassai közösek és honvédek, kilencedszer megint csak támadtak, rengeteg tömegekben. És megtudtuk azalatt, hogy mi állunk az Auffenberg seregeinek legészakibb balszárnán. Később híre jött, hogy messze balról kozákhadosztályok vágtnak a hátunk mögé. Mégis megvigasztalódtunk, sőt a lelkesedéstől harsányan kezdtük lengetni sipkáinkat a huszárok felé. Mert alig délután a tőlünk balkézre elfutó homokos uton huszárok tűntek föl végtelen sorban. Legalább négyezer magyar huszár. A rózsája hiányzott már minden ötödiknek, a zabzacskó üresen lötyögött már a legtöbb nyereg alatt, de amint elügettek mellettünk, könny szökött a szemeinkbe. Ám a huszárok nem sokat törődtek a lelkesedésünkkel, hanem elvágatván mellettünk, széles attack-vonalba fejlődtek föl a ravaruszkai réten, kihúzták a kardjaikat s felhangzott a kiáltásuk:

- Hej! Hejj!

És attackra indulván, repülni kezdtek Kamionka-Sztrumilova irányának. És félóra múlva, mialatt erdők és mezők hömpölyögtek az ágyuink szavára, a kamionka-sztrumilovai tarlok felől mennydörgető dobogás hallatszott s messziről, igen messziről, porfelhő repült előre, mindig előre. Eltűnt a porfelhő, hire nem maradt a huszároknak.

Alkonyodni kezdett már: minden ágyu háta tüzes lett az erőfeszítéstől. A huszárok visszaverték az orosz lovasokat, de a gyalogságunk hátrálva-hátrált azalatt. És amire újból feljött volna a csillag, a kassai honvédek az ágyuink előtt verekedtek már keservesen.

Este volt. Füst és füst minden s köröskörül hat-nyolc falu égett repkedő tűzözönben... S ugyanezen az estén megindult a második nagy visszavonulás. Először egy poros hadosztály masírozott el mellettünk az országuton, aztán megmozdultunk mi is a hat ágyunkkal. Aztán megint gyalogosok. Megint tüzerek.

Egyszerre csak másodszor is megindult az őszi eső s nem is lett vége azontul, csak mikor a már az első dér is megmutatkozott a fakó mezőkön. És mi mentünk, egyre mentünk azalatt. És nem tudtuk, hová? És nem sejtettük, meddig? Nappalunkint hideg esőnek permetegje szállt s hónunk alja gőzölgött a bódító hőségtől. Éjszakánkint, a bujdosó felhők mögött, olykor-olykor mintha felrémlt volna az utolsó negyed sarlója, de a csillagokat nem láttam többé. Nappa-

lonkint nem-egyszer vissza kellett irányítani az ágyuk fejét s dühösen kellett tüzelnünk a láthatatlan ellenségre. Éjszakánként kábuldozva botorkáltunk a sárbafulat lengyel országutakon, kongótorku ágyuink után. Ha virradt, mentünk a sárban, ha jött az este, mentünk a sárban. Nappalokint, a térdigérő dágványban, tíz-tizenkét vonalban húzódtak így visszafelé görcsös erőfeszítéssel lovasok, tüzérek, gyalogosok, szekerek, szekerek, szekerek. Fölöttünk pedig, a szitáló szürke ég alatt, orosz repülőgépek kóvályogtak kerepelve. Éjszakánként vörösben lángoltak megettünk a dombok és az erdők s e tüzek ijesztő fényében olykor-olykor, ha visszaneéztem, mintha cikázó lovasok körvonalait láttam volna fel- és alákalandozni gazdátlanul. Ötödször ereszkedett már fölénk az éjszaka. S mi tántorgó lábakkal, zugó fejjel, álmosan és éhesen vonszoltuk magunkat visszafelé, mindig visszafelé. És mialatt fülemre bocsátott sipkával ténferegtem az ágyuim után, különös, visító hangok kergették egymást felcsigázott képzeletemben. Sándor Gyuri a karomba kapaszkodva cuppogott mellettem s mialatt én beléje-kapaszkodtam s menetelés közben el-elszunyókáltam félpercre, egész percre, a visítás egyre élesebben kergetőzött a fejemben. Néha úgy volt, mintha a Spolarits-kávéházban üldögéltem volna és a cigányok rég nem hallott nótákat játszottak visító egy-huron... Néha úgy volt, mintha öreg házunkban szunyókáltam volna s a szomszéd szobában mintha a testvére játszott volna a zongorán. De úgy visított az a zongora, hogy éles fájdalom hasított át a tarkómon... Néha úgy volt, mintha a tomasovi dombokon álltunk volna iszonyú csatában, az ágyuink visítva orgonáltak és akkor az égő telatini erdőben egyszerre csak felharsant a honvédek rohamordítása... Eget-hasogató visításba fult bele az egész tomasovi harctér...

Soha még egy olyan visszavonulást!

Az emberek düledt szemmel, kidagadt nyakerekkel húzták és tölték magukat, mint a félig agyonvert állatok. S a hátunk mögött riasztó fényben álltak a távoli dombok. Az eső szakadt. És a szakadó esőben olykor pihenőt vezényeltek. Az ágyukat otthagytuk az országuton és úgy, amint voltunk, ledültünk a sáncpartra, vagy a feldagadt ugarhátra. De alighogy megmelegedtünk a sárban, jött a riadó:

- Auf! Vorwärts!

Sokat gondolkoztam e nyomorult napjainkban s éreztem nem egyszer, hogy visszavonhatatlanul elszállt az ifjúságunk. S egyre-másra előttem állt a kérdés: miért? Katonáink fele elhullt, többi része gonosz rabság felé bandukolt az orosz országutakon s aki megmaradt még... Jaj, Ferenc Józsefnek alig volt már épkézláb katonája! Otthon özvegyek és árvák jajgatnak immár, de miért? Kinek adott rá jogot az Isten, hogy így kiverjen bennünket az esőbe, éjszakába, éhezésbe és a szüntelen halálremegésbe!? Ki fog majd felelni ezért valamikor? Jaj, hova lett már akkor az a hazafiság, amelyre öreg tanítóm oktatgatott valamikor!

Ezalatt hatodszor is mintha virradni kezdett volna és én, belekapaszkodva Sándor Györgybe, zugó fejjel bandukoltam az ágyuink után, amelyek mintha szüntelenül így kongtak volna széles torkaikkal: ha-lál... ha-lál... Derengeni próbált most is. És én hazagondoltam megint.

Gyötrő kétségeim elpihentek ilyenkor és én hittem, mindig hittem, hogy hazajutok még-e egyszer! Magam elé képzeltem ilyenkor mindenkit, százszor megszüpített vonalakban, akire csak szívesen gondoltam valamikor. A kis menyasszonynak három levele volt már a bluzom zsebében s mindenik levél nagy megnyugvás volt a számomra. Okosan beszélt hozzám, hogy rámgondolnak minden estén, de vigyázzak is magamra. E szomorú napjaimban sokszor meghatott a kis menyasszony szeretete. Tudósított mindenkiről: az öregekről, akik mindennap százszor ölelnek körül gondolatban; édesapjáról, az öreg méltóságosról, aki sajnos, a vég nélküli harc és a tökéletes győzelem rendületlen híve lett a parlamentben; a testvéréről, aki szintén nálunk van s kétségbeesett a férje miatt és én-miattam is. Megtudtam e levelekből,

hogy Norcsics a lemergi csatában vitézkegett legutóbb s megkapta a kisézűst émet, hogy Vajda Zoltán sógorunk valahol a közelenben táborozhat, mert a tábori postaszámunk ugyan-egy. Még annyit, hogy Zohor Ábrist kidobták a sorozáson. A főörzsorvos megállapította róla, hogy végleg elborult az elméje.

Ezen a hatodik virradaton édes ábrándozások között szálltam haza megint. A mult nem csalogatott már, de annál szivesebben festettem ki magam előtt, hogy lesz, mint lesz, ha mégis hazajutok egyszer. Mert bizonyos, hogy nem fogok holtan itt-maradni! Most már némi restel-ke déssel gondoltam rá, mennyire fenekedtem valamikor szegény Vajda Zoltánra. Igaza volt Norcsicsnak: »nem érdemes... nem érdemes.« Csak éljen a sógor a testvékével, a kis meny-asszony meg az én feleségem lesz. Otthon fogunk lakni majd, az öreg házban. Esténkint a kis feleséggel elbeszélgetünk a verandán... Az öregek álomra tértek már s a kis feleség egyszerre csak az ölembe kuszik föl, átölel s kedves fejét lehajtja a vállamra...

Amire fölriadtam az álmodozásból, erősen virradt. A lovak kötélszakadásig huzzák az ágyukat, Sándor György görbült háttal vonszolta magát az oldalamnál. Nagy torlódásba keveredtünk: az ágyuk megálltak. Az ut itt már feltűnően széles lett s az országut két oldalán, meddig csak el tudott látni a szem, valóságos drótsövényerdők.

Sejtelmem se volt, merre járhatunk. Odasiettem Czelder kapitányhoz, ki az első ágyu oldalán ténfergett. Tetőtől-talpig egy sár volt ez a kemény katona. Annyit mondott:

- Przemyslbe érkezünk.

Már csak lépést mehettünk. Minden pillanatban alig érezhető halmok tűntek föl, ám e halmok hátában olyan beépített ágyuk ásítottak, mint egy-egy bivaly. Kilométerek mélységeiben drótmézők, aknák és ágyuk. Egyre rettentőbb ágyuk!

Déltájt bent voltunk a belső várban, a Szan vize partján. Parancs jött, hogy pihenő következik.

Ki írhatná le akkori megkönnyebbülésünket!

Az ágyukat lemozdonyoztuk egy külvárosi gyümölcsöskert szélén s mivel a napocska is kisütött, levetköztünk s fejest ugrottunk a Szan vizébe. És friss erőre tevén szert, nagy ebédet csaptunk. Ott heverésztünk a kertben, az őszi napocska alatt s mialatt a tűzérűk az ágyukat csutakolták, előkerült néhány üveg borocska. A tisztek összeverődtek, még az ezredes is közénk kukkantott néhány jóleső pillanatra s megdicsért bennünket. A régi emberek lettünk egyszerre s mindent elfelejtettünk egyszerre. Ott hevertünk a gyepen, hanyatt s milyen boldogok tudtunk lenni! Körbejárt az egyetlen pohár s a lelkesedés akkor érte el tetőfokát, amikor Czelder kapitány egy magyar ujságot lobogtatva közeledett felénk. Hat hét óta az első ujság!

Körbe-ültünk, úgy kezdtünk figyelni. Csongor László, egy gyerekarcu önkéntesünk felolvasta az ujságot. De amint olvasott a kis önkéntes, a tisztek egyre ingerültebbek lettek. Döntő győzelem minden tudósítás, lángoló lelkesítés minden betű a végleges és el nem maradható kegyelemdőfésig. Czelder kapitány, aki pedig higgadt maradt, ha kartácsra kellett vezényelni, váratlanul elhagyta a türelme. Rákiáltott az önkéntesre:

- Hagyd abba, öcsém! Hazugság minden szó! Az összes ujságírókat ki kellene hajigálni a legelső rajvonalba! Akkor meglenne a döntő győzelem! Minden szemtelen firkaszt felkóttat-nék, ha tőlem függne!

Koccintottunk, de a hirtelen kedvünk nem jött vissza. Lassankint oszladozni kezdtünk. Titokban mégis áztatott a reménykedés, hogy itt szorulunk esetleg a lengyel várban, amely köré akkor már három irány felől kezdett özönlenni az ellenség.

Én ott maradtam a kertben s elaludtam. Amire fölébredtem, alkonyodott. A nap fénye ott vöröslött a Szan csöndes tükrén s a folyó tulsó partjáról tompa csillogásban néztek erre felé Przemysl templomai. Valamelyik toronyban öt órát ütött a harang.

Körülfigyelttem. És akkor egyszerre olyan meglepetés ért, hogy elállt a lélegzetem. Valamelyik szomszédos kertből ismerős nótát hallottam. Már vagy negyedszer fujta szilaj mellhangon valaki:

*Megüzentem a varsói birónak,
Márványkövel rakassa ki az utat!
Rakassa ki, rakassa,
Rakassa ki simára,
Gyön Hindenburg, csikorog a csizmája!*

Felálltam, ijedten. Szent Isten, hiszen ez a Vidróczki hadbahivogató nótája volt, amikor utoljára hallottam!

Átugrottam három kert palánkján és akkor megálltam. Mert a negyedik kertben, a gyümölcsfák alatt, a gyepen csakugyan Vidróczki ült egy háromlábú széken. Hegyes kis sipka volt odahajítva a feje bubjára, szeplős volt most is és persze meztláb, az inge kigombolva s kilátszott alóla a szőrös melle. És azalatt élénken kalapált a kaptafán. Katonai bakancsokat talpalgatott serény szorgalommal. (Végre! Végre!) Mellette, ugyancsak háromlábú széken, még két uniformisba bujtatott katonasusztér kalapált veszettül.

Megálltam a kerítésnél: a szívem erősen vert. Vidróczki akkor már abbahagyta a hetyke nótát, pillanatra letette a kalapácsot s két susztertársa felé vágta föl a fejét:

- Tudjátok-e maflák, ki az a Hindenburg generális? Persze dunsztotok sincs róla, mert parasz-tok vagytok! Két méter magas ember ez a Hindenburg, pedig csak német az ebadta, a muszká-kat meg úgy gyömszölte bele a mocsárba, hogy tiz napig óbégattak ott bent, amíg meg-döglöttek egy szálíg! A mocsár körül minden faluba egy hétig szóltak a harangok, hogy a nép aludni tudjon a muszik óbégatásától, repednének ki, ahányan vannak! Mit röhögtök? Én, amit mondok, nem szopom az ujjamból! Van nekem ott Hindenburg alatt egy édes unokaöcsém, Zathureczky Zoltánnak hijják, még csak huszonhárom éves, de már alezredesi sarzsiba szolgál a tüzérek-nél! Ő irta meg nekem az elmúlt héten! Micsoda komisz fattyak vagyunk mi ketten, ha úgy összetanálkozunk!

Nem birtam tovább. Rákiáltottam:

- Vidróczki!

Vidróczki meglepetve vágta felém a fejét, felugrott, egy pillantás alatt ott volt a kerítésnél, felkapott, átemelt, megölelt, összeropogtatott:

- Éppen terólad beszéltem, alezredes ur! Az Isten hozott ide, mert azt hittem már, hogy abba a fene ingoványba bekapott valami nagy potyka. Onnét jössz, ugy-e? Hát alezredes vagy már?

Igazság szerint zászlós voltam, de ez a kis rangkülönbség nem hozta zavarba Vidróczkit. Belémkarolt, úgy vitt lelkendezve két susztertársa felé:

- Haptákba, koszosok! Bemutatom néktek édes unokaöcsémet, Zathureczky ezredes urat!

Közbe tehát elő is léptem. A két cipész mereven szalutált.

- Ugy-e, csak röhögtetek rajtam, csipások! - nézett végig a két népfölkelőn. - De ilyen szem-telen minden bakancsos, ha nincs megfelelő képzettsége. Te Fügedi, ugorj csak át a zsidóhoz s keríts tőle némi nyakzsirt. Hogy nem kölcsönöz? Apám, Zathureczky, - fordult hozzám

fesztelenül, - lökj oda vagy két forintot, mert ezek a kocsmárosok már itt is molesztálni akarnak. Szemtelenység! Ha megharagszok egyszer, a hadijog alapján a Szan partjára akasztatom fel az összes bitang polyák kereskedőket. Ne röhögj, Fügedi, mert képen-nyallak, akkor oszt mehetsz!

Leültem az egyik háromlábu székre, szembe Vidróczkival. Annyi idő után ebben az órácskában derültem fel először. Vidróczki felrántotta a vállát:

- Hogy néz ki az a Hindenburg? Igen kedvemre való ember!

Megjegyeztem, hogy nem tudom, mert sohasem láttam. Vidróczki a térdére csapott, úgy nevetett:

- Javithatatlan ember vagy te, ezredes ur! Annyira szerénykedsz, hogy nem is fogod vinni soha semmire. Én, apám, ha úgy parolázhattam volna vele, mint te, azóta úgy felfuvódtam volna, mint egy béka! Mert ettől pukkadnak az emberek, meg a grófok! Hát azt hallottad-e, hogy verekedtem Máramarosba?

Persze, semmit se hallottam. Vidróczki szippantott egyet az orrán:

- Nincs némi füstölni-valód?

Két szivarvéget sikerült kikaparnom a zsebem aljából. Vidróczki a bal zápfogára helyezte a két véget s köpködni kezdett a frenetikus élvezet folytán. Ugyanakkor a Fügedinek mondott népfölkelő is meghozta az üveg-pálinkát. Vidróczki jót nyakalt belőle és akkor hányni kezdte magát:

- Hát, apám, önként vonultam be a munkácsi ezredbe s két héttel ezelőtt Bukovinába verekedtem. Mi, vén népkéfélők, csak úgy civilbe mentünk bele a csatába, mert akkor még nem volt elég mondur. Tudod-e, hogy verekedtem?! Csak olyan elültöltő kapszlis puska volt a markomba, de hat golyóra töltöttem minden fojtást és amikor megrántottam a kakast, úgy szólt az a vén puska, hogy majd szétrepedt a fülem. És úgy vágott képen, hogy féllábra billentem. Aztán olyan szórása volt, mint egy masingevernek és ha beletanáltam egy kubáni kozákba, hát a fél mejjit repesztette le a golyó. Mert dum-dummál lőttem, ez a bagó a dologba! Egészen megvadultam akkor! Ha sebesült került elé, ott helybe leszurtam! Ha megadta magát egy-két nyálas tatár, beledöftem! Dögöljenek meg, piszok népség! De a kapitány megsokalta a kegyetlenségemet, feljelentést tett ellenem és most Frigyes főherceg büntetésből idevezényelt a brigádsuszterájba...

Repesve gyönyörködtem a Vidróczki előadásában, mialatt a két népfölkelő tisztelettel hallgatott. De Vidróczkit ez nem zavarta. Simitott egyet a haján:

- Itt is akad azért beseftigung. Tegnapelőtt például, hogy egyebet ne említsek, járőrbe mentem ki a vár elé és egyszer csak hallom, hogy valami gránát gyön felém a levegőbe. Nem vesztettem el az egyensúlyt, hanem legugoltam. Ha két másodpercet kések, leberetválja a fejemet. Így is úgy megcsapott a szele, hogy vagy öt méterre vágott fel...

Faggatni kezdtem, tud-e valami újságot hazulról? Vállat rántott, hogy őt a hinterland nem érdekli, ő most katona, puska van a vállán s nem ér rá vacak dolgokon bibelődni. A lengyel, közelebbről a przemysli kocsmárosok kissé szemtelenek ugyan, mert egy se akar már hitelezni neki, de alkalomadtán majd leszámol ezekkel a gilisztákkal is.

De akkor már este lett s az ütegnél riadót fújtak. Ránéztem még egyszer, igaz szeretettel néztem rá a nyurga mezitlábásra.

Vidróczki megcsapkodta a hátamat:

- No, csak semmi érzékenység, apám! Ki a mellel, be a hassal, mert katonák lennénk utóvégre! Még hallani fogsz rólam, ezredes ur! A fene vinné el, szeretném látni egyszer azt a Hindenburgot! Mérges fattyu lehet!

Negyedóra mulva megindult már az üteg s a négy ágyu kongó torokkal döngött át a Szan fahidján. S éjfél tájban messze volt már mögöttünk a titokzatos vár. Az eső újból megeredt. Sehol egy csillag, sehol egy kiáltás az éjszakában.

És micsoda éjszakák következtek reánk még azután!

Az ágyukerekek agyig merültek a sárba, az őszi fellegek ott libegtek, alig torony-alacsonyan a fejünk felett s uszályaik szinte seperték a fekete határt. Máskor szél jött, sipolva zugott át a fekete határban s napokig zugott és sipolt szomorúan minden. Néha eső szakadt. És ha megint szétnyíltak a felhők, sötéten rémlett már felénk a Kárpát. S a Kárpátoknak lucsoktól ázott ormai mindig fenyegetőbben ágaskodtak. És akkor nekirugaszkodtunk az ágyukkal a magyar hágóknak. És harmadnap délutánra a Kárpátok tetején voltunk! És Czelder kapitány egy intésére visszafelé fordítottuk az ágyuinkat.

Az eső megszűnt, de a Kárpátok tetején akkor már hó kezdett pilingélni. Hideg volt, éhezünk s a sapkát most már fülünkre bocsátva kellett viselni, a szél pedig szakadatlanul visitott a hágók és az ormok felett. Feketén hömpölygött utánunk az ellenség, de hazánk messzi tájairól is lelkendezve rohantak felénk az alatt a vonatok és a vonatokból lelkendezve kapaszkodtak föl segítségünkre az új menetászlóaljok. A szél dalolt, az új katonák is daloltak. Egy új háborus nótát fujva indultak előre a reánk kapaszkodó ellenség ellen s ez a nóta pillanatok alatt átragadt az egész kárpáti hadseregére:

Hideg szél fuj, édesanyám

Adja ki a kendőm:

Még ma este fölkeresem

A régi szeretőm...

Lehajtottam szakálltól-szőrös arcomat: hiszen a testvérke régi nótája volt ez a nóta! Talán éppen ma egy éve történt, hogy egy ilyen hidegedő napon, a falubeli katonák bucsuzása idején, ott álltam az apám szobájában, a testvérke mellettem és mialatt odakint szél zugott s keservesen daloltak a legények, a testvérke vállamra hajtotta a fejét s úgy dudolta utánuk önfeledten ezt a szokatlan bánatu nótát. Akkor még nem volt története a nótának. De most, mikor a Kárpátok tetején hallottam meg újra, most egyszerre riadozva kezdtem emlékezni a multra és minden emlékre, mely a multat jelentette. Az új nótát fújták immár végtől-végig a havasok gerincein. Dideregve dünnyögték maguk elé a gyalogosok, énekelték a huszárok, mialatt lassan kocogtak fölfelé a hegyi utakon és ezt fújták keservesen a fiúk az ütegeknél, mialatt a golyókat cipelgették az ágyuk farához. És akkor egyszerre, véges-végig a Kárpátokon, tulharsogva a szél jajgatását, csak végigzugott ijesztő-erejű, bánatos kardalban. Ezredek és hadosztályok bucsuzkodtak immár a régi szeretőjüktől:

Kiállok a kapujába,

Kibeszélgetem magamat

Véle utoljára.

De most nem volt idő magunkat elsóhajtani se! Mert ugyanakkor a Zborón vagy Kassán táborozó Boroevics generális kiadta a parancsot:

- Vorwärts!

És erre a parancsszóra hat-hét magyar vármegye határán, végig az ormokon, dörömbölni kezdett ezer meg ezer ágyu, hogy a Kárpátok felett megdördült az ég s a Kárpátok csucsai és szakadécai mennydörögve visszhangot vertek tőle. És akkor nekimentünk a felfelé hömpölygő ellenségnek.

Régen volt... Régen volt...

Tíz nap múlva a Medika-magaslatok előtt álltunk. Balra tőlünk éjszakák óta zúgtak Przemyśl várának minden ágyui. Sárosan és dideregve álltunk a Medika-magaslat dombsorai alatt. Sipolt a szél, emberek haldokoltak mind a két részen, de a megmaradt élők tántorgó lábakkal vágtak neki már vagy huszadszor a domboknak, ahol toronymagas tüzeket vágtak fel a gránátok. És ebben a mennydörgő kavargásban egyszerre új zászlóalj tört a dombok felé. Az ágyuik között rohantak előre ezek az új katonák s ahogy oldalt néztem véletlenül, ijedten láttam, hogy a legszélső szakasznál egy kivont kardú, hadiszakállas tiszthelyettes liheg előre. Mellén két vitézségi érem s szakadatlanul ordít a katonák felé:

- Csak kitartás, gyerekek! Estére a pupjukon fogunk táncolni!

Utána-kiáltottam:

- Danyikám!

Mert Norcsics volt a nagyszakállu tiszthelyettes. Már messze járt, de meghallotta a kiáltásomat. Visszafordult, észrevett s előírás szerint tisztelgett a kardjával:

- Most megyek a tizedik csatámba, bratyesz! Fűts be csak egy kicsit azoknak a koszosoknak! - és a katonái felé fordult: - Tempó, gyerekek! Vagy meghal az ember vagy nem!

S eltűntek egy szakadékbán. Én pedig odakiáltottam a legényeknek:

- Einzellfeuer!

Tűz, rettentő tűz volt minden, égtek a falvak s a Medika-sor oldalán lángolt a nedves avar. Öreg barátom a dombsor felé vágtatott már, rohamlépésben...

Ennek is vége lett. Alkonyat felé, mialatt a sebesültszállítók félig-halott katonákat cipelgettek hátrafelé, egy szanitész intett felém a karjával.

Odasiettem. A hordágyon Norcsics feküdt s az ágy aljából csorgott a vér. Ott feküdt Norcsics Dániel tiszthelyettes ur, behunytt szemekkel. Vér szivárgott a száján s véres volt a haja. Könnyekre fakadtam.

Norcsics tiszthelyettes ur felnyitotta a szemét. A szája alig érezhetően erőlködött:

- Nem érdemes, bratyesz... Nem érde...

Elcsuklott. A szanitész a fejét vakarta:

- Srapnell érte a tiszthelyettes urat. Amikor föltettük, még jobban volt s azt mondta, jelentsük a dolgot a zászlós urnak. Azért kiáltottam.

Ott feküdt Norcsics vértől átitatva, ijesztő sárgán. A könnyem másodszor is kibuggyant:

- Vigyétek a kötözőhelyre, fiuk! S mondjátok meg a főorvos urnak, hogy a tiszthelyettes ur az én legjobb barátom.

Soha olyan levertem nem voltam, mint azon az estén! Tíz hét óta csatáztunk immár: nem volt többé hitünk, reménykedésünk semmiben. Az emberek egyre haltak. Hányszor megtörtént, hogy egy-egy összeeső tüzérem megragadta a köpönyegemet, illanó erejének minden megfeszítésével mintha talpon akart volna maradni s haldokló nyöszörgéssel tekintett föl reám:

»zászlós ur... meghalok...« Átöleltem a haldokló fejét s biztatgatni próbáltam. Akkorára meg is halt. Olyankor napokig maradtam szótlanul, mert éreztem, hogy ez lesz a vége mindnyájunknak...

Ez sem tartott sokáig. Ujabb parancs jött:

- Aufprotzen! Galopp! Mars!

Ki emlékszik még a téli harcokra a Kárpátokban?!

Sáppadt árnyaikkal sokszor fölkeresnek elhunyt pajtásaim lenge árnyai, ahogy most róluk emlékezem... Turka, Mezőlaborc, Fenyvesvölgy és Uzsok: ma már kétségbeejtő emléke mind-mind az egykori dicsőségnek. Mert dicsőség volt az, amit mi csináltunk akkor! A havas ormokon, a lucskos szakadékok alján, az ezeresztendős rengetegben, a hervadt kárpáti legelőkön, a keskeny hágókon, az övig érő hóban verekedtünk, verekedtünk, mint a halálra-keresett farkasok. És most már nem kérdeztük többé: meddig és miért? Hazai rögökért csatáztunk és hazai rögökön haltak meg annyian, de annyian! Mikor a Dukla-hágón át is lesepert az orosz, a köztüzekek ijedten néztek össze:

- Magyarországon vagyunk... Mi lesz most, zászlós ur?

A választ Czelder kapitány adta meg:

- Srapnells 80! Tempierung 76! Lage!

Ha kifáradt ember és ló, bivalyok húzták fel az ágyukat a hegyormokra. És november vége táján mégis Homonna alatt remegtünk már össze. Négy ágyunk ott állt a barkói szorosban, melyen túl már a magyar sikság következik. Elszorult a szívem:

- Fiuk, ezt az ágyusztót a falunkban is hallják! Csak most az egyszer még!

Ujhely és Ungvár felől vén népfölkelők rohantak segítségül. Ők nem daloltak már többet, de annál dühösebben kezdtek kapaszkodni a tetőkre. S ugyanakkor én is kiadtam a parancsot:

- Gránáttal, gyerekek, amig bírjátok! Dögljünk meg, gyerekek!

És másnap már végigviharzott a hegyormokon:

- Előre! Előre!

Boroevics generális személyesen tüzelt a hóban és sárban:

- Vorwärts, Honved! Nur vorwärts!

Ki emlékszik még a téli harcokra a Kárpátokban?! Ujesztendőre ott fujtunk már a határon. De mennyien haltak meg akkorára! Olyan nehéz visszaemlékezni ma a kárpátióra... Pedig szünetlenül emlékeznünk kell, mert a Kárpátokban és a Kárpát-hegyeken is túl magyar legények fekszenek. Feküsznek szerteszét a világ minden zugában és nem volt szabad meghalniuk eredménytelenül. Ki emlékszik ma még Csermák ezredesre? Eszébe jut-e még valakinek a lengyel vár, ahonnan százezer honvéd indult el rettentő rabságba, a keleti országot locsogó sarában? Akad-e még magyar, aki felsóhajt olykor a Nida-parti legények nevére? Mert senki még úgy nem verekedett, mint ahogy verekedtek a Nida-parti legények! Istenem, ha meg nem siratott és elfelejtett sirjaikból fel tudnának kelni még egyszer a régi honvédek, a régi huszárok és a régi tüzekek! És ha fel tudna kelni még egyszer a tömpe-orru, szürke kis Boroevics generális! És ha lovaglóostorával ott biztatgatna még egyszer a hátunkban rossz magyar kiejtéssel:

- Vorwärts Honved! Mindig megtámadni az ellenséget! Nur vorwärts!

Ujlesztendőre virradt és mi ott álltunk újból a Kárpátok gerincein, a magyar határvölgyek között. Napok óta fergeteg volt s övig ért a hó. És az övig-érő hóban szünetlen puskázott egymásra és nyomult egymás ellen a gyalogság. Az ágyuk mögött csákánnyal vágtak barlangot a tűzterek s a hidegtől reszkető estéken, ha némi szünetek jöttek, gyenge tábornokoknál melengettük magunkat a föld alatt. Össze-összejöttünk a szomszéd ezredektől és ha előkerült néhány üveg pálinka is, szinte családivan éreztük magunkat. Elbeszélgettünk az otthonról s nagyokat hallgattunk utána.

Egy ilyen földalatti estéken levelet kaptam a testvértől. Dehogyan tudnám én leírni akkori újjongásomat! Szerető aggodalommal értesített, hogy az ura olyan zászlóaljban harcol, melyet az ősz óta elvezényeltek tőlünk, de éppen most értesült tőle, hogy a napokban megint a mi hadtestünkhöz fognak visszakerülni. Akkor föltétlenül fel fog keresni engemet is. De vigyázzunk magunkra mind a ketten! Nagyon vigyázzunk!... Folytatása is volt a testvértől levelemnek s ezt a folytatást már az édesanyám írta. Hogy Pesten van Pirikénél. Ő maga többször gyengélkedik ugyan, (...egyre fogyaszt a miattatok való bánat, édes fiam...), de föl kellett utaznia néhány hétre. Otthon most csak az apám van Lenkével, akiben sok örömet találják mind a ketten. »Én most itt tartózkodok Pirike mellett, mert úgy vagyunk, fiam, hogy február végére kis katonát vár a testvértől. A derék Norcsics tizenhat sebet kapott valami ágyugolyó miatt, de annyira magához jött már, hogy az elmúlt héten hazautazott s Szálka Simont erősen megverte, amint halljuk és most Norcsics feleségül akarja venni a Vojtko-leányt...«

Letettem a levelet s eltűnődtem rajta. A testvértől hallott újság megzavart. S azalatt nem egyszer gondoltam harcoló sógoromra, Vajda Zoltánra is. Hát ő vajjon tudja-e már? És ha tudja, mit gondolhat magában?

Aztán csak tavaszodni kezdett. Az ég szikrázó kékben borult le a Kárpátok gerincei fölé s a mély havon át itt-ott dugdosni kezdte már fejcskékjét a hóvirág. Akkoriban lettem hadnagy. És akkoriban történt, hogy váltakozó szerencsés harcok után nagy támadásra adta ki a parancsait Boroevics generális. Tudtuk, hogy Przemyslt kell felszabadítanunk. Ha nem sikerül, vége a lengyel váraknak! És akkor, az övig érő hóban, a duklai hágtól Bukovina szegletéig megkezdődött a Boroevics felszabadító csatája!

A Kárpátokban fürgeteg dult. És ebben a fürgetegben verekedni kezdtünk a Boroevics parancsára. A véznanyaku honvédek kétségbeesve rajtáztak, mindig rajtáztak s lyukas köpenyeik úgy csattogtak vékony lábszáraik körül, mint a zászló a nyele körül. A kárpáti tó piros lett a vértől, délutánra pedig fekete lett az ellenség tömegeitől. Hatszor annyi volt az orosz, de mégis előretörtünk! Az ágyuk úgy zúgtak az erdők között és a sziklák tetején, hogy zúgásuktól a Tiszaháton se tudtak aludni az emberek. És a reszkető hidegben, a szemet vakító hóviháron keresztül mi mégis előretörtünk! Magyar és orosz katonák halott testein át, éhesen, rongyosan és dideregve, de mégis előretörtünk! Késő estéken szivdobogva fülelgettünk Przemysl várágyúinak rettentő dobogására: tudtuk, hogy a lengyel várban hetek óta éheztek már a pártásaink s meg kellett menteni őket. Tudtuk, hogy messze északon, késő estéken szivdobogva fülelgetnek délfelé a przemysli-erődök éhes katonái: közeledik-e dél felől az ágyúdongás? A tudat, hogy nyolcvan kilométerre tőlünk százezer halálra vált bajtársunk reszket az éhségtől, kétségbeeső erőt adott a karjainknak. Előre! Mindig előre!

Egy hét múlva a cizna-baligródi műuton dörögtek az ágyuk. Akad-e még valaki ma, aki emlékezni tud a cizna-baligródi műutra és ha az eszébe jut még olykor, nem fakad-e könnyekre? Égbenyuló hegyek ágaskodnak a híres országút két szélén, hegyek ágaskodnak előtte és mögötte, haldokló katonák hemperegtek hörögve a hegyek oldalairól, az orkán tombolt, a honvédek köpenyei úgy táncoltak vékony lábszáraik körül, mint a zászló a nyele körül, az ágyuk megállás nélkül dolgoztak s mindig új, meg új katonák törtek föl a segítségünkre.

Sikoltott a hó, de e sikoltozáson át is hallottuk, reszketve hallottuk egyre a przemysli ütegek szunyogszerű dongását. Ám olyankor csak megreccsent a Czelder kapitány vezénykiáltása:

- Zweite Batterie! Vorwärts!

Meg kell itt halni! Meg kell itt halni! Nem gondoltam már többé apámra, anyámra, a testvérkére, a kis menyasszonyra. Csak arra gondoltam szünetlenül, hogy a szegény Vidróczki az éhező várban ténfereg roskadozva és égő hassal. Meg kell menteni Vidróczki pajtást!

Március közepén Baligród alatt rohantunk előre. Égbenyuló hegy meredezett az ut baloldalán: meg kellett mászni az ágyukkal! Egy szempillantás alatt nyolc bivalyt fogtak be minden ágyu elé, egész századok ugrottak a kötelek alá, a bivalyok elé, a többiek nekidültek a kereknek. Recsegett a kötél, fujtak a bivalyok, lihegtek és káromkodtak az emberek, a hófúvásban ömlött róluk az izzadság, a kerek nyomán megdöngött a hegy, felporzott a hó és az ágyuk kongva dübörögtek fölfelé! Mindig fölfelé! S szél süvítésén, ágyuk ordításán, a rajtázó katonák kiáltásain, a dörömbölő ormokon át a második üteg egyszerre csak fönt volt a tetőn! És a tetőről láttam a gránátoktól reszkető és táncoló ormokat, mélyen beleláttam Galicia lapos belsejébe és egyszerre csak megütött a przemysli ütegek riasztó ágyuzása. Mintha biztatni akartak volna bennünket vagy mintha a reménytelenség utolsó üzenetét küldözgették volna felénk. Ne félj, Vidróczki pajtás, meg fogunk menteni!

Ott álltunk Baligród alatt, a tetőn. Az üteg felé kiáltottam:

- Granat 40!

És akkor megremegettek az ágyuk, tűz lobbant fel, rettentő dörgés rázta meg a hegyeket s zengő visszhangot vertek rá a völgyek és szakadékok. A négy gránát nagy zugással vágott le a szemközti tetőre. Belerengett a havas tető, sziklák és emberek kalimpáltak a felporzott hóban...

- Rajta, fiuk! Egyestüz! Csak most az egyszer még, fiuk!

Az ágyuk megrázkódtak. Czelder kapitány a lábunk alatt erőlködött még az első üteggel, amikor... Amikor ijesztő suhogás hasított át a levegőn s forgószél rázott meg. Orosz gránát vágott le, alig száz lépésre oldalt.

Összeremegtem. Mert fedezetlenül álltunk a tetőn. Végigrohantam az ágyuk mögött:

- Tüzeljetek! Tüzel-je-te-e-ek!

És akkor egy másik zugó suhogás, de még ijesztőbb... Egyszerre forgószél kapott fel, elvágódtam, de éreztem még, hogy valaki megütött a jobb halántékomon... Elterültem a havon, valami sötétségbe estem bele, de mintegy félálomféleiben. Nem tudom, akkor mindjárt-e, vagy csak órák múlva, de mintha Sándor György jajgatott volna felettem:

- Elesett a hadnagy ur! Vigyük le a hadnagy urat!

Amire fel tudtam nézni, éjszaka volt. Ugy éreztem, mintha üres dézsa lett volna a nyakamra illesztve. Belül, az agyvelőm helyén égett, mindig égett valami s meleg folydogált a nyakamon. Fütött szobában feküdtem s kormos lámpa függött le a mennyezetről. Később fehérköpenyes orvosokat láttam. Felnéztem nagy kinnal és ekkor úgy rémlett nekem, de csak zavaros álom gyanánt, mintha Vajda Zoltán főhadnagy álldogált volna mellettem, komoly arccal. Mintha hosszú idő óta álldogált volna már így a fejemenél, rongyos gyalogsági köpenyben, sapkája alól kicsüngő hajjal, két barázdával a szája két sarkán. Mindez olyannak tűnt föl, mintha álomban történt volna, az orvosok is mintha megnyult, álomszerű taglejtésekkel siettek és hadonásztak volna fel és alá a lámpa kormos világánál. Aztán mintha jajgató katonákat cipelgettek volna befelé a szanitészek. Hihetetlenül furcsa volt. Azalatt pedig éreztem, de ezt

is csak olyan álmfélében, hogy a nyakamon valami meleg szivárgál. Tudtam, hogy a vérem szivárog.

Fölemeltem valahogy a fejemet és Vajda Zoltánnak, ahogy találkozott a szemünk, könny jött le az arcán. A főorvos hozzálépett:

- A sógorod? Gránátszilánk érte a fejét. Jobban lesz.

Ezt a megjegyzést jól hallottam még s megrázkódtam az örömtől. Arra is emlékszem, mintha Vajda Zoltán lehajolt volna fölem és mintha megsimogatta volna a fejemet.

Aztán hosszú, igen hosszú zakatolás következett. Néha mintha felrévültem volna és mintha azt suttogtam volna valaki ismeretlen felé:

- Hol vagyok?

- Miskolcon, hadnagy ur.

Ez a hang mintha a Sándor Gyuri hangja lett volna.

Máskor meg mintha orvosok babráltak volna a fejem körül. Azt hiszem, orditozni kezdtem olyankor. Zavaros, lázas álmakba merültem, hallottam a honvédek ijesztő csatakiáltását a telatini erdőben furcsán elnyújtott, borzongató nyávogással. Mintha tizezer fehér csontváz üvöltött volna felém tulvilági kórusban. Máskor Vidróczki pajtást láttam: ő volt Przemysl várának parancsnoka s kitörvén a várból s foglyul ejtven az orosz cárt, maga elé vitette s nyaritésszerűen röhögött a szemébe. Majd vállon-csapta fidélisen a cárt: »micsoda hetyke fattyak vagyunk mi ketten, tata! Te suszter maradsz ezentul, én pedig hekus leszek Budapesten!« Aztán az ágyuimat láttam, amint négykézláb másztak föl a baligródi magaslatokra s azalatt egymáshoz beszélgettek: »disznóság, disznóság, hogy így nyújtják ezt a háborút... Maholnap bele fogunk repedni egészen.« Sajátszerű, elnyult ákombákomok táncoltak előttem, tüzet öntöttek a fejembe s rám-vigyorogtak. Aztán borzongató tánclépésben kezdtek fujni a testvéрке nótáját, fejetlen, hamis kardalban. Mintha szándékosan ferdítették volna el s azalatt hetykén kurjantottak bele ismeretlen, kísértetszerű alakok. Azalatt zugott-zugott és égett a fejem. Néha mintha letörölte volna valaki veritékes arcomat. A vonatdöcögést hosszú ideje nem hallottam már magam alatt. Később mintha a kis menyasszony ijedt tekintete villant volna föl előttem, de akkor újból feketearcu katonák kezdtek visitozni a fekete Kárpátokban s a felhők mögül csontváz-huszárok vágattak előre. Minden csontváz-huszárnak ágyu volt a hónalja alatt s tátott szájjal sipitoztak: »Tüzelj, testvér! Éljen Ferenc József!«

Aztán elmúlt ez is. Elmúlt az ijesztő visitozás a fejemben. Csak arra emlékszem, hogy amikor fölnéztem még egyszer, a kis menyasszony ült az ágyam szélén. Rámmosolygott. De olyan fáradt volt az a mosolygása.

- Hol vagyok, kedves?

- Budapesten, - mondta okos-csöndeskén.

- Hányadika van, kedves?

- Április három. Holnap lesz husvét vasárnapja.

S elmondta a kedves, hogy édesanyám mindennap fölkeresett és bizonyos, hogy itt lesz nem-sokára. A testvéрке fölkelte már, de még nem szabad elhagynia a szobát. Az édesapám háromszor járt fönt hazulról, Norcsics zászlós ur ellenben megházasodott, nőül vevén a Vojtko-kisasszonyt. Mert az öreg oly rettentően verekedett a harctéren, hogy még betegségében zászlóssá léptették elő. Apa, - sóhajtott fel a kis menyasszony - nagyon háborus-párti képviselő és

most ő vezeti az *Aranyat-Vasért* elnevezésű hazafias akciót, azonfelül alparancsnoka a budapesti polgárőrök csapatának.

Jókor délután volt: a nap besütött a kórházi ablakon. A kis menyasszonyt néztem meghatottan:

- Mi hír Przemysl váráról?

- A vár elesett, tíz nappal ezelőtt. Valami százhuszezer katona ment belőle a fogságba. Mindenki sirt akkor...

Éreztem, hogy könny tolul a szemembe s leszivárog a halántékomon. Hol lehet azóta Vidróczki pajtás!? Százhuszezer társával talán éppen most menetel a kievi országuton.

- Csak nyugodjon meg, - csitított nyájaskodva. - Majd jórafordul minden.

Nyugodt-csöndeskén beszélgetett hozzám, amikor lábujjhegyen benyitott a két öreg.

Ahogy megláttak!

Az apám arcban megfogyott s a bajusza gondozatlanul csüngött lefelé. Édesanyám sem volt már a régi: feltűnően sáppadt lett s ijedten rebegett a pilláival. Megállt a két öreg az ágyam mellett és mialatt meghatottan néztem őket, könnyekre fakadtak.

- Hogy vannak, édesapám?

Felsóhajtott:

- Megvagyunk, kedves fiam. Csakhogy téged is épségben hozott haza az Isten! Most már nyugodtabban érezzük magunkat.

Az apám beszélt, felváltva a kis menyasszonnyal. Édesanyám alig szólt valamit. Csak nézett-nézett furcsánrebegő szemeivel. Talán megérezte, hogy nem sokáig nézhet már így engemet!

- Ha jobban leszel, - biztatott az apám - majd hazajössz, fiam.

- Édesapám, - és felsóhajtottam. - Sose lesz vége ennek a háborúnak.

Az anyám ismét olyan furcsa ránditással kapta el a fejét. S megsimogatott:

- Ne beszéljünk előre, fiam. Nem tudni, mi van megírva a jövődőben.

Azok a csöndes kórházbeli délutánok! Az ablak tetején benéz ránk a tavaszi mennybolt kékje, itt ott fehér felhők usznak el a véghetetlen magasságban. Az ablak előtt susog a platánfa, az asztal közepén piros virágok égnek. Naponta kétszer-háromszor benéznek az orvosok s annyi barátsággal biztatják a szegény katonát, hogy a szegény katona szive megindul ennyi bajtársi jóságra. Néha mankók tipegése hallatszik be a folyosóról, néha nyöszörgő katonákat cipelnek el hordágyban. És a szobákban reggeltől-estig tesz-vesz, vizet ad, beszélget hozzám, a segítségemre van vagy olykor ujságból olvas föl a kis menyasszony.

Csak estétájban bucsuzott el tőlem. A folyosón már várt reá Hancsu szakácsnő, hogy hazakísérje. Egy délelőtt azt mondta a kedves:

- Ebéd után apa is meglátogatja magát.

S ebéd után csakugyan megjött az öreg méltóságos. Már messziről meghallottam szöges bakancsainak kopogását. Belépett, pónilovacska-szerű baktatással, sál volt a nyakában, a fején ellenben tüntető-hetykén a budapesti polgárőrök sapkája.

- No, hogy vagy, öcsém? - és fürgén adott kezet. - Jártam már itt, persze akkor még kutyaliter voltál, de hát ez katonasors. Egyikünk se tudhatja, kit, hol és mikor térít le a golyó. És ha talál, az a legszebb halál, mint a költő, vagy kicsoda is mondta. Remélem, mihelyt talpra állsz, első dolgod lesz visszamenni a harcvonalba, a csatázó vitéz bajtársak közé...

- Okvetlenül, méltóságos uram, - feleltem szerényen.

Az öreg föl és lefelé baktatott:

- Ne szólíts már méltóságos urnak! Szólíts ezentul Gyula bátyádnak! De most másról van szó, öcsém. Most arról van szó, hogy mint aktivitásos fül- és szemtanútól hallani szeretnék tőled néhány objektív megállapítást az általad netán megfigyelt esetleges felszerelésbeli, ugyyszintén az itt-ott felmerülhetett egyéb hiányok sürgős szóvátételére vonatkozólag. Milyen például az ellátás, közelebbről: az utánpótlás a csatanapok alkalmával?

S odaszólt egy elálló-fülű fiatalembernek, aki ezideig óvatosan lapult meg az ajtóban:

- Jegyezze csak, öcsémuram!

Az ifju titoknak tenyerébe kapta noteszét. Az öreg rámnézett:

- Nos?

- Hát, Gyula bátyám, tudom is én! Ha csata van, municióban nincs hiány, de az ennivalóban való utánpótlás bizony gyöngé. Sokszor napokig is elmarad...

- Példátlan hanyagság! - pattogott az öreg.

- ...ezen azonban nem lehet csodálkozni, mertha megindul a pergőtűz, nem akadt még olyan bolond szakács, aki a csapkodó gránátok között menjen előre a kondérrel...

Az öreg nyakig-vörösen bökött a titkár felé:

- Jegyezze csak, öcsémuram: »A miniszterelnök ur figyelmét vagyok bátor felhívni ama szégyenszerű harctéri tünetekre, melyeknél fogva többrendbeli hadosztályok szakácsai leplezetlen gyávaságról tesznek tanubizonyságot. Indítványozom ennél fogva, miszerint bizonyos hadosztályok szakácsaira nézve záros határidőn belül folyamatban teendő a kicserélési parancs s nevezett szakácsok lehetőség szerint azonnal beosztandók a gránátdobáló detasmanokba.«

Az öregur ugyanakkor ingerült hangon tette szavá előttem Budapest fő- és székváros egy bizonyos rétegének ama kozmopolita jellegű magatartását, melynél fogva nevezett réteg nem átalja a közrendre és közfegyelemre éjjel-nappal önzetlen hazafisággal vigyázó polgárőröket a »polgőr« csufszó guny-nyilaival meglövdözni.

- Én ugyanis a polgárőrség elnevezéssel felállított valóban közhasznú, a harcoló frontot hátulról támogató, tehát tagadhatatlanul hazafias jellegű intézmény alparancsnoka vagyok s egyben az *Aranyat-Vasért* című nemzetmentő akciónak egyik vezérlő embere.

- Gratulálok, Gyula bátyám! Valóban gratulálok!

Jólesett neki az elismerés. És már bucsuzott is azzal, hogy egy komoly honfinak ma valósággal föni kénytelen a feje a közgondok miatt. Utoljára biztatni kezdett:

- Mihelyt úgy érzed, öcsém, hogy ki tudsz egyenesedni, nyomban indulj a harcvonalba! Magyar hazánk határait ugyanis okvetlenül ki kell terjesztenünk a Nagy Lajos dicső királyunk hármass tengerpartjáig. Enélkül nem dugjuk vissza hüvelyébe kardunkat!

Ahogy ketten maradtunk, a kis menyasszony felsóhajtott:

- Zoltánka, ha tudná, hányszor összeszólalkoztam apával! Én azt szeretném, ha vége lenne már mindennek. Apa pedig egyre azt mondja, hogy ő imperialista...

Igy ment el vagy egy hónap s a testvére még egyszer se keresett föl. A kis menyasszony viszont még egyszer se maradt el addig. De május elején, amikor már fentjártam a szobában, így szólt hozzám egy délelőtt:

- Én most elmegyek, mert egyet-mást be kell vásárolnom. Délután ugyis kinéz magához a mama.

Az édesanyám ki is jött, de nem egymagában. Mert velejött a testvére is és a cselédleány egy kiabáló legénykét hozott utána az ölében.

Az ablakban ültem és ahogy fölnéztem, rég nem érzett melegség szállt a szívemre. Ott állt előttem a testvére: asszonyosan csillogó szemeivel. És amire fel tudtam volna állni, már a nyakamba szaladt, mint annyiszor azelőtt:

- Zoltánka!

S a régi bizalommal nézett föl a szemembe:

- Ne neheztelj, Zoltánka, hogy előbb nem jöhettem hozzád. Hiszen jöttem volna én, de nem lehetett, - s gyöngye pironkodás futott át az arcán. - Most már ketten vagyunk..

Hátrafordult s a leánytól átvette a verekedő lurkót. Mert a legényke kiszabadította valahogy a karjait s össze-vissza hadonászott parányi ökleivel. A testvére az ölembe tette át s kedves zavarral magyarázta:

- Ez a legkisebb Zoltánka.

Megcsókoltam. Az első pillanatban az arcomba kapott. A testvére föl kacagott:

- Vigyázz, mert nem ismer tréfát!

Mellém ült a kedves és attólfogva vége-hossza nem volt a szerető kérdezőgetésnek. És mialatt a legényke elaludt az ölemben, a testvére felsóhajtott:

- Istenem, csak vége lenne már ennek a háborúnak! Hát te mikor indulsz haza, Zoltánka? - s a szeme úgy mosolygott, mint régen, amikor még nem volt oka a szomorkodásra.

- Talán a jövő héten, testvére. Megigérték, hogy legalább egyhónapi szabadságot adnak.

- Jaj, de jó lesz! - és felujjongott. - Akkor én is hazamegyek a mamával, meg a kisfiammal!

Az édesanyám csendes elbusulással nézett így hármunkat. A fiucska a karjaim között aludt. S egyszerre csak - honnét, honnét nem! - a testvére előhuzta a hervadt katonasipkát s szóltanul kezdte forgatni az ujjai között. És a sapkarózsámnál észrevettem akkor azt a száraz rozmaringszálat, amelyet ő tűzött oda, mikor a háboruba indultam.

Rámnézett és bus emlékek felhői tükröztek a szemében. Halkan kérdezte:

- Az én virágom ez, Zoltánka?

- A tied, testvére.

Csendes busongással hajtotta le a fejét...

... Hétfőn délután elvált tőlem az édesanyám. Ugy volt, hogy szombaton én is utánuk indulok a kis menyasszonnyal.

Egyelőre hatheti szabadságot adtak. Szombaton reggel utrakészen állított be hozzám a kis menyasszony, de mögötte ott állt egy mahomettermetű zászlós is, teljes harci-dresszben. És rengő haptákat vágván előttem, előírás szerint bemutatkozott:

- Herr Leutnant! Faehnrich in der Reserve Dániel von Norcsics stellt sich gehorsamst vor!

Mert Norcsics volt ez a rengőtalpu zászlós. Két kitüntetés zörgött immár a mellén (ő laskának nevezte őket) s a lábain olyan egy-pár gigászi bakancs, amelyet még mustrának se szokott varratni a hadbiztosi-kar. A régi barátsággal öleltük meg egymást.

Kocsiba ültünk s félóra mulva vonatra szálltunk. Ugy repült el az utazás, hogy észre se vettük, öreg barátommal magunk elé idéztünk a felejthetetlenül letűnt napokat s megemlékeztünk a bajtársakról is, akiket soha már nem fogunk látni e földi életben. Az ilyen emlékekre hosszan elhallgattunk s különösen a kis menyasszony tűnődözött el egyre többször. Olyankor távoli felhők árnyai tükröztek lenvirág-szemeiben s hosszan nézegetett kifelé az ablakon.

Délután megérkeztünk. Norcsics elbucsuzott azzal, hogyha éltet a Teremtő, csak ott találkozunk megint, hol »a halál kaszája arat«. És a feleségéhez hajtatott át.

Mi pedig együtt maradtunk az öreg házban, akik oly kedvesek voltunk valamikor egymásnak.

Hanem sok minden megváltozott azóta!

Az öreg ház hiszen a régi volt most is, de a lakói nem voltak már a régiek. Az apám tavaly óta felhagyott ártatlanul nagyzó szokásaival s a bajusza rendetlenül csüngött lefele. A testvérke elárulta, hogy éjszakánként nem tud aludni az apám. Éjfeleken tul forog az ágyban s olyankor többször hallják a sóhajtozását. Az anyám tavaly ősz óta a derekát fájlalta. Most napokon át üldögél a karosszékekben, a szeme ijedten röpköd ide-oda s néha az ágyból se kél föl. Csak ritkán szokott áttévedni már a konyhába s a háztartás minden gondja a testvékéé. Valahogy nem mennek már úgy a dolgok, mint azelőtt.

De egyéb változások is történtek a házban, amióta megérkeztem. A testvérke s a kis fia az anyámmal aludt együtt, a kis menyasszony pedig a testvérke régi szobájába költözött át. Most már ő volt a ház kisasszonya. Édesanyám néha órákon át eljátszadozott a kis unokával s mialatt a testvérke csapongó kedvvel parancsnokolt a házban, a kis menyasszony szemeiben ott láttam a csöndeske elbusulást, mint tavaly ilyenkor a testvérke szemeiben. Mintha valami alig érezhető feszültség hallgatózott volna a ház felett s csak a véletlenül mulik, hogy minden kirobbanjon egyszer. De megnyugtattam magamat, hogy képzelődöm. Tudtam, hogy az anyámnak kedvence a kis menyasszony.

A május a vége felé járt s én alig mozdultam ki még a kapun. Az apám nagyrészt lóháton nyargalta be a határt és csak ebédre, meg vacsorára vetődött haza. Esténként ki-kiültünk a széles verandára s ha már feljött a holdvilág is, elhallgattuk a mezei munkások hazafelé igyekvő nótáit. Egészen újak voltak ezek a nóták, furcsa bánattal elzengők, mindegyik egy-egy nagy sóhajlás az apák és legények után, akik elmentek hazulról és azóta is hiába várják őket minden estén.

Ott ültünk négyen a verandán: az apám, a testvérke, a kis menyasszony, meg én. Anyánk lefeküdt már olyankor vagy a kis unoka felett örködött. És nagyokat hallgattunk a verandán. Ismét megütött az érzés, hogy valami nincs egészen rendben.

Néha felsétált hozzánk öreg tanitóm is. Ujságot tartott a kezében s már messziről integetett:

- Ujabb negyvenezer fogoly, száztiz ágyu s kétszáztizenöt géppuska! Most már meg nem állunk Moszkváig!

Bosszantott az öreg lelkesedése s nem egyszer azon a ponton voltam, hogy felugrom:

- Hagyja el, tanító ur! Kilenc hónap óta döglének az emberek. De miért? Hogy egyszer az egyik győzzön, három hónap múlva a másik győzzön?! Disznóság, tanító ur, disznóság! Én hazafias ember vagyok, de megmondom nyíltan, hogy félttem az életemet s növekvő remegéssel megyek bele minden új csatába...

De nem szóltam semmit. Ugyse tudtam volna meggyőzni a tanító urat, aki ezalatt magyarázni kezdett az újságban közölt térképről:

- Akármi legyenek, ha egy hét múlva nem mi vagyunk az urak Przemyslben!

A lengyel vár nevére kiujultak fájdalmas emlékeim:

- Istenem, mi lehet azóta szegény Vidróczkival! Gondoljunk olykor a halottainkra is, tanító ur!

A Vidróczki nevére azonban ingerülten nevetett fel az öreg:

- Kutya baja a szemtelenjének! Hat héttel ezelőtt itt járt...

- Kicsoda? Vidróczki?

- Eltaláltad! Ő járt itt, de negyednapra csendőrök zsúppolták el azt a tiszteletlen alakot...

Nem hittem. Ám fölvilágosítottak rövidesen, hogy így van szórul-szóra. Przemysl második körülzárása előtt Vidróczki egy 65-ös hadnagynak lett a puccerje, otthagyta a várat s azóta a kárpáti front mögött drukkolt szakadatlanul. Hat héttel ezelőtt a hadnagy azzal küldte haza, hogy az új egyenruháját vigye utána a harctérre. Vidróczki szerencsésen meg is érkezett a városba, ott a katonaszabótól átvette az új egyenruhát, de nyomban fel is huzta magára. A hadnagy egyenruhában megfordult a moziban is, ahol többen lettek figyelmesek a közismert suszter magas rangfokozatára, a moziból hazajött a »hadnagy ur« és olyanokat hazudott a faluban, hogy mindenki elhitte neki. Azzal hányta magát a kocsmában, hogy egyesegyedül hat orosz bakát, meg egy őrnagyot ejtett foglyul s úgy huzta őket maga után a magyar lövészárók felé, mint a mészáros a bornyubőrt. Történetesen tanuja volt a jelenetnek Károly Ferenc József trónörökös is, ott helyben hadnaggyá nevezte ki s az arany vitézségi érmet sajátkezűleg akasztotta ki a mellére. És Vidróczki a hadnagy ranggal négy napja terrorizálta már a falut, amikor jöttek a csendőrök, lehúzták róla a tiszti bluzt s visszatoloncolták a frontra...

A lélegzetem állt el ennyi vakmerőségre:

- S mi lett a haszontalannal?

Az apám, a testvére s a kis menyasszony mosolygott. A tanító ur szippantott néhányat s bosszusan folytatta:

- Mi lett volna? Semmise! Mert olyan szerencséje van annak a szemtelen alaknak! Még én is komolyan elhittem neki, amikor tiszteletét tette nálam, hogy csakugyan elérte a hadnagyságot. A csendőrök elzúppolták s szabadságra hazajött falubeli fiuk beszéltek, hogy amikor raportra vitték a tábornok elé, a tábornok nevetni kezdett s azt mondta, jelen esetben nem tehet semmit, mert Vidróczki javithatatlan s különben is nem akart ártani senkinek, csak nagyzási mániába esett. Az ellen pedig nincs orvosság a világon, mondta a tábornok. No, én ugyan megtanítottam volna azt a piszkot!

Azalatt mentek a napok s a háznál maradt minden a régiben. Édesanyám egyre kevesebbszer kelt föl és egyre többször feküdt vissza. A testvére volt a ház parancsnoka s a kis menyasszony örömmel segített neki. Ugy láttam, pájtási viszonyban vannak megint.

A szabadságom a vége felé járt: három-négy napom lehetett hátra. Szálka Simont nem láthattam többé, mert Simon a Norcsics-féle tettelegesség után önként jelentkezett s be is vonult valahová. Az öreg tanító vette át az új iskolát, Szálka Simonnak pedig elveszett a híre. Zohor Ábris a határban barangolt szüntelenül, de Ábrist igazán nem akartam látni. Beszélték, hogy azóta ötször dobták ki a sorozásról, miután megállapították róla, hogy elmezavara gyógyíthatatlan. Akkor már olyan szakállt növesztett, mint Jézus Krisztus, rongyos lett, az erdők alatt kószálgatott, sajátmagával veszekedett s az emberek messziről kitértek előle, mivel szentnek tartották.

Egy délelőtt belémkarolt a kis menyasszony:

- Mondani szeretnék magának valamit.

- Parancsoljon, kedves.

Mintha megakadt volna. Aztán csaknem alázatosan mondta:

- Nem parancsolni akarok...

A kert felé indultunk el. Jókor délelőtt volt, felhő nem látszott. Hallgatagon mentünk végig a kettős ribizlisor között.

Leültünk a pázsitra. A kis menyasszony lehajtotta a fejét.

- Valami baj van, kedves?

Rámnézett. Könny csillogott a szemében:

- Már előbb is említeni akartam. Most, hogy megint elmegy, nem halaszthatom tovább.

Elhallgatott. Aztán így kezdte, csöndeske hangon:

- Valahogy sehogyse vagyok, Zoltán. Tavaly, amikor ráncjött ez a háború, úgy volt, hogy meglesz az esküvőnk. Lekéstünk vele. Jobb lett volna pedig. Mert azóta valahogy... Tudom is én... Az apám nem törődik velem. Ha otthon vagyok, neki úgy jó minden, ahogy van, csak a szobákhoz ne nyuljak. Ha meg itt vagyok... Itt sokszor olyan furcsán érzem magamat...

- De kedves! Hogy mondhat ilyet!

Felmosolygott a könnyein át:

- Félreértett, Zoltán. Az öregek olyan jók hozzám, mintha a saját lányuk lennék. De én érzem, mégsem vagyok az. Isten látja a lelkemet, úgy szeretem a testvérkét, mintha a saját testvérem volna. De... de...

Tehát igazam volt, amikor megfigyeltem a két leányt! Most azonban, hogy a kis menyasszony fordult hozzám, szinte védelemért, izgatott lettem:

- Folytassa csak, kedves! Most már tudni akarok mindent! Mi van a testvérkével?

Esdekelve nézett rám:

- Ne gondoljon rosszat a testvérkéről! Ő igazán nem tehet róla, de őneki, hogy úgy mondjam, mégis több joga van a háznál...

- Kedves, - és megfogtam a kezét. - Senkinek több joga nincs e házban, mint magának. Majd rendet csinálok én mindjárt!

- Csak ezt ne, Zoltán! - s összetette előttem a kezét. - Nem akarom! Maga félreértett most. Én csak azt akartam mondani, hogyha a felesége lennék, mégis más lenne a helyzetem...

Magamhoz vontam a fejét:

- Nyugodjon meg, kedves. Ha nagyon akarja, holnap vagy holnapután megtarthatjuk az esküvőt. De fölösleges így sietni! Nem tudjuk, mit hoz reánk a jövő, mi lesz még az én sorsom odakint? Minek kötném le magát? Ne próbáljon tiltakozni, kedves. A háznál maga az első s ezt tudtára is adom mindenkinek...

- Jaj! - és úgy kérlelt. - Csak ezt ne!

- Akkor feleségül veszem! Rendben van?

Csöndeskén ingatta a fejét:

- Nem tudom... Nem tudom...

Fel voltam háborodva a testvére ellen. A kis menyasszony könyörgött még, de nem figyeltem rá többet. A tornácra ijedten hagyott el s bemenekült a szobájába. Az udvaron éppen fogtak, mert ma kellett felülvizsgálatra jelentkeznem.

Az anyámhoz siettem. Párnázott karosszékekben pihent a nappaliban s a kis unoka az ölében kiabálgatott. Történetesen az apám is bent volt. Kíváncsian figyeltek föl mind a ketten, ahogy benyitottam:

- Holnapután mennem kell, édesanyám. Mit szólnának hozzá, ha holnap feleségül venném Lenkét?

Egyszerre kérdezték:

- De miért most?

- Mert nem akarom, hogy Piri megalázza a menyasszonyomat!

Nagy csönd támadt. Később hozzámlépett az apám s vállamra tette a kezét:

- Nincs igazad, fiam. A két leány közt senki nem tesz különbséget.

Édesanyám rámnézett megfonnyadt arcával s olyan furcsán rántotta meg a fejét:

- De igazad van, fiam! Én vagyok az oka mindennek! Istenem, olyan szerencsétlen vagyok! Jaj, ha még egyszer vissza lehetne csinálni...

Az apám meglepetve fordult vissza:

- Miket beszélsz itt össze, te asszony?

Szávalommal vegyes érzéssel álltam az anyám előtt. Szinte banni kezdtem, hogy megint fájdalmat okoztam neki. Az anyám lehajolt a ficánkoló apró legényke fölé:

- Emiatt a fiucska miatt sokat gondolkoztam már. Fiam, hagyjuk még azt a házasságot! Nem tudni, mi lesz velünk holnap? Hátha nem jön vissza többé az apja! Hátha... - s lehajolt a legénykére, úgy sirt.

(Ez a második félbeszakadt »hátha« annyit jelentett: hátha én se jövök vissza egyszer!)

Az anyám megrázta a fejét, megint olyan különösen:

- Mi is öregsünk és betegsünk. Mi lesz akkor ezzel az aprósággal? Fiam, bocsáss meg, mindig jól akartam neked is, a testvéreknek is...

Hallgattam: nagy okom volt rá. Az apám is hallgatott, ő azonban azért, mert szót nem értett az egészből. Az anyám, amikor lecsillapodott valamennyire, így szólt:

- Küldd be csak a kis menyasszonyt!

Fellélegzettem. Bementem a testvére régi szobájába. A varrógép körül tett-vett valamit.

- Jöjjön csak, kedves.

A folyosón szembejött velünk a testvére. Meghallhatta, hogy odabent sir az anyám, mert csudálkozva kapta fel a fejét, aztán elnézett fölöttünk s bosszusan sietett el a konyha felé.

A kis menyasszonyt bevezettem a nappaliba. Ahogy meglátta az anyámat, hozzászaladt, térdreesett előtte s ölébe hajtotta a fejét:

- Mama... Én nem vagyok az oka semminek...

Az anyám sirt, a kis menyasszony sirt, a legényke pedig torkaszakadtából kiabált kettejük között.

Magukra hagytam őket.

Az udvaron várt a kocsí. Egy óra múlva már a városban voltam s a főörzsorvost kerestem. A megyeházán vizitálta a legényeket. Soronkívül megvizsgált s kijelentette, hogy akár e pillanatban indulhatok a frontra. Majd áthívott a szomszéd terembe, hol a háboru óta nyolcadszor kerültek már mérce alá fiatalok és öregek. Mert nagy szükség volt odakint a katonákra: két hónap óta szélesebben vágattak már Oroszország belseje felé a Ferenc József ezredei s e vágatás alatt nagy fogyatkozások estek bennük.

Valami félórát maradtam a sorozási teremben. Egy pápaszemes, kemény-szemű ezredes volt a bizottság elnöke. Hát jöttek egymásután a legények: bizony girhes is akadt köztük és mégis bevették. Bizony, egy se maradt itthon akkorára a kettő-három nyomorult vacakból.

Már el akartam köszönni az ezredestől, amikor egy púpigszakállas, gubancoshaju, tömzsi alakot vezettek a mérce alá az altisztek. Megijedtem: a félkegyelmű Zohor Ábris volt! Bajusza gondozatlanul csüngött, a szemgolyói vadul forogtak. De csak félpillanatig. Mert amint észrevette az ezredest, csak kipattant a mérce alól, odaugrott hozzá, kislányos bókot csinált előtte, persze szüzmeztelen állapotban, aztán megpaskolta az ezredes állát és ravaszkan sunyított hozzá:

- Hogy vagyunk, tatuskám?

Az öreg katonát elfutotta a harag:

- Mars! Hinaus! Eins für allemal untauglich!

Három altiszt akkor már megragadta és ráncigálta is kifelé a kapálózó Ábrist. Ám Zohor Ábris megismert az alatt és miközben kifelé taszigálták, nekieresztette hörgő torkát:

- Te is itt vagy, jópípa! El fogtok patkolni mind s pokloknak kénköves tüzein recsegni és pörkölni. Nem hallgattok rám! Most imé az Antikrisztus bujtogat közöttünk! Hát dögöljete meg, pimaszok!

Kilökték. Az ezredes hozzámhajolt, a homlokára mutatott:

- Ganz verrückt!

Zohor Ábris valóban bolond volt már. Gyógyíthatatlan bolond. S magamban mélyen meghatódtam a háborúnak e szívfacsaró áldozatján.

Délután otthon voltam újra s készülödni kezdtem. Az esti vonattal indulni akartam az üteghez, amely akkor már orosz földön harcolt. Sándor Gyuri serényen pakolgatott a folyosón, itt-ott egy pillanatra fel-feltűnt a kis menyasszony is, amint csöndeskén segítgetett neki.

Nagy némaság borult a ház köré. Én a diákszobában öltözködtem azalatt. Fogalmam sem volt, mi történhetett itt, amióta a városban jártam. Szinte örültem, hogy el kell mennem. A csizmát felhuztam már, a kardot felkötöttem. Kevés időm volt. A két öreghez készültem, amikor a testvéрке nyitott be hozzám.

Azt hittem, bucsuzni akar tőlem. Tévedtem. A testvéрке megállt a szoba közepén s furcsa fény villant fel a szemében:

- Zoltán, kérlek, mit avatkozol te az én dolgomba?

Tehát azért jött, hogy számonkérjen. Nem akartam rossz emlékekkel távozni s mindössze annyit feleltem:

- Csak a saját dolgaimba szoktam beleavatkozni.

Erre már felcsattant! Sohase hittem volna, hogy ilyen vakmerő lehessen a testvéрке:

- Vedd tudomásul, hogy itt én parancsolok!

No, erre már elfutott a méreg:

- Tévedsz. Ebben a házban én parancsolok!

- Igen? - és összeharapta a száját. - Szóval kiadod az utamat! Jó, elmegyek!

- Nono, testvéрке, azt nem mondtam...

Dehogyan hallgatott rám! Reméltem, hogy most mindjárt elsírja magát és akkor minden rendbejön. De a testvéрке megfenyegetett. Az összeszorított öklével fenyegetett meg:

- Zoltán, vigyázz! Mert baj lesz, ha beszélni kezdek egyszer a mamának!

Elnevettem magamat ennyi konokságra. De nem nevetett a testvéрке:

- Kiutasítasz? No megállj! Azért se megyek!

- Jól teszed, testvéрке.

Akkor már bevágta maga után az ajtót, hogy csak úgy csattant! Én pedig megindultam az öregekhez, hogy elköszönjek tőlük. Édesanyám feküdt: beteg volt szegény. Az ágya mellett ott állt az apám, meg a kis menyasszony. De se a testvérkét, se a kisfiát nem láttam a szobában, ami mégis elszomorított.

X.

Köröskörül, ameddig el tud látni a szem, ingoványok. Mindig ingoványok. Néhol rengeteg-erdők, amelyekben sok száz esztendővel azelőtt a szlávok őslakói, a drevlyánok vívtak csatogó baltaharcokat egymás törzsei és nemzetségei ellen. De hova lettek azóta a drevlyánok? Sehol egy falu, élő idegennek sehol semmi nyoma. Fülükre-bocsátott sapkáju katonák laknak most az erdőkben és a mocsarak között. A felhők itt huzogatják uszályaikat, alig arasznyira a fejünk felett és ha szétlebbenti őket a szél, felsóhajt tőle a sás, a nádibuzogányok pedig lengve hajbókolnak. S meg-megzörög valami a nádasban, mint otthon késő őszi táján a kukoricás. Néha kibujik még a napocska, de egyre ritkábban.

November volt.

Sok hónap ment el azóta, hogy utoljára láttam a kis menyasszonyt, meg a testvérkét. Hányszor kezdtem riadozni azalatt az ágyuk szavára, miközben szántásokon át, erdők szélein, porzó homokban és vizmosások árkein keresztül rohantunk előre, mindig előre! S egyre izgatottabban és szorongóbb érzések között kezdtem kapkodni az ágyuk zúgására. A katona inkább ember mindenki másnál, mert a csata halált, mindig halált jelent.

Hosszu hetek óta álltunk már a Pripjaty-mocsarak között. A határ zúgott. Ruhánkat beverte az agyag, szakállunk kinőtt, a körmünk beszakadt. Betegesek és soványak voltunk s a köpenyeg széle úgy csattogott a lábszáraink körül, mint a zászló a nyele körül. Aztán eső jött és ha itt-ott megszakadtak a felhők, különösen este-tájan, messzi délnyugatról lángoló vörösben nézett vissza reánk az ég alja. Tudtuk, hogy arra kell lennie valahol Magyarországnak!

Napok óta hideg esőnek permetegje szállt s ahogy kiöntött a Pripjaty vize, amely messze-messze, valahol az ingoványok legközepén kanyargott ismeretlen útja felé s a félvilágot elárasztották az ingoványok, - napok, sőt hetek óta pihentünk már tétlenül.

E sáros és hideg napokon, mikor az ágyuk is ponyva alatt heverték, órákig elfeküdtem a fedezékben és sokat gondolkoztam olyankor. A balkaromra fektettem a fejemet s órákon át elhallgattam a vérem rejtelmes zúgását. Mintha a föld mélyéből, titokzatosan kongó üregeken át jött volna felém ez a zúgás. Az életem szünetlen zakatolása volt ez, amelyet most figyeltem meg így először. De ugyanakkor rémület szállt meg, mert a vérem zúgásán át olykor-olykor földalatti tompa ütésekkel éreztem. Egyszer mintha északi irányból, egyszer mintha déli irányból jöttek volna ezek a tompa dobbanások szabályszerű ütemben, többnyire négyszer vagy hatszor egymásután. Szorongva kezdtem hallgatózni a föld alatt s rájöttem, hogy messze, nagyon messze tőlünk, túl délre és északra a mocsarakon, vad ágyuzás folyik. A tompa dobogás mindig szaporodott s egy-két óra múlva már oly féktelenül dobogtak, hogy fedezékem falán meg-megremegtek a homokszemek. Mély megindultság fogott el, mert tudtam, hogy messze tőlünk megint emberek haldokolnak.

Hiszen ha megmondta volna valaki, meddig tart még? Bizonyára bele tudtunk volna törödni. De így! Ilyen bizonytalanul, örök rettegésben, cél nélkül, hiu reménytelenséggel!

Esténkint, öten-hatan, összeverődöttünk valamelyik tiszti-fedezékben. Kigyult a petróleumlámpás és mi körbe-ülve a gyér szalmán, beszélgetni kezdtünk: hogy volt? mint lesz? A hangulat keserű lett már a tisztek körében is.

De ezek az esték is elmúltak s én napokon át a fedezékembe vackolódva figyelgettem a vérem zúgását. Levert és szomorú voltam. Hazulról rossz híreket kaptam: az anyám nagyon beteg volt. De megnyugtatót némileg, hogy a kis menyasszony, meg a testvérke közös levelet írt

hozzám s egyenlő szeretettel biztatgattak, hogy csak reméljek, mert ők sokszor gondolnak mindnyájunkra, akik egyformán kedvesek vagyunk nekik. Az ősz elején kétizben is fölkeresett Vajda Zoltán, meg Norcsics Dániel. Micsoda esténk volt az! Azóta Bukovinába vezényelték át mindkettejüket. S azóta csak itt-ott kaptam tőlük egy tábori lapot.

Igy jött el a december. A felhők alatt varnyuk kóvályogtak s a mezők tele voltak dérről. Libabőrös lett az ingoványok háta s az ágyuink hetek óta hallgattak. Éjjelenként, mialatt összehúzódtam a fedezékem alján, távoli és gyöngé dobbanások ütöttek meg a föld alól. Tudtam, hogy lent, Bukovinában nagy harcok kezdődtek. Sándor Gyuri ott kuporgott mellettem, kicsike tüzet gerjesztett a fedezék bejáratánál s kapkodva szivta a pipáját. A pipaszárat ugyanis elvesztette valahol, minekfolytán pipaszár nélkül volt kénytelen szipákolni. A pipa azonban áttüzesedett s ezért pipázott oly kapkodva Sándor Gyuri. És a közben fel-felsóhajtott:

- Mikor fogunk hazamenni, urfi?

E hosszú orosz éjszakák alatt Sándor György sokszor mesélt el egyet-mást. Elmondta például, hogy a szakácsok szerint Vidróczki orosz fogságba került s két viisszaszökött foglyunk beszélt, hogy látták egyszer, amint kurgán parasztokkal verekedett egy kocsmá előtt, valahol Szibériában. Ámde Vidróczki a két öklével verte szét a kurgánokat s azonfelül még néhány tatárt is. Rossz kedvemben is elmulattam e képtelen hazudozáson. Meg voltam győződve, hogy Vidróczki terjeszti magáról e fantasztikus dolgokat. Vidróczki ugyanis abban az időben valahol a Doberdón talpaltá a bakancsokat szilaj lelkesedéssel. Alig pár nappal azelőtt kaptam tőle a következő levelet:

»Apám it Harcolunk a digók elen! én bene vagyok a sturm Batalijonba a digók ugy Félnék Tőlem, hogyha este fele el danolom magamat A Kavernába kilencet üttöt az órá este Van a digók ugy kezdenek Kijabálni majd meg bolondulnnak hogy abasszo Vidróczko vagy is hogy apcuk Vidróczki ugy félnek tőllem hogy a frász áll a Lábukba Isten Veled! Vidróczki! most tünttetett ki borojevics fő Vezér a Nagy ezüst éremel Szervusz jövő hétre Firer Isszek Szervusz!«.

Vidróczkin se tudtam mulatni akkor igazán. Rossz, nagyon rossz híreket kaptam hazulról. Legutóbb már a testvére értesített, hogy készüljek el mindenre s ha csak tehetem, azonnal induljak el haza. Mert az anyám mindig engem emleget.

Tíz nappal volt ez karácsony előtt. Akkor történt, hogy hetek és hónapok után parancs jött: felmozdonyozni az ágyukat! Készülni kezdtem tehát, de nem hazafelé, hanem újabb csatába. Czelder őrnagy (mert őrnagy volt már ekkor a vitéz kapitány ur) megsugta, hogy Bukovináig meg se állunk.

Az ágyuk készen álltak. Estére az állomáson kellett volna lennünk.

Ezen a délutánon Sándor György lihegve jött hozzám a hadtápvonal irányából. Táviratot lengetett felém messziről. Tudtam, mi lesz benne.

A testvére küldte. Meghalt az édesanyám.

Az ágyuk akkor már megindultak mély kongással az állomás felé. Czelder őrnagyhoz siettem s könnyes szemmel mutattam meg neki a táviratot.

- Bajos, fiam, mert ilyenkor nincs szabadság. De majd csak eligazítjuk. Saját felelősségemre adok neked tíz napot.

S aznap éjjel már döcögött velem a vonat. Másfél-napig tartott a rettentő út. A köpenyembe burkolózva néztem a váltakozó tájékat, mialatt Sándor György a folyosón sóhajtozott s néha vakart egyet a nyakán.

Estére otthon voltunk. Az anyámat akkor már eltemették.

A nagyszobában lámpafénynél találtam valamennyiöket. Ahogy beléptem, a testvérke szaladt felém először. Megölelt, vállamra hajtotta a fejét és sirva fakadt. Aztán jött a kis menyasszony, szintén gyászruhában. Kicsit megfogyott és szomorúnak láttam. Édesapám lehajtott fejjel ült az asztalfőn. Ott volt az öreg méltóságos is. Felállt és hozzám topogott, baktatva:

- Igaz részvétemet, öcsém!

- Köszönöm, Gyula bátyám.

S felállt a sarokból és hozzám lépett rég látott sógorom, Vajda Zoltán is. Igaz szeretettel öleltük meg egymást.

- Hogy vagy, testvér?

Felsóhajtott:

- Vége lehetne már, testvér...

Sokáig maradtunk együtt ezen az éjszakán. Halk beszédű volt mindenki: az anyám emléke járt közöttünk. Kint vaksötét hallgatózott s árnyak suhantak el az ablakok előtt. Együtt voltunk valamennyien s alkalmasnak láttam a pillanatot, hogy előhozzam, amire olyan régen készültem magamban:

- Arra gondoltam, Gyula bátyám, hogy feleségül veszem Lenkét.

Még nagyobb csönd lett. A testvérke, meg a kis menyasszony lehajtotta a fejét, az apám a lámpába bámult föl. Vajda Zoltán pipára gyujtott. Hallgattunk. Az öregur rezzent föl elsőnek:

- A magam részét illetőleg semmi kifogásom tervezett házasságtok megpecsételésére vonatkozólag. Sőt természetesnek is találnám. Ám erre az esetre fennállana továbbra is legfőbb és egyetlen kikötésem, hogy Lenke leányom itt maradna a házban, hisz a főváros falai között oly prózai, sőt kietlen ma az élet!

Az öregur fokunkint annyira tűzbe jött, hogy vörös lett a nyaka s egyszer-kétszer odacsapott az asztalra is. De akkor megszólalt Vajda Zoltán:

- Én azt ajánlanám, testvér, hagyjuk most! Lenke ugyis itthon van a háznál. S nem lehet tudni, mi lesz velünk holnap...

A kis menyasszony csöndeskén szótlankodott mellettem. Megfogtam kezét:

- No, kedves?

Szelid okosan felelt:

- Igaza van Zoltánnak. Hagyjuk most, nem olyan sürgős. Én csakugyan itthon vagyok a háznál s a testvérkével mi a régi hűséggel fogunk várni mindkettőjükre...

Okosan beszélt a kis menyasszony, mialatt keze a vállamon pihent:

- Hallgasson meg, Zoltánka! Tavaszra vége lesz a háborúnak...

Itt már közbeszólt Vajda Zoltán is. Nagy keserűség volt benne:

- Ennek a háborúnak sose lesz vége!

- El kell itt pusztulni mindenkinek! - tettem hozzá én is. - El kell pusztulni, testvér!

Az öreg méltóságos erre a megjegyzésemre indulatosan kapta föl a fejét s kis öklével odavágott az asztalra:

- Hát aztán! Elpusztulunk egy szálig, ha kell! Micsoda defetista beszéd ez! Hát a nacionalista érzelmű tisztikarunk is ilyen felforgató tendenciájú mentalitásnak lett az áldozata immár?! Szégyen! Szégyen! Hát ez a hazafiság?!

Ránéztem az öregre:

- Gyula bátyám téved. A hazafiság nevében félmillió ember halt meg idáig. Elég volt!

De itt már felugrott az öreg s kurta két karját a plafon felé vágta:

- Ó hazám, hallod? Hát mivel érdemeltem én ezt agg napjaimra! Hogy mialatt én hajnaltól éjszakáig az *Aranyat-Vasért* elnevezésű hazafias akció minél szélesebb alapokra való lefektetése irányában áldozom fel minden munkaerőmet, azalatt hadrakelt fiaink a defetista tanok által megmételtyezett ideológiával destruálnak bennünket s a dicső győzelem helyett készek inkább hüvelybe dugni kardjaikat... Véged van, ó szeretett haza!

S otthagyván bennünket, elbaktatott mérges-dühöskén. Csak a testvéрке sietett utána, hogy a szobájába kísérje.

Másnap délelőtt nem találtam otthon az öreget. Jókor reggel kihajtatott az állomásra megalázzott, keserű szívvel. Csak Vajda Zoltán ment vele s az öreg a szegény, csatáktól megháborított fejü sógort korholta az egész uton.

Milyen csöndes lett a házunk! Azóta, hogy az apám óraszámra üldögélt a szögletben s szótlánul nézegetett a szemközti sarokba, a kis menyasszonyra szakadt a ház minden gondja, mert a testvéрке a gazdaságot vette át. És mialatt az apámnak egyelőre nem lehetett hasznát venni, a testvéрке csizmát húzott a lábára s az udvaron át, a hólétől cuppogó sárban naponkint háromszor-négyszer is átment az istállók felé: megetették-e a jószágot, a csikó nem akadt-e meg valamiben s személyesen volt jelen a fejesnél. És valahányszor előkerült, a hideg pirosra csipte az arcát.

Ahogy fölkeltem, vele ütődtem össze a folyosón. Szomorú volt, csöndeske volt. Azt hiszem, másfél-esztendő óta elfelejtette összes nótáit. Kedvesen köszönt:

- Jó reggelt, Zoltánka! Gyere csak, nézd meg a fiamat!

A lurkó nagyokat nevetett a cselédleány karjaiban, amikor beléptünk. Karonülő kis katona lett ekkorára. A kezem közé kaptam. Nevetett és apró karjaival kapkodott a sapkám felé. A testvéрке csillogó szemmel állt eléje:

- Ki vagyok én, fiacskám?

A lurkó csókra fogta össze a csepp száját:

- Ma-ma...

- Hát ez a bácsi kicsoda itt, fiacskám?

A gyerek rámnézett, kerekretágult szemmel, mintha a kis eszét próbálta volna megerőltetni. S egyszer csak kimondta:

- Ap-pa...

Fölnevettem. A testvéрке is mosolyogni akart, de még a halántéka is égni kezdett:

- Tedd csak le, Zoltánka, ezt a kis haszontalant, - s a kezével végigsimitott a szemén, hogy palástolja pillanatnyi zavarát. - Apjának szólít ez mindenkit, akin bajuszt lát, - és megveregette az apró katona pofácskáját. Egyszerre komoly lett:

- Mehetünk, Zoltánka?

- Mehetünk, testvére.

Havas délelőtt volt. Szótlanul vágunk neki a temetőnek. Kihalt volt a nagyucca, de itt-ott egyik-másik ablakból mintha hosszan tekintett volna el utánunk egy öregasszony, egy magát epesztő menyecske. Negyedóra múlva fent-jártunk a templomdombon.

Az anyám sirja mindjárt elől feküdt. Új hó lepte be az éjjel.

Megálltunk a fejfája előtt, ketten. Levettem a sapkám, a testvére összetette a kezét és könnyezni kezdett. Köröskörül vigasztalan volt a határ. Az erdőt hó lepte be, mély csönd volt minden, az ég olyan szürke, mint a katonaköpenyegem s messze északon kékes-sávok látszottak a hegyek vállain. Sokáig maradtunk így. Aztán föltettem a sapkám s karomat adtam a testvéremnek. Az anyámról beszélt:

- Az utolsó napokban mindig téged emlegetett. Jaj, Zoltánka, mennyit sirtunk akkor a másik testvéremmel!

- Szeressétek is egymást, hugocskám...

- Nyugodj meg, Zoltánka. A multkor, hogy elváltál tőlünk, megbántottalak. Tudom, nem nehezteltél meg rám. Ha az édesbátyám volnál, akkor se szerethetnél így. Pedig - s itt elhalkult a hangja - sokszor rászolgáltam, hogy összeszidd. Csak nyugodj meg, Zoltánka. Lenke igazi testvérem énnékem...

Mire hazaértünk, Vajda Zoltán készülődni kezdett. Aznap este, a nagy sötétben, a tornác elé állt a kocsí.

Zoltán testvért szomorúnak láttam. Odalépett az öreghez:

- Isten áldja meg, édesapám!

Aztán odaállt a kis menyasszony elé:

- Sógornőcském, - és mosolyogni szeretett volna. - Csókoljon meg maga is.

Akkor a kisfiát vette a karjára Vajda Zoltán. És úgy, a kis fiával együtt, a testvére elé lépett...

Tíz perc múlva az állomás felé hajtottunk már ketten. A kocsi lámpásai messzire világítottak a vaksötétben. Sehol egy hang az éjszakában. A behavazott úton néha nagyot döccent a kocsi. Messziről idelátszottak már az állomás gyöngye lámpái. És akkor megszólalt Vajda Zoltán, nagyon komolyan:

- Figyelj most reám, testvér! Titokzatos a jövő: nem tudni, mi lesz velünk? De ígérjük meg egymásnak, hogyha csak egyikünk jönne haza egyszer, az az egy gondoskodni fog a kisfiuról, meg a testvéremről!

Szó nélkül adtam rá kezét.

Igy értünk ki az állomásra. Tíz perc múlva fényes lámpaszemeivel egyet torpant és megállt a mezőlaborci vonat. Vajda Zoltánnal megöleltük egymást mégegyszer.

És akkor nekiment a vonat a távoli éjszakának. Nehéz szívvel indultam meg visszafelé.

Négy napom volt még. Ez alatt a négy nap alatt fölkeresett öreg tanítóm is, a pipaszárával. De örömünk nem volt már a régi. A tanító ur a hazafias jellegű költészet nemzeti jelentőségét hangoztatta. És káromkodni kezdtem s a tanító ur szelid felháborodással távozott el a házunkból. A harmadik napon benyitott hozzám a Zohor Ábris édesapja.

- Isten hozta, Józsi bácsi! Mit csinál a szegény Ábris?

Az öreg össze volt törve:

- Vége van, fiam! Hiszem el tud ő beszélgetni most is mindenről. De mihelyt háboru vagy repülőgép kerül szóba, törni-zúzni kezd maga körül. Külsejét elhanyagolja s szakálla a hasáig ér. A katonaeorvos kimondta rá, hogy elmezavarban szenved. Nagyon szerencsétlen család vagyunk mink, fiam!

Ez alatt a három-négy nap alatt alig mozdultam ki a házból. Vidróczkiról annyit hallottam mindössze, hogy valahol a Doberdón fogyasztja a magyar királyi menázsit. Egy darabig sűrűn firkált hol a tiszteletes urnak, hol az apámnak, hogy legutóbb tábori pilóta lett és ha kedve szottyán, csak felugrik a gépbe, mint huszár a nyeregbe s úgy bombázza végig Velencét vagy Rómát, hogy attól köpködnek Londonban.

Eljött a karácsony szombatja. Lassankint készülődniöm kellett. A nappali sarkába mennyezetig-érő karácsonyfát állítottak és mialatt tétlenül feküdtem a heverőn, elnéztem, mint tett-vett körülötte a testvére meg a kis menyasszony. Elnéztem őket és megnyugodtam. Később bejött az apám. Ránézett a karácsonyfára, odalépett az ablakhoz, kitekintett a havas világba és felsóhajtott. Arcban összeesett és tudtam, hogy hónapok, esetleg évek kellenek hozzá, amíg bele fog törődni. Eszembe jutott, mit fog csinálni ezentul az öreg itt egymagában? Alighanem a testvére vállaira szakad minden.

Odakint csikorgó hideg volt, idebent nagy tűz égett a kályhában. Visszadültem a heverőre s mialatt a kis menyasszony a kis katonával kezdett játszadozni, a testvére leült a fejem mellé s csendesen kötögetett valamit. A balkaromra feküdtem s oly hosszú idő után hallgatni kezdtem ismét a vérem szüremelő zúgását, mint annyi sokszor azelőtt a harctéri lyukak fenekén. Eltűnődöttem s szerettem volna soha többé el nem mozdulni hazulról. Ahogy így elnézegettem négyünket, szomorúság vett erőt rajtam.

A testvére homlokomra tette a kezét:

- Min gondolkozol, Zoltánka?

- Azon gondolkozom, testvére, - és nagy keserűség fogott el, - hogy amint elnézegetem magunkat, a kis menyasszony mintha a feleségem lenne, Zoltánka meg a fiam, te pedig a testvérkém. És nem akarsz férjhez menni, mert megfogadtad, hogy mindig mellettünk maradsz...

A kis menyasszony odajött hozzánk a fiucskával, letérdelt az anyja elé s összebujtak hárman egy felém-mosolygó koszoruba.

- Ha visszajösztek egyszer, - biztatgatott a testvére, - együtt fogunk majd élni. Jó lesz, testvére? - és átkarolta a kis menyasszonyt meg a kisfiát. - Sohase fogunk elválni egymástól!

És átölelve egymást, úgy mosolyogtak felém, hogy majd a szívem szakadt meg. Kint erősen szürkült. Az apám minden valószínűség szerint félrehúzódott valamelyik szobába s fölrakván a pápaszemét, bizonyára a Bibliában olvasgatott. Karácsony előtt ugyanis szokása volt különösképpen magabaszállni. Feküdtem-feküdtem a heverőn s azalatt hallgattam nem csupán a vérem földöntuli, szakadatlan zúgását, hanem egyebet is. Egy idő óta mintha ismeretlen boltozatu üregeken át jött volna felém valami egyéb is. Alig érezhető tompa dobbanások szakították meg a vérem zúgását. Pontosan úgy, mint odafent is, a harctéri lyukak fenekén, mialatt reménykedve gondoltam hazafelé. Eleinte azt hittem, képzelődöm. De most már határozottan hallottam az ütéseket, legtöbbször négyszer egymásután. A szobának mintha afelől a sarka felől hallatszottak volna e rejtelmes dobbanások, mely a templom felé esett. Felugrottam:

- Ágyuznak!

A testvére, meg a kis menyasszony rámnézett:

- Ugyan! Képzeldöl!

- Nem, gyerekek! Negyedórája hallgatózom a karomon át. Bukovinában nagy csaták lehetnek! Jelentkezett már Sándor Gyuri?

- Délután üzentem érte, - mondta rá a testvére.

Átmentem a diákszobámba: Sándor György erősen pakolt már. Felhúztam a tűzércsizmát, felkötöttem a kardot s belebujtam a bőrbekecsbe. És amire visszamentem a nappaliba, éles fényben uszott már a szoba. Száz apró gyertya égett a karácsonyfán. A testvére széken állva gyújtogatta őket, az apám oldalt állt, összekulcsolt ujjakkal s a kis menyasszony a fiucskát tartotta az ölében, aki repesve kapkodott a lángok felé. De ahogy beléptem s a kardom megcsörrent és megcsillant a gyertyafényben, a lurkó a kardom felé kezdett kapkodni. Az anyja leszállt a székről, ám ahogy meglátta a fiucskát, ijedten próbálta visszafogni:

- Csak ezt ne, kisfiam! Soha ne láss kardot az életben!

De a gyerek visitozni kezdett. Utoljára elvettem az anyjától s odaállítottam magam mellé. A kölyök belekapaszkodott két aprócska öklével a kardomba s már ami ereje volt, rázogatni kezdte. Félkézze a karját fogtam s lenéztem rá:

- Mi leszel majd, kisfiam?

S a fiucska keményen felelt, ahogy megtanítottam rá:

- Tat-tona... Tat-tona.

Félkézze az apró katonát tartottam s megálltam a gyertyák özönében sercegő karácsonyfa előtt. Mint régen, nagyon régen, amikor alig lehettem nagyobbacska ennél a kardomat zörgető pöttömnyi katonánál s amikor tágranyilt szemmel csodálkoztam még a földreszállt apró Jézus ajándékai előtt. Megálltam most is. Az apám, a testvére és a kis menyasszony összetett kézzel vette körül a karácsonyfát, mintha magukban imádkoztak volna. S a hidegen derengő estében, valahol a harmadik szomszéd ablaka alatt, egyszerre megcsendült a kántáló gyermekek vékony kórusa:

*Krisztus Urunknak áldott születésén
Angyali verset mondjunk szent ünnepén.*

Odaléptem az öreghez:

- Édesapám, legyen gondja erre a kiskatonára...

Az apám sóhajtott. S mialatt a kis katona minden gyenge erejével rázogatta a kardomat a testvére, meg a kis menyasszony könnyek között nézett rám. Nem sirtak csak a könnyeik hulltak.

Csak soha bucsuzni ne kellene azoktól, akiket szeretünk! Akkor pedig sokat kellett bucsuzgatni s ezért folyt el utánunk annyi hiábavaló könny...

... Harmadnapra az ágyuimnál voltam, de micsoda csaták között! Egy félig leágyuzott városka piactéren állt az ütegem s balkéznek, egy néhai szűk ucca üszkös házsor-romjai között gyötrelmesen dolgozott a másik négy ágyu. Össztűzre lőttek s amikor hirtelen megrázkódtak és egyet bömböltek, a zsarátnokbaomlott házak, kertek s a négyszögű piac-tér mennydörgető zúgással feleltek vissza az ágyuk torkainak. Aztán jöttek az ellenség gránátjai ijesztő süvöltések között, mintha a halál kaszája suhogott volna felettünk. Levágódtak a feketén meredező falak közé és akkor téglák, kerítések, tetőgerendák kalimpáltak fölfelé ijesztő zúgással, hogy gyengülni kezdett miatta a szívünk verése. De azért tettetett nyugalommal vezényeltem:

- Salve!

A négy ágyu felvágta a fejét s széles hátuk megrázkódott. Oldalról Czelder őrnagy jött felém. A csipő hidegben korom és lucskok szakadt róla:

- Jó, hogy itt vagy már! Azt hiszem, rövidesen tovább még az ütegeddel Toporoutz vagy Rarance alá. Ott akarnak áttörni bennünket.

Ki emlékszik még az 1916-os ujévi harcokra Bukovinában, mikor a magyar katonák megunták a nehéz puskát és szurony helyett baltával, meg fokossal vetették magukat az ellenségre?! És ki emlékszik még a névtelen katonaköltőre, aki megsiratván pajtásai temetetlen testeit, fájdalmasan kiáltott fel minden versszak végén:

»Hej Toporoutz, hej Rarance!«

Hat nap óta álltunk már nagy csaták között a városka közepén. Csongor Laci zászlóst véresen huzzták ki előző nap egy reászakadt kőfal alól. Az ágyuk kitüzesedtek, felettünk orosz repülőgépek jártak s alig hogy eltűntek a látóhatáron, az ellenséges ütegek mázsányi ágyugolyókkal árasztották el a városkát, ahol nyolc ágyunk dörgött ijesztően. Néha fergeteg jött, de a hófuvást is tulharsogták az ágyuink s valósággal szétverték a zivatart. Néha pillanatnyi szünet állt be, de ez a szünet is olyan szomorú és olyan nyugtalanító volt. Katonáink, a város két szélén, hol előttünk harcoltak, hol leszorultak velünk egy vonalba, mialatt keservesen puskáztak szélről csattogó köpenyeikben.

Az ujév utáni reggelen szokatlan erővel tört ki újból a harc. Házfalak, kémények repkedtek nagy zugással a magasságba, ha közéjük vágott öt-hat orosz ágyu. Mindig több gránát vágott le s dél felé már egy borzalmas színjátékban zugott és repkedett fölfelé a tövéből kiforgatott városka. Végigszaladtam az ágyuk megett:

- Einzellfeuer! Einzellfeuer!

Ekkor már megkaptam a parancsot, hogy az ütegem este ötkor Rarance alá indul. A szemem körül furcsa karikák lebegtek. Az orditástól rekedt voltam s mivel a sapkám elvesztettem valahol, a lófarkos csákót nyomtam a fejembe. Zugott a levegő s arra lejjebb, délnek úgy dörgött már, mintha egyszerre tizezer ágyu döngette volna a világot.

Valamivel ebéd ideje után Sándor Gyuri jött lelkenedezve hátulról, a löszeres kocsik felől. Levelet hozott. Ránéztem a boritékra: Vajda Zoltán írta. Neki valamivel délre, Rarance alatt kellett tartózkodnia.

Az ágyuk ismét megrázkódtak. Felszakítottam a boritékot, leültem egy köre és olvasni kezdtem, amint következik:

»1915. dec. 29.

Testvér!

Mire megkapod ezt a leveletem, én már halott leszek.

Ma éjjel a félszázadommal előre kell nyomulnom egy ékalaku sánc ellen. Nagyon erős az ellenség, tudom, hogy támadni akarnak s azért kell megelőznünk őket. Négyszeres drótmézők állnak előttem s én támadok legelőször. Élve nem jövök vissza, testvér!

Figyelmeztetlek egymásnak tett ígéretünkre: aki életben marad kettőnk közül, gondja lesz a testvérekére, meg a kis Zoltánra. Te egyelőre megmaradsz még.

Mikor olvasni fogod e soraimat, én nem fogok élni. Erről meg vagyok győződve. Vedd tehát úgy, mintha egy halott ember beszélne hozzád. A halottak nem szoktak hazudni.

És itt kitárom magamat előtted úgy, mint soha senki előtt nem tettem, amíg éltem. E pillanatban, amikor egyedül tetőled bucsuzom el, fájdalom vagy keserűség nincs a szívemben.

Fájdalom és keserűség nélkül írom meg tehát neked, hogy mindent tudok. A testvéрке az első héten mindent elmondott nekem: hogy csak téged szeretett először és igazán. Megijedtem a vallomásától, de az első szörnyű pillanatok után fokozottan annál jobban kezdtem megbecsülni. A jóságáért becsültem annyira. S én tudom, hogy hü maradt hozzám azontúl.

Nem tagadom, ez a vallomása seb maradt bennem. De kit kárhoztathattam volna érte? Az anyátok csak jót akart nektek, de én sem voltam hibás, hidd el nekem, testvér! Az a dolog úgy jött, hogy talán nem is lehetett volna elkerülni. Fiatalok voltatok. Felejtük el!

Legyen gondod a testvérkére és a kis Zoltánra! Tekintsd őket úgy, hogy ők állnak legközelebb hozzád. Hidd el, jó és becsületes ember voltam mindenkor. Most, amikor nyugodtan tudok gondolkozni még, - mert az önuralmam csak akkor veszítem majd el, ha este tizkor kikapaszodom a sáncból és elindulok utolsó utamra, - most nagy szeretettel gondolok mindnyájatokra. Gondoskodtam, hogy értesítés menjen haza rólam. És ha összejöttök majd odahaza, emlékezzetek meg rólam! Igaz barátod,

Vajda Zoltán.«

Ma sem tudom, hogyan futottam át ezen a levelen. Erőlködnöm kellett, hogy visszaszorítsam a könnyeimet. A szégyen és megalázottság könnyei voltak ezek. Csak most láttam, mennyire fölöttem állt szegény Vajda Zoltán! És bármennyire biztosított is az ellenkezőről, a legiszonyubb keserűséget éreztem minden sorában. Nem tudtam beletörődni, hogy ilyen nyomorultul vesszen el. Még beszélni akartam vele! S aztán hátha nem is lesz igaz? Lehet, hogy visszakerül, lehet, hogy az ellenség fogta el. Hátha csak a keserűség iratta vele ezeket a sorokat, hogy megtudjam végül, amit ő is tud és amit annyi tehetetlen kinlódás között rejteget magában másfél-esztendő óta!

Az ágyuk zúgtak. Én ültem egy romfal aljában, a kövön s magam elé néztem. Fel voltam kavarodva s igaz bűnbánatot éreztem a régi dolgok miatt. Csak arra révedtem föl, amikor Czelder őrnagy érintette meg a vállamat:

- Hajnalba Rarance alatt kell lenned, - s a térképen megmutatta a pontos helyet. - Viszontlátásra, pajtás!

Esteledett, amikor megindultunk hátrafelé. A hideg szürkületben lassan görgött a négy ágyu s réztorkaikkal meg-megkondultak, ha a feltört uton egyet döccent valamelyiknek a kereke. Olyankor félrebillent széles hátuk s kongó torkaikkal mintha szakadatlanul figyelmeztettek volna: ha-lál... ha-lál...

Este nyolckor az ezredes szállásán jelentkeztem. Lámpafénynél bukkantam rá egy szurtos parasztházban. Megdicsért az üteg nagyszerű teljesítményéért s rummal kínált meg. Nem kellett. Aztán kiadta az utasítást, hogy hajnali ötkor hol kell jelentkeznem Rarance alatt.

Már el akartam köszönni, mikor a segédtszít táviratot hozott felém. Azt mondta, délután érkezett, de mivel tudták, hogy ugyanis jelentkeznem kell itt, nem küldték ki utánam. Feltéptem, ez volt benne:

»Szegény Zoltán elesett. A testvéрке kétségbe van esve. Tudjon meg mindent, hátha nem is igaz? Vigyázzon magára! *Lenke.*«

Előző napon adták fel odahaza. Az ezredes rámnézett:

- No, mi az?

- Elesett a sógorom, itt Rarance alatt, - és nem bírtam elfojtani egy sóhajtást.

Az ezredes a lámpába nézett:

- Az a sorsa mindnyájunknak. Nem válogat a golyó, fiam.

Egész éjjel bandukoltam az üteg után. Sándor Gyuri az oldalamon botorkált s gyakran belefohászkodott az éjszakába. Rarance irányának tartottunk a vaksötétben. Egyre-másra meg kellett állni, mert előttünk is, a hátunk mögött is idegen ágyuk kongtak a hideg éjszakában, ugyancsak Rarance irányának. És hol itt, hol ott gyalogság botorkált el az oldalunkon, súlyos dobbanással, néha pedig egész zászlóaljak vágtak keresztbe az uton s olyankor félórákig kellett vesztegelni. Mind-mind Rarance irányának siettek. És Rarance irányából azalatt ijesztő ágyudörgés hallatszott s nagy tüzek vereslettek a keleti látóhatáron.

Ott bandukoltam a negyedik ágyu mögött s töprengtem az egész éjszakán. És mialatt mély kongással dübörögtek az ágyuk, minden részvétemmel a testvérkét öleltem körül. Mi lehet most a régi házban? És voltak gondolataim ezen az éjszakán, amelyeket még magamnak sem akartam elárulni. Eszembe jutott, de hányszor, hogy most már feleségem lehetne a testvéрке s a kis Zoltánt én nevelhetném föl az apja helyett. Hiszen ha nem mondta is ki nyíltan, de föltétlenül erre célzott szegény Vajda Zoltán legutolsó levelében. Hátha csak azért akart meghalni?! Megdideregtem a puszta gondolatára. Igen, igen. De mi lenne akkor a kis menyasszonnyal? Nem volt tanácsos sokat gondolkozni, mert néha azt hittem, széthasad a fejem. Hátha... Hátha én se fogok hazamenni többet?! A régi ház állni fog tovább is, a kis menyasszony idővel férjhez megy, az apám meghal, a testvéрке pedig otthon nevelgeti majd a kis Zoltánt. Csöndes estéken tanitgatni fogja az ábécére és olyankor elbeszélget neki mirőlunk is. Szép, szelíd-arcu özvegy lesz a testvéрке, megkérlik többen is, de tudom, hogy kosarat fog adni minden kérőjének. Mert a testvéрке várni fog bennünket. Vége lesz egyszer a háborúnak, szüretnek fognak jönni megint, de nem a régi szüretnek lesznek azok! A testvéрке csöndes búval fog kiállni olyankor a prэшáz előtti verandára, kezét ellenzőnek teszi majd a szeme fölé s bánkódó mosollyal fog elnézni a bágyadt verőfényű tájékon. Tudom, engemet fog várni akkor is. És mert hiába fog várni, egyszerre csak könnyekre fakad. Évek, megint évek mulnak el. A kis Zoltán megházasodik, unokák kezdenek tipecni az öreg házban, a testvéрке nagymama lesz s a haja ezüstbe fordul. És derűs őszeleji délutánokon csak mesélni kezd az unokáknak. Mesélni kezd rólam, aki fiatalon mentem el és nem jöttem vissza többé. És a testvérkének egyszerre csak hullani kezdenek a könnyei...

- Miért sírsz, nagymama?

- Mert elgondolkoztam, gyermekeim...

Ilyen gondolatok közt mult el az éjszaka. Amire pedig virradni kezdett volna...

...amire virradni kezdett volna, Rarance alatt kanyarodtunk fel az ágyukkal. És amire feljött volna a nap és szembesütött velünk, Rarance fölött állt az üteg, egy hajlásban. Leirhatatlan erővel indult meg előttünk a harc. Jobbról és balról tábori ágyuk porzottak előre a hóban, hat ló vágatott minden ágyu előtt. S jobbról és balról katonák rohantak előre, csattogó rajvonásban.

Akkor egyszerre megdördült az én ütegem is és megdördült tőle a kék téli mennybolt. És megdördültek az összes tarackok és az összes tábori ágyuk, mert zárótűzet kellett eresztetni az ellenség hátába, hogy a tartalékjai ne jöhessenek segítségül. Tudtam tehát, hogy támadni fogunk.

Hátrafelé indultam, a völgynek, hogy odalent valami közelebbit tudjak meg szegény Vajda Zoltánról.

Már lekerültem, amikor egy erősen megterhelt tisztiszolga szuszogott el mellettem. Ügyet se vetettem rá, de a katona megszólított:

- Hadnagy ur, alázatosan jelentem, nem Zathureczky hadnagy urnak teccik lenni?

Ránéztem a legényre. Ismerősnek tűnt fel az arca:

- De az vagyok, fiam.

- Én meg Szabó Balázs vagyok, a Vajda főhadnagy ur tisztiszolgája. Most viszem haza a ruháit, a kardját, meg a messzilátóját, valamint kilencszáz koronát, amit nekem adott át megőrzés végett...

És elsóhajtotta magát Szabó Balázs:

- Mert elesett szegény főhadnagy ur. Huszonkilencedikén éccaka. A lövészárokból látni is a holttetemet. Ott fekszik a major előtt, akibe oroszok tanyáznak. Még valami hét bakája hótt meg, ugyanott helybe.

- Mind meghalunk egyszer, - szóltam Szabó Balázsnak. - Ha hazaérsz, mondd meg az édesapámnak, hogy itt vagyok a főhadnagy ur holtteste mögött és ha sikerül a támadásunk, el fogom temettetni. Isten veled!

- Jó egészséget kívánok a hadnagy urnak!

Körülbelül eleget tudtam. Jobbról és balról sűrű tömegekben rohantak előre a katonák s száz meg száz ágyu vijjogott minden pillanatban. Az orosz tüzéség a gyalogsági árkaikat döngette az alatt. Fölhaladtam a dombhajlaton, átmentem az ágyuink között s bukácsolva elértem a domb tetővonalát.

Fülsiketítő zavar volt már minden.

A dombon túl huzódtak el össze-visszahányt cikcokban a gyalogság lövészárkai s gránát, gránát után döngött és csapkodott ide. Négy helyen égett már az árok. A tartalékunk hasoncsuszva próbálta elérni az árkot. És tul-tul azon is, a mező másik szélén, egy majorság két oldalán huzódtak el az orosz sáncok.

Szédült fejjel feküdtem a tetőn. Szememhez illesztettem a távcsövet s hosszan kémleltem a majorság felé. Ott kellett feküdnie valahol Vajda Zoltán pajtásnak. De annyian feküdtek szerteszét a mezőn! Letettem a távcsövet.

Az orosz ágyuk hirtelen elhallgattak. Szivdobogás fogott el. Lesiettem az ágyuim mögé s hátranéztem. Szabó Balázst nem láttam már sehol. Csak most ötlött az eszembe, hogy írnom kellene az apámnak.

Leültem az egyik ágyu mögött s mialatt a tüzerek izzadva cipelték a golyókat s minden pillanatban megreszkettek erdők és dombok, papírlapot tettem a térdemre. És írni kezdtem:

»1916. jan. 3.

Kedves Apám!

Itt állok Rarance előtt, nagy ágyutűzben. Szegény Zoltán vagy három kilométerre fekszik előttem, öt nap óta. Éjjeli rajtaütésben esett el. A gyalogságunk most indult előre. Ha sikerül hátrahozatnom szegényt, eltemettetem. Vigasztalni nem is próbálom a testvérkét, hiábavaló lenne. De hiszen édesapám mondta sokszor, hogy minden elmulik egyszer. Elmulik az ifjuság, elmulik a gyász és az élet is. És Norcsics pajtástól hallottam sokszor: »nem érdemes... nem érdemes...«

Jaj, kedves apám, mindnyájan meghalunk egyszer! De nincs fájdalmasabb és megalázóbb érzés, mintha a huszonhárom esztendőmmel kellene elpusztulnom itten. Ez a gondolat keserűségre fakaszt és felbőszít...»

E pillanatban elhallgattak a saját ágyuk is. A tüzmester szaladt felém:

- Hadnagy ur, telefonparancs jött, hogy azonnal nyomuljunk előre! Gyalogságunk átment az oroszokon s nekünk most a majoron túl, a dombok alatt kell állást foglalnunk!

Felálltam:

- Aufprotzen! Vorwärts!

Befogtuk az ágyukat, tíz perc múlva a dombokon, mezőkön, árkokon vágattunk előre, hogy az ágyukerek alatt port vert a hó. S jobbra és balra tőlünk éppenig rohantak előre az ágyuk s az ágyuk kerekei alatt magasra porzott a hó. Félóra múlva megálltunk lihegve, túl a majorságon, a dombok innenső oldalán. Halottak, halottak feküdtek szerteszét és sebesültek kiáltoztak felénk rémült könyörgéssel. De most nem volt idő törődni velük! Itt-ott felbukkantak már a szanitészek is és a mezőkön hajbókolva vizsgálták a némán heverő katonákat. Jobbról már megdördültek az ütegeink s ugyanakkor parancs érkezett hozzánk is. Odakiálltattam a tüzmesternek:

- Shrapnells 40! Tempierung 36! Lage!

És akkor megrázkódott a négy ágy. S megrázkódtak az erdők és a dombok. Csak az ellenség hallgatott rejtelmesen.

Szikrázó téli délelőtt volt. A hó csillogott.

Magamhoz intettem Sándor Györgyöt s megindultam hátra, a majorság felé. Hat nap óta ott kellett feküdnie valahol Vajda Zoltánnak.

Valami nyolc-tíz halott karéjában ráakadtunk egyszer. Alig száz lépésre a drótmező előtt.

Ott feküdt Vajda Zoltán testvér, szétvetett karokkal, arccal a hóba borulva. Megálltam a fejénél, levettem a csákómat s összekulcsoltam a kezemet.

Távolabb hajbókolva jártak halottak és sebesültek között a szanitészek, Sándor György suttozva imádkozott mellettem. Azt mondtam neki:

- Hívj csak elő két embert!

S akkor letérdepeltem Vajda Zoltánhoz. Revolvere a jobbkarja alatt hevert, félig a hóba nyomva. Megfogtam azt a szép és hideg fejét s megfordítottam kissé, hogy az arcát láthassam még egyszer. De megrezzentem! Fekete, fagyott vér volt mind a két halántéka s a jobb-halántékán meg volt pörköelve a haja.

Mi ez? - és nyilallás hasított át a nyakamon.

Megrémültem! S egyszerre magam előtt láttam azt az utolsó éjszakát. Vajda Zoltán a vaksötétben elszántan rohan rá a rarancei orosz sáncra. Már csak száz lépés a távolság. Akkor tűz fogadja! Iszonyu tűz! Megszólalnak a kézfegyverek, csattogni kezdenek a géppuskák, tüzek villognak a sötétségben s a katonák jajgatnak. Egy részük riadtan menekül visszafelé, a többi haldokolva nyöszörög segítség után. Vajda Zoltán ott fekszik a hóban, sebesületlenül. Ha vár egy félórát, nyugodtan felállhatna és visszamehetne az elmenekült század után. De akkor rágondol valamire s egy nagyot sóhaj: »ej, nem érdemes így!« És szembenézvén a villogó tüzeléssel, jobb halántékához teszi a revolvvert...

Megrémülve térdepeltem a holtteste fölött. Hát ezért tudta előre, hogy soha nem fog vissza-jönni ebből a támadásból!

Sándor Gyuri akkor már hozta a két szanitészt. A revolvért zsebrevágtam.

És akkor fölemelték őt hárman és vinni kezdték hátrafelé. Magam elé gondolkozva követtem őket. Sándor Gyuri felsóhajtott egyszer:

- Fejlövést kapott a szegény főhadnagy ur.

A második dombtetőn, mely előtt reggel az ütegem állt, ásni kezdtük a sirt. A két szanitész, meg Sándor Gyuri. Én is segitettem. És ahogy készen lettünk, ponyvába csavartuk Vajda Zoltánt. Amikor hányni kezdték rá a földet, sirva fakadtam. Sándor Gyuri fejfát rögtönzött s betűzte a sir végébe, fejtől.

Mivel bucsuzhattam volna el szegénytől?

Egy gondosan összehajtott zsebkendőt őrizgettem a bluzom zsebében. A testvérkétől kaptam, másfél esztendővel előbb, az esküvője előtti héten. Kivettem most e félve takargatott emlékemet, szétbontottam és rákötöttem a Vajda Zoltán fejfájára. Akkor megindultam visszafelé. De futva.

Mert az ellenség megindította a zárótűzet. A mezőn már ledobbantak az első gránátok, fület-repesztő csattogás rázta meg a dombokat és az erdőket s háztömegnyi föld tornyosodott fel az égnek, minden robbanásra.

A lihegéstől elfulva érkeztem meg. Az ágyuk zúgtak. A tüzmester hozzám-sietett:

- Hadnagy ur, támadni fognak ránk. Parancs jött, hogy végső esetben kartáccsal kell löni.

Nem szóltam rá semmit. Sejtettem ezt előre.

Eszembejutott a levél. Az apámnak okvetlenül küldeni akartam még egy üzenetet. Leültem a földre s folytattam a térdemen:

»Ezt három órával később írom, édesapám. Azóta előnyomultunk s azóta eltemettem Zoltánt is. Fejlövés érte. Most, amikor ezt írom, az ágyuim mögött ülök s elbucsuzom édesapámtól. Isteni csoda lenne, ha ki tudnék menekülni innen. A hátunkban zuhognak már az orosz ágyugolyók, nincs ember, ki e tüzfalon át a segítségünkre jöhetne. A tartalékunk különben reggel óta harcol. Az ellenség előnyomulóban van. Éppen kiabálást hallok a gyalogságunk irányából.

Most, amikor nem tudom, félóra múlva halott leszek-e, vagy csak elfog az ellenség, most megköszönöm a jószágát, amelyet rámpazarolt, édesapám. A kis menyasszony maradjon nálunk és várjon reám, amíg valami biztosat nem hallanak a sorsomról. Ha pedig rossz hír érkezne felőlem, minden, ami most az édesapámé s ami egykor az enyém lenne, maradjon a testvérkéé, meg a kisfiáé.

Mellékelten egy borítékban másik levelet is küldök, a testvérke számára. Zoltán utolsó sorai ezek énhozzám. Senkinek a világon nem szabad elolvasni ezt a másik levelet, csak a testvérkének! De ne adja át neki előbb, édesapám, csak félesztendő múlva. Emlékezzenek meg rólam, édesapám!«

... Borítékba tettem a levelet s magamhoz intettem Sándor Györgyöt:

- Vállalkozol-e rá, Gyurikám, hogy hátraszaladsz valahogy és a tábori postán feladod ezt a levelet?

- Mindenesetre, hadnagy ur.

- Köszönöm, szervusz. Te csak akkor gyere vissza, ha egyáltalán visszajöhetsz.

És Sándor György rohanni kezdett hátrafelé, ahol mázsás gránátok szaggatták a földet, ijesztő dörgésektől kavargott a levegő s a fekete földön és a fekete füstön át tüzek lobogtak felénk. Már jobbról is kigyult egy kis erdő. Az üteghez siettem.

A tüzmester a haját törülgette:

- Baj van, hadnagy ur! A mieink hátrálnak!

Előrenéztem. A mieink csakugyan futva jöttek errefelé. Azalatt meg-megálltak, visszatüzeltek állva és akkor megint szaladni kezdtek az üteg irányába. A hátukban, de jóval messzebb, tányérsipkás oroszok özönlöttek előre, mindig előre, ötszörös, hatszoros rajvonalban. Balra tőlünk kartácsra lőtt már egy tábori üteg, még messzebből egyéb tábori ágyuk kapták oldaltűz alá az ellenséget. Shrapnell-felhők csapkodtak a oroszok fölött, gránátok vágtak le közéjük. De ők jöttek, egyre jöttek. A hátunkban tüzfal zuhogott le. Nem jött segítségül senki.

Elszorult a szívem.

Hátranéztem és láttam, hogy Sándor György a zárótűz vonalán bukdácsol keresztül. Néha eltűnt a füstben, aztán csak felbukkant megint, mialatt esze nélkül futott, mindig futott hátrafelé. Aztán előrenéztem.

Katonáink akkor már az ágyuk előtt loholtak, szemközt velünk. S messze, a lankák oldalain egyszerre csak felbukkantak az orosz gyalogosok. A puskáikat lóbálgatták s zavarosan kiabáltak. Odaszóltam a tüzmesternek:

- Kartács!

A tüzérek az ágyukhoz ugrottak s dolgozni kezdtek nagy sietséggel. A tüzérek között, a löporfüstön át már elrohantak mellettünk a katonáink. És akkor egyszerre négyet villant a négy ágyu s végigsöpört a domboldalon.

Csend lett utána. És amire elszállt a füst, halottakkal volt tele a domboldal.

A tisztek megfordultak erre s kivont kardjaikkal verték vissza gyalogosainkat:

- Előre! Az Istenit, előre!

És előretörték.

És előretörték még vagy háromszor, de az ellenség mindig visszavetette őket. Mindig kevesebben menekültek hátra s mindig kevesebben nyomultak előre. A tisztek már a kardjaikkal verték őket:

- Előre! Az Istenteket, előre!

És valahányszor az ágyuink mögé rohantak vissza szegények, odakiáltottam a tüzmesternek:

- Kartács!

Halott katonákkal voltak tele már a mezők és dombok. Azalatt gyöngye szél kerekedett s itt-ott feltépte a földi felhők függönyeit. És itt-ott láttam, szívszorongva láttam, hogy e megszagga- tott földi-felhők között teméntelen orosz hullámszöglet előre, minden vonalon.

Akkor már magam is ágyugolyókat cipeltem előre s magam kezdtem igazgatni a négy ágyut. A csákó leesett valahol a fejemről, korom és verejték voltam. Három tüzérem véresen feküdt az ágyuk mögött. Felettünk vijjogva szálltak az orosz gránátok s mennydörögve vágódtak le egész közel a hátunkban. Most már bennünket lőtték. Hirtelen csak gránát robbant szét a szélsőjobb ágyu előtt...

Iszonyu csattanás!...

A föld a felhőkig repült s a fekete földtömegeken át ágyukerekék küllői s szétvert emberek kalimpáltak a magasságba. Rémülten álltam talpra, levertem magamról a földet és havat s a három megmaradt ágyumhoz vánszorogtam:

- Kartács! Kar-tá-á-ács!

A tüzérek sáppadtan néztek össze. A bakáinkat sehol sem láttam már s a tüzmester holtan feküdt a szétvert ágyu mögött. Mindenfelé zengett az ég, srapel és gránát suhogott. Cikázott és pergett a srapel s mennydörögtek a gránátok. A lőporfüstön át remegett és himbálózott a domb s jobbról recsegve égett az erdő.

És akkor egyszerre, mintegy varázsütésre, elhallgattak az orosz ágyuk. Nem volt már több dolguk. A mi számunkra tehát nem volt menekülés.

Elhallgattak az orosz ágyuk és ahogy jobbra, kissé előre néztem, az ellenség akkor fogta közre az egyik tábori ütegünket. És senki-senki nem jött a segítségünkre.

Hat tüzért láttam még magam körül. Rájuk kiáltottam:

- Felrobbantani az ágyukat!

Az utolsó hat tüzér odaugrott erre a három ágyuhoz. Beverték a csövek száját és töltöttek. Akkor hirtelen hátrarohantunk és levágódtunk a földre.

... Iszonyatos csattanás!... Percekig zugott és kavargott a határ...

Ahogy csönd lett és eloszlott a füst, a három ágyu talpa csonkán nézett vissza felénk. Balról magyar katonákat terelgettek hátrafelé. Felrohantunk a dombtetőre. Alulról már jöttek az oroszok. Integettek felénk s az utolsó hat tüzér visszaintegetett nekik.

Ott álltam a tetőn s megfordultam. Senki-senki nem jött segítségül. A kis erdő égett s négy-öt falu repkedett félelmes tűzözönben. Északról orosz lovasok kezdtek ereszkedni a hátunkba.

Visszanéztem; messziről fehérben merengtek reám a mármarosi hegyek. Fedetlen fejjel álltam a tetőn, köpenyegem kitérult a szélben. A harmadik dombtetőről idelátszott a Vajda Zoltán sirja. A fejfán tisztán láttam a testvérke keszkenőjét.

A szélben mintha kettőt-hármat libbent volna felém.

XI.

Ezután hosszú ideig alig emlékszem valamire.

Másnap azután, hogy körülfogtak a rarancei dombon, még egyre tereltek hátrafelé. Először nagy csönd támadt a hátunk mögött, de másnap délután újból feldongtak az ágyuk. Eleinte tisztán hallottuk még a dobogást és a rengést, de amint vittek Oroszország belsejébe, az ágyuszó fokunkint halkulni kezdett, mint a szunyogdongás. Aztán semmit se hallottunk.

Vittek, egyre vittek. Ismeretlen, vad puszták látszottak köröskörül. Ment a vonat, de a mozduatlan muszka sikság napokon át egy maradt. Itt-ott, az állomások neve után, körülbelül sejtettük, merre járunk s egyelőre a nagy és szerencsétlen muszka költők álomvilága kísértgetett. Lépten-nyomon fel-feltűntek előttem s keskeny ujjaikat rátevén elcsüggedt kezemre, megvigasztaltak órákon keresztül.

Kelet-Galicia utolsó halmain túl újból fölcsengtek előttem a Sevcsenko bus szabadságdalai, mint száz esztendővel előbb, mialatt a kisorosz nép e szabadságdalnokát láncok között viszik Szibéria felé... A széles és zezugos Dnyepr végtelen pusztaságain felbukkantak és a lófejmagas füben végigrobogtak előttem a Bulyba Tárász szörnyű kozákjai, amilyeneket csak a Gogoly tébolyult fantáziája tudott kieszelni... A Volga táján látni véltem a Gorkij csavargóit, amint hasmánt hevernek a fövényen s nagyokat köpnek, félre... Tul a Volgán integetett már felénk a Kaukázus és Georgia, ahol Lermontoff csapongott és halt meg boldogtalan fejvel s ahová Puskin ment önkéntes bujdosásba. És az Ural kősziklái között fölrémlett nekem a lábain láncokon s nyakán járommal botorkáló Dosztojevszkij, hogy megtegye borzalmas utját a holtak háza felé... Mennyi rettenetes emlék! Milyen rettenetes ország!

Az első órában valami meghiúsított öröm fogott el: a megindultságnak valami olyan érzése, aminőt addig soha nem éreztem. Lehánytam magamról a háborút, nem fogok meghalni már s hazajutok egyszer. Igen, haza! De mikor? Sándor György biztosan átvergődött utolsó levelemmel s engemet várni fognak az öreg házban.

De ez a pillanatnyi öröm is elmúlt s mély levertség lett urrá rajtam. Ez a levertség később szomorúsággá változott át bennem. Egy-százalom lettem magam iránt s alázattal teltem meg a szivemben. Senki és semmi voltam: egy porszem a Gobi-sivatagban. A szomorúságom kibékített emberekkel és dolgokkal. Ekkor éreztem először tehetetlen semmiségemet s a világ reménytelen voltát.

Ugy dobáltak bennünket vonatról-vonatra, tereltek a szibériai országutakon vagy tereltek be földetlen táborhelyekre, mint a barmokat. Rosszul, nagyon rosszul bántak velünk olyan embertársaink, akiknek mi soha semmit nem vétettünk azonkívül, hogy ők is éppenugy szenvedtek és éppoly szerencsétlenek voltak, mint mi. A jeges földön összekuporodtunk tízével-huszával, a lélegzetünk megfagyott, éhezünk és fáztunk, de soha egyetlen zokszóm nem volt senki ellen. Sokat gondolkoztam e szörnyű napjaimban s beletörődtem a nyomorúságba. Ugy tekintettem, mint bűnhődést előbbi könnyelmű életem miatt. Hiszen ha nem vétkeztem volna senki ellen, nem lenne szabad most ilyen állati-sorban tengődnöm. Hiszen akkor jobb lenne, ha meghalnék!

Ez a gondolat azonban ritkán ütött meg s többnyire olyankor, ha reggelenként egyik-másik társunk nem kelt fel többé a közös vacokról. Olyankor magunkba szálltunk s csüggedt fejvel összekulcsoltuk a kezünket. És voltak társaink, akiknek könny szaladt le olyankor szenvedő

arcaikon: talán a közös sorsra gondoltak. Én hittem, mindig hittem, hogy hazajutok még egyszer. Az apám szavait ismételtettem magam elé: »minden elmúlik, fiam...«

Valahogy eljött a nyár is. A tobolszki táborban sinylődtünk ekkor.

Voltak itt tisztek a szövetséges népek mindenféle katonái közül. Legtöbben przemysli magyarok. A tábor mellett, a drótsövényeken túl folyt az Irtisz s az enyhe napsütésben olykor órákon át elnéztem a szamojéd halászsokat. Az első hetek szomorúsága után olyan letargiába estem, hogy senki és semmi nem érdekelt azontul. S ezzel a közömbösséggel félnapokig el tudtam nézni a halászsokat, amint a víz alatt vonták a hálót s szokatlanul elnyújtott, bus nótákat zümmögtek a víz hátán.

Ez a közömbösség még olyankor se hagyott el, ha új tisztek érkeztek, vagy ha régi bajtársainkat szállították messzibb táborokba. Mert szakadatlan volt a jövés-menés. Így mentek hetek hetek után, hónapok hónapok után. Szép volt ez a nyár, különösen ősz eleje felé. Északról éles-feketén néztek vissza reánk ismeretlen és távoli hegyek sziklaormai, az ég csudálatosan kék volt s az éles levegőben szállt-szállt az ökörnyal. Eppen, mint odahaza is ilyenkor. És annyi idő után először próbáltam hazagondolni.

Mi lehet most odahaza?

Amikor tehettem, mindig irtam vagy a testvérkének vagy a kis menyasszonynak. Pénzt kértem, mert sanyaru helyzetben voltam. De soha semmit, még csak egy üzenetet se juttattak el hozzám. Igaz, hogy nyolc hónap óta a negyedik táborhelyen voltam már s talán ezért tévedtek el valahol a levelek. Itt-ott ismerős tiszttel akadtam össze, aki már utánam került ki. De senki semmit nem tudott az apámról vagy a testvérkéről.

Az ember rájön, hogy bárhol és bármilyen körülmények között sem tagadhatja meg magát. A szomorúságom is elmúlt, a levertségem is. S embereket és dolgokat próbáltam megint úgy venni, ahogy jöttek. Napi-gondunk abba az időben már csak arra zsugorodott, hogy meglegyen a betevő falatunk és ha itt-ott szakadás jelentkezett az összefoltozott ruháinkon, hát tovább foltoztattuk. Azalatt pedig eljött az ősz. Azalatt pedig készülődni kezdtem, mert valami kétszázad-magammal tovább vittek a tobolszki barakkokból. Összecsaptam kevéske cókmókomat s vásott katonaköpenyemben utrakészen álltam.

Ez a tél, az 1917-be áthaladó, könyörtelen volt. S e könyörtelen hidegben négyszer is utnak indítottak néhányunkat. Ha nincs hideg, még örültünk is volna a szakadatlan bolyongásnak, mert a helycsere, ha egyebet nem, legalább némi változatosságot hozott egyhangu életünkbe.

Először Nisnij-Udinszkba vittek, amely nincsen messze Irkucktól s egyike volt a legnagyobb táboroknak. Alig töltöttem itt egy hónapot, de megjegyeztem magamnak, hogy a legénység hihetetlenül szenvedett. A negyven-ötven fokos hidegben meztláb feküdt a legtöbb s inge alig volt minden harmadik embernek. S az éhség miatt alig volt élet lesóványodott tagjaikban. A legénység nyomorgása annyira meghatotta a tiszteket, hogy ami kevesük volt, gyűjtést kezdtek egymás között s úgy osztották meg a szegény katonákkal.

Decemberben már Omszkban voltam s onnét néhány hét múlva Novo-Nikolajevszkbe vittek. A várostól vagy két versztnyire óriási tábor nyult el, valóságos katonaváros. Itt már a tiszteket is külön-osztották. Egyik csoportban voltak a németek, a magyarok és a törökök, a másokban a szláv nemzetiségűek s az olaszok és az oláhok. Minekünk, kik a német-csoporthoz tartoztunk, nagyon rossz dolgunk volt.

Itt se maradtam sokáig. Mintha csak meg lett volna írva, hogy keresztül-kasul hurcoljanak az egész Szibérián. Március elején Krasznojarszkba vittek.

Az Urálon túl fekszik ez a titokzatos nevű város, Ázsia mélyében. Olyan messze, hogy az orosz itt már csak bevándorolt. A környéken kínai törzsek laknak.

Érdekes ez a környék. A végnélküli pusztaságon elvélve egy-egy faházcsoport. Az ilyen csoport már városnak számít. És köröskörül az ég aljáig mindenütt puszta és puszta s csak távol, de szinte álomszerűen, hamuszinben sávosodó ormok. Fekete fenyők sötétlenek e pusztaságon, vagy gyenge nyirfák busonganak a lehellelnyi halmokon és a távolabbi dombok tetején. Csikorgó hideg télben, izzó hőség nyáron és olyan por, hogy a legkisebb széllebbenésre elfedi a napot, mint a felhők.

Igy jött reám a második nyár. Legalább másfélezer tiszt feküdt a táborban s itt lélegzetem először szabadabban. Elég szabadságot adtak. A dróton túl puskás őrök vigyáztak ugyan, de azért, a kíséretük alatt, bemehettünk olykor a városba is. Tennisz-telep és sportpálya volt a városban. Tanult katonák itt már ruhákat készítettek a számunkra, még magyar ujság is jelent meg a táborban s naponként elszórakoztunk.

De csak nappalokint. Mert ha jöttek az esték, annál nagyobb erővel ragadt meg a honvágy. Talán azért is, mert könnyebbülvén az életünk, közelebb éreztük magunkat feledhetetlen ifjú életünkhöz. Ez a honvágy nem hagyott nyugodni. Éjszakánként órákon át feküdtem hanyatt és a szökés lehetőségein gondolkodtam.

Lehetetlen! Mindenképp lehetetlen!

Ezen a nyáron másfél-esztendeje múlt már, hogy nem kaptam hazulról semmi hírt. Én minden héten írtam s nem tudtam elgondolni egyebet, minthogy egyetlen lapomat se kapták meg. Különböznél százszor válaszoltak volna. Ez a föltevés megrémített. Én esztendőig maradhatok itten, odahaza beletörődnek lassankint, hogy elpusztultam s a kis menyasszony férjhez megy. Talán a testvére is férjhezmegy. Az apám meghal. És ha majd visszavetődöm egyszer, nem találok egyebet az üres és gazdátlan háznál.

Haza kell mennem! Haza kell mennem!

Sokat, nagyon sokat töprengtem azon a nyáron. Napokon át hevertem tétlenül az ágyban, fejem alá rakott tenyérrel s belebámultam a semmibe.

Egy ilyen délelőtt az alezredes lépett hozzám, akivel bizalmas viszonyban voltam. Amikor elővett, megmondtam neki, hogy szökni akarok. Ijedten nézett rám:

- Örültség lenne, fiam! Hányszor hallottuk már éjszaka az őrök puskáit s utána egy-egy szerencsétlen bajtársunkat hozták be haldokolva. Golyó találta, amikor át akart kapaszkodni a dróton. Némelyik, ha átcsuszott is, négy-öt nap múlva a környék vad népei hozták vissza. Mert az oroszok díjat tűztek ki minden szökevényre. S az ilyen szerencsétlen sorsa rettenetes azontúl.

Felültem az ágyban:

- De hányan elkerültek már hazáig! Alezredes ur, engemet egy kis menyasszony, egy rokon-testvére, meg az édesapám vár! Másfélesztendő óta semmit nem tudok róluk! Alezredes ur, haza akarok menni!

Az öreg ingerült lett:

- Legyen eszed! Nem tarthat már sokáig!

Elment, de nem nyugtatott meg. Még egy másik körülmény is jött közbe azon a nyáron, amely hetekre megdöbbsentett mindnyájunkat.

Abban az időben tifusz ütött ki a táborban. Alig mult nap nyolc-tíz halott nélkül. Ezeket a halott pajtásainkat szinte óránként szállították ki az örök, de a dróton túl nekünk már nem volt szabad elkísérnünk őket. És túl a dróton alig két kőhajításra, új temető támadt rövidesen. Akik kikerültek egyszer a dróton, azokról holt bizonyos lett, hogy nem fognak már hazajutni.

A bajtársak egyre pusztultak. Iszonyu hallgatásba süllyedt a tábor.

Köztünk raboskodott Gyóni Géza, a przemysli költő is. Junius elején meghalt a főhadnagy-öccse. Én akkor már le se szálltam az ágyamról, csak feküdtem hanyatt, ruhástul s a levegőbe néztem. Haza akartam menni mindenáron!

Két-három nappal ezután hallottam, hogy Gyóni félrebeszél. Először egy sarokba kuporodva jajgatott hangosan az öccse után. Később felugrott, harcra tüzelte a katonákat, abban a hiszemben, hogy a przemysli sáncokon áll s köröskörül tüzek látszanak a lengyel éjszakában. Még később kirohant a tábor közepére, a messzeség felé kiáltozott, az öccsét hívogatta s zilált hajjal hadonászott a láthatatlan semmiségbe:

*Locsogj, locsogj tavaszi sár,
Sáppadt honvéd, előre!*

Egy napon kivitték őt is, bomlott lélekkel. Két nap múlva a kórházban halt meg. Kinlódó haldoklásában egy bajtárs nem állt az ágya mellett, de a dróton belül megsiratták.

Ez az esemény nagy hatással volt reám. Éreztem, hogy vagy az eszem hagy el vagy itt pusztulok előbb-utóbb. Haza akartam menni! Olyan honvágy fogott el, hogyha egyedül maradtam a barakkomban, levágódtam a pihenő vackomra, arccal és sirni kezdtem. Azalatt száz ötlet fordult meg bennem, de be kellett látnom, hogy kivihetetlen mindegyik. Háromszoros drótsövény fogta körül a tábor s puskás örök leskelődtek minden ötven lépésre.

De akkor történt valami!

Abban az időben, az 1917-ik esztendő nyarán, a cár fogságban volt már. Új rendszer következett s mi egyelőre reménykedni kezdtünk. De csalódtunk megint. Az új rendszerrel változás is jött, de mireánk csak annyiban, hogy még keményebben vigyáztak reánk. Az ellátás is rosszabb lett s attól fogva már örök kísérete mellett se hagyhattuk el a tábor területét.

De történt egyéb változás is a reménytelen nyomorgásban. Junius végén felszólítás érkezett hozzánk, hogy most már tiszteket is keresnek erdei munkára, felügyelőkné. Mert a háborúnak még mindig nem akart vége lenni és az emberek, akik börtönbe vetették a cárt, újult erővel vetették rá magukat a mi harcoló hadseregünkre. És vitték, egyre vitték Európa felé Ázsia mindenféle törzsű katonáit. Mindig kevesebb ember maradt odahaza s ezek pótlására akartak felhasználni bennünket.

Mikor megjött a felszólítás, reménykedni kezdtünk. Hogy miben? Magunk se tudtuk. Százszor megcsalatoztunk már, de az édes-bus reménykedés most szinte beteg bizakodással rohant meg, hogy hazajutok egyszer!

Tanácskozni kezdtünk egymásközt. A tisztek tulnyomó többsége azon volt, hogy azért is maradjunk! Utolsó erejüket adják ki az oroszok: nem tarthat már sokáig. És ha valami felfordulás következik, innét könnyebb Európába szökni, mint a távoli Kelet-Ázsiából. Mert oda akarták vinni a jelentkezőket.

De én nem hallgattam a többségre. Csak ki innét, minél előbb! Odakint számot vetek majd, mit tehetnék a szabadulásomra.

Egy juliusi délelőtt jelentkeztünk. Valami ötvenen. Nehéz szívvvel váltunk el a hátramaradóktól. Vajjon melyik részünknek sikerül hazavergődni hamarabb?

Tizenöt napig utaztunk kelet felé. Nagyon vigyáztak reánk az egész uton s még jobban őriztek attólfogva, hogy megérkeztünk.

Szibéria keleti táján vannak azok az őserdők, ahol akkor már vagy háromezer katona döngette a fákat; németek, osztrákok és magyarok. Nagyobb felük mégis magyarokból telt ki. Harminc-negyven főnyi munkás-csapatra ügyelt föl egy-egy saját tisztjük s mindnyájunkra gyalogos orosz népfölkelők és nagysüvegű lovasok strázsáltak. Nem bántak velünk durván, de ha valaki szökni próbált volna, minden huzavona nélkül agyonlőtték. Csaknem mindennap dörrent valahol a fegyver.

Kina határa valami háromszáz kilométerre huzódott el tőlünk. E roppant távolságon át erdők, mindig erdők feküdtek s ha valakinek sikerült is megugrani, az őserdőben pusztult éhen vagy eltévedt és nyomaveszett. Itt-ott akadtak ugyan puszták, vad nomádok sátraival. E pásztorok azonban három esztendő óta abból éltek, hogy a szegény szökevényeket fogdosták össze és szállították vissza az oroszoknak. Minden elcsipett fogolyért öt rubelt kaptak. Még csak el se lehetett itélni e rongyos pásztorokat. Mindenki úgy él, ahogy tud.

Lehetetlen volt a menekülés!

Éjszakára ötszázával tereltek össze bennünket a táborhelyen. Valami hat-hét ilyen tábor feküdt egymás mellett, a pusztaság szélén. Esténként ha hiányzott valaki a csoportból, a felügyelő tiszt felelt érte. Nem egy bajtársunkat botozták össze a kozákok. Érdekünk volt, hogy vigyázzunk az embereinkre.

Igy mult el vagy másfél hónap. Azalatt nem egyszer megbántam, hogy odahagytam Krasznojarszkot. Ha történik valami, onnét közelebb a menekülés. De itt? A lakatlan Kelet-Szibériában el vagyunk temetve. Egyszer csak megkötik a békét és nem lehetetlen, hogy minket itt felejtjenek.

Azalatt vágtuk az erdőt.

Pásztánként indultunk neki s a balták csapásai alatt döngtek és recsegve dültek végig a száz-esztendős szálfák. Egyszer magam is szekercét fogtam s az embereim közé álltam. És amire két óra múlva letettem volna a szekercét s nekitámaszkodtam egy fatörzsnek, csupa víz voltam.

Augusztus huszonnyolcadika volt ez a nap, kevéssel ebéd előtt. Az első csatám évfordulója. Nekitámaszkodtam egy fatörzsnek, csak azért, hogy megpihenjek keveset. És elgondolkoztam fél-szünetre.

És mialatt köröskörül zengett és csattogott az erdő, az első csatámra gondoltam s visszafutva az időben, magam elé idéztem az édesapám vénülő alakját, a kis menyasszony komolykás okos tekintetét s feledhetetlen testvérkémet. Mit csinálnak most odahaza? Vajjon emlékeznek-e még rólam? A testvérke azóta levetette már a gyászruhát és bizonyos, hogy minden gondja a fiacskája. Azóta harmadfél-esztendős a kis Zoltán. S édes emlékek szálltak a szívemre. De eszembejutott egyéb is. Szegény Vajda Zoltán sógorom utolsó levele, melyet a testvérkének küldtem meg legutolsó csatámból. Azóta gyakran töprengtem rajta, vajjon jól tettem-e, hogy elküldtem neki?

S amint ott állok verejtékesen s rongyos bluzom ujjával a homlokomat törülgetem, ismerős hangot hallok. Balra tőlem, hol egy szomszédos szakasz döngeti a fákat, valaki azt kiáltozza:

- Huzzátok meg! Vigyázz!

Fölneszeltem. S óvatosan megindultam arrafelé. Köröskörül ezer balta csapásaitól zengett és csattogott az erdő.

Megyek vagy harminc lépést szivdobogva. Egy bozótos mögül kinézek s előttem, alig negyven lépésre, a szomszéd szakasz irtja a rengeteget. Iszonyu tölgyfát huznak le kötelekkel s a fa lábát egy mahometvállu parancsnok döngeti ijesztőn. Talpas két lába szétfeszül és reszket az erőfeszítéstől. Baltája felcikkann a levegőben s valahányszor egyet sujt, a faóriás belereng. Megint nagyot kiált a mahometvállu:

- Huzzátok a teremtésit!

Megálltam. Az öröm rémületétől. S felkiáltottam:

- Danyikám!

Mert ő volt. Öreg és leghivebb barátom, a saját első személyében.

A hangomra hirtelen megfordult s nagyot nézett. Szakálla a mellét surolta. Először furcsán pislogott, mintha nem ismert volna reám. De akkor egyszerre elvágta a baltát, hat szökéssel hozzámugrott, átölelt, felkapott a földről, mint édesapa a fiát s összecsókolta a hajamat. Ahogy letett, egy nagyot fújt:

- Hé bratyesz, az Istenit!

Közben az ebédet hozták. Leültünk egy fa alá, de nem tudtuk, hol kezdjük?

Kiderült, hogy Norcsics Dániel tavasz óta döngeti már az erdőt. Azelőtt följebb, a munkás-csapat balszélén dolgoztak s csak két nappal előbb rendelték őket ide, pontosan én-mellém. Mert Norcsics Dániel zászlós ur is fogságba került. Valami tiz hónappal én-utánam.

Vége-hossza nem volt a kérdezgetéseknek:

- Mi az ujság odahaza, Danyikám?

Norcsics vállamra tette a kezét:

- Tudják, hogy fogságban vagy. Ma-éve szabadságon voltam s öt-hat lapodat mutogatta a kis menyasszony, meg a testvérke. A testvérke még gyászban volt. Várnak haza mind a ketten...

- És melyik vár haza jobban, Danyikám? - kérdeztem szorongva.

- Egyformán testvér, egyformán.

- Baj lesz még ebből... Nem gondolod?

Norcsics erre már nem felelt. Én egy fűszálat piszkálgattam a lábam körül:

- S mi van az öreg méltóságossal?

- Hát nem tudod? - és nagyot nézett. - Meghalt. Isten nyugtassa meg, nagy hólyag volt szegény!

No, ez ujság volt! Rágondoltam a furcsa öregre s megsajnáltam a kis menyasszonyt. Norcsics folytatta:

- Ezt már a frontra irta utánam a feleségem, valami két héttel a fogságom előtt. Az öregur, tavaly ősz elején, Észak-Magyarországon tett körutat kormánybiztosi minőségben s azt hiszem, mint az *Aranyat-Vasért* című hazafias akció kiküldöttje is és azalatt annyi sálba csavarta magát, hogy komolyan meghült s belehalt. Ne vedd rossz néven, a leendett apósod volt, de azért nagy számár volt. Természetesen hazafias alapon. De hogy te erről semmit se tudsz!

- Másfél-év óta egy sort nem kaptam még hazulról, Danyikám.

Norcsics megcsóválta a fejét:

- Ezt ugyan gondolhattam volna. Ma-éve, amikor nálatok jártam, a kis menyasszony, meg a testvére kétségbeesve panaszkodott, hogy minden lapodon szemrehányást teszel nekik, miért nem irnak? Pedig ők irnak, szegények, minden héten. Ugy látszik, sok helyen jártál azóta, azért nem kapsz semmit.

- Nagyon sok helyen, Danyikám. És nagyon sokat szenvedtem. De ezt nem panaszképpen mondom.

Norcsics fidélisen csapott a vállamra. Mint régen, amikor még Veverkáné asszonyságnál anyagi gondok szuttyongattak bennünket:

- Ki a mellel, be a hassal, bratyesz! Fénymáz az élet! Násznagy leszek még az esküvődön!

- Hiszed tehát, hogy hazajutunk valamikor?

- Hogy hiszem e? Tudom! Vakaróznak már a muszkák, bratyesz. A vakarózás tetüt jelent.

Azalatt zengett és csattogott az erdő. Háromezer balta döngette a fákat. Norcsics hanyattfeküdt. Csak most vettem észre, hogy valóságos nadrág-fantasztikum van a két lábán. A bricsesz és szalonnadrág keveréke volt ez: egyik szára ünnepi fekete, másik szára pepita. Már mosolyogtam is:

- Elegáns vagy, Danyikám.

Norcsics nem sértődött meg:

- Hát tudod, bratyesz, csak úgy a körülményekhez képest. Hála Isten, nem zugolódom. A filozófia szemszögén át nézem a világeseményeket s vihogni szeretnék a boldogságtól, hogy el nem patkoltam dicső csatáinkon. Megvan a napikosztom s vigyázok az egészségre. Majd gondom lesz ezentul reád is, mert látom, lóg az orrod. Pedig hidd el, nem érdemes. Sőt igazság szerint örülnünk kéne, mert a muszkák vakaróznak már.

A hátsó nadrágzsebébe nyult s valami bagómaradványt kapart elő:

- Nem élsz vele?

- Köszönöm, nem.

Bedugta a szájába s a nyelve révén áttolta a bal hátsó záfogára:

- Hatodizben élvezem immár e bagócsökevényt. Jót tesz nekem, mert megindítja a fantáziaműködést s egyensúlyban tartja a világról, mint olyanról vallott filozófiai nézeteimet.

Köpött. Majd folytatta:

- Csak sohase csüggedni, bratyesz! Hallgass rám, a pótédesapádra! Ha megmondtam, hogy hazaviszlek, hát hazaviszlek! Különben várj csak, mindjárt fogsz élvezni te is!

A zsebébe nyult s szeknyi, összegyűrt papirdarabkát kotort elő:

- Amikor ma-éve odahaza jártam, felugrottam az öreg méltóságoshoz is. Képzeld, titoknokhiányban szenvedett s a válaszleveleket oly serényen fogalmazgatta a jó öreg, hogy majdnem felzokogtam ijesztő kinlódásán. Biztatgatni kezdett, hogy álljak be hozzá, csupán átmeneti jelleggel, ő minden súlyának latbavetése árán okvetlenül felmentet a harctéri szolgálat alól s nem husz, hanem harminc koronákat hajlandó nekem fizetni havonta. Természetesen azzal vágtam ki magamat a fenyegető ajánlat elől, hogy a haza mindennek előtt! S tudja Isten, mi

ütött akkor belém, de hirtelen azzal leptem meg a páratlan öreget, hogy miután időközben és mellesleg belső munkatársa lettem az egyik imperialista szellemű napilapnak, szerkesztőm nevében mély tisztelettel kérem ömértóságát, hogy a háborúra vonatkozó megállapításait, észrevételeit és konstatacióit lapom olvasóközönsége számára - interjú formájában - lerögzíteni kegyeskedjen. Erre a cukros öreg a következőket diktálta nekem.

Norcsics Dániel felült s olvasni kezdett a gyűrött papírdarabkáról:

»A háború, mint olyan, igazság szerint az emberiség valóságos csapása gyanánt tekinthető és approbálható... Ám verekedni, miután legszentebb eszményeinkből kifolyólag megtámadtunk, nem csupán kötelességünk, hanem egyéni, nemzeti, faji és felekezeti, ugyancsak hazafias erényünk is, mondhatnám: életprincipiumunk...

... A haza mindenekfelett... Haza nélkül nincs cél és szabadság, csupán rabszolgai hajlamokról s beteges meghódolni-akarásról beszélhetünk... A háború szükséges rossz, de miután reánk szakadt s nem önhibánkból, önvédelmi csatáinkat meg kell harcolnunk, mert ez közös jövőnk biztosításának próbaköve, mondhatnám: záloga...«

Norcsics Dániel itt már harsogni kezdett. Aztán felugrott, megkapta a baltát, a markába köpött és két marokra lendítve ki a baltát, belevágott egy fába:

- Miután legszentebb eszményeinkből kifolyólag megtámadtunk... Az a!

Egy másodikat vágott:

- A haza mindenek felett... Az a!

Egy harmadikat vágott:

- Megtámadtatván, önvédelmi csatáinkat meg kell harcolnunk... Az a!

Én átfogott térddel üldögéltem az alatt. Norcsics minden baltacsapásnál az öreget idézte, pontosan néhány ezer kilométerre harcoló hazánktól. Minden mondatnál nagyot kacagott s minden kacagásnál sebesen folydogált a könnye.

Szerencse volt, hogy Norcsics az embereivel véletlenül az oldalamba került, mert ezáltal ő is az én táborhelyemen aludt éjszakánként. Azaz dehogy is aludtunk! Fejünk alá nyomtuk a cókókot s hanyatt-terülve a sátoron kívül, a csillagos eget néztük s fél-éjszakákat elbeszélgettünk csöndben. Sok mindent megtudtam ilyenformán Norcsics Dánieltől. Tavaly nyáron fia született, azóta nagy legény lehet ifjabb Norcsics Dániel. A szeplős prepa (ez Szálka Simon volt!) nagy bujában állítólag bezupált, a koszos suszter (ez Vidróczki volt) hír szerint olasz hadifogságba került volna, Zohor Ábris végleg hülye lett, öreg tanítónk ellenben még egyre a hazafias jellegű költészet módszere alapján tanít, minél fogva hallani se akar békekötésről, amíg valamennyi ellenséget térdre nem kényszerítettünk...

- Az a! - röhögött fel Norcsics és egyet köpött.

Fél-éjszakákat töltöttünk el így, halkán diskurálva. A csillagokat néztem, amint titokzatos vándorutjaikon mentek a földfeletti magasságokban. Ezek a csillagok voltak egyedüli ismerőseim a keserves fogságban. Hányszor el nem néztem őket így, fél-éjszakákon át! Elrévedeztem most is:

- Amíg a csillagokat látom, sohase tudok kétségbeesni, Danyikám. Eszembe jut, hogy a testvére, meg a kis menyasszony talán e pillanatban a tornácunkon ül. Az apám lefeküdt már, a kis Zoltán alszik, ők ketten pedig rólam beszélgetnek. Lehet, talán éppen arra a fényes csillagra néznek föl egyszerre, amelyik most jött fel az erdő fölött. A hármunk gondolatai e csillagponton át ölelkeznek össze a végtelen ürességben.

Norcsics álmosan dűnnyögött vissza:

- Szamarakat beszélsz. Odahaza délután lehet e pillanatban. Hiszen a világ tulsó felén vagyunk, bratyesz, - s fülére huzta a pokrócot.

... Elkövetkezett az október is. Akkor már jött az ősz s a Jeges-tenger felől hideg nótákat fujt a szél. Egy héttel ezután öt-hat csoportba osztottak bennünket s megindult az utazás a különböző táborok felé. Mennyi reménykedéssel néztünk a készülődés elé! Hátha valamelyik Uralmenti városkába kerülünk esetleg! Türelmetlenül éreztük, hogy most már változásnak kell jönnie.

Hát jött is a változás, de reánk kettőnkre annál nyomorultabb.

Még szerencse volt, hogy legalább Norcsicstól nem szakadtam el. Bennünket ugyanis, valami háromezreddel magunkkal még tovább vittek kelet felé. És csak a dauriai táborban álltak meg velünk.

Ki emlékszik még a dauriai táborra!

Rabéletünk legszörnyűbb napjai következtek el itten...

Dauria! Már a neve is olyan szomorú, hogy a pusztá emléktől rossz álmunk lesznek. Mandzsúria határán fekszik, ázsiai Oroszország legtávolabbi csücskében. Sivár pusztaság itt minden. Fű, fa, virág, madár ismeretlen fogalom. Csak dermedt szelek járnak. A kopár dombok felett a jeges-óceáni szél sikoltozott heteken át, altatott el esténként és vert föl már virradat előtt. Egy kozákmester volt a táborparancsnok, lopott, amit csak lophatott s szenvedtünk tőle, mint a tehetetlen állatok. A koszt ehetetlen, volt: a teánk hideg víz, a hajdina romlott. Egyebet nem is adtak. A nyáron is sokezer tisztunk volt itt összezsúfolva, de akkor valami csunya betegség tört ki. A tábor fele elpusztult, másik felét felosztották s amire mi kerültünk a helyükbe, valami harminc tiszt és kétszázhetven közlegény, csak néhány szánamest, rongyokba takart béna katonánkat találtuk a hevenyészett barakkokban. A fizetésünket is ellopták. Orvos nem volt s az emberek rakásra betegedtek.

Szökésre gondolni se lehetett!

A határ közel volt ugyan, de ezt a vonalrészt sűrűn megrakták katonákkal. Aki arra próbált volna menekülni, szó nélkül lelőtték. Ez annál érthetlenebb maradt előttünk, mert november végén nyolc tiszt érkezett hozzánk Orenburgból. Keservesen panaszkodtak véletlen végzetükön, hogy éppen ide jutottak. Ha Orenburgban maradunk, azóta régen otthon lehetnek volna. Tőlük tudtuk meg, hogy európai Oroszországban hetek óta megbomlott minden. A vörösök uralma következett be, nincs már hadsereg, nincsen háború, harcoló katonáink betörték már Kiev alá s fogoly katonáink csapatostul menetelnek az országutakon... Hazafelé! Hazafelé!

Az újság megdöbbenett. Mirőlünk, ugylátszik, megfélekeztek. S amire innét is szabadulhatnánk, késő lesz. Ezt különben Norcsics magyarázta meg nekem.

Mert öreg barátom nagyon megváltozott a dauriai napokban. Nem volt már fölényes és nem hivatkozott többé kipróbált filozófiájára. A szakálla még inkább megnőtt, a szeme beesett és ijesztően csillogott s hetek óta alig szólt egy szót hozzám is. Föl és lefelé járt egymagában, de csak olyankor, ha nem látták. Egy este, mialatt odakint zúgott a szél s messzi nyugat felé, amerre Magyarországot sejtettük, a vörös égálgon át havas felhők repültek a szél hátán, - egy ilyen estén megfigyeltem őt, amint kiállt a tábor végébe, összefonott karokkal és mialatt nyugat felé nézett hosszan, sirni kezdett. Könnyei lefolytak a szakállára, onnét a hóba és megfagytak a havon. Negyvenöt fokos hideg volt s abban az időben annyit dideregtünk, hogy két-három

méterre ástuk ki a barakkok földjét s e barakkárok alján reszketve bujtam össze Norcsics Dániellel.

Egy ilyen késő decemberi éjszakán, különös ének csapott meg a föld alól. Tisztán hallottuk mind a ketten:

*Kitárom reszkető karom
Ölelni földedet...*

A negyvenkilenc utáni bujdosó honvédek együgyű hazafias éneke volt ez s a kis Hadházy Ferkó hadnagy szokta dudolgatni maga elé, ha már nagyon elfacsarodott. Ő dudolgatta most is a harmadik barakk mélyében s ahogy a földön át meghallottuk ketten, felfigyeltünk. Olyan furcsa és olyan szomorú volt! Mintha harcoló hazánk üzenete jött volna hozzánk ezer kilométeren át, a földön keresztül. Felültem:

- Nem tudok aludni, Danyikám!

- Én se, - sóhajtott fel az öreg.

- Itt fogunk meghalni, Danyikám!

Erre már az öreg is felült. Suttogni kezdett:

- Csak sohase csüggedni, testvér! A jövő héten szökünk...

- Ebben az időben?!

- Eltaláltad, - és hosszan bólongatott maga elé. - Mert hetek óta gondolkozom már, testvér. Tegnap sikerült két revolvert lopnom az őrszobából és most alattunk van mind a kettő. Ne drukkolj, beástam őket. Ennivalót csak egy napra viszünk, amennyi éppen belefér a zsebünkbe. Tíz nap óta gyűjtögetem a maradék kenyérdarabkákat. Az is alattunk van beásva. Pszt...

Fent, a barakk körül akkor sétált el az egyik őrszem. Ahogy elvesztek a léptei, Norcsics tovább suttogott:

- Mandzsúria felé nem mehetünk, mert lelőnek. Nyugatnak fogunk nekivágni.

- De hiszen az őrültség!

- Éppen azért, mert őrültség. Arra nem fognak keresni. Hallottad, hogy európai Oroszországban kitört a kommunizmus. Amire idáigér s bennünket is szélnek eresztenek, késő lesz már. Mandzsúriában a japánok fogják elzárni az utat. Európa felé szabadon mehetünk ugyan, de csak a nyugati határig. Most még kapkodás van odaát, de idővel az új rendszer is megerősödik és új seregeket állít talpra. Mert katonák nélkül ma a Krisztus se boldogulna. S mihelyt kész a hadsereg, mi megint csak foglyok lettünk. Érted?

- Értem, Danyikám.

Elhallgatott, sokáig. Később megsimogatott:

- Hazaviszlek! Csak ki a mellel, bratyesz!

Az erre következett néhány nap alatt nagy félelmet álltam ki. A táborban folyt a nyomorult élet. Norcsics nyugodtan viselkedett s az ő nyugalma új erőt öntött belém is. Egy reggel ezt sugta a fülembe:

- Ma reggel beteget jelentünk.

Félóra múlva jött az egyik altiszt. Mind a ketten szótlánul feküdtünk a barakk-gödör alján. Az altiszt eltávozott.

Öreg barátom kaparni kezdett akkor. S előkaparta először a száraz kenyérdarabkákat. És attólfogva egész nap rágtunk, hogy elállt bele az állkapcánk. A sovány ebédet is megettük. Egész nap hóvihár volt.

Tudni kell, hogy a tábort kettős drótsövény vette körül. Az első dróton túl éjszaka senkinek se volt szabad kilépnie.

Délután három óra körül Norcsics felállt s kimászott a barakkból. Én követtem.

Nyugodtan kiléptünk a belső drótsövény kapuján. Többen járkáltak ki és be a foglyok közül, az őrnök tehát nem tűnt föl, hogy a tábor külső udvarába léptünk ki. Az őrnök különben se tudhatta, hogy hivatalosan betegek vagyunk. Ugy tettünk, mintha sétára indultunk volna el a külső udvarban. Ezt nap-nap után megtették a foglyok.

Már erősen szürkült. A hó sikoltozott s hócsomók csapkodtak a levegőben. A külső udvar egyik legtávolabbi pontján három üres, omladozó barakk állt. Norcsics megfigyelte hetek óta, hogy ezt a három barakkot sohasem vizsgálják meg. Idevezetett az öreg s lekuporodtunk az egyik sarokban. És akkor fülelni kezdtünk... Csak a szél sikoltott és csapkodta a havat... A kezünk meggémberedett. Hallgatóztunk, szivreszketve hallgatóztunk. Nagyon hosszú idő ment el már így. Egyszerre hat órát csengettek a táborban. Norcsics megrezzent:

- Most...

És még jobban lelapult. Azalatt pedig ez történt:

Hat órákor következett a betegek látogatása. Az őrmester-parancsnok ilyenkor vizsgálta felül, gyenge lámpással a kezében, a tiszt betegeket. Norcsics már előzően összebeszélt Hadházy hadnaggyal, meg Gruber zászlóssal, hogy hat óra előtt hirtelen ők fekszenek le a helyükre s fülig takarózva összebujnak. Én azonban ezt csak később tudtam meg az öregtől, amikor már legalább ötven kilométerre jártunk a dauriai tábor mögött.

Amikor felhangzott a csengőszó s Norcsics annyit sugott: »most...«, szivünk a torkunkban kezdett kalapálni. Így ment el rettentően hosszú idő. Félig-holtak voltunk már a sötét hidegben. Később láttuk, hogy az őrmesterparancsnok két őrnök kíséretében kilép a barakkunkból s lámpása imbolyogva távolodik az őrház felé... Valami negyedóra mehetett el, de nekünk fél-éjszakának tetszett. Kezünket-lábunkat nem éreztük már. És akkor, inkább a föld alatt, mint a levegőn keresztül, egész bágyadtan megütött a negyvenkilences magyar bujdosók éneke. A kis Hadházy fujta valahol keservesen. Remegve hallgattuk végig:

*Hazám, hazám, hazám,
Szegény magyar hazám!*

Amikor semmit nem hallottunk többé, Norcsics óvatosan felállt. Mert a nótá összebeszélt jel volt, hogy mehetünk. Kiléptünk a barakkból és botorkálni kezdtünk a zúgó sötétségben. A külső drótakadály felé.

Ma sem tudom, hogyan vergődtünk át rajta. Harmadfél-méter magas volt az akadály, legalább hat méter szélességben s körülbelül övmagasságig villamos árammal telt drótok voltak kifeszítve. Ha egy ilyen dróttüskét megérintünk, megindul a csengőszerkezet s az egész tábort fölveri.

De sikerült! Norcsics hirtelen hátrált néhány lépést, aztán nekiszaladt s fölvetette magát a drótmező tetejére. A tüskékben akadt fenn, mint egy cserebogár. Felszisszent, mert egyszerre tiz helyen serkedt ki a vére, de valahogy felült azért, nagy keservesen. S akkor suttogva intett:

- Szaladj neki, majd én felkaplak! De a lábaddal vigyázz, mert ha megérinted az alsó drótot, agyonlőnek!

Hátramentem néhány lépést és akkor, minden erőmből, nekirohantam. Vagy két méterre vettem föl magamat, de mielőtt a lábam utánam-lódulhatott s odaütődhetett volna a villamos vezetékhez, Norcsics megkapta a kezemet s felrántott magához. De ugyanakkor felszisszenem: legalább husz helyen vágódtam bele a tüskékbe. Öreg barátom halkán vigasztalt a drótmező tetején:

- Firnájsz, bratyesz. Saját ülepemből tizenöt helyen csorog a vér. Pszt...

És kuszni kezdtünk szaporán. Lépten-nyomon sziszegtem, mert véres lettem a saját véremtől. De valami háromnegyed órai kínos nyöszörgés után levágódtunk a táborot övező utolsó mély sáncba.

És ez megint szerencsénk volt. Mert a sánc tetején akkor sétált el a legkülső őrszem fülére huzott gallérban, válla fölött meredező szuronnyal. Mi lihegve bujtunk össze a sánc alján. Ahogy az ő is eltűnt a sötétben, éles fütyty hasított át a fergetegen. De a tábor közepe felől. Remegve néztem Norcsicsra, ő azonban megnyugtatóan:

- Ez a megbeszélte második jel. Hadházy pajtás fütytyentett, hogy rendbe van a haza. Alómars, bratyesz!

Egymást toltuk és huzzuk föl a sánc meredek falán. Amikor felkapaszkodtunk, Norcsics megállt s egy nagyot fujt. A hóvihar sikongott; alig láttunk egy lépést. S akkor az én leghivebb barátom benyult a zsebébe, kivette az egyik revolvért s a kezembe nyomta. S akkor összetette a kezét, hátra nézett és vállon ragadt:

- De most előre, bratyesz! Az Isten irgalmazzon minekünk!

És nekivágtunk a fergetegnek.

Először futva lihegtünk vagy másfél-órát. Később gyors menetben igyekeztünk nyugati iránynak. A revolvért a kezünkben szorongattuk. Mert elhatároztuk, hogyha netán mégis észrevettek és üldözőbe vennének, agyonlőjük magunkat. Éjfél után fáradni kezdett a vihar, a havas felhők megszakadtak s a hátunkban fel-felbukkant a fogyó-hold lilaszínű, elfanyalodott képe. Ugy mentünk, hogy a hold mindig a hátunkban legyen. Ijesztően hallgatott minden.

Virradatra elértük az első pásztorok kalyibáit. Nagysüvegű, tömzsi nomádok szunyókáltak a füstölő tüzek körül. Norcsics előretartott revolverrel bujt be az első sátor benyilóján:

- Hore ruki!

A megrémült emberek a magasba rántották karjaikat. Ha nincs nálunk fegyver, délre már a dauriai táborba hurcoltak volna vissza bennünket. De a két revolver imponált. Norcsics félig oroszul, félig kézjelekkel megértette velük, hogy két lóra van szükségünk. Mivel azonban nem vagyunk rossz szándéku emberek, a két lovat vissza is akarjuk adni, két társuk tehát jöjjön velünk, ugyancsak lóháton és ha majd jónak látjuk, visszaeresztjük őket. De agyonlőjük mind a kettőt, ha az itthoniak közül bárki is hirt próbál adni szökésünkről.

Félóra múlva lóháton siettünk már nyugat felé. A két vezető szorosan előttünk. Így lovagoltunk két napot, meg egy éjszakát. Másodnap estefelé feltűnt a messzeségből az első városka, mely a transzbajkái vasut mentén feküdt. Leszálltunk a lovagról s elkészítettünk kénytelen vezetőinktől. Természetesen úgy, hogy rájuk fogtuk a revolvért. A két lovas erre csak megkapta a vezetőklő kötőfékét s nekivágott a havas pusztaságnak, visszafelé. Porzott alattuk a hó.

Mi pedig gyalog vágtunk neki a városkának. Hazafelé! Hazafelé!

Késő éjjel átlopóztunk a görbe síkátorokon s találomra kivergődtünk az állomásra, amely egy őrházból állt mindössze. Sokan vártak a vonatra, amely minden éjszakán egyszer indult innét a végtelen nyugatnak. Norcsics jegyet váltott olyan messzire, ameddig csak futotta az összekuporgatott pénzünk. Ma is eszembe-jut, milyen szivdobogva álltunk a vasuti sinek mellett, amikor az éjszakában felbukkant a mozdony két vörös ablakszeme.

Régen volt!... Régen volt!...

Mit kellett megérnünk attól a naptól számítva! Zakatolt velünk a vonat, mi ketten behúzódtunk a kocsi két szemközti sarkába s olykor-olykor egy-egy szót váltottunk. Közömbösen és oroszul. És körülöttünk, a szakaszban, ugyancsak ilyen behúzott nyaku ismeretlen alakok ültek. Ugy tettek, mintha szunyókáltak volna. Megtudtuk később, hogy ismeretlen utitársaink hozzánk hasonló menekülők voltak. De amire fölfedeztük egymást, újból szökni kellett.

Negyednap délutánján megsejtettük a kalauztól, hogy egy nagyobb város következik, ahol már vörös katonák vizsgálják végig az utasokat. Az utolsó-előtti állomáson észrevétlenül lecsusztunk a vonatról. És ez megint szerencse volt. Sokszor hallottuk azután, hogy továbbmerészkedett társainkat szuronyok közé fogták az új orosz hadsereg katonái s minden eddiginél borzasztóbb fogságba hurcolták őket.

Leszálltunk tehát ketten. És hogy mi következett reánk attólfogva?

Az asztalra hajtom a fejemet, ahogy fölkeresnek ismét e nagyon keserű emlékeim...

Amire jött volna a tavasz, Turkesztánban bujkáltunk. Én cukorkaárus voltam egy Szkobolev nevű városkában, Norcsics hordárnak csapott fel, ugyanott. Csak éjjelenként találkoztunk, de mennyi remegések között! Öreg barátomnak megint igaza lett, amikor azt mondta a dauriai nyomortanyán: siessünk, mert az új rendszer is megerősödik és akkor késő lesz minden. S le is késtünk.

Akkor már köröskörül égett az ázsiai Oroszország is. Itt-ott azt suttozták, hogy a cárt lemészárolták, családostul. Aki csak tehette, menekülni próbált. Hamarosan feltűntek az új hadsereg vörösszallagos katonái, katonák a világ minden népeinek csőcselékéből ijesztő harciénekek közt masiroztak át a városokon s mindenekelőtt a tiszteket keresték halálra. És hadd irom ide mély száналommal, hogy e nagyhirű és kegyetlen katonák között a magyar köz-katonákból felállított csapatok voltak a legkegyetlenebbek.

Juniusban már nagyon forró lett a föld. Naponkint láttuk, amint e magyar vöröskatonák fegyverek közt kísérték végig magyar tiszteket, akiket vonatokon, bujkálás közben fogdostak össze és most megkötözve terelték őket ismeretlen helyekre. Egykori parancsnokaik voltak e szegény tisztek s egykori katonáik most durván röhögtek a szemükbe. Nem tudom, mi lett e szerencsétlen bajtársainkkal?

Egy pénteki napon hire ment, hogy éjjel nagy razzia készül a városban. Nem volt maradásunk többé. Azon a éjszakán elhagytuk Szkobolevet s nekivágtunk az éjszakának. Nyugat felé! Nyugat felé!

Ha le tudnám irni akkori szenvedéseinket! Akkor már rongyosak voltunk s éhezünk annyit, hogy azóta is, ha kéregető embert látok, nem tudok elhaladni mellette némi adomány nélkül. Nappal az erdők táján bujkáltunk, éjszakánként mentünk-mentünk nyugat felé, mindig nyugat felé. És ha már összeestünk volna, egyszerű pásztoremberek adtak enni valamit, hogy éhen ne vesszünk. Nem kérdezték, milyen néphez tartozunk s melyik Istenben hiszünk? Megkönyörültek rajtunk, mert látták, hogy szerencsétlenek vagyunk. És mi vonszoltuk, egyre vonszoltuk

magunkat. Mindig nyugat felé. Nappalunkint a nap után igazodtunk, éjszakánkint a Nagy-Göncöl volt a jócsillagunk. Nyár vége felé Turánban bujkáltunk s messziről megpillantottuk az Aral-tót, amint palaszürkén csillogott a napfényben. Szeptemberben átvergődtünk a Kaukázuson s nekivágtunk Georgia csudálatos vidékeinek.

Hazafelé! Hazafelé!

Mennyit vágytunk és mennyit reménykedtünk! És ha már véres lett a lábunk s lábunk nyomán felpiroslott a saját vérünk, édes-bús álmainkkal kezdtük vigasztalni magunkat. Piszkosak voltunk, tavalyi ruhánk foszladozni kezdett, nagy volt a szakállunk, de ha felnéztünk a nyugat felé mutató csillagokra, édes búbánat szállt a szivünkre. Mert hittük, kétségbeesve hittük, hogy meglátjuk még egyszer a kedves kis Magyarországot! S ujult erővel erőlködtünk talpra és menni kezdtünk nyugat felé...

Haza, haza, vén katoná!

Amire november lett volna és a fákon nem volt már levél, hideg szél jött a Szarmata felől. Összebb-vontuk magunkon kopott rongyainkat s még-egyszer reménykedni kezdtünk. A véghetetlen messzeségből, ha kitisztult a tájék, távoli és halavány bércek körvonalaait véltük felködleni a látóhatár fenekén. De olyan távol még! Olyan álomszerű messzeségben!

Tudtuk, hogy közelednek felénk a Kárpátok.

Kieven tul bujdosunk már, amikor egy falu alatt váratlanul katonák ugrottak elénk a sáncból s körülvettek. Nem volt menekülés!

Nem tagadtuk, hogy magyarok vagyunk. Ugyis hiábavaló lett volna minden. S két hét múlva Péterváron voltunk már, tiz láb mélyen a föld alatt.

És ettől az időtől fogva négy hónapon át nyomorogtunk, mint a félig agyonvert állatok. Négy-öt száz katonatiszt synylődött e kazamatákban, minden reménykedés nélkül. Délben és este egy darab fekete, nyulós kenyeret hajítottak elénk, mint a kutyák elé. Hideg volt s én napokon át hevertem hanyatt a földön, karomrafektetett fejjel s hallgattam a vérem titokzatos zúgását. Még mindig éltem tehát.

Igy mult el a tél. Csontváz lett belőlünk s a hónunk alatt tetvek kergetőztek. És azalatt eszembe jutott nem-egyszer, hogy gondtalanul elmult ifjúságomban mennyit vágyakoztam Pétervár után! Hányszor szerettem volna látni a cári főváros nyári éjszakáit, ahol még éjfélkor is félvilág van s a Néva zöldszinben dereng. És hányszor szerettem volna megállni a Nevszki-Proszpekten, mialatt szánkók csilingelnek a havon s az ivlámpák vakító fényei alatt sűrűn pilingélnek a pelyhek.

Régen volt! Régen volt! Ó, édesapám, testvérkém, kis menyasszonyom éltek-e még? És ha éltek, gondoltok-e még reám?

Tiz láb mélyen voltunk a föld alatt, de hírek ide is elszivárogtak azért. Éjszakánkint ágyudongást hallottunk nagy-elvétve. Máskor géppuskák csattogtak szakadatlanul, de egész közel. Sejtettük, hogy odafent lázadozni kezd az éhes nép. Április hónapban egyre-többször kezdtek kerepelni a géppuskák.

Hetenkint egyszer sétára engedtek föl a napvilágra, délután öt és hat között. Egy ilyen séta-
napon hirtelen nagy kavarodás támadt az uccán. Lovak csattogtak a kövezeten, kiabálás hallatszott, majd ijedt menekülés, aztán megdördültek a fegyverek, de - mindkét részen.

Abban a pillanatban kapkodni kezdett az őrség, majd lóhátas parancsnok vágatott be a vaskapun s odakiáltott az őrségnek:

- Fegyverbe!

Az örök utána-rohantak s mi felügyelet nélkül maradtunk néhány pillanatra. De mielőtt még fejhez kaphattak volna a szerencsétlen foglyok, Norcsics megragadta a kezemet:

- Aló-mars, bratyesz!

Még csak nem is szólhattam ellene s már maga után ráncigált a kapun. Odakint uccaiharcok folytak. Történt pedig ez április elején.

Amire nyár lett volna, Kiev fölött bujkáltunk ismét. De most már nem délnek, hanem nyugatnak vettük az irányt, Lengyelország felé. Akkor már felfordult minden. Az ország egyes vidékein egész kormányzóságok éheztek s a nép karavánokban menekült az országutakon olyan helyek felé, ahol valami ennévalót remélt. Az utak árakai megteltek halottakkal s a csontvázkaravánok égnék tárt karokkal vonszolták nyomorult tagjaikat a pusztulás felé. Ez a népvándorlás könnyebbségünkre volt, mert senkise törődött velünk. Az ország belsejében szabadon járhattunk immár, de annál keményebben őrizték a határt Lengyelország felé.

Julius lett. Akkor már hallottuk félfüllel, hogy régi hazánk nem volt már a régi. S megtudtuk, hogy a maradék-hazában ijesztő állapotok vannak... Az 1919 nyara volt ez az esztendő.

Először a Pripjaty-mocsarakon át próbáltunk szerencsét, de napi-földekre nyultak el az ingoványok, melyek tulsó végén az ágyuimmal álltam valamikor. Beláttuk, hogy vagy a lápok és uszószigetek nyelnek el, vagy éhenveszünk a mocsarak között... Lejjebb kerültünk tehát. Augusztus végén már feltűntek előttünk Vladimir-Volinszkij hagymafejű tornyai. Szikrázva égtek a napfényben. Jobbra vágunk.

És augusztus vége felé megálltunk lihegve az utolsó orosz falu előtt. Huszonnyolcadik évemben voltam ekkor.

Megtudtuk, hogy a falun túl, alig két kilométerre, folydogál a Búg. A két partja nád és káka. A vizen innét puskás vörösök vigyáznak és éjjelenként alig száz lépésre cirkálnak egymástól. A vizén túl már lengyel katonák állnak. Két falubeli paraszt magyarázta el így az erdőszélen. Megígérték nekünk, hogy éjjel megmutatják a legjobb átbuvó pontot, csak várjunk rájuk az erdő nyugati szegletében.

Mi tehát várni kezdtünk. A fák alól ki-kileskelődtünk ijedten: előttünk alig három kilométerre sötétlett a nádas. A nádason túl a haza vár.

Vártunk tehát. Este lett, de a két paraszt nem jött. Aztán sötét lett, de senkisem jött. Azalatt vihar közeledett, villámok villogtak nyugat felől s tompa mennydörgés kísérte a villanásokat. Mi pedig álltunk és vártunk. De senkise jött. Talán csak nem árultak el bennünket?

Már nem lehetett messze az éjféli. A villám csattogott, a szél megrázta az erdőt és akkor szakadni kezdett az eső.

Ott álltunk az erdő alatt szakállasan, betegen, rongyosan, mezitláb. Norcsics összetette a kezét s halkán imádkozni kezdett. Csengő füllel, remegve álltam az oldalán. És egy-egy felcsattanó villámfénynél megláttam az én öreg barátomat, amint összekulcsolt kézzel, mormolva nézett szembe a viharral. Az eső sebesen csordogált a szakálláról. És akkor egyszerre megragadta a kezemet:

- Vorwärts!

A fergeteg zúgott. Toronyiránt siettünk előre.

Félóra mulva elértük a nádast. Pillanatra körülhallgatóztunk. Sehol senki. Csak a fergeteg zúgott.

És akkor nekivágtunk a nádasnak is.

Ujabb félóra múlva ott csillogott előttünk a Búg. Belevetettük magunkat.

Nagyot csobbant a víz. Észnélkül láboltunk át rajta. Néhol állig ért. De öt perc múlva már a tulsó parton álltunk, Lengyelország földjén. Norcsics egy nagyot sóhajtott. Sehol emberi nesz. Csak a nádas zúgott.

És akkor nekivágtunk a tulsó nádasnak is. És azontul is mentünk, egész éjjel mentünk. Amire virradni kezdett volna, a komarovi dombok alatt jártunk, ahol valamikor első csatáinkon vettünk részt. Ismerősök voltak a lankák és a kerek erdők s a lankák és a kerek erdők alatt katonasírok látszottak. Azóta hatodszor hervadt a fü. Megálltunk egy lélekzetre s összetettük a kezünket. Tisztelet a bajtársak emlékének!

Tovább-mentünk az uton. Egy falu alatt krumplit kapáltak lengyel asszonyok. Ahogy meglát-
tak bennünket, két mezítlábas csavargót, megálltak a kapanyélre támaszkodva s furcsán néztek reánk. Mi is megálltunk. Elmondtuk, hogy magyarok vagyunk és hogy éhesek vagyunk. Az asszonyok tovább adták egymásnak:

- Vengri! Vengri!

És kötényükben hozták elénk a krumplit. Leheveredtünk az ut sáncába s tüzet raktunk. És enni kezdtünk annyi étvággyal, hogy a polyák asszonyok nem győzték csodálkozással. Amikor pedig magyarázni próbáltuk, honnan jövünk s mennyit szenvedtünk, sirni kezdtek nyomorult sorsunkon.

S amint ülünk a sáncban, egyszer csak urihintó jön az uton. Egy földbirtokosféle nagyhasu ur, meg egy csendőrtiszt ült a hátulsó ülésben. A tiszt odaszólt a kocsisnak:

- Sztoj!

Leugrott és megkérdezte, kik vagyunk?

Nagyot nézett, amikor németül feleltünk neki. Először nem igen hitt, de ahogy beszélni kezdtünk, fejét csóválta. Utoljára kezet nyujtott:

- Akkor gyertek velem! A többit majd eligazítjuk valahogy.

Délután Komarovban voltunk. A rendőrségen még egyszer kihallgattak bennünket, szállást adtak, utlevelet állítottak ki a számunkra, ruhával láttak el a lengyel tisztek s alig tudtak betelni az előadásunkkal. Mi viszont tőlük tudtuk meg, mi történt az utolsó esztendőben. A hazánkról kapott hírek elszomorítottak.

Három napig voltunk a vendégeik. De akkor mégis bucsuzni kellett.

Igy azonban elvált tőlem az én öreg és leghivebb barátom is. Ő Galicián át egyenesen hazafelé indult. A kis Magyarországból külön utlevélre lenne szüksége a szegény Észak-Magyarországba, neki pedig minden türelme elfogyott már. Feleségét s kis fiát szeretné látni minél előbb.

Megegyeztem az öreggel, hogy aki előbb éri az édesapámat, meg a testvérkét, nyomban értesíti a másikat. A régi pesti lakásom címét adtam meg neki. A komarovi pályaudvaron megöleltük egymást még-egyszer...

Másnap Varsóban voltam. S Berlinen és Bécsen át Budapestre érkeztem. Szeptember nyolcadika volt, Kisasszonynapja éppen, amikor délután megérkeztem a keleti pályaudvarra.

Senkisémet várt.

XII.

Ismerős és mégis annyira idegen volt a Múzeum-körút minden háza. Az ucca mintha szélesebb lett volna négy esztendő óta, a házak mintha világosabb színbe fordultak volna át. Hallgatagon haladtam el az Arany János szobra előtt. Ott ült János bácsi a talapzat tetején, merengve s ezuttal még bánkódóbbnak látszott. A homlokán újabb ráncot fedeztem föl, mióta nem láttam.

Öt perc múlva becsöngettem régi lakásomon. A szívem hangosan vert. Istenem, micsoda ujságot hallok majd!

Kinyílt az ajtó s előttem állt a régi háziasszonyom. Hanem megöregedett! Nem ismert meg:

- Kit tetszik keresni?

- Hát nem emlékszik reám, néni?

A hangomra nagyot nézett:

- Zathureczky ur! Kedves Zathureczky ur! Hát mégis hazajött!

S szíves erőlködéssel tuszkolt be maga előtt. Leültetett, ozsonnával kínált, beszélt mindenről s nem találta a helyét. Jólesett a zavart öröme. Elmondta azalatt, hogy lakásomat még egy évig tartotta fenn, de ahogy fogságba estem, kiadta másoknak. Mert a hugom, az a fiatal asszonyka, megírta neki, hogy elfogott az ellenség.

- Hát az édesapámról mit tud, néni?

A szívem úgy vert! A néni megnyugtatót:

- Hála Istennek, megvannak! Mert tavaly őszi óta, mikor azok a kavarodások jöttek, ők is Pesten laknak, akarom mondani Budán. A huga, az a helyes asszonyka, már vagy ötször járt itt azóta, hogy megnézzé a ruháját, rendben van-e? Lecsillapítottam, hogy én minden két hétben kikeféltetem, de hát a kedves mindig szeret nyugtalankodni keveset. Vele-van az édesatyja, meg a kis fia is. Mert talán tetszik tudni, hogy az ura elesett...

- Tudom néni. Én temettem el.

Nagy kő esett le a szívemről. De ugyanakkor még nyughatatlanabb lettem:

- S nem ment férjhez a testvére?

A néni megütődött:

- Ó, hogy tetszik gondolni ilyet! Hiszen mindig magáról beszélt! Nagyon várta... Ugy-e, nem igazi testvére?

- Távoli rokonom, néni.

- Gondoltam, Zathureczky ur. Mindig gondoltam. S milyen helyes kis fia van! Szakasztott olyan, mint maga, Zathureczky ur.

- S a menyasszonyomról mit tud, néni? Arról a kisleányról, aki valamikor kétszer is járt a lakásomon...

A néni elgondolkozott:

- A menyasszonya volt? Érdekes. Ezt nem is tudtam. Nem, ő nem lakik a hugánál, mert egyszer se említették előttem. Valahol máshol lehet.

Magam elé gondolkoztam. A néni rezzentett föl:

- Hát az a hosszú ember, a maga barátja, az a Norcsics vagy hogy is hívják, él-e még?
- Él, néni. Másfélésztendeig bujkáltunk Oroszországban, amíg sikerült hazaszöknünk. Ő a régi házunkban lehet azóta.

Felálltam, hogy átöltözöm s fölkeresem a testvérkét. A néni nekilátott azalatt, hogy előkeresi a lakása címét.

Félóra múlva készen voltam. Akkor átkopogtattam:

- Megtalálta, néni?

A néni mentegetőzve jött be, hogy nem találja a címet. De vacsoráig előkeresi. Jöjjenek vissza okvetlenül, a szomszéd szobában elalhatom.

- Köszönöm, néni, de ma már ne várjon. A rendőrségen majd megtudom a címüket. Négy éve nem láttam őket...

Este volt, az uccákon égtek a lámpák. Szokatlan gondolatok közt indultam meg a Múzeum-köruton. Hová lehetett a kis menyasszony?

Hát amint megyek a köruton, az Asztória-szálló sarkán csak rámszól valaki:

- Szervusz, Zoltán!

Felnéztem: Zohor Ábris állt előttem. De mintha a tulvilágra ébredtem volna fel! Mert Zohor Ábris szédítő eleganciában feszített, cylinder csillogott a fején s egy hölgyet tartott a karján. Amire ráismertem volna Ábrisra, már a nyakamban volt:

- Isten hozott! Hej pajtás, ha tudnád, mennyire várnak odahaza! Tegnapelőtt is a testvérkénél jártam! Különben, bocsánat, bemutatom a menyasszonyomat...

A menyasszony valami félfejjel volt magasabb Zohor Ábrinál. Nem értettem! Sehogysem értettem! Azt hiszem, ügyefogyott lehettem nagy zavaromban, mert meg voltam győződve, hogy négy esztendő óta régen bolondok házában ül Zohor Ábris és szőröcsuha van a szerencsétlen. Ábris ezzel szemben úgy vakított, mintha skatulyából huzzák volna ki. Mielőtt makoghattam volna valamit, fölnevetett kedélyesen:

- Majd hallasz tőlem olyat, hogy attól ugrasz a falnak! Én most hazakisérem a kis jövődöbelimet s negyedóra múlva ott leszek a Spolaritsban. Az a törzskávéházam. Szedd tehát a lábaidat, Zoltánom s várj meg ottan engemet. Mikor érkezted?

- Ezelőtt három órával. Az édesapámhoz szeretnék menni.

- Majd elviszlek, még ma este. Mindenesetre várj reám a Spolaritsban. Nem szeretném, ha más előzne meg olyan dolgokkal, amelyek nem tartoznak másokra. De okvetlenül ott légy!

... A József-köruti kávéház tele-volt most is. Leültem az egyik sarokasztal mellé. Talán éppen az az asztal volt ez, amelynél sok-sok esztendővel azelőtt Norcsics Dániellel buslakodtam, mialatt közénk botlott szegény Vajda Zoltán és oly szivrehatóan próbált rábeszélni, hogy ne zavarjam meg többé a testvérkét... Régen volt! Régen volt!... Vajda Zoltánból por lett Rarance határában... S hányan haltak meg mások is azóta! Hány bajtársunkat várják haza, reménytelenül várják, de a régi megholtak soha már nem fognak hazatérni!

A kávéházban füst uszott s a cigányok elfelejtett pusztai nótákat játszottak. Rendeltem valamit s közben zavart fejjel gondoltam vissza Zohor Ábrisra.

De már itt is volt Ábris. Gnóm-fején furcsán festett a cilinder, sétabotját hanyagul vetette oda a balkarjára. Ahogy észrevett, felkacagott:

- Látom, még mindig azt hiszed, bolond vagyok. Fenét! Soha semmi bajom nem volt!

Nagyot néztem. Ő pedig hátravetette magát:

- Mindenekelőtt némelyes önleplezéssel kell szolgálnom. Mert mondhatom neked, olyan híres ember egy sincs Budapesten, mint én vagyok. Három ujság irt már cikket rólam...

Azalatt jött a pincér s hozott valamit. Zohor Ábris koccintott velem s hirtelen elkomorodott:

- Éltesen bennünket az Isten! És éltesse nyomorgó hazánkat!

Ittunk. Akkor hátradült Ábris és a térdére csapott:

- Látom, furcsán nézel rám. Majd felvilágosítlak. Az elmúlt hónapban már az egyik berlini ujság is tárcát irt rólam...

- Nem értelek, Ábriskám.

- Majd megérted mindjárt, - és jót nevetett. - Tehát mindenekelőtt tudd meg, hogy soha semmi baja nem volt a fejemnek. Csak anzagoltam vagy ha úgy tetszik: szimuláltam. Én voltam a pro és kontra harcoló összhatalmak legnagyobb drükerbergerje. Remélem, tudod, mit jelent a drükeberger? Jelenti németül azt az elszánt lógóst, akit hat bivallyal se tudtak kihuzni a frontra. Sajnos, hogy e pompás fogalomra az egész háború alatt nem tudtak megfelelő magyar kifejezést találni.

Iszonyu világosság gyult ki a fejemben:

- Hát ezért csináltad az egészet?! De hiszen ez szörnyűség!

Ábris harsogott:

- Hogy szörnyűség? Megengedem. A háboru föltétlenül szörnyűség. Sőt »ilyen vas«.

Egyik ámulatból a másikba estem:

- Bocsáss meg, Ábriskám. De hiszen te már a háboru előtt is repülő-tanulmányokkal foglalkoztál!

Ábris kegyetlenül mosolygott:

- Itt a tévedés, öregem. A mi háborunk előtt két évvel kitört már a balkáni konfliktus s én megéreztem egyszerre, hogy baj van. Tudtam, hogy rövidesen összezsapnak a nagyhatalmak is. Sokat, nagyon sokat töprengtem a várható fejleményeken s rájöttem, hogy némely szépség-hibák vannak az európai konstellációk körül. Minélfogva így szóltam magamhoz: »Ábris, gondolkozz hidegen s légy egy kicsit bolond!« Persze óvatosan, rendkívül óvatosan kellett hozzákezdeni, hogy valaki gyanut ne fogjon reám. Ezért láttam neki a merevszárnyu repülőgépeknek. A többi már ment, mint a karikacsapás. Hiszen emlékszel rá?

Mosolyogtam:

- Emlékszem. Te valóban zseni vagy, Ábris.

Zohor Ábris koccintásra tolta felém a poharat:

- Azt meghiszem. De mennyi munkámba került, pajtás! Szegény apámnak nem egyszer odavágtam: »az egész Európa beszélni fog rólam valamikor!...« S nem volt-e igazam? A berlini ujságok nyomán, mint hallom, most már francia, meg olasz lapok is kisserkesztettek. Nagy munka volt, pajtás...

Ámulattal hallgattam e pompás legényt. Ő pedig folytatta:

- Hogy kellett vigyázni, Zoltánkám! Rongyos voltam, megtetvesedtem s szakállam a pupomig ért. Akkor már kidobtak a nyolcadik sorozáson is, de a háborúnak csak nem akart vége lenni. Új sorozás előtt álltam s forma szerint nekem is jelentkezni kellett. Hátborzongató rá gondolni, mennyire vigyáztam akkoriban. Hiszen nem mondom, magasztos érzés a honszerelem, de elesni a hazáért - *fiatal*. A nyolcadik sorozás előtt újra jelentkeztem a kassai hadtestparancsnokság hadmérnöki karánál s bemutatam nekik legújabb gépmodelljeimet. Ezek már nem a golyát, hanem a kuvikot lettek volna hivatva utánozni a repülésben. Minek folytassam? A hadmérnöki hivatalból úgy kivágtak, hogy szelet csináltam, mialatt kifelé kalimpáltam az ajtón.

Fejet csóváltam:

- Hihetetlen, Ábriskám...

- Dehogya is hihetetlen! - és kacagott. - Hiszen látod, hogy megcsináltam! Sok furcsaságot értem meg az alatt a néhány esztendő alatt. A falusi nép szentnek tartott, amin jókat röhögtem, persze csak magamban. Mert ne hidd, hogy azért nem tartottam szemmel a világeseményeket! A méhesben rendszeresen átbujtam az ujságokat s amikor azt olvastam egyszer, hogy Konrád vezérkari főnök a frontra rendeli ki a sántákat meg a golyvásokat is, köptem rá: »haljon meg az a Konrád!...« Egyszer még nagyobb mulattam, erre is emlékszem... Olvastam ugyanis, hogy Olaszországban egy hozzám hasonló kaliberű digó, valami nyavalyás banktisztviselő, álomkórba esett a bevonulás előtt. Persze csak azért, hogy ne kelljen a Doberdóra mennie. Valami félévig aludt már, csak éjszakánként evett, mert a családja tudta, hogy anázgol az ipse. Félév óta figyelték már szakadatlan alvását a legnagyobb tudósok s a fejüket vakarták e természetellenes tünetekre. De egyszer rajtakapták valahogy e nagyszerű riválisomat s természetesen nyomban besorozták a gránáthajigáló különítménybe. Az ujságok azt írták akkor, hogy ez a digó a világháború legnagyobb szimulánsa. No, ezen már fölháborodtam: »hát Zohor Ábris kutya?«

Itt megállt Ábris, koccintott velem és mialatt a hajamszála ágaskodott, nyugodtan folytatta:

- Legnagyobb élvezetem az volt, ha láttam, hogy új menetszázadokat visznek föl a harctérre. Olyankor megálltam a határban, a szivemben nagy bánattal néztem el a vonat után és ha nem látott senki többé, levágódtam a buzatáblába, hanyatt, összebokáztam a lábammal s úgy röhögtem az ég felé: »ó, milyen marhák vagytok! Milyen marhák vagytok! Az üszög esne belétek!«

Elállt bennem a lélegzet:

- S a szüleid tudták?

- Fogalmuk se volt róla. Mikor kitört a forradalmi nyavalya s közvetlen veszély nem fenyegetett már, lelepleztem magamat előttük. Édesanyám elájult örömében, az apám ellenben felháborodott, mert az öreg szigorúan hazafias alapon áll mindmáig. De végeredményében ő is megvigasztalódott. Azóta zenetanár lettem itt a fővárosban s egy helyes kislányt is kinéztem magamnak. Ugyanazt, akit bemutatam neked ma este. Jövő hónapban feleségül veszem. Különben veszett hírem van. A múlt héten egy hetilap lehozta az arcképemet is és azóta az emberek megismernek az uccán: »itt megy a világháború legnagyobb drükebergje.« Olyankor gőg dudorodik a nyakamba. Mit szólsz hozzá?

- Fantasztikus, Ábriskám. Egészen fantasztikus. Hindenbournál is nagyobb vagy, Ábriskám!

Ábris simított egyet művészien növesztett haján:

- Hősi halál! Az a! Majd kefét ettem nekik!

Ezalatt mult az idő. A kávéház tele-volt vendéggel s régi nótákat játszottak a cigányok. Meghatottan ültem a sarokban: több, mint öt esztendő után vége volt a szenvedéseimnek.

- Most pedig beszéld el, Ábriskám, mi az ujság idehaza?

Ábris szivarra gyújtott s elvetvén magát kényelmesen, beszélni kezdett:

- Igaz, igaz. Igazság szerint ezen kellett volna kezdenem. Tehát: édesapád tavaly ősszel, mikor a forradalmi mahlojka jött, ispánt fogadott s átadta neki a gazdaságot. Őneki már nehezen ment, különösen amióta meghalt az édesanyád. Sokat küzködött, téged is emlegetett, mert nagyon egyedül volt az öreg...

- Hát a testvére?

- Ne légy már türelmetlen, hiszen semmit sem fogok elhallgatni. A testvére persze hogy mellette maradt mindvégig, de őrá a házigondok szakadtak le. Tavaly ősszel, amikor odahaza bizonytalanra fordult sok minden, a testvére eladta kisbirtokának egy részét s házat vett magának Budán. A Kelenhegyi-uton, a villák között. Amióta feljöttem, csaknem minden héten meglátogatom őket. A testvéreké olyan takaros asszonyka, hogy no! A kisfia jövőre iskolába fog menni. Megvannak és várnak. Esztendők óta nem kaptak már semmit tőled, de tudták, hogy utban voltál hazafelé. A nyáron egy félkaru katonatiszt járt náluk, akitől üzentél valamit...

- Igen, emlékszem rá. Minszkben találkoztam vele. Egy rokkantszállitmánnyal jött haza.

Ábris a szivarjával babrált. Vártam. De mivel nem folytatta, nógatni kezdtem:

- Egyéb ujság nincsen?

- Azt hiszem, - és nagyot fújt a szivarból, - körülbelül mindent elmondtam.

- Hát a kis menyasszony?

- Ja igaz! - és úgy tett, mintha csak most jutott volna eszébe. - Nem is tudod? Persze, persze. Hát a kis menyasszony, az bizony férjhezment...

Pillanatok multak el, amire magamhoz tértem:

- Férjhezment? Miért?

- Nem tudom, pajtás, - s láttam a tekintetén, hogy most ugyancsak vigyáz a szóra. - Azután, hogy téged elfogtak vagy félévig maradt még nálatok. Valaminek történnie kellett a házban, mert a menyasszonyod egyszer csak összepakolt, elment s többé nem látta senki. Nem hiszem, hogy haraggal vált volna el, mert az apád meg a testvére kísért ki az állomásig. Magam láttam. Később hallottam az anyámtól, hogy a méltóságos kisasszony Pozsonyba költözött, valami rokonaihoz. Azóta férjhezment. Ugy emlékszem, hogy tavaly tavasszal történt ez. Valami gyárosnak lett a felesége. A testvérével tovább is fentartja a barátságot, mert a testvére mondta nekem, hogy azóta, valahányszor Pesten járt az urával, mindig fölkereste őket. Ennyit tudok.

Nem feleltem rá. Zohor Ábris minden igyekezettel azon volt, hogy okosan beszéljen hozzám:

- Nem olyan katasztrofális az eset, pajtás. Mások külön megfélemlítésekre jöttek haza. Ha nem várt meg a menyasszonyod, bizonyosan oka volt rá. S aztán nézd csak, itt van az édesapád, a testvéreké, meg a kisfia. Én tanu lehetek rá, hogy senkit még úgy nem vártak, mint tégedet a

testvére. Mennyit epesztette magát és hányszor könnyeztetett előttem, amikor elveszett a hiedel. Hidd el, jól van ez így. Ne lógasd hát a fejed és ne légy olyan önző! Hisz ugyanis tudtuk mindnyájan, mennyire bomlottál utána vőlegénykorodban is. Most a feleséged lesz!

Nem szóltam rá. Ha nem várt meg a kis menyasszony, bizonyosan oka volt rá. Holnap ugyanis megtudok mindent, mert a testvére semmit se fog eltagadni előttem.

Koccintottunk. Most már Ábris kérdezett:

- Hát veled mi történt, amióta nem láttunk?

- Hosszu és keserves história az, Ábriskám!

- Ennél jobban semmi sem érdekelhet...

Beszélni kezdtem... Ábris figyelmesen hallgatott. Először a fejét csóváltgatta, később némán figyelt. Mikor a Norcsiccsal való találkozásra tértem át, egyet kurjantott s amikor végül befejeztem és elhallgattam, könny csillogott az Ábris szemében.

Záróra volt. Fizettünk s megindultunk a köruton, kart-karba téve. Kettőre járt éjfél után. Zohor Ábris a lakására vitt, mert ilyen időben már nem verhettem föl az édesapámat. Utközben egyet sóhajtott:

- Rémregény ez, pajtás, amit elmondtál!

S azontul alig szóltunk egymáshoz. Mindenikünk a saját gondolataival volt elfoglalva.

Lefeküdtünk. Odakint virradt, amire el tudtam aludni. A kis menyasszony dolga mégis csak összezavart.

Délután volt, ahogy felébredtem. Gyorsan ugrottam föl az első hazai álmom után. Ábris fent volt már s feltűnő igyekezettel terített az asztalon. Félóra múlva már bucsuztam is tőle, miután még egyszer megadta a pontos címet. Az uccán beugrottam a borbélyhoz:

- Le tud kaparni öt perc alatt?

- Akár kétszer is, nagyságos ur!

S ujjabb félóra múlva egymagamban mendégéltem már a fák sűrű árnyékába bujt, zegzugos Kelenhegyi-uton. Jobbról-balról csöndes villák néztek ki rám a fák és a bokrok mögül.

Egyedül mentem. De micsoda érzések között!

Verőfényes ősz volt. Felhő nem járt az égen, a napocska sütt-sütt bágyadt jóakarattal, de már nagyon ferdén. Valahonnét a Gellért irányából elnyújtott kakasszó hallatszott. Az ökörnál szállt-szállt az őszi légben s hulldogáltak a fák levelei.

A szívem zakatolt: harmadik szomszéd volt már csak a testvére háza. Megérkeztem hát én is.

És akkor megálltam a vasrácsos kapu előtt s egy nagyot sóhajtottam. Takaros villát pillantottam meg a bokrok mögül: de senkit nem láttam. Piros virágok égtek a verandán, de üres volt a veranda is, a kert is.

Megálltam a kiskapu előtt, lihegve. Csengetni akartam, mikor a bokrok közül egy matrógalléros fiucska ugrott ki s a labdája után szaladt. Sebesen gurult a labda s csak a kapu előtt állt meg.

Négy-ötéves lehetett a gyerek: bátor, nyíltszemű kölyök. Megrezzentem: mintha magamat láttam volna ilyenkoromban! A fiucska is észrevett s szembenézett velem. Szinte megzavarodtam:

- Hogy hívnak, fiacskám?

- Zoltánka! - felelte bátran.

- S ki lakik ebben a házban?

- Az édesanyám, meg nagypapa. De nagypapa már öregember.

- Hát az édesapád?

A gyerek elgondolkozott:

- Édesapám nincs, mert meghalt a háboruban. A másik édesapámat pedig megfogták a muszkák.

- Ki mondta ezt neked?

A gyerek komoly-okosan felelgetett:

- Az édesanyám mondta. Hát a bácsi kit keres?

- Titeket kereslek, fiacskám. No, eressz csak be!

A gyerek először a ház felé tekintett, hogy nem látja-e valaki? Ugy látszik, megtiltották neki, hogy idegenekkel álljon szóba. De mert senkit sem látott, odalépett a kapuhoz, felágaskodott s félrehúzta a reteszt:

- Tessék bejönni!

Beléptem s kezemet rátettem a gyerek fejére:

- Ugye, nem ismeresz, kisfiam?

- Nem ismerem, bácsi, - s úgy nézett föl a szemembe.

Lehajoltam hozzá, megcsókoltam:

- Hát én vagyok az, fiam, akiről az édesanyád beszélt.

Letérdeltem a kavicsos utra:

- Ölelj meg, fiam!

- Mindjárt, bácsi, csak először bezárom a kaput, mert a mama megharagszik.

S azzal olyat vágott a kapun, hogy csak úgy csattant! Akkor hozzámlépett. Éppen olyan nagyocská volt, mint én térdelve s megölelt, pajtás-módra.

De a kapu csattanására megjelent a verandán a testvérke is. A felső lépcsőfokon megállt s kezét ellenzőnek tette a szeme elé. Én akkor hajoltam föl s kézen-fogtam a gyereket. A ház felé fordultam.

Ott állt a testvérke egyszerű, szürke ruhában, szeme fölé ernyőzött kézzel. Komolykás arca még komolyabb lett egy árnyalattal, de nem változott semmit. Olyan volt, mint régi testvérke korában. Még mindig nem ismert föl.

Már az utacska közepe táján lehettem, de ott megálltam:

- Pirike!

Ahogy meghallotta a hangomat, felsikoltott:

- Zoltánka!

Lefutott a lépcsőn. S kedves, szerető feje ott volt már az ölemben:

- Zoltánka! Kedves Zoltánka!

Remegve könnyezett. Magamhoz emeltem s megcsókoltam a könnyes szemét:

- Hazajöttem, testvérke.

Már mosolygott. Átöleltem s másik kezembe a kisfiu kezét fogtam meg. A testvérke hirtelen a gyerekek elé térdelt, a karjaiba kapta:

- Fiacskám, megjött az édesapád!

Egyszerre lángbaborult az arca: észrevette magát. Felmosolyogtam:

- Nono, testvérke. Hiszen igazat mondtál.

Felém-fordult, lángoló arccal. Mosolyogni próbált félénken:

- Jaj, Zoltánka...

Nem tudta folytatni. Elsírta magát, hangosan.

Átöleltem s másik kezembe a gyerek kezét fogtam. S így indultunk meg a lépcső felé. A verandán akkor már ott állt az édesapám is.

Hanem megöregedett, szegény! Négy esztendeje lett volna decemberben, hogy meghalt az édesanyám s e négy esztendő alatt mintha huszat élt volna át az öreg. A haja ősz volt s a bajusza rendezetlenül csüngött. Annyira megfogyott, hogy a ruha csak lötyögött rajta. Megálltam a felső lépcsőfokon. Az öreg szemben állt velem s nem tudott szólni, csak a könnye hulldogált. Jobbról akkor már melléje állt a testvérke: ő is könnyezett. A gyerek csodálkozó szemmel állt kettejük közt.

Itthon voltam!

Ozsonna után karonfogott a testvérke s végigvezetett a szobákon. Két szoba az öreg házunk butoraiból telt ki, mert a testvérke régi lakása három szobából állt mindössze. Az ő butorait most láttam először, csak az ebédlő berendezése látszott ismerősnek. Ránéztem a testvérekére:

- Itt jártam már egyszer...

- Amikor elkergettelek. Igaz?

- Igaz. Elég nem szép volt tőled...

- De tőled se!

Már veszekedni próbált. S én boldog voltam, hogy négy esztendő óta hajszálnyit nem változott a testvérke.

A ház kert felőli sarkában apró szobába vezetett maga után. Meglepetve néztem körül: a diák-szobám volt ez. A sarokban a vaságy, oldalt a könyvespolc, a könyvek ugyanolyan rendben rajta. És semmi, semmi nem változott a diákszobában: a vaságy fölött az arcképem abból az időből, amikor kielégítő eredménnyel sikerült átcsusznom a gimnázium ötödik osztályán, mellette a testvéreké. De kettőnk között ott volt már a gyerek arcképe is. Meghatódtam:

- Ma éjjel itt akarok aludni...

- Nem lehet, - magyarázta a testvérke, - mert többek között ez a kis Zoltán szobája. Őt még neked se szabad kiturni. Igaz-e?

- Igaz. De egész éjszakára magára hagyod a gyereket?

A testvérke fejemre tette a kezét, mialatt persze lábujjhegyre kellett állania. És úgy, anyáskodva, megdicsért:

- Ó, te lángész! Hiszen a szomszéd szobában én alszom s az ajtó egész ki van nyitva!

Most már tudtam, hogy »többek között« miért nem alhatom a diákszobában.

S akkor újra belémkarolt a testvérke s végigvezetett a kerten. Platánfák álltak a ház mögött s a kert végében egy zúgó nyárfa. A nyárfa alatt széles pad. El lehetett látni innét a Dunára és azontul is messzire, a látóhatár fenekéig, hol az őszi kékségen túl mintha a Mátra sávosodott volna.

Megálltunk ketten a nyárfa alatt s hosszan néztünk el a messzeség felé...

Vacsora után az édesapám aludni tért. A gyerek feküdt már. Nekem a vendégszobai heverőn vetettek ágyat.

Az éjjeli szekrénykén ott találtam azt az orosz regényt, amelyet öt-hat esztendővel ezelőtt kezdtem olvasni s amelyet mindmáig nem sikerült befejeznem. Forgatni kezdtem, de ezuttal igazán nem érdekelt. A testvérkét vártam. Tudtam, hogy be fog jönni hozzám.

Valami félóra mulva halkán kopogtattak az ajtón. Az ő kedves, izgatott hangját hallottam:

- Szabad, Zoltánka?

- Hogyne, hogyne, testvérke!

Bejött. De alig ismertem rá. Sáppadt volt, csak a két nagy szeme csillogott. Felkönyökölttem:

- Ül le csak, testvérke, ide a székre. Legalább eldiskurálgatunk keveset.

Leült a heverő mellé, de nem szólt egy szót. Cigaretára gyújtottam s úgy félkönyökre dülve, szembenéztem vele. A zavarában gyönyörködtem egy darabig. Hadd kezdje ő! Meg is kezdte, de egészen elváltozott hangon:

- Valami történt még idehaza, Zoltán...

- Tudom. Lenke férjhez ment. Zohor Ábris beszélte el.

Elnéztem az ijedt zavarát:

- De azt már nem tudta az Ábris, miért lett hűtlen a kis menyasszony? Te sem tudod, testvérke?

A testvérke egyszerre nyugodt lett. Mintha az a bizonyos nagy kő esett volna le a szivéről. Nyugodt volt, csöndes volt:

- De tudom. Én akartam.

Ugy tettem, mintha nem érintett volna különösebben:

- Hogy történt?

- Nagyon egyszerűen, - és felsóhajtott. - Amikor szegény Zoltán elesett s te magad is elvesztél, apa átadta utolsó leveledet, amelyben mindent énreám, meg a kis Zoltánra hagytál, ha többé nem jönnél vissza. Lenkének ez a levél sem tetszett, de azért megmaradtunk békében. Különösen az aggasztott bennünket, mi lehet a szegény Zoltán ama levelében, amelyet halála előtt irt hozzád s amelyről te azt hagytad meg apának, hogy csak félesztendő mulva adhatja ide nekem. Milyen napjaink voltak azok!

Kiváncsian figyeltem föl:

- Folytasd csak, testvérke!

- Abban az időben betegeskedni kezdett a Lenke édesapja is. Amikor már rosszul lett, hozzánk jött le és ott is halt meg az öregur. Akkoriban egy félesztendő alatt halt meg ő, szegény Zoltán, meg a mama. És terólad is annyi hirt kaptunk mindössze, hogy elfogott az ellenség. Milyen napjaink voltak azok! - s két apró tenyerébe fogta a fejét.

- Folytasd csak, testvérke!

- Gyászruhát viseltünk. Azalatt letelt a félesztendő s apa átadta nekem a Zoltán legutolsó levelét. Elolvastam és sirni kezdtem. Milyen becsületes ember volt az én szegény uram! Igazat irt. Mert én akkor mindjárt, ahogy kiteszékeltelek magamtól, elmondtam neki mindent. Reméltem, hogy elkerget magától, de nem tette. Csak nézett rám s a fejemet simogatta egész délután. Milyen jó ember maradt a halála előtt is! Az oltalmadba ajánlott engemet, meg a kisfiut. Nem a kisfiát! Csak a kisfiut. Hiszen tudta, mi történt kettőnk között...

Hallgattam. A testvérke könnyes szemmel folytatta:

- Amikor elolvastam azt a levelet, sirni kezdtem. Lenke beszaladt hozzám és vigasztalni próbált. Nem tudta, mi van velem s amikor elmondtam, hogy a levél... követelni kezdte. Először nem adtam oda, mert nem tudtam, mit csináljak? De addig kért és fenyegetőzött a kedves, hogy harmadnapra átnyújtottam neki...

Elhallgatott a testvérke s leengedte szerető, meggyötört fejét.

- S mi lett aztán?

- A kis menyasszony kétségbeesett. Így ment el néhány nap s mivel nem adott választ, megkérdeztem, mit akar tenni? Ma is úgy sajnálom! A kezét törte, hogy ő ezt nem is gyanította s mivel határozni nem tudott, megmondtam neki egyenesen: »testvérkém, nekem több jogom van a vőlegényedhez! Értsd meg, hogy csak engemet szeretett s lásd, itt van a kisfiam is...« És a kis menyasszony megértett mindent. Még vagy két hétig maradt nálunk és akkor elindult. A bucsuzásnál azt mondta: »jobban szeretlek, semhogy az utatokba álljak.« Akkor nagyon megsajnáltam szegényt...

- Te egyszóval leráztad rólam a menyasszonyomat...

A testvérke meg se rezzen:

- Ugy van, leráztam. Ő maga is belátta, hogy nekem van igazam. Először eladta mindenét, amire nem volt szüksége, aztán Pozsonyba költözött a rokonaihoz. Többször irt azután s egyszer arról értesített, hogy férjhezmegy. Tudom, nem akart bevárni téged. De csak azért, mert olyan jó szíve volt. Azóta kétszer keresett föl itt Pesten, az urával együtt. Gyáros a férje, nagyon rokonszenves ember és a kis menyasszony egyszer sem panaszkodott rá. A tavasszal kislányuk született. Kétszer járt nálunk s mind a kétszer érdeklődött, mi van veled? Akkor már két esztendő óta semmit se tudtunk rólad. Eddig van.

Az idő későre járt. Én cigarettáztam s a testvérke tenyerébe hajtotta a fejét. Eltűnődtem magam elé.

Igy ment el vagy negyedóra. Akkor fölnézett a testvérke:

- Mi lesz most?

- Majd meggondolom, testvérke.

Erre már felállt. Felállt ijedten, sértett büszkeséggel:

- Még gondolkozol is?! Talán el akarsz hagyni bennünket?!

Térdre-esett a heverő előtt. És akkor sirni kezdett, nagyon. Megsimogattam a haját:

- Sohasem hagylak el, testvérke.

Ott térdelpelt előttem. S amikor simogatni kezdtem azt a haszontalan fejét, felnézett rám, a kezére támaszkodva és a könnyein át már mosolygott:

- Hát veled mi történt azóta?

- Sok minden, testvérke. De most már talán késő is van már...

- Csak beszéld el, Zoltánka. Ráérünk aludni.

- Nem bánom. De ülj vissza vagy a székbe vagy az ágyam szélére.

Rám-mosolygott. Soha senki úgy mosolyogni nem tud, mint a testvérke:

- Nekem így is jó...

Én tehát mesélni kezdtem attól a pillanattól, amikor utolszor parancsoltam kartácstüzet a rarancei határban. És meséltem, meséltem. A testvérke az ágyam szélén térdelpelt s könnyökölve figyelgetett reám. Ment-ment az éjszaka s mire a Norcsiccsal való találkozásig, meg a dauriai táborig értem el, a testvérke arcán gyöngyszemekben peregtek a könnyek. És akkor karjaimba furta a fejét.

Én folytattam:

- Nagy tél volt a szibériai mezőkön, amikor öreg barátommal nekivágtunk a fergetegnek. Mindig hittem, hogy hazajutok egyszer...

Ahogy ideértem, megnéztem az órát. Félhárom volt éjfélután. Folytattam volna, de a testvérke hallgatott. Megcsókoltam a haját:

- Testvérke, miért nem felelsz?

Elaludt az ágyam szélén.

A Mátra felől közeledik az ősz. A harmadik ősz azóta, hogy hazajöttem a fogságból. Azóta feleségem lett a testvérke.

Az első három-négy hét alatt körülnéztem, mihez kezhetnék? Szegény Vajda Zoltán egykori mérnöktársa megöregedett s örömmel vette, mikor a sógorom helyett én léptem be az irodájába.

Kietlen volt az az ősz. Idegen katonák masiroztak a város uccáin, szokatlan lábkapkodással s olyan kínai ütemekre, hogy a közönség minden kétségbeesése mellett könnyekre fakadva kacagott olyankor. Csak a Dunántul egy csücskében éledezett még a magyar reménykedés. A régi erkölcsök kivesztek, a nemzeti érzés elfogyott a lelkekből s csak a családi tűzhelyeken pislákol még gyenge fénnel.

Hazajövetelem után négy hétre nagyjából készen voltam az irodával. És akkor, egy délelőtt, odaálltam a testvérke elé:

- Most pedig számoljunk le, nagyságos asszony. Mivel tartozom az egyhónapi koszt-kvártély fejében?

A testvérke éppen a konyha felől jött be. Valamit gyurt odakint s a kezét eltakarta a köténye alá. Elértette a kérdést s kedves-komolyan nézett rám:

- Csakugyan, uram, ön tartozik nekem valamivel. Mindjárt papírt és ceruzát veszek...

S az íróasztalom felé indult. De kicsit mintha remegett volna. Visszafogtam:

- Sok összeirni-való lesz itt, testvérke. Hét egész esztendőről. Talán egyezzünk ki olyanformán, hogy egyikünk sem tartozik a másiknak. Jó lesz?

Akkor már előttem állt. A szeme könnyes volt, de azért mosolygott:

- Ha te is úgy akarod.

Egyéb aztán nem is történt. Még aznap irtam Norcsicsnak, hogy jöjjön, de azonnal! S ugyan-csak értesítettem Zohor Ábrist, hogy mához nyolc napra ne restelkedjen felkeresni a házunkat, de pontosan délelőtt tizenegykor s okvetlenül az új cylinderben. A többit már értette Ábris.

A testvérke egyszerre megváltozott ez alatt a nyolc nap alatt. Csöndeske búját elfelejtette s jókedvű és csapongó lett, aminőnek az időben láttam utoljára, amikor annyit kergetőztünk még a kertben. Csak itt-ott, vagy az ebédnél vagy a vacsoránál találkoztam vele, mert sok elintéznivalóm akadt e nyolc nap alatt. Olyankor rámmosolygott. És addig mosolygott, hogy egyszer csak könnyek csillantak meg a szemében. Elgyönyörködtem benne:

- Sosem voltál ilyen szép, testvérke!

Ilyenkor már fölnevetett:

- Nono, bácsi! Még udvarolni találsz. Ahhoz pedig öregur vagy már!

Nyolc nap múlva beállított hozzánk Norcsics új kájerben, Zohor Ábris viszont frakkban. És persze cylinderben. Ők ketten voltak a tanuk... A testvérke egyszerűen öltözött. Magam is elfogódtam, a testvérke pedig, mikor már a feleségem lett, el is sirta magát.

Az ebédnél előkerültek a régi dolgok. Volt miről beszélgetni. Norcsics hazai ujságokkal jött meg: a fia maholnap iskolába kerül, sőt a második kis hadifogoly-utód se fog elmaradni, ha úgy akarja az Isten, meg a felesége. Mosolyogtunk rajta.

De a hangulat csak akkor jött meg, amikor közkívánatra Zohor Ábris kezdett előadni. Norcsics hallott már egyet-mást odahaza, de most kíváncsi volt a detájlokra is.

Ábris nekilátott. Akkor már jókedve volt s félrevágta a cylindert. És attól fogva rengett a ház. Norcsics hátravágódott a székben s a térdeit csapkodta:

- Boszorkányos! No ezt megcsináltad, Ábriskám! Klasszikus pofa vagy, Ábriskám!

Kilenc óra volt, amire fölszedelőzködött a társaság. Norcsics Zohor Ábrishoz ment éjjeli szállásra. Marasztaltuk, de nem akart maradni. Hogy majd máskor. Holnapután mindenesetre fölkeres még, addig egy csomó dolga van a városban.

Elmentek. Az apám lefeküdt, a gyerek aludt már. Egyszerre csak ketten maradtunk az ebéd-lőben. És most, annyi évek után, kissé zavartan álltam szemközt a testvérkével. A testvérke sem szólt semmit. Egy darabig az asztalon rendezgetett, majd a konyha felé indult. Hallottam még, ahogy kiszólt a leánynak:

- Mindent elrakott, Zsuszka?

De nem jött vissza.

Egy ideig eljárkáltam még az ebédlőben. Régi vágyak, álmok szálltak a szívemre s kísértetek bús árnyékai néztek reám a szögletből. A falióra zengve ütötte el a tized.

Fölnéztem: a testvére még mindig nem tért vissza.

Ösztönösen elindultam a vendégszoba felé. A heverőn meg volt vetve az ágy, mint addig is minden estén.

Nagy csend volt a házban. Vetkőzni kezdtem.

Lehántam magamról a kabátot... Abban a pillanatban halkan kopogtattak az ajtón:

- Szabad, Zoltánka?

Az ő kedves, félénk hangja volt.

- Hogyne, hogyne, testvére!

Megfordultam s nagyot néztem. Az ajtóban ott állt az a kis parasztleány, aki öt esztendővel azelőtt ugyanily kedves-félénken nyitott be hozzám azon az estén, mikor az eső a Horváth Péterék kerülői-házába vert át bennünket. A testvére megfordult:

- Mit szólsz hozzám, bácsika?

- Gyönyörű vagy! De hol szedted össze ugyanazt a ruhát, ugyanazokat a csizmákat?

A testvére leült a heverőre s helyet mutatott nekem is:

- Hát Zoltánka, mikor elhagytuk a Horváth Péterék házat és te megütöttél az erdőben, nagyon el voltam keseredve...

A kezembe fogtam a kezét:

- És nagyon haragudtál rám akkor...

- Egy kicsit, de nem azért, mert megütöttél. Ne beszélj, rászolgáltam, hisz annyiszor becsaptalak! - s a szemembe mosolygott. - De legalább ismerd be, hogy sokat ügyetlenkedtél...

- Ezt beismerem, testvére.

- Szóval nagyon el voltam keseredve s Horváth Péternétől még azon a héten megvettem a szoknyát, a pruszlikot, meg a csizmákat. Emlékeim, Zoltánka, - s csöndes bánat árnyéka futott el a szép szemei előtt. - Azóta is megtartottam, de soha senki nem látta. Még Zoltán sem. S azóta most vettem föl először. Mára tartogattam.

Akkor már előtte ültem a szőnyegen.

- Szóval te előre tudtad, hogy a feleségem lesz!

- Jaj, te lángész! - s megsimogatott anyáskodva. - Hát hogyne tudtam volna! No huzd le már a csizmámat!

- Talán megint szorit, testvére?

Fölmosolygott, de piros lett tőle:

- Egy kicsit, de nem nagyon. Tudod, megint a mezitlábamra találtam felhuzni.

A kis csizmákat hamar lekaptam róla: nem is ment valami nehezen. És akkor ott ült előttem, mezitláb. Rácsaptam a kezemmel. Nem tiltakozott.

És akkor felállt. A haja két ágba volt fonva s leesett csaknem a sarkáig. Félig elfordult tőlem s a pruszlikot kezdte kapcsolgatni magán.

- Itt maradsz, testvérke?

- Itt maradok, - felelte csöndeskén.

A pruszlikot akkor már lecsusztatta a válláról. Mögötte álltam:

- Kimenjek, testvérke?

Itt már elfordult, egészen. Alig-hallhatóan mondta:

- Ne...

Két nap múlva ellátogatott hozzánk Norcsics. Akkorára elhatározott dolog volt, hogy az öreg házat, meg a birtokot órá fogjuk bizni. Norcsics kész örömmel állt rá az egyezsége: hisz foglalkozása ugysem akadt. Megegyeztünk, hogy minden ősszel felkeres majd bennünket s olyankor elszámolunk egymással egy esztendőről. Öreg és leghivebb barátom nagyon boldog lett ezen a napon. Amikor aláírtuk a szerződést, vállon csapott, atyai jóindulattal:

- Meg leszel velem elégedve, bratyesz! Ha eddig nem sikerült, urrá teszlek ezután! Szavamra, urrá teszlek!

A testvérke az asztal tulsó feléről gyönyörködött a hórihorgas legényben. Norcsics meglátta, felállt s egyszerre komoly lett:

- Most pedig, mielőtt elmennék egy esztendőre, engedje meg, hogy gratuláljak, Pirike. Most már megvallhatom, hogy - úgy magamban - ezen az egy megoldáson rágódtam mindig. Így van ez jól...

Azóta három esztendő mult el. A Mátra felől újra integet felénk az ősz. Azóta apró vendég köszöntött be a házhoz.

A második őszön kisleánya lett a testvérkének. Az apám beszélte többször, hogy ilyen csendes teremtség volt ilyenke-korában a testvérke is. Pirikének kereszteltük az apróságot. Ma már két esztendőske. Itt járkálgat köröttem a szobában, néha megáll a falitükör előtt, a zsámolyra kapaszkodva s megigazítja magán a térden-felül érő szoknyácskáját. Pontosan úgy, mint az édesanyja olyan-korában. Kis gyuródeszkája is van már és a konyhában serényen segítget az édesanyjának. A mamája gazdasszonyosan köti meg a kis fejkendőjét s szorgalmasan gyur a kicsike. A lángost ugyan elejti a földön s úgy teszi föl a tűzhelyre. És megsül a lángos, szemetesen és megeszi a macska.

A kis Zoltánt első osztályba irattam be tavaly ősszel. A diákszoba most már egészen az övé. Ozsonna után benyitok hozzá s elnézegetem, amint homlokát töri a számtan felett. Az én fiam ő valóban: én sem szerettem soha a számtant! Olyankor leckéztetés következik. Néha magyarázni kell:

- Érted már, kisfiam?

- Értem, kedves apám.

S négyen vagyunk a házban. Mert azóta az apám is kiköltözött a temetőbe.

Másfélévig éltünk már együtt, amikor betegeskedni kezdett. Először takargatta szegény, egy reggel azonban észrevette a testvérke, hogy valami baja van. S nem is engedte fel többé az ágyból.

Hiszen baja addig is volt elég. Budapestet sehogysem tudta megszokni. Délutánonkint bebenézegetett még a Fehérvári-uti kocsmákba egy félliter borocskára. De sohasem ment messzire, mert attól félt, hogy eltéved. A félliter borocskára hiszen a háznál is meglett volna, de ezekben a kis kocsmákban egyébre volt szüksége az öregnek. A magafajtájú egyszerűbb

emberekre. S ezeknek a magaszőrű embereknek szívesen fizetett, mert annak fejében eldiskurálhatott velük: hogy állnak odakint a vetések s mi az ára egy pár lónak? Néha annyira neki-melegedett ezeknek a vitáknak, hogy én mentem utána s úgy kellett hazahoznom.

Tavaly, nyár végén, észrevette a testvére, hogy valami baja van az öregnek. Azon a nyáron mialatt otthon javában csépelhetett már Norcsics Dániel, nem tudott aludni szegény. A szomszéd szobában feküdt az öreg s hajnaltájban nem egyszer arra ébredtem, hogy fel- és alá-járkál. Tudtam, mi bántja. Odahaza ilyenkor volt szokása kinézni az istállókba: megetették-e már a jószágot s a lovaknak nem esett-e valami baja az éjjel? És a szérüskertek alatt ilyenkor kezdett zugni a cséplőgép.

Felkőnyököltem az ágyban s félórakig elhallgattam az öreg küzködését. Néha sajátmagához kezdett beszélni. Megrendülve hallgatóztam az ágyból s amikor már nem birtam tovább, megfordultam. És meglepetve láttam ilyenkor, hogy a testvére sem alszik, hanem félkőnyök-re támaszkodva figyelmet ő is...

- Ébren vagy, kedves?

Részvétellel nézett rám. Nagy szeme könnyes volt:

- Nem tudok aludni, Zoltánka. Valami baja van apának.

Felsóhajtottam:

- A lovait szeretné látni, testvére. Meg a régi házat, a gazdasági udvart, a cséplőgépet. Gyere át hozzám, kedves, majd megnyugszol. Minden elmúlik egyszer...

Ilyenkor átbujt hozzám s csak elaludt a karomon.

Tavaly ősz-elején rosszul lett az öreg s a testvére nem engedte ki többé az ágyból. Megfonnyadt. A haja fehér volt már s ősz bajusza sárgás lett. Tudtuk, hogy nem fog fölkelni többé.

Délutánonként magához kérte a két gyereket s elnézegette őket sokáig. Októberben odavolt. Egy ilyen délután magához intett a testvérével együtt:

- Igérjétek meg, fiaim, hogy sohasem adjátok el az öreg házat...

- Ó, kedves apám, hogy gondolhat ilyet! - s könnyek gyűltek a szemembe.

Másnap meglátogatta Zohor Ábris pajtás is. Az öreg nehezen lélegzett. A kezemet kérte:

- Igérd meg, fiam, hogyha meghalok, haza fogsz vitetni. Nem most, csak ha lehet lesz. És odateszel az anyátok mellé...

- Jaj, kedves apám! Hogyne tenném meg!

Azon az éjszakán meghalt. Senki úgy meg nem siratta, mint a testvére.

A sirnál Zohor Ábris bucsuztatta el. Kevesen voltak ott: néhány ismerős és jóbarát. Mielőtt behantolták volna, Ábris felállt a rögökre. Ma már csak néhány sorára emlékszem:

- ...és most, amikor végleg bucsuzom tőled, János bátyám, azok nevében, akik egyelőre nem tudunk hazamenni, megesküszöm itt, a te halottá vált tested fölött, hogy igenis hazamegyünk egyszer valamennyien és magunkkal viszünk téged is...

A testvére a karomon könnyeztetett, én furcsán néztem föl Zohor Ábrisra. Nem értettem. Mert vagy komolyan megzavarodott végül, vagy saját-maga fölött mond ezuttal iszonyu ítéletet. Ez utóbbi föltevés volt a valószínűbb. Mert ahogy fölnéztem a gyászszőnokra, mély bánat és nagy méreg látszott az arcán. Majdnem dühbe fult a hangja:

- ...egyszer megindulunk még, János bátyám! Akkorára öregek leszünk talán, velünk jönnek a fiaink s az unokák is fegyvert fognak. Leányaink, menyek annyi fognak sirni akkor, amennyit nem sirtak magyar asszonyok és leányok háromezren óta. Mi megindulunk az unokáinkkal, szégyen és düh fog rángatózni a puskáinkban és amikor feltűnnek előttünk a rég nem látott dombok, vizek és erdők, könny fog lecsorogni vén szakállainkon. Lehet, hogy meghalunk. De ha egy tavaszi délután, vagy egy őszi estén véresen esünk majd össze a hazai országutak árkaiban, vagy az ismerős kertek alatt, boldog haldoklással fogunk felnézni utolszor a mély mennyboltra. Hazaviszünk János bátyám!

Nem! Zohor Ábris nagyon komolyan beszélt s akik hallották, lehajtották a fejüket.

Aztán hazamentünk. Milyen üres lett a ház!

Napokon át lábujjhegyen jártam a szobában. Legrosszabb volt látni, mikor a kis Piri többször is áttotyogott a nagyapja szobájába s az öreget kereste. S amikor nem találta, hozzám-jött és rám emelte komoly kis arcát:

- Hoi van a nadapa?

- Hazament, kislányom. De jövő héten visszajön és akkor két szép babát hoz neked.

Ebben megnyugodott a kicsi. S egy hónap múlva már elfelejtette a nagyapját.

Valami két hónappal ezután bezörgetett hozzánk öreg és leghivebb barátom, Norcsics Dániel. Hogy szaladt eléje a két gyerek! Mert Norcsics sohasem jön nagy zaj és egy csomó ajándék nélkül. S a kedve is elfogyhatatlan. A fiúnak megbarackolja a fejét s a kis Pirit az ölébe kapja. Olyankor napokra földerül a testvérke is. S előkerülnek a régi emlékek, meg a hazai ujdonságok. Az öreg házban minden a régiben, de egyébként sok minden megváltozott. Szálka Simon is hazakerült a háborúból, de mivel nem tudta elszivlelni az új állapotokat, a kis Magyarország földjére jött át és most tanító, valahol Borsodban. Hir szerint meg is házasodott.

- Hát öreg tanítónkkal mi van, Danyikám?

Norcsics furcsán nézett maga elé:

- A tanító ur? Egészen sajátságos ember, de gerinces ember...

Kiderült aztán, hogy a tanító ur egyáltalán nem hajlandó tudomást venni »bizonyos« változásokról. Amikor Szálka Simon elköltözött, az új hatóságok felszólították, hogy vegye át az iskola vezetését. A tanító ur fölkereste az új tanfelügyelőt s így szólt hozzá, persze magyarul, ámbár tót nyelven is éppenugy szólhatott volna:

- Nagyon szívesen, uram. Mindenesetre azonban kizárólag magyar nemzeti szellemben. Az iskolai tanterem falán tehát ezentul is megmarad őfelségének, Istenben boldogult néhai Ferenc József királyunknak huszártábornoki egyenruhában ábrázolt képmásolata, tanítás előtt a Himnusz, tanítás után a Szózat énekeltetik el, kéthangra természetesen. Mulhatatlannak tekinteném ezenfelül a hazafias jellegű költészet még hatékonyabb módszerű szorgalmazását..

Az új tanfelügyelő persze fálnak esett e rövid, ám velős fejtegetésre s elbocsátotta az öreget. Abban a meggyőződésben, hogy csendes bolond. Három héttel ezután az új iskolában ott volt már az új tanító. A falról lekerült a Ferenc József magyar tábornoki arcképe. Himnuszról, Szózatról szó se volt többé s azóta soha nem hallott énekek csendültek ki délutánonkint az iskola ablakain.

Norcsics Dániel lehajtotta a fejét:

- Azóta nincs nyugta az öregnek. De azt ne hidd talán, mintha kétségbeesett volna. Ellenkezően! Most harcol és verekszik csak! Mintha harminc esztendő fiatalodott volna. Kisütötte

valahol, hogy bizonyos Apponyi-féle iskolai rendelet bizonyos paragrafusa éppen az ellenkező utasítást adja hasonló esetekben. S azóta terjedelmes feliratokban vitáztat szüntelenül, hol a tanfelügyelővel, hol a zsupánnal. Egyszer a meggyőződés szavával iparkodik hatni az értelműkre, hogy hiszen a község tulnyomó többsége magyar anyanyelvű, máskor egyszerűen megfenyegeti őket a szuverén magyar királyi kormány előbb vagy utóbb, de mindenesetre ki nem kerülhető megtorló rendszabályaival.

Itt elhallgatott Norcsics. Én azt hittem először, rosszul hallok. És fokonkint mélységes keserűség fogott el. Este volt már: a testvérke teríteni kezdett.

- Hát Vidróczkiról tudsz-e valamit?

Norcsics nagyot nevetett:

- No, az is jó alak! A leszerelés után egy darabig a faluban hányta magát, de olyan szemtelen modorban, hogy mindenki undorodott már tőle. Egyszer azt hazudta a kocsmában, hogy a mazuri csata után vállon veregette Hindenburg: »Vidróczki, du biszt ájn Held!« Erre megverték a legények. Később annyit hallottam, hogy nagy nyomorában - mert dolgozni most sem akart - tyukot lopott a szomszédjától. Amikor aztán csendőrök jöttek érte, megszökött. Azóta hire veszett.

Egy hétig maradt nálunk az én öreg és leghivebb barátom. De néha, vacsora után, még ő is majdnem elkeseredett:

- Valami változásnak kell jönni odahaza. Mert így rettenetes! Tavasz-időben sokszor kiállok a dombtetőre, az erdő alá s úgy nézek el órákig a Bodroγκöz felé, hol a füzeseken túl délibáb csalogat. Arrafelé magyar világ van. És eszembejut olyankor, hogy az Istenért, a mi sok reménykedésünk se maradjon esetleg ilyen magyar délibáb, mert akkor jobb lenne meghalni. Testvér! Testvér! Mindig nehezebb az átjutás a kis Magyarországba!

S maga elé dörmögött:

- Igen... Sokszor elnézem a bodroγκözi délibábot...

Aztán csak elköszönt tőlünk Norcsics Dániel is. Így következett ránk a tél. Alig mozdultunk el valahová. Este tizkor, ha már aludt a két gyerek s a falióra tizet jelzett, megsimogattam a testvérkét:

- Gyerünk aludni, kedves...

Hetek, hónapok mentek el attólfogva és én nem tudtam megnyugodni. A Zohor Ábris bucsuszavai a sirnál, öreg és leghivebb barátom merengő délibábja a bodroγκözi füzeseken túl s a tanító ur reménytelen küzködése összezavart és megrendített. Eljött a nyár... E nyári éjszakákon nem egyszer órákon át elkönyölköltem az ágyban s elborultan figyelgettem a ferencvárosi pályaudvar felé, honnét, a Dunán át, távoli és gazdátlan sipszó hallatszott az éjszakában. Mendikáns-koromban, amikor hazafelé tartottunk a kollégiumból, a szüreti vagy karácsonyi vakáció előtt, sokáig hallgattam e távoli és gazdátlan sipszót a megyei székvároska állomásán, mialatt, éjfélí időben, az átszálló vonatra várakoztunk. És mennyi reménykedés közt várakoztam! Tudtam, hogy hajnalra meglátom a szüleimet s karjaim közé kaphatom a testvérkét. Most már az enyém volt a testvérke és csakis az enyém, de a szüleim nem éltek többé s a régi házat hét esztendeje, hogy nem láttam... E nyári virrasztásoknak rendszerint az lett a vége, hogy a testvérke észrevétlenül hozzám furakodott az ikerágyból:

- Mi bajod, Zoltánka?

- Haza kéne menni, testvérke...

S úgy aludtunk el, hogy a testvérke feje a karomon pihent el.

Amikor nyár lett megint, délutánonként gyakran elüldögéltem a kertben. Rájöttem, hogy az ember sohasem lehet igazán elégedett. Most, amikor számot vettem magammal, hogy még többet követelni nincs jogom az élettől, most egyszerre torkon ragadott a hazavágyakozás olyan erővel, hogy néha könnyek szöktek a szemembe. Valami bús, szinte beteges nosztalgia volt ez a régi házunk, az öreg kert, a fenyves, az ócska iskola, a dűledező templom, az erdők, hazai vizek és dombok után és a havas bércek után, amelyek az egymás válla fölé meredve néznek a határszélről a messze kéklő síkság felé. Töprengeni kezdtem gyakran és bármennyire fájtak is elmúlt szenvedéseim puszta emlékei és bármennyire tiltakoztam ellene sajátmagamban, e csöndes kerti töprengéseim alatt rájöttem, hogy mégis muszáj megindulnunk egyszer. Muszáj! És én koromtól feketén és az izgalomtól lihegve fogok kiáltozni újra az ütegnek:

- Zweite Batterie! Vorwärts!

Ez a tudat most már megnyugvással töltött el. És azalatt rajongó vággyal néztem el százszor is a Mátra irányának, mely a látóhatár északkeletén szegény felföldi hazánk felé mutatja az irányt. És százszor is elsuttogtam magam elé:

- Haza kéne menni...

Sándor György kvietált kisbíró s egykori tisztiszolgám, aki azóta hozzánk költözött feleségével, mert otthon elcsapták az új hatóságok, a kertben foglalatostkodott azalatt. És Sándor Gyuri, mintha megérezte volna, min tündöközöm, mert nem egyszer odaszólt felém:

- Emlékszik-e hadnagy ur, mikor a rarancei határba verekedtünk! A tűzerek felének kampec volt már akkor... Micsoda ricsaj lesz még itten, Krisztus Szent Máriám! Csak valami testhezálló ágyukat kapnánk megint!

Meghallotta ezt a testvérke s ijedten nézett rám:

- Azt hiszed háboru lesz megint?

- Hiszem, testvérke, - s hozzáléptem és megcsókoltam. - Napok óta ágyuszót hallok megint...

- Képzeldöl, - és elsáppadt.

Pedig igazat mondtam. Mert a nyári estéken, ha csillagos az ég, gyakran kiülünk ketten a terraszra. Éjfélig is elüldögéltünk így a testvérkével. Messziről csak álomszerűen hat el idáig egy-egy megkésztet villamos-csengő szava, a fekete Duna ezer fénycsikot ringat mélyében s a testvérke vállamra hajtja a fejét. Csend, nagy csend van köröskörül s mi ketten a nagyszemű csillagokat nézzük. De úgy éjfél tájban, amikor elült már minden földi nesz, egyszerre csak felkapom a fejemet. Messziről, nagyon messziről, a keleti égtáj felől valami megdörren a csillagos ég alatt... Mi az? Csak nem a Tisza nádasai zendültek meg az éjszakában! Negyedóra múlva egy másik dörrenés... Mi az? Csak nem tűzerek gyakorlatoznak az éjszaka sötétjében!... Két-három nappal rá, pontosan éjfél körül, az ellentétes égtáj felől reng át valami a levegőn. De olyan messziről, hogy amire idáig ér, olyanformán hat, mint a szunyogdongás... Mi az? Csak nem a Bakony zúg!

Olyankor a testvérke is felfigyel:

- Hallottad? Égiháboru jön.

De én tisztán hallok, hogy a sötét látóhatár alatt gazdátlan ágyuk kezdenek riadozni. Mintha az alvókat riasztgatnák, hogy ne tudjanak békén aludni. Hajnal felé már sűrűn dörögnek... Hát van még ágyu Magyarországon!?

Valami négy héttel ezelőtt, egy augusztusvégi délutánon, a kertben üldögéltem megint s a levelek hullását néztem. Mellettem Sándor György gereblyélt. Ez négy és öt óra között lehetett... Valamivel később egy poros vándor állt meg a kapu előtt. Nyurga lába volt a vándornak, olyan tenyerekkel, mint egy tepszi. A vállán, botra áthajítva, valami cók-mók fityegett s kerek kis kalapja a fejebubján ágaskodott. Persze ezuttal is meztláb volt a poros vándor. Sándor György, ahogy megpillantotta az árva meztlábast, elrikkantotta magát lelkesen:

- Vidróczki! Az anyádat!

Mert persze, hogy Vidróczki volt a hórihorgas legény. Az arca csupa nyáriszeplő s két lapát-foga kilátszott, ahogy elröhögte magát:

- No, eressz csak be, apám! Éppen hét esztendeje, hogy kereslek! Üldöznek, mint a veszett kutyát, mert irredenta vagyok! - és a mellére vágott.

Mire a mellére vágott, már bent is volt a kertben. Jaj, hogy megörültem neki! Ő pedig a vállamra csapott, fölényesen:

- Jó, hogy tanálkozunk, apám, legalább az ujságba is kiirathatod valami szerkesztővel! Mert Illaváról gyövek! Apponyi Alberttel ültem együtt egy hatméteres lyukba, mint politikai fogoly. Igen összekomáztunk ott egymással. Mondta az öreg, hogy személyesen ismer, hát sokszor elbeszélgettünk rólad. Néha meg csak eldanoltuk magunkat a nagy bánattól.

A lélegzetem állt el ennyi vakmerőségre. De úgy tettem, mintha elhinném neki:

- S hogy néz ki az öreg kegyelmes!

Vidróczki fölnevetett:

- No, nem ártott neki az illavai koszt! Hasat eresztett, a bajusza pedig úgy megnőtt, hogy akár a nyakán is összeköthetné. Én kiástam magamat egy éjszaka s meglógtam, de az öreg még ottragadt. Sajnálom, mert igen összemelegedtünk. Apám, - és a vállamra csapott másodszor is, - láncon vittek el a zsebrák zsandárok, mert kiszagolták, hogy levelezést folytatok a magyar királyi kormánnyal. Irredenta vagyok!

A szivem állt el ennyi szemérmatlenségre, de nem ütődtem meg rajta. Csak gyönyörködtem, oly hosszú idő óta megindultan gyönyörködtem ebben az árva meztlábásban.

Akkor már a terrazon voltunk. Vidróczki mély tisztelettel csókolt kezét a testvérkének, a gyerekeket megsimogatta. Aztán leült:

- Most tavasszal felkerestem Hadffy tábornokot is Makó városába. Emlékezett rám, megveregette kegyesen a vállamat és száz forintot adott. Mert elismernek mindenütt. Szentes alatt egy nagygazda rám akarta sózni a hajadon-leányát, hogy ott helyben mindjárt rámiratja a birtoka felét. Nem kellett! Szavamra, nem kellett! Ekkor a csongrádi milliomos rámkiabált: »lefogatlak, te bolsevik!...« No, nekem se kellett több: »az vagyok hát! Magyar királyi legitimista bolsevik!« és felgyűrtem magamon az inget. Hogy ismernek, apám! Tavaly ősszel a nyíregyházi országuton mendegéltem és úgy danoltam, hogy majd a torkomat hajította szét, mert egy vasam se volt. És az országut mentén abbahagyták a mezei munkát az emberek s úgy kiabáltak át egymásnak: »ott megy ni Vidróczki, az a veszett!«

A testvéрке annyit kacagott, hogy könnyes lett a szeme. Én is mulattam e vénülő suszteren. Mert vénült már az öreg s vállban erősen meggörbült.

Három napig maradt nálunk s éjjeli tanyája Sándor Gyuriéknál volt. De akkor készülődni kezdett, bármennyire marasztaltuk is. Kezét csókolt a testvérkének:

- Jó egészséget, tekintetes asszony!

És akkor vállon-csapott engemet is:

- Még hallani fogsz rólam, apám!

Erről az egyről meg voltam győződve. Különbén némi pénzt is csusztattam a markába. Elfogadta. De azzal a kikötéssel, hogy csupán kölcsön formájában.

És akkor elindult, állítólag hazafelé. Persze gyalog és mezítláb.

Azóta valami három hét ment el. Most ősz van már s kertünkben szünetlenül hullnak a levelek. Délutánonkint, ha végeztem az irodában s kihallgattam a kis Zoltán leckéjét, kiülök a kert szögletébe, a padra. Süt-süt a napocska, de már nagyon ferdén. Valahonnét, a Gellért felől, elnyujtott kakasszó hallatszik, aztán még nagyobb csönd áll be. S a levelek szünetlenül hullnak.

Ilyenkor elővesznek a régi vágyak, álmok. De nem nyugtalanítanak többé. Már csak a sáppadt emlékeik járnak vissza hozzám. Néha, nagy-nagy közökben, ágyudongást hallok a messzeség mögül. De ez sem tart sokáig. Mert a terraszon csak felbukkan a testvérke, megáll a legfelső lépcsőfokon és szembenéz az őszi nappal. Kis félcipőben van s szerető feje kicsit boglyas. A kezét ellenzőnek emeli a szeme fölé s úgy néz el a kert fölött, mintha várna valakit... Így állt ma kilenc esztendeje is a présház verandáján, a szüreti napon, amikor engemet várt. Azóta nem egyszer láttam így a kedvest s olyankor lázadozni kezd a szívem. Így szeretném őt látni mindig.

Huszonötéves most a testvérke, de szebb, mint valaha volt. Tudom, hogy engemet vár a terraszon. Kilépek a bokrok mögül:

- Testvérke...

Egyszerre futni kezd felém a lépcsőn s meg sem áll, csak mikor a karjaimba kapom...

... Most az 1922-ik esztendőt írjuk és szeptember vége van.

Ma délután kint üldögéltem a kertben. Öt óra után levelet hozott a postás. Ránéztem: Norcsics írta. Szó szerint ez volt benne:

»Testvér!

Rövid leszek, mert egy hónap múlva ugys indulok hozzátok. Értésitlek ennél fogva, hogy semmi különösebb ujság nincsen, bizonyos gyászhiren kívül, amely szomorúsággal töltötte el az összes régi ismerőseket és a mi családunkat is.

Addig is, amig nálatok lehetek, értésitlek, röviden, hogy az elmúlt pénteken meghalt az öreg tanító.

Amire észrevették a legközelebbi szomszédok, akkor már valami öt napja ült holtan a karosszékekben, az íróasztala fölé borulva. Mert végső perceiben is fölterjesztést fogalmazott a magyar nyelv és a hazafias jellegű költészet elnyomói ellen. Az utolsó hetekben már gazdasszonya sem volt s nem is tudjuk, miből éldegélt az öreg? Ott irt és fogalmazott végső lehelletéig a régi iskolában. A gazdasszonyát azért eresztette el, mert egy krajcárja sem volt, mint most utólag halljuk. Mi nem is sejtettük, hisz előttünk soha sem panaszkodott. Ő csak irt és a pennájával harcolt, amig meg nem halt.

Én temettem el. Most üres az iskola, ölelünk mindnyájatokat. Öreg barátod:

Norcsics.«

Öt óra után történt, hogy megkaptam ezt a levelet. Felbontottam, elolvastam s egyet sóhajtottam. Aztán fölsétáltam a szobámba s járkálni kezdtem föl és le. Mindig föl és le... Azalatt este lett. Az ablak alatt zúgásba fogott a nyárfa. Tudtam, hogy észak felől jön ez a szél és hogy előbb belekapaszkodott a hazai tölgyfákba és jegenyékbe is. Zúgjak felém örök dalt, ti hazai fák, az elérhetetlen messzeségből!

Sötét volt már. S én még mindig föl és alá járkáltam a szobában. És képzeletben újra láttam az elhagyott iskolát. Üres már a tanterem, a falu felett elnyargal a szél s a nap vörösen fekszik le a nyugati hegyek mögött. S ilyen őszi estéken a távoli fényre véresen lángolva néz le a faluba a magános iskola két apró ablaka és a falubeli öregasszonyok bizonyára megborznak, ha látják azt a völgybe lenéző két véres ablakszemet. Kisértetek járnak a régi iskolában...

Az ebédlőben kigyult a villany. A cseléd vacsorához terített.

Egyszer csak bejött a testvére s világot gyújtott a szobámban. De ahogy észrevett, elhalványodott:

- Valami baj van, Zoltánka?

A levélre mutattam, amely ott feküdt az asztalomon:

- Olvasd el, testvére!

S a két gyerek után indultam. A diákszobában játszottak. És akkor Zoltánt jobbkézről, a kis Pirit balkézről behoztam a szobámba.

A testvére az ajtófélfának dült s kedves arcát lehajtotta a kezébe. Sirt.

És akkor magam elé állítottam a két gyereket. Okos szemmel nézett rám mind a kettő. Megtámaszkodtam az asztal sarkának:

- Fiacskáim! Meghalt a tanító ur, aki édesapátokat, meg édesanyátokat tanította valamikor. Az ő emlékére mondjátok el a régi verset!

Zoltán megértette, miről van szó s bátran nekivágott:

*Amerre a hegylány kéklik,
Merre a berek sötétlik...*

Pirike selypecskén igyekezett a bátyja után:

»... a bejet szötétlit...«

És szólt-szólt az együgyü versike, mintha álomszerű messzeségen át hallgattuk volna az öreg iskolában:

*Hol egykor őseink laktak,
Itt csatáztak, itt mulattak...*

A kis Piri nagyokat nyelt s csudálkozó szemmel sietett a bátyja után. De megint csak lemaradt egy félsorral.

Édesanyjuk akkor már előttük térdepelt s repesve tárta feléjük a karját...

VÉGE.